

Georges Bernanos

**D E N Í K
V E N K O V S K É H O
F A R Á Ŕ E**

R o m á n

MELANTRICH A. S.

Má farnost je farnost jako jiné. Všechny farnosti jsou si podobny. Nynější farnosti, to se rozumí. Říkal jsem to včera panu faráři z Norenfontes: dobro a zlo jsou v nich bezpochyby v rovnováze, jenomže těžiště leží nízko, hodně nízko. Nebo chcete-li, jsou ve dvou vrstvách nad sebou a nemísí se, tak jako dvě tekutiny nestejně hustoty. Pan farář se mi vysmál do očí. Je to dobrý kněz, velmi shovívavý, velmi otcovský, a na arcibiskupství ho mají dokonce za trochu nebezpečného a svobodomyšlného. Po farách kolují jeho smělé výroky. Když je pronáší, zdůrazňuje je pohledem, který má být živý, ale mně se zdá v hloubi tak opotřebovaný a unavený, že bych se dal z něho do pláče.

Má farnost je šírána nudou, to je to slovo. Jako tolik jiných farností! Nuda je šírá před našima očima, a my nemůžeme nic dělat. Snad se jednou nákaza přenesse i na nás, objevíme tu rakovinu i v sobě. Člověk s tím může dlouho žít.

Napadlo mě to včera cestou. Sypal se onen drobný dešť, který polyká člověk plnými plicemi, který vám klouže až do břicha. Se stráně od Saint-Vaast se mi objevila ves tak znenadání, tak sesutá k zemi, tak ubohá pod ošklivou listopadovou oblohou. Voda se na ní vypařovala se všech stran, a vypadalo to, jako by si tam byla lehla do krápající trávy jako utahané zvíře. Jak je to malé, taková ves! A ta ves byla mou farností. Byla to má

farnost, ale já jsem pro ni nemohl nic udělat, díval jsem se na ni smutně, jak se boří do noci, jak mizí . . . Ještě okamžik, a už ji neuvidím. Nikdy jsem necítil tak krutě její samotu, i svou. Myslil jsem na ta hovádka, která jsem slyšel kašlat v mlze a která požene za chvíli pasáček, vra- ceje se ze školy s mošnou pod paží, přes mokré pastviny do teplého a vonného chléva. A zdálo se, že vesnice čeká také — bez velké naděje — po tolika nocích ztrávených v blátě — že čeká pána, za kterým by šla do jakéhosi nepravděpodobného a nepředstavitelného útulku.

Oh, vím dobře, že jsou to bláznivé myšlenky, které nemohu brát docela vážně, pouhé sny . . . Vesnice ne- vstávají na hlas školáčkův jako hovada. Ale to je jedno! Myslím, že včera večer by na ni byl svatý zavolal.

Říkal jsem si tedy, že svět je sžírán nudou. To se rozumí, musí se trochu uvažovat, aby si to člověk uvě- domil, nepochopí se to hned. Je to něco jako prach. Chodíte sem tam a nevidíte ho, dýcháte jej, jíte jej, pi- jete jej a on je tak jemný, tak drobounký, že ani ne- křupne v zubech. Ale kdybyste se na okamžik zastavili, už ho máte vrstvu na tváři, na ruce. Musíte sebou ustavičně zmítat, abyste stráslí ten dešť popela. Nuže, svět se zmítá a zmítá.

Řekne se snad, že svět je už dávno důvěrně obezná- men s nudou, že nuda je pravým stavem člověka. Možná, že její símě bylo roztroušeno všude a že vzklíčilo sem tam, na příznivé půdě. Ptám se však, znali-li kdy lidé tuto nákazu nudy, tohle malomocenství? Zmetané zoufalství, mrzký druh zoufalství, které bezpochyby vzniká kvašením křesťanství v rozkladu.

To se ví, že tyhle myšlenky si nechávám pro sebe. A přece se za ně nestydím. Mám dokonce za to, že bych

se velmi dobře dohovořil, snad až příliš dobře pro svůj klid — chci říci pro klid svého svědomí. Optimismus představených je mrtev. Ti, kteří jej ještě vyznávají, mu učí ze zvyku, aniž mu sami věří. Při nejmenší námitce vás zahrnou chápavými úsměvy, prosí o milost. Staří kněží se v tom nemýlí. Ač se to navenek nezdá a byť i se zachovávala věrnost jistému slovníku, jinak neměnnému, nejsou témata úřední výmluvnosti táz, naši starší spolubratři jich už nepoznávají. Stoletá tradice chtěla na příklad tomu, aby se biskupská promluva nikdy neskončila bez opatrné narážky — opravdové, ovšem, ale opatrné — na blízké pronásledování a na krev mučedníků. Tyto předpovědi se teď vyskytují mnohem řidčeji. Pravděpodobně proto, že jejich uskutečnění se zdá méně nejisté.

Jisté rčení začíná, běda, kolovat po farách, jedno z těch hnusných rčení, kterým se říká „mazácká“ a která se zdávala, nevím jak a proč, tak žertovná starším spolubratřím, ačkoli kněžím mého věku znějí tak ošklivě a smutně. (Je ostatně ku podivu, kolik špinavých myšlenek se podařilo vyjádřit zákopovému žargonu v chmurných obrazech, ačli je to opravdu zákopový žargon . . .) Opakuje se tedy s oblibou, že vědět proč není naše věc. Bože můj, ale vždyť jsme přece k tomu tady! Chápu, že jsou na světě představení. Jenomže kdo je zpravuje o stavu věcí, tyhle představené? My. Nuže, když nám vychvalují poslušnost a prostotu mnichů, moc se mne ten důvod nedotýká, ať dělám, co dělám . . .

Jsme všichni s to škrabat brambory nebo poklízet prasata, když nám to novicmistr přikáže. Ale farnost, tu není tak lehké častovat ctnostnými skutky jako řeholní obec! Tím méně, poněvadž *oni* o nich nebudou nikdy nic vědět, a ostatně by z nich nic nepochopili.

Arcikněz z Bailloeil navštěvuje často, od té doby, co je na odpočinku, Otce Kartuziány ve Verchocqu. *Co jsem viděl ve Verchocqu*, je název jedné jeho přednášky, na kterou nás pan děkan poslal takřka z povinnosti. Slyšeli jsme tam věci velmi zajímavé, ba vzrušující, nehledíc k přednesu, neboť ten roztomilý starý pán si zachoval nevinné podivnůstky bývalého profesora literatury a pečuje o svou výslovnost jako o své ruce. Řekli byste, že doufá — a zároveň se toho bojí — že mezi jeho posluchači v sutanách je také pan Anatol France a že ho prosí jménem humanismu za shovívavost pro Pána Boha, obraceje se k němu duchaplnými pohledy, spoluvinnými úsměvy a nakrucováním malíčku. Zdá se, že tenhle druh církevní koketerie byl v módě někdy kolem roku 1900, a my jsme se snažili tvářit přívětivě na „strhující“ výrazy, které vůbec nic nestrhovaly. (Moje povaha je patrně příliš hrubá, neokrouchaná, ale přiznám se, že jsem měl vždycky hrůzu z literárních kněží. Stykat se s „jemnými“ duchy, to je jako večerět u vznešených lidí — a nejezdíme na večeri k vznešeným lidem před očima ubožáků, kteří umírají hlady.)

Zkrátka pan arcikněz nám vypravoval mnoho anekdot, kterým se říká podle zvyku „charakteristické rysy“. Myslím, že jsem pochopil. Na neštěstí jsem se necítil tak dojat, jak bych si byl přál. Mniši jsou nesrovnatelnými mistry vnitřního života, o tom nikdo nepochybuje, ale s většinou těch slavných „charakteristických rysů“ se to má jako se selskými víny, která se musí vypít na místě. Převoz nesnášejí.

A snad také . . . mám to říci? Snad také to malé množství lidí, žijících ve dne v noci vedle sebe, vytváří nevědomky příznivé ovzduší . . . Zním také trochu kláš-

tery, ano. Viděl jsem tam řeholníky, jak přijímají pokorně, s tváří k zemi, bez hlesnutí, nespravedlivé pokárání představeného, které má zlomit jejich pýchu. Avšak v těchto domech, do kterých neproniká žádná ozvěna zvenčí, dosahuje ticho jakosti a dokonalosti opravdu neobyčejné, nejnepatrnější záchvěv je tam vnímán ušima, jejichž citlivost se náramně zjemnila . . . A jistá tichá kapitulních síní stojí za potlesk.

(Kdežto biskupská důtka . . .)

Pročítám tyhle první stránky svého deníku bez radosti. Ovšem, mnoho jsem se nauvažoval, nežli jsem se rozhodl psát. Pro toho, kdo je zvyklý modlitbě, je úvaha až příliš často jenom jakýmsi alibi, jenom poťouchlým utvrzením v nějakém záměru. Úvaha uchová snadno v stínu, co jsme si přáli utajit. Světský člověk, který uvažuje, odhaduje své možnosti, budiž. Ale co váží naše možnosti, nás kněží, kteří jsme přijali jednou provždy děsivou přítomnost božství pro každý okamžik svého ubohého života? Ačli neztratí kněz víru — a co mu potom zbývá, poněvadž ji nemůže ztratit, aniž by sám sebe popřel? — nemůže mít jasného ponětí o svých zájmech — onoho přímého a řekl bych upřímného a naivního ponětí, jakým se vyznačují synové tohoto světa. Odvažovat své možnosti, nač to? Proti Bohu se nehraje.

Dostal jsem odpověď od tety Filomeny s dvěma sto-frankovými bankovkami — zrovna kolik potřebuji pro to nejnnutnější. Peníze mi tekou mezi prsty jako písek, to je strašné.

Musím se přiznat, že jsem pořádný hlupák. Tak na příklad kupec z Heuchin pan Pamyre, tuze hodný člo-

věk (má dva syny kněžími), mě hned přijal velmi přátelsky. Je to ostatně stálý dodavatel mých spolubratří. Nikdy mi neopominul nabídnout za krámem likéru a sucharů. Pěkně jsme si po každé popovídali. Časy jsou pro něho krušné, jedna jeho dcera není ještě zaopatřena a druzí jeho dva hoši, žáci na katolické fakultě, ho stojí hodně peněz. Zkrátka když jednou vyřizoval můj nákup, povídá mi přívětivě: „Dal jsem tam také tři láhve železi-tého vína, trochu po něm zčervenáte.“ A já, hlupák, jsem měl za to, že mi je dává zadarmo!

Chudobný chlapec, který odejde v dvanácti letech z bídneho domu do semináře, nepozná nikdy ceny peněz. Myslím dokonce, že je nám těžké zůstat bezúhonně poctivými v obchodních věcech. Je pro nás líp nepokoušet se hrát, byť nevinně, s tím, co většina laiků pokládá nikoliv za prostředek, nýbrž za cíl.

Můj verchinský spolubratr, který není vždycky z nejšetrnějších, uznal za dobré, udělat před panem Pamyrem žertem narážku na to malé nedorozumění. Pana Pamyra se to velmi upřímně dotklo. „Ať pan farář přijde,“ povídá, „kolikrát bude chtít, bude mi potěšením vypít s ním skleničku. Nesejde nám bohudík na láhvi! Ale obchod je obchod, nemohu dávat zboží zadarmo.“ A paní Pamyrová prý doložila: „My obchodníci máme také své stavovské povinnosti.“

Rozhodl jsem se dnes ráno, že nezůstanu při svém pokusu déle než příštích dvanáct měsíců. Příštího 25. listopadu hodím tyhle lístky do ohně, pokusím se na ně zapomenout. Toto rozhodnutí, na kterém jsem se ustanovil po mši, mě upokojilo jenom na okamžik.

Není to úzkostlivost svědomí v pravém smyslu slova.

Nemyslím, že dělám něco zlého, když tady zapisuji ze dne na den a s naprostou upřímností prostá a nevýznamná tajemství života, který nemá jinak nic záhadného. Co tu zaznamenám na papír, neřeklo by nic zvláštního ani jedinému příteli, s kterým si ještě s otevřeným srdcem pohovořím, a co se týče ostatního, cítím, že nebudu mít nikdy odvahu napsat to, co svěřuji bez hanby takřka každého rána Pánu Bohu. Ne, nepodobá se to úzkostlivosti svědomí; je to spíše jakási nejasná bázeň, cosi jako výstražné znamení pudu. Když jsem si poprvé sedl nad tento školní sešit, snažil jsem se upoutat k němu pozornost, soustředit se jako k zpytování svědomí. Ale nebylo to mé svědomí, co jsem viděl oním vnitřním pohledem, obyčejně tak klidným, tak pronikavým — pohledem, který pomíjí podrobnosti a jde rovnou k podstatnému. Zdálo se, jako by klouzal po povrchu jiného svědomí, až dosud mně neznámého, kalného zrcadla, z kterého, jak jsem se najednou začal obávat, se může vynořit tvář — jaká tvář: snad moje? . . . Tvář zapomenutá, znovu nalezená.

O sobě by měl člověk mluvit s neúchylnou přísností. Ale kde se vezme při prvním úsilí, abychom se zmocnili sami sebe, onen soucit, ona něha, ono ochabnutí všech vláken duše a ona chuť dát se do pláče?

Byl jsem včera za farářem v Torcy. Je to dobrý kněz, velmi dochvilný, někdy se mi zdá trochu přízemní, a jako syn bohatých sedláků zná cenu peněz a budí mou úctu svou světskou zkušeností. Spolubratři o něm mluví jako o budoucím děkanovi v Heuchin . . . Jeho chování ke mně poněkud selhává, poněvadž má odpor k důvěrnostem a umí je zarazit hrubým dobrosrdečným smí-

chem, ostatně mnohem chápavějším, než by se zdálo. Bože můj, jak bych si přál mít jeho zdraví, jeho odvalu, jeho rovnováhu! Myslím však, že je shovívavý k tomu, co nazývá rád mým citlivůstkářstvím, protože ví, že si na něm nezakládám, ach ne! Už je tomu dokonce velmi dávno, co se nepokouším mísit s opravdovým soucitem svatých — silným a sladkým — tento dětinský strach, který mě jímá z utrpení druhých lidí.

„Nevypadáš zrovna kabrňácky, chlapče!“ Musím podotknout, že jsem byl ještě všecek bez sebe z výstupu, který mi udělal před několika hodinami starý Dumouchel v sakristii. — Bůh ví, že bych dal zadarmo bavlněné koberce, závěsy rozežrané od molů, lojové svíčky, které platím velmi draho dodavateli Jeho Excelence, ale které se sesouvají, sotva je člověk zapálí, praskajíce jako omastek na pánvi — to všecko a nádavkem svůj čas a starosti. Jenomže taxa je taxa, co já s tím mohu dělat!

„Měl jste vyrazit chlapem dveře,“ řekl mi.

A když jsem se bránil:

„Ano, vyrazit jím dveře! Ostatně znám ho, toho vašeho Dumouchela: dědek má naditou punčochu . . . Jeho nebožka žena byla dvakrát tak bohatá jako on — tak tak že ji slušně pochoval! Ale vy, mladí kněží . . .“

Všecek zrudl a změřil si mě od hlavy k patě.

„Rád bych věděl, co máte teď v žilách, vy mladí kněží! Za mých časů vychovávali církevníky — nestahujte obočí, mám chuť vám nafackovat! — ano, církevníky, berte to slovo, jak chcete, hlavy farností, zkrátka pány, muže, kteří vládli. Ti vám dovedli zkrotit vesnici, jen co zdvihli bradu! Oh, já vím, co mi řeknete: dobře jedli, dobře pili a nekašlali na karty. Neříkám, že ne. Když se vezme práce, jak se patří, udělá se rychle a

dobře, zbude vám dost dobrého času a kdekdo při tom pochodí líp. Teď nám posílají ze seminářů ministranty, fňukaly, kteří se domýšlejí, že pracují líp než ostatní, protože nemohou být s ničím hotovi. Fňuká to, místo aby to poroučelo. Čte to hromadu knih, a nebylo to nikdy s to pochopit — pochopit, rozumíte! — podobenství o Ženichovi a Choti. Co je to manželka, kamaráde, pravá ženská, tak jak si ji může přát mužský, je-li dost hloupý, aby se neřídil radou sv. Pavla? Neodpovídejte mi, mluvil byste hlouposti! Nuže, je to holka tvrdá do práce, ale která staví věci na své místo a ví, že až do konce se bude musit se vším začínat znovu. Ať se církev svatá pachtí, jak chce, nezmění tento svět v božítělový oltář. Měl jsem jednou — bylo to v mé dřívější farnosti — ohromnou kostelnici, sestřičku z Brugg, sekularisovanou v r. 1908, zlaté srdce. První týden, to vám bylo leštění — dům Boží se začal svítit jako klášterní hovorna, ani jsem ho nepoznával, na mou čest! Byly totiž právě žně, ani kočka nepřišla ve všední den do kostela, a ta čertovská babka po mně chtěla, abych si zouval boty — já, který nemohu pantofle vystát! Myslím, že je dokonce zaplatila ze své kapsy. To se rozumí, že den co den nacházela vždycky novou vrstvu prachu na lavicích, pár čerstvých hub na koberci před oltářem a pavučin — ach, kamaráde, pavučin, že by to stačilo nevěstě na výbavu!

Myslil jsem si: jenom si lešti, holka, však uvidíš v neděli! A přišla neděle. Oh, byla to obyčejná neděle, žádný svátek s vyzváněním, zkrátka obyčejné zákaznictvo. Běda — o půlnoci ještě pořád drhla a leštila, při svíčke! A za pár neděl, ke Všem svatým, jsme měli misie, až to praštělo, kázali dva junáci redemptoristé. Nešťastnice lezla celé noci po čtyřech mezi džberem a konví, kropila a

myla o sto šest, až začal růst mech vzhůru po pilířích a tráva vyrážet mezi dlaždicemi. A ne a ne jí napravit hlavu, té dobré sestřičce! Kdybych ji byl poslechl, byl bych vyhodil všecky ze dveří, jenom aby měl Pán Bůh nohy v suchu, chápete? Říkal jsem jí: Vy mě přivedete na mizinu samými lektvary — babka chudák kašlala a kašlala! Konečně si musila lehnout s kloubovým revmatismem, srdce vypovědělo a bác — sestřička stála před svatým Petrem. V jistém smyslu je to mučednice, to nelze popřít. Její chybou, to se ví, nebylo, že chtěla bojovat se špínou, ale že ji chtěla vyhladit, jako by to bylo možné. Farnost, to je špinavé, jakpak jinak! Celé křesťanstvo, to je ještě špinavější. Jenom počkejte na slavný den Posledního soudu, uvidíte, co se andělé po lopatách navyhazují i z nejsvětějších klášterů, jaký to bude úklid! Zkrátka to dokazuje, že církev má být řádnou hospodyní, řádnou a rozumnou. Moje sestřička nebyla pravou hospodyní. Pravá hospodyně ví, že dům není schránka na ostatky. To jsou básnické nápady.“

Věděl jsem, že to tam přivede. Zatím co si nacpával dýmku, pokusil jsem se mu neohrabaně vyložit, že jeho příklad snad nebyl zrovna nejlíp zvolen, že tato jeptiška, nadšená mytím, nemá co dělat s ‚ministranty‘, s ‚fňukaly‘, kteří ‚fňukají, místo aby poroučeli‘.

„Neklam se,“ řekl mi tvrdě. „Omyl je u obou stejný. Jenomže ‚fňukalové‘ nemají vytrvalosti mé sestřičky, to je to. Sotva začnou, už nechávají všeho, vymlouvají se, že zkušenost neodpovídá jejich rozumku. Jsou to zavařeninové čumáky. Člověk ani lidstvo nejsou živi ze zavařeniny. Pán Bůh nenapsal, že jsme medem země, chlapče, nýbrž solí. Nu a náš ubohý svět se podobá starému tatíkovi Jobovi na hnojišti, plnému ran a vředů.

Sůl na živé maso, to pálí. Ale také to chrání před shnitím. Jedním vaším koníčkem je, vyhubit ďábla — a druhým, aby vás měli rádi, to se ví, že pro vás samy. Právěho kněze nemají nikdy rádi, pamatuj si to. A mám ti něco říci? Církev na to kašle, aby vás měli rádi. Ať si vás nejprv váží, ať vás poslouchají! Církev potřebuje pořádku. Dělejte pořádek, jak je den dlouhý. Dělejte pořádek, myslíte na to, že nepořádek už zítra nabude zase vrchu, protože je, bohužel, v pořádku světa, aby noc vyhodila do povětří to, co jste večer udělali. Noc patří ďáblu.“

„Noc,“ řekl jsem (byl jsem si jist, že ho rozzlobím) — „to je officium řeholníků . . .?“

„Ano,“ odpověděl mi chladně. „Ti provozují muziku.“
Snažil jsem se, abych se zdál pohoršen.

„Nemám nic proti vašim rozjímačům, každý své. Nehledíme-li k hudbě, jsou to také květináři.“

„Květináři?“

„To bych řekl. Když uklidíme, umyjeme nádobí, oloupeme brambory a prostřeme na stůl, strčíme také do vázy čerstvé květiny — to je řeholní stav. Povídám ti, že moje kulhavé přirovnání může pohoršit jenom hlupáky, protože, to se rozumí, je tu jistý odstín . . . Mystická lilie není lilií polní. A má-li ostatně člověk raději svíčkovou než kytici barvíčku, je to tím, že je sám hovadem břichem. Chci říci, že tvoji rozjímači jsou velmi dobře vyzbrojeni, aby nás opatřili květinami, pravými květinami. Na neštěstí se někdy v klášteřích hudlaří — tak jako jinde — a my pak až příliš často dostáváme květiny z papíru.“

Pozoroval mě úkradkem, a mně se zdá, že v takových chvílích vždycky vidím na dně jeho pohledu mnoho něhy

a — jak bych to řekl — cosi jako úzkost a neklid. Já mám své zkoušky, on také své. Ale stojí mě to přemáhání, abych o nich mlčel. A nemluvím-li, je to bohužel méně z hrdinství nežli z onoho studu, který prý cítí také lékaři, aspoň svým způsobem a podle druhu starostí, které plynou z jejich povolání. Kdežto on, on o svých starostech vždycky pomlčí, ať se děje, co děje, a skryje je pod svou drsnou přímostí, neproniknutelnější nežli oni kartuziáni, které jsem potkal v chodbách Z . . . , bílé jako voskové svíce.

Znenadání mi sevřel ruku do své, která je napuchlá od cukrovky, ale tiskne ještě bez tápání, tvrdá a velitelská.

„Řekneš mi snad, že vůbec nerozumím mystikům. Ano, řekneš, jenom se nedělej! Tak poslouchej, chlapíku! Měli jsme ti v semináři profesora kanonického práva, který si o sobě myslel, že je básník. Vyráběl ti náramné kusy s náležitými stopami, rýmy, caesurami, se vším všudy, nešťastník! Byl by zveršoval i kanonické právo. Chyběla mu jenom jedna věc, říkej si jí, jak chceš, inspirace, genius, *ingenium* — což já vím! Já nemám genia. Dejme tomu, že by mi Duch Svatý dal jednou znamení — můžeš si myslit, že bych nechal smetáku a útěrek a zabrousil k Serafínům, aby mě naučili zpívat, i když by mi to s počátku třeba trochu neladilo. Dovolíš mi však, abych se vysmál do očí lidem, kteří zpívají v chóru, dřív než Pán Bůh zvedne taktovku!“

Trochu se zamyslel a jeho obličej se mi zdál okamžitě ve stínu, ačkoli byl obrácen k oknu. Ba i jeho rysy ztuhly, jako by očekával ode mne — nebo snad od sebe samého, od svého svědomí — námitku, vyvrácení, nevím co . . . Ostatně se skoro v zápětí rozjasnil.

„Co dělat, synku, mám svůj úsudek o harfě Davidově.

Byl to nadaný chlapík, to se rozumí, ale celá jeho muzika ho neuchránila od hříchu. Já vím, že chudáci dobře smýšlející spisovatelé, kteří vyrábějí *Životy svatých* na vývoz, si představují, že člověk je pod střechou ve vytržení, že je mu tam teplo a bezpečno jako v lůně Abrahamově. Bezpečno . . . ! Ovšem, nic není někdy snadnějšího, než vyšplhat nahoru: Bůh tě tam nese. Jde jenom o to, vydržet, a až přijde čas, umět sestoupit. Všimni si, že svatí, ti praví, měli mnoho nesnází při návratu. Když byli přistiženi v svém úsilí o rovnováhu, prosili nejprve, aby se o tom mlčelo: „Neříkejte nikomu, co jste viděli . . .“ Bylo jim trochu hanba, rozumíš? Hanba, že jsou mazlíčky Otce, že pili z číše blaženosti dříve než druzí. A proč? Pro nic za nic. Ze zvláštní přízně. Milosti tohoto druhu . . . ! První hnutí duše je, utéci jim. Lze chápat mnoha způsoby slovo Písma ‚Je strašné upadnout v ruce Boha živého‘. Co pravím, v ruce! Do jeho náručí, na jeho srdce, na srdce Ježíšovo! Hraješ si pěkně svůj malý part v koncertě, břinkáš na triangel nebo na cymbál, dejme tomu, a najednou tě požádají, abys vystoupil na stupínek, dají ti stradivárky a řeknou ti: ‚Tak do toho, brachu, poslouchám!‘ — Brrr . . . ! Pojd' se podívat na mou oratoř, ale utři si napřed nohy, ať mi neumažeš koberec.“

Nevyznám se moc v nábytku, ale jeho pokoj se mi zdál nádherný: postel z těžkého mahagonu, skříň s třemi dveřmi, velmi vyřezávaná, křesla potažená sametem a na krbu ohromná bronzová Jana z Arcu. Ale pan farář z Torcy mi nemínil ukazovat svůj pokoj. Vedl mě do jiné světnice, velmi holé, opatřené jenom stolem a klekátkem. Na zdi dost ošklivý barvotisk, podobný těm, které vídat v nemocničních sálech; představuje buclatého, růžového Ježíška mezi oslem a volem.

„Vidíš tenhle obraz,“ povídá. „Je to dárek mé kmotry. Měl bych zač koupit si něco lepšího, umělečtějšího, ale mám raději tohle. Zdá se mi to ošklivé, ba i trochu hloupé, a to mě upokojuje. My jsme, synku, z Flander, z kraje velkých pijáků, velkých jedlíků — a bohatých . . . Vy, umounění chudáci z Boulonnais, si nemůžete v svých lepenicových barácích ani udělat představu o bohatství Flander, černé země . . . Nesmíte po nás chtít moc krásných slov, která omračují zbožné paničky, ale mystiků máme přece hezkou řádku, synku! A nejsou to žádní souchotináři, to ne . . .! Život nám nenahání strachu: máme v sobě poctivou krev, hezky červenou, hezky hustou, která nám buší v spáncích, i když jsme naliti jalovcovou jako slívy nebo když nám hněv stoupe do kotrby, flámský hněv, který by porazil vola — poctivou hustou červenou krev s nádechem modré krve španělské, který tak zrovna stačí, aby ji zapálil . . . Nu zkrátka, ty máš své trampoty, já jsem měl své — nejsou to patrně tytéž. Ty třeba lehneš do ojí — já jsem v nich vyhazoval, a to ne jednou, můžeš mi věřit. Kdybych ti řekl . . . ale řeknu ti to jindy, dnes vypadáš nějak mizerně, mohl bys mi omdlít. Abych se vrátil k svému Ježíškovi, představ si, že farář z Poperinghe tam u nás, a generální vikář, takto bystrý muž, si vzali do hlavy, že mě pošlou do Saint-Sulpice. Saint-Sulpice, to byl podle nich Saint-Cyr mladého kněžstva, Saumur — nebo Válečná škola. A potom, můj pan otec (mimochodem, myslil jsem nejprv, že je to žert, ale zdá se, že farář z Torcy nejmenuje svého otce nikdy jinak: je to snad nějaký zvyk ze starých časů?) — můj pan otec měl seno v dřevácích a pokládal za svou povinnost, dělat čest diecési. Jenomže, namoutě . . .! Když jsem viděl tu starou plesnivou kasárnu, která páchla

mastnou polévkou, brr . . . ! A všecky ty hodné mláde-
nečky, tak hubené, že i když jste se na ně, na chudáky,
dívali zpředu, vypadali vždycky jako se strany . . . Zkrátka
se třemi nebo se čtyřmi dobrými kamarády — víc jich
nebylo — jsme dávali profesorům co proto, dělali jsme
výtržnosti — zkrátka vyváděli hlouposti. První v práci
a u talíře, to bych řekl, ale jinak . . . hotoví čerchmanti.
Jednou večer, když všecko spalo, jsme vylezli na střechy
a dali jsme se do mňoukání — mohlo to vzbudit celou
čtvrť. Náš spirituál klečel u postele a křížoval se, myslil
chudák, že všechny kočky z okresu si daly dostaveníčko
na svatém domě, aby si tam vypravovaly ohavnosti —
hloupý žert, neříkám, že ne! Na konci trimestru mě ti
pánové poslali domů, a s jakými známkami! Není prý
hloupý, hodný chlapec, dobré povahy, a tintili vantili . . .
Zkrátka hodím prý se leda k pasení krav. Já, který jsem
měl jenom jednu myšlenku, stát se knězem! Stát se kně-
zem, nebo umřít! Srdce mi tak krvácelo, že Pán Bůh do-
pustil, abych byl pokoušen se zahubit — na mou věru!
Můj pan otec byl muž spravedlivý. Zavezl mě v bryčce
k jeho biskupské Milosti, s několika slovy od jedné mé
pratety, představené visitandek v Namuru. Jeho Milost
byl také muž spravedlivý. Pustil mě hned do své pra-
covny. Vrhł jsem se mu k nohám, řekl jsem mu, jaké po-
kušeni jsem měl, a on mě vypravil hned příští týden do
svého velkého semináře, boudy ne zrovna pokrokové, ale
solidní. Ale to nevadilo. Mohu říci, že jsem viděl smrt
zblízka, a jakou smrt! Také jsem si od té chvíle umínil,
že se budu držet zkrátka, že potáhnu jako mezek. Dělat
pořádně službu, a dost! jak říkají u vojska. Můj Ježíšek
je ještě tuze mlád, aby se už moc zajímal o hudbu nebo
o literaturu. A ošklíbl by se bezpochyby na lidi, kteří by

se spokojili kroucením očí, místo aby přinesli čerstvé slámy jeho volu nebo ohřebelcovali osla!“

Vystrčil mě za ramena ze světnice a přátelské plácnutí jeho široké ruky by mě bylo málem srazilo na kolena. Pak jsme spolu vypili skleničku jalovcové. A najednou se mi podíval do očí sebevědomě a velitelsky. Změnil se tu chvíli v jiného člověka, v člověka, který nevydává nikomu počtů, v pána.

„Mniši jsou mniši,“ řekl; „já nejsem mnich. Já nejsem představený mnichů. Mám svěřeno stádo, opravdové stádo, nemohu tančit před archou se svým stádem — se stádem obyčejného dobytka — k čemu bych vypadal, prosím tě! Je to dobytek, ani tuze dobrý, ani tuze špatný, voli, osli, hovada do tahu a do oračky. A mám také kozly. Co mám dělat se svými kozly? Není možná je zabít ani prodat. Opat s mitrou dá prostě rozkaz vrátnému. Stala-li se mýlka, zbaví se kozlů obratem ruky. Já nemohu, my si musíme poradit se vším, i s kozly. Kozli nebo ovce — hospodář chce, abychom mu odvedli každé zvíře v dobrém stavu. Neber si do hlavy, že se přičiníš, aby kozel nesmrděl kozlem; promrhal bys čas, vydal by ses v zoufalství. Staří spolubratři mě mají za optimistu, za Matěje Nějak bylo, nějak bude, a mladí jako ty za bubáka: zdá se jim, že jsem příliš tvrdý k svým lidem, že to беру moc po vojensku. Jedni i druzí mi mají za zlé, že nemám reformního plánu jako ostatní nebo že si jej nechávám v kapse. Tradice! chrochtají staří. Vývoj! propěvují mladí. Já mám za to, že člověk je člověk, že nestojí za moc víc než za časů pohanských. Nejde ostatně o to, vědět, zač stojí, ale kdo mu poroučí. Ach, kdyby byli nechali jednat muže církve! Nemysli si, že jsem naběhl na středověk cukrářů: lidé třináctého století nebyli

jmíni za způsobné svaté, a byli-li mniši méně hloupí než teď, pili zato víc, to se nedá popřít. Ale byli jsme na cestě založit říši, synku, říši, vedle které by byla bývala říše Caesarů hovno — založit mír, mír římský, ten pravý. Křesťanský lid — to bychom byli všichni dohromady udělali. Lid křesťanů není lid netykavek. Církev má pevné nervy, hřích jí nenahání strachu, naopak. Hledí mu přímo do očí, klidně, ba dokonce jej bere za svůj, po příkladu našeho Pána. Když dělník pracuje, jak se patří, šest dní v týdnu, může se mu prominout, že si v sobotu večer vyrazí z kopejtky. Koukej, já ti ukážu, co je to křesťanský lid, na tom, co je pravý opak. Opak křesťanského lidu je lid smutný, lid starců. Řekneš mi, že to vymezení není moc teologické. Dobrá. Ale stojí aspoň za uváženou pánům, kteří zívají na nedělní mši. Jak by nezívali! Přece nebudeš chtít, aby je církev za ubohou půlhodinku v týdnu naučila radosti! A i kdyby znali z paměti Tridentický katechismus, nebyli by proto asi veselí.

Čím to, že čas našeho dětství se nám zdá tak zářící a sladký? Děcko má přece trampoty jako ostatní lidé a je konec konců tak bezbranné proti bolesti, proti nemoci! Dětství a pozdní stáří by měly být dvěma velkými zkouškami pro člověka. Ale právě z pocitu své vlastní nemožnosti přijímá dítě pokorně samu vzpruhu své radosti. Spoléhá se vším na matku, rozumíš? Přítomnost, minulost, budoucnost, celý jeho život a život vůbec je obsažen v jednom pohledu, a ten pohled je úsměvem. Nuže, můj milý, kdyby nás byli nechali, byla by Církev dala lidem tento druh svrchované bezpečnosti. Nemysli si, že by už proto nebyl každý měl svůj díl mrzutostí. Hlad, žízeň, chudoba, žárlivost — nikdy nebudeme dost

silni, abychom strčili čerta do kapsy, pamatuj si! Ale člověk by byl o sobě věděl, že je synem Božím, to je ten zázrak! Byl by žil a byl by umřel s tou myšlenkou v palici — a nejenom s něčím, čemu se naučil z knih, rozumíš! Ta myšlenka by byla naší zásluhou prodchla mravy, zvyky, zábavy, ba i nejušednější potřeby. To by nebylo zabránilo sedlákovvi, aby neškrabal zemi, učenci, aby nedřel logaritmické tabulky, nebo dokonce inženýrovi, aby nestavěl své hračky pro veliké lidi. Jenomže bychom byli vyhubili, byli bychom vyrvali ze srdce Adamova pocit jeho samoty. Pohani nebyli tak hloupí se svým houfem bohů: přece jenom se jim podařilo dát ubohým lidem pocit hrubého dorozumění se světem neviditelným. Ale dnes by už ten trik nestál ani za starý hřebík. Mimo Církev bude každý lid lidem panchartů, nalezenců. Ovšem, zbývá jim ještě naděje, dát se uznat za vlastní od satana. Ale chyba lávky, mohou se na ně načekat, na své černé vánoce! Jenom ať si strkají střevíce do komína! Ďáblovi se už omrzelo klást do nich hračky vyšlé z módy, sotva byly vymyšleny — dává tam už teď jenom balíček kokainu, morfia, špetku nějakého svinského prášku, který ho moc nestojí. Chudáci! I hřích se jim už obnosil! Bavit se není jenom tak. Nejmenší loutka za čtyři krejčary bude děcko těšit celou zimu, kdežto starý dědek bude zívát před hračkou za pět set franků. Proč? Protože ztratil ducha dětství. Nuže, Církvvi bylo uloženo od Boha, aby udržovala v světě tohoto ducha dětství, tuto prostotu a svěžest. Pohanství nebylo nepřitelem přírody, ale jenom křesťanství ji zveličuje, povyšuje, přizpůsobuje míře člověka, lidského snu. Kdybych dostal do rukou jednoho z těch učenečků, kteří mi nadávají tmářů, řekl bych mu: Není to má chyba, že nosím šaty jako funebrák. Ostatně

papež je oblečen hezky do bílé a kardinálové do červené. Měl bych právo procházet se oblečen jako královna ze Sáby, protože přináším radost. Dal bych vám ji zadarmo, kdybyste mne o ni požádal. Církev vládne radostí, celým podílem radosti, přiřčeným tomuto smutnému světu. Co jste udělali proti ní, udělali jste proti radosti. Cožpak já vám bráním vypočítávat rovnodennost nebo rozrušovat atomy? Ale k čemu by vám bylo, vyrábět sám život, jestliže jste ztratili smysl života? Nezbyvalo by vám, leč si vpálit před vašimi křivulemi kouli do mozku. Vyrábějte si života, kolik chcete! Obraz, který podáváte o smrti, otravuje pomalu mysl ubožáků, zachmuřuje a odbarvuje pozvolna jejich poslední radosti. Půjde to ještě, dokud vám váš průmysl a vaše kapitály dovolí dělat ze světa veletrh — s mechanismy, které se točí se závratnou rychlostí, za hřmotu plechů a sršení ohňostrojí. Ale počkejte jenom, počkejte na první čtvrt hodinu ticha! V té chvíli je uslyší, ono slovo — ne to, které odmítli a které říkalo klidně: Já jsem Cesta, Pravda a Život — ale to, které stoupe z propasti: já jsem brána navždy zavřená, cesta bez východu, lež a záhuba.“

Vyřkl ta poslední slova hlasem tak chmurným, že jsem bezpochyby zbledl — nebo spíše zežloutl, což jest, bohužel, už dlouhé měsíce můj způsob zblednout — protože mi nalil druhou skleničku jalovcové a mluvili jsme o jiných věcech. Jeho veselost se mi nezdála falešná ani strojená, neboť mám za to, že je to jeho sama přirozenost. Jeho duše je veselá. Jeho pohledu však se hned nepodařilo, aby se s ní srovnal. Když jsem se před ním při odchodu trochu sehnul, udělal mi palcem na čelo křížek a strčil mi do kapsy stofrankovou bankovku:

„Sázím se, že nemáš ani krejcaru, první časy jsou

krušné, vrátíš mi to, až budeš moci. A teď už maž odtud a pitomcům o nás dvou nikdy nic neříkej!“

„Nosit čerstvou slámu pro vola, hřebelcovat osla“, ta slova mi přišla na mysl dnes ráno, když jsem loupal brambory na polévku. Náměstek starosty přišel ke mně odzadu a já jsem vstal prudce s židle, ani jsem neměl kdy strást slupky; cítil jsem se směšný. Přinášel mi ostatně dobrou zprávu: obecní rada svoluje dát mi vykopat studnu, což mi uspoří čtyři franky týdně, které dávám ministrantovi za to, že mi chodí pro vodu do kašny. Byl bych se mu však rád zmínil o jeho hospodě, neboť v ní teď chce pořádat taneční zábavu každý čtvrtek a každou neděli — té čtvrteční říká „rodinný ples“ a láká na ni i děvčátka z továrny, kterým dávají mladíci pro zábavu pít.

Neodvážil jsem se. Má takový způsob, dívat se na mne s úsměvem celkem blahosklonným, který mě povzbuzuje, abych jen mluvil, však že to beztoho nebude nic vážného. Bylo by ostatně slušnější, jít za ním do bytu. Mám k té návštěvě záminku, jeho žena je vážně nemocna a už kolik neděl nevstává z postele. Není prý to zlá ženská a chodila prý kdysi dost pravidelně na mši.

„Nosit čerstvou slámu pro vola, hřebelcovat osla . . .“, budiž. Ale obyčejná všední práce není vždycky nejsnadnější, naopak. Hovada mají málo potřeb, vždycky tytéž — kdežto lidé! Víím, že se rádo mluvívá o prostotě venkovanů. Mně, který jsem selským dítětem, se spíše zdá, že jsou hrozně spleťtí. Když jsem byl na prvním kaplanském místě v Béthune, ohlušovali mě mladí dělníci z našeho dobročinného spolku svými důvěrnostmi, sotva byl led prolomen, namáhali se ustavičně vymezit svou povahu, člověk cítil, jak přetékaají sympatií k sobě samým.

Sedlák miluje zřídka sám sebe, a ukazuje-li tak krutou lhostejnost k tomu, kdo miluje jeho, není to tím, že by pochyboval o citu přichylnosti, který k němu někdo chová; spíše jím opovrhne. Není pochyby, že se málo snaží napravit. Také však nevidíme, že by se klamal o chybách nebo neřestech, které snáší trpělivě po celý život, usoudiv předem, že jsou nezměnitelné: stará se jenom o to, aby udržel v mezích tato hovada neužitečná a nákladná, aby je uživil co nejlaciněji. A poněvadž se v mlčení těchto selských životů, vždycky tajných, stává, že obludám přibývá chuti, zestárlý člověk snáší sám sebe už jen s velkými obtížemi a jakákoliv sympatie ho dráždí, neboť ji podezřívá z jakési spoluviny s vnitřním nepřítelem, který požírá pozvolna jeho síly, jeho práci, jeho majetek. Co říci těmto ubožákům? Setkáváme se takto na smrtelné posteli s jistými starými zhýralci, jejichž lakota není bezpochyby leč trpkou pomstou, dobrovolným trestem, který snášeli léta s neúchylnou přísností. Ba i na samém prahu agonie svědčí ještě sem tam nějaké slovo, vyrvané úzkostí, o nenávisti k sobě samému, pro kterou snad není odpuštění.

Myslím, že si tady lidé vykládají dost špatně rozhodnutí, ke kterému jsem se odhodlal před čtrnácti dny, že se totiž obejdu bez posluhovačky. Věc je tím složitější, že muž této osoby, pan Pégriot, právě vstoupil do služeb na zámku jako hajný. Dokonce složil včera v Saint-Vaast přísahu. A já jsem si myslil, že jsem udělal chytrý kousek, když jsem od něho koupil soudek vína! Utratil jsem tak bez užitku obě stovky tety Filomeny, protože pan Pégriot už nebude cestovat pro svůj závod v Bordeaux, kterému přes to postoupil objednávku. Mám za to, že jeho nástupce využije důkladně mé štědrosti. Jaká hloupost!

Ano, jaká hloupost! Doufal jsem, že mi tento deník pomůže zachytit myšlenky, které mi vždycky unikají v oněch vzácných okamžicích, kdy mohu trochu uvažovat. Představoval jsem si to tak, že to bude jakýsi rozhovor mezi Pánem Bohem a mnou, prodloužení modlitby, způsob, jak obejít nesnáze modlitby rozjímavé, které se mi ještě zdají příliš často nepřekonatelné, nejspíš vinou mých bolestných žaludečních křečí. A hle, on mi zatím odhaluje, jaké nesmírné a nepřiměřené místo zaujímá v mém ubohém životě oněch tisíc nepatrných všedních starostí, o kterých jsem se někdy domníval, že jsem od nich osvobozen. Víím, že náš Spasitel se smiřuje s našimi trampotami, i s malichernými, a že ničím nepohrdá. Ale proč zachycovat na papír to, co jsem se měl naopak snažit zapomínat, sotva se mi to přihodilo? Nejhorší je, že nacházím v těchto důvěrných přiznáních takovou sladkost, že už to by mě mělo varovat. Zatím co čmárám pod lampou tyto stránky, které nebude nikdo nikdy číst, mám pocit neviditelné přítomnosti, která jistě není přítomností Boží — spíše přítomností přítele stvořeného k mému obrazu, ačkoli ode mne rozdílného, žijícího z jiné podstaty . . . Včera večer se mi ta přítomnost najednou stala tak citelnou, že jsem se přistihl, jak skláním hlavu k pomyslnému posluchači, a bylo mi náhle do pláče, až jsem se zastyděl.

Je ostatně líp vyčerpat tu zkušenost až na dno — chci říci vytrvat v ní aspoň několik neděl. Budu se dokonce snažit psát bez výběru všechno, co mi projde hlavou (stává se mi ještě, že váhám nad volbou přívlastku, že se opravuji), pak strčím své čmáraniny na dno zásuvky a přečtu si je trochu později, až budu mít odpočatou hlavu.

Měl jsem dnes ráno po mši dlouhý rozhovor se slečnou Louisou. Mluvíval jsem s ní až dosud málokdy ve všední den po kostele, neboť její postavení jako učitelky v zámku nám oběma ukládá velkou zdrženlivost. Paní hraběnka si jí velmi váží. Měla, zdá se, vstoupit ke klariskám, ale obětovala se staré churavé matce, která umřela teprve minulý rok. Oba hoši jsou do ní blázni. Bohužel nejstarší dcera, slečna Chantal, jí neprojevuje pražádnou přichylnost a zdá se dokonce, že ji s oblibou pokořuje, zachází s ní jako se služkou. Je to možná jenom dětinství, ale trpělivost učitelčina tím jistě krutě trpí, neboť vím od paní hraběnky, že pochází z výtečné rodiny a že se jí dostalo nevšedního vzdělání.

Měl jsem za to, že na zámku schvalují, že se obcházím bez služky. Viděli by nicméně raději, kdybych si platil posluhovačku, aspoň k vůli lidem, jednou nebo dvakrát za týden. To se rozumí, že je to věc cti. Bydlím ve faře velmi pohodlné, po zámku nejkrásnějším stavení ve vsi, a pral bych si sám prádlo! Vypadalo prý by to, jako bych to dělal schválně.

Snad také nemám právo odlišovat se od spolubratří nikterak zámožnějších, než jsem já, ale umějících lépe nakládat se svými skromnými důchody. Mám za to, že mi málo záleží na tom, jsem-li bohat nebo chud; chtěl bych jenom, aby o tom naši představení rozhodli jednou provždy. Tento rámeček měšťácké zámožnosti, v kterém

nás nutí žít, odpovídá tak málo naší skutečné bídě . . . Svrchovaná chudoba může snadno zůstat hodna úcty. Nač udržovat tohle zdání? Nač z nás dělat nuzáky?

Sliboval jsem si jistou útěchu od vyučování katechismu, od přípravy na časté svaté přijímání podle přání svatého papeže Pia X. Ještě dnes se mi zdá, když slyším bzukot jejich hlasů na hřbitově a na prahu klepání všech těch okovaných dřeváček, že se mi trhá srdce něhou. *Sinite parvulos* . . . Snil jsem o tom, že jim řeknu tím dětským způsobem řeči, který nacházím tak snadno, všecko, co si musím jinak nechávat pro sebe, všecko, co mi není možno povědět s kazatelny, na které prý mám být co nejopatrnější, jak se mi tolik nadoporučovali. Oh, nemínil jsem přepínat, to se rozumí! Ale byl jsem zkrátka velmi hrd, že k nim mám mluvit o něčem jiném než o zlomkových úkolech, o občanském právu nebo konečně o onom věcném učení, v kterém jde opravdu spíše o věci než o učení! Člověk ve škole věcí! A potom jsem se cítil zbaven oné takřka chorobné bázně, která, myslím, přepadá každého mladého kněze, když mu přicházejí na jazyk jistá slova, jisté obrazy — bázně před posměchem, před dvojsmyslností, která láme náš rozlet a nutí nás, abychom se úzkostlivě drželi přísných bohoslovných pouček, vyjádřených slovníkem tak ošumělým, ale tak bezpečným, že nikoho neuráží a má aspoň tu výhodu, že svou nudou a nevýrazností bere odvahu k ironickým poznámkám. Kdo nás poslouchá, myslil by si až příliš často, že hlásáme boha spiritualistů, Nejvyšší bytost nebo co, ale nic, co by se jakkoliv podobalo onomu Pánu, kterého jsme poznali jako podivuhodného živoucího přítele, který trpí našimi trampotami, je dojímán našimi radostmi, bude se s námi dělit o náš smrtelný

zápas a přijme nás do svého náručí, na své srdce.

Ucítil jsem však okamžitě, že jsem narazil u hochů na překážku, a umkl jsem. Není to konec konců jejich vina, připojuje-li se u nich k předčasné — a nevyhnutelné — zkušenosti se zvířaty zkušenost týdenního biografu.

Když dovedla jejich ústa po prvé článkovat slovo „láska“, bylo to už slovo směšné, slovo poskvrněné, které by byli nejraději se smíchem pronásledovali, házejíce po něm kamením jako po ropuchách. Ale děvčata mi dávala jakousi naději, zvláště Serafita Dumouchelová. Je to nejlepší žačka náboženství, veselá, čistoučká, s pohledem trochu smělym, avšak čistým. Zvykl jsem si ji pozvolna vyznamenávat mezi jejími kamarádkami méně pozornými, vyvolával jsem ji často, a vůbec to trochu vypadalo, že mluvím hlavně pro ni. Když jsem jí dával minulý týden v sakristii obvyklou dobrou známku — pěkný obrázek — položil jsem bezděky obě ruce na její ramena a zeptal jsem se: „Máš už naspěch přijmout Ježíška? Zdá se ti už čas dlouhý?“ — „Ne,“ odpověděla mi, „pročpak? Až to bude, bude to.“ — Byl jsem zaražen, ne však zrovna pohoršen, neboť znám dětskou mazanost. Dodal jsem: „Ale přece rozumíš, co vykládám? Posloucháš mě tak pěkně!“ — Tu se její obličej napjal a děvče mi odpovědělo, hledíc na mne upřeně: „Protože máte velmi krásné oči.“

To se ví, že jsem nehnul brvou, vyšli jsme spolu ze sakristie a všechny její kamarádky, které si cosi šuškaly, náhle ztichly a pak propukly v smích. Zřejmě tu celou věc mezi sebou nastrojily.

Snažil jsem se potom, abych se v chování nijak nezměnil; nechtěl jsem, aby se zdálo, že jim jdu na lep. Ale ubohá holčička, kterou ty druhé patrně popichují,

mě pronásleduje potměšilými, vyzývavými úsměvy, pohledy opravdové ženy, a zdvíhá si přede mnou sukni, aby si zavázala tkaničku, kterou má za podvazek. Bože můj, děti jsou děti, ale odkud nepřátelství těchto děvčátek? Co jsem jim udělal?

Mniši trpí za duše. My, my trpíme skrze ně. Tato myšlenka, která mě napadla včera večer, bděla u mne celou noc jako anděl.

Dnes tři měsíce jsem byl jmenován na faru v Ambri-court. Už tři měsíce! Modlil jsem se úpěnlivě dnes ráno za svou farnost, svou ubohou farnost — možná že za svou první a poslední farnost, neboť bych v ní chtěl umřít! Má farnost! Slovo, které nelze vyslovit bez pohnutí — co pravím — bez rozletu lásky. A přece ve mně probouzí jenom zmatenou představu. Víím, že jest skutečně, že jsme navěky jeden druhého, neboť ona jest živoucí buňkou Církve nehynoucí a nikoliv jenom správnou jednotkou. Přál bych si však, aby mi Bůh otevřel oči a uši, aby mi ukázal její tvář, dovolil slyšet její hlas. Je to asi příliš velké přání. Tvář mé farnosti! Její pohled! Je to asi mírný, smutný, trpělivý pohled, a představuji si, že se trochu podobá mému, když se přestanu zmítat, když se nechávám unášet tou velkou neviditelnou řekou, která nás nese všecky, páté přes deváté, živé i mrtvé, k hluboké Věčnosti. A ten pohled by možná byl pohledem celého křesťanstva, všech farností světa, anebo dokonce . . . snad i pohledem ubohého lidského pokolení? Pohled, který viděl Bůh s kříže. Odpušť jim, neboť nevědí, co činí . . .

(Napadlo mě užít tohoto místa, trochu upraveného, pro nedělní promluvu. *Pohled farnosti* vzbudil úsměv

a já jsem se na okamžik zarazil uprostřed věty s velmi určitým, běda, pocitem, že hraji komedii. A přece ví Bůh, že jsem byl upřímný! Ale v obrazech, které příliš dojaly naše srdce, je vždycky něco kalného. Jsem jist, že farář z Torcy by mě byl pokáral. Po mši před kostelem mi řekl pan hrabě svým divným, trochu nosovým hlasem: „Krásně jste se rozohnil!“ (Byl bych se nejraději propadl.)

Slečna Louisa mi vyřídila pozvání k obědu na zámku na příští úterý. Přítomnost slečny Chantal mi trochu překážela, chtěl jsem však přes to odpovědět odmítnutím, ale slečna Louisa mi dala nenápadně znamení, abych přijal.

Posluhovačka přijde zase v úterý na faru. Paní hraběnka bude tak laskava a jednou týdně jí zaplatí. Styděl jsem se tolik za to, v jakém stavu je mé prádlo, že jsem běžel dnes ráno až do Saint-Vaast, abych si tam koupil tři košile, podvlékačky, kapesníky, zkrátka sto franků pana faráře z Torcy sotva stačilo na tuto velkou útratu. Mimoto mám dávat polední jídlo a žena, která pracuje, potřebuje slušné výživy. Na štěstí mám to bordeauxské víno. Stočil jsem je včera do lahví. Zdálo se mi trochu kalné, ale přece voní.

Dni běží, běží . . . Jak jsou prázdné! Jsem ještě jakž takž hotov s denní prací, ale odkládám ustavičně na zítřek provádění malého programu, který jsem si načrtl. Je to zřejmě nedostatek metody. A co času ztrávím na cestách! Má nejbližší přifařená ves je dobré tři kilometry daleko, druhá pět. Bicykl je mi málo co platen. Nemohu šlapat do strání, zvláště na lačný žaludek, protože mě strašně bolí. Tahle farnost, která vypadá tak

malá na mapě! . . . Když si pomyslím, že s tou nebo onou třídou od dvaceti do třiceti žáků stejného věku i stavu, podrobených stejné kázni a cvičených v stejné učebné látce, se učitel seznámí teprve během druhého trimestru — a ještě! . . . Zdá se mi, že se můj život, všechny síly mého života vytratí do písku.

Slečna Louisa je teď každý den na mši svaté. Objevuje se však a mizí tak rychle, že si někdy ani nevšimnu její přítomnosti. Bez ní by byl kostel prázdný.

Potkal jsem včera Serafitu s panem Dumouchelem. Mám dojem, že se obličej toho děvčátka mění den ze dne: kdysi se mi zdával tak proměnlivý, tak pohyblivý, ale teď na něm pozoruji jakousi ztrnulost a tvrdost, která je daleko nad její věk. Když jsem s ní mluvil, hleděla na mne s pozorností tak tísnivou, že jsem se nemohl ubránit, abych se nezačervenal. Snad bych měl upozornit její rodiče . . . Ale nač?

Našel jsem dnes ráno papír zapomenutý bezpochyby úmyslně v jednom katechismu, na který namalovala čísi neobratná ruka malou ženušku s nápisem: Drahoušek pana faráře. Protože rozdělují vždycky knihy nazdařbůh, bylo by marné hledat původce tohoto žertu.

Marně si říkám, že tyhle nepříjemnosti jsou běžnou mincí i v ústavech nejlépe vedených, uspokojuje mě to jenom napůl. Tam se může učitel vždycky svěřit představenému, zajistit se. Kdežto tady . . .

„Trpěti skrze duše“; celou noc jsem si opakoval tuto utěšující větu, avšak Anděl už nepřišel.

Paní Pégriotová byla u mne včera. Zdálo se mi, že je tak málo spokojena cenou určenou od paní hraběnky, že jsem jí musil přidat pět franků ze své kapsy. Zdá se, že

víno bylo stočeno do lahví příliš brzo a bez nutné opatrnosti, takže jsem je pokazil. Našel jsem v kuchyni láhev sotva načatou.

Je zřejmé, že ta osoba má nevděčnou povahu a trapné způsoby. Ale třeba být spravedliv: dávám nešikovně a se směšnými rozpaky, které jistě lidi zarážejí. Mám také málokdy dojem, že jim dělám radost, pravděpodobně proto, že si toho příliš přejí. Mají za to, že dávám nerad.

V úterý byla schůzka u faráře v Hébuternes na měsíční přednášku. Páter Thomas, licenciát historie, přednášel na téma: Reformace, její původ a příčiny. Vskutku, stav Církve v šestnáctém století nahání mráz. Jak pokračoval přednášející v svém výkladu, nutně trochu jednotvárném, pozoroval jsem tváře posluchačů a neviděl jsem na nich nic jiného nežli výraz zdvořilé zvědavosti, právě tak jako kdybychom se byli sešli, abychom vyslechli četbu nějaké kapitoly z dějin Faraonů. Tahle zřejmá lhostejnost by mě byla kdysi popudila. Teď si myslím, že je znamením veliké víry, snad také veliké neuvědomělé pýchy. Žádný z těch mužů by nebyl s to uvěřit, že Církev je v nebezpečí, ať už z toho nebo z onoho důvodu. Moje důvěra není jistě menší, pravděpodobně je však jiného druhu. Jejich bezpečnost mě děsí.

(Lituji trochu, že jsem napsal slovo pýcha, a přece je nemohu škrtnout, protože nejsem s to najít jiné, které by lépe odpovídalo citu tak lidskému, tak konkrétnímu. Církev není konec konců ideál, který se má teprve uskutečnit; už jest, a oni jsou v ní.)

Po přednášce jsem si dovolil udělat bojácnou narážku na program, který jsem si načrtl. A to jsem ještě zamlčel polovičku bodů. Nebylo jim těžko mi dokázat, že i jeho částečné provedení by vyžadovalo dní o osmačtyřiceti

hodinách a osobního vlivu, který zdaleka nemám, který snad nebudu mít nikdy. Na štěstí se pozornost ode mne odvrátila a farář z Lumbres, odborník v takových věcech, pojednal znamenitě o otázce venkovských záložen a rolnických družstev.

Vrátil jsem se dost smutně a v dešti. Ta trocha vína, kterou jsem vypil, mi působila strašné bolesti v žaludku. Je jisté, že jsem od podzimu náramně zhubl, a vypadám asi čím dál tím hůř, neboť už zůstávám ušetřen jakýchkoli poznámek o svém zdraví. Kdyby mi tak vypověděly síly! Ať dělám, co dělám, mohu sotva uvěřit, že mě Bůh zaměstná důkladně a doopravdy, že mne upotřebí jako druhých. Zaráží mě den ode dne více, jak jsem neznalý základních podrobností praktického života, v kterých se, jak se mi zdá, vyzná kdekdo, aniž se tomu kdy učil, neboť je mu to dáno jakýmsi vnuknutím. To se rozumí, že nejsem hloupější než ten nebo onen, a jestliže přestanu na formulkách, které si lze snadno zapamatovat, mohu budít zdání, že jsem pochopil, oč jde. Avšak ona slova, která mají pro každého přesný smysl, se podle mého rozumu sotva odlišují jedno od druhého, takže se mi stává, že jich užiji nazdařbůh, tak jako špatný hráč riskuje kartu. Když se mluvilo o těch venkovských záložnách, měl jsem dojem, že jsem dítětem, které se nedopatřením připlétlo do hovoru velkých lidí.

Je pravděpodobné, že moji spolubratři nebyli o věci o moc více poučeni nežli já, přese všechny traktáty, kterými nás zaplavují. Jsem však všecek bez sebe nad tím, jak rychle se do toho vpravují, jakmile se začne mluvit o těchto věcech. Takřka všichni jsou chudi a smiřují se s tím statečně. Avšak peněžní věci pro ně přes to mají, jak se zdá, jakousi přitažlivost. Jejich obličej se

ihned berou výraz vážnosti a sebevědomí, který mi působí malomyslnost a ukládá mi mlčení a takřka úctu.

Bojím se, že nebudu nikdy praktický, zkušenost mě nepoučí. Pro povrchního pozorovatele se takřka neliším od svých spolubratří, jsem venkovan jako oni. Jsem však potomkem velmi chudých lidí, nádeníků, podělkářů, chlévských děveček, smysl pro majetek nám chybí, ztratili jsme jej bezpochyby během staletí. V tomto směru podobal se můj otec mému dědečkovi a ten se zase podobal svému otci, který umřel hlady za strašné zimy roku 1854. Groš je pálil v kapse a hned s ním běželi najít kamaráda, s kterým by jej propili. Moji spolužáci v semináři se v tom neklamali: maminka si marně brávala nejlepší sukni a nejkrásnější čepec, měla vždycky onen ubohý úsměv chudáků, kteří vychovávají děti druhých. Ale kdyby mi chyběl jenom smysl pro majetek! Bojím se však, že nedovedu o nic víc poroučet, nežli mít nějaký majetek. To už je vážnější.

Ale necht'! Stává se, že prostřední, málo nadaní žáci se dostanou do první řady. Neoslňují tam, to se rozumí. Nemám ctižádost, přetvořit svou přirozenost; přemohu jenom své nechuti, to je všecko. Patřím-li především duším, nemohu zůstat v nevědomosti o zájmech, konec konců zákonitých, které zaujímají tolik místa v životě mých farníků. Náš učitel — ačkoli Pařížan — přednáší hodně o střídavém osívání a o umělých hnojivech. Musím důkladně nadřít všechny tyto věci.

Musím také založit sportovní kroužek po příkladu většiny mých spolubratří. Naši mladí lidé jsou nadšeni pro kopanou, box, Francouzskou okružní jízdu. Smím jim odeprít potěšení, aby si o tom mohli se mnou pohovořit, a to jenom proto, že zábavy tohoto druhu —

ač také zcela zákonitě — nejsou po mé chuti? Můj zdravotní stav mi nedovolil, abych konal vojenskou službu, a bylo by směšné, kdybych se s nimi chtěl účastnit her. Ale mohu být aspoň s věcmi obeznámen, byť třebaš jenom čtením sportovní rubriky v *Echo de Paris*, kteréžto noviny mi pan hrabě půjčuje dost pravidelně.

Když jsem včera večer napsal tyto řádky, klekl jsem si k lůžku a prosil jsem Spasitele, aby požehnal rozhodnutí, které jsem právě pojal. Zmocnil se mne najednou pocit, že se zhroutily sny, naděje, ctižádosti mého mládí, a lehl jsem si cvakaje zuby horečkou. Usnul jsem teprve za svítání.

Slečna Louisa klečela dnes ráno přes celou mši s tváří zabořenou do dlaní. Při posledním evangeliu jsem si všiml, že je uplakána. Je tvrdé být sám, a ještě tvrdší sdílet se o svou samotu s lidmi lhostejnými a nevděčnými.

Od té doby, co jsem měl nešťastný nápad, doporučit správci pana hraběte bývalého spolužáka z malého semináře, který cestuje pro veliký obchodní dům s chemickými hnojivy, přestal mě pan učitel pozdravovat. Zdá se, že on sám zastupuje jednu velkou firmu v Béthune.

K obědu na zámek mám jít příští sobotu. Protože hlavním, ne-li jediným odůvodněním tohoto deníku má být, abych si zachoval zvyk naprosté upřímnosti k sobě samému, musím se přiznat, že mě to nemrzí, ba spíše že mi to lichotí . . . Nestydím se za ten cit. Zámeční pánové nemívali, jak se říká, dobrou kritiku ve velkém semináři, a je jisto, že mladý kněz si má zachovat nezávislost na lidech tohoto světa. Ale já jsem zůstal po této stránce, jako tolika jiných, synem velkých chudáků,

kteří nikdy nepoznali žárlivost a zlobu sedláka, jenž se hrdlí s nevděčnou půdou, ohlodávající jeho život, k lenošivému panstvu, které těží z téže půdy jenom rentu. Lidé mé vrstvy však už nemají dávno co dělat s pány! My patříme už od staletí právě těm sedlákům, a není pána chtivějšího a tvrdšího.

Dostal jsem dopis od pátera Duprétyho, velmi zvláštní dopis. Páter Dupréty byl mým spolužákem v nižším semináři, pak dostudoval nevím kde a když jsem o něm naposled slyšel, byl místofarářem malé farnosti v diecési amienské, neboť farář toho místa dostal pro nemoc spolupracovníka. Zachoval jsem si na něho vzpomínku velmi živou, takřka něžnou. Dávali nám ho tenkrát za příklad zbožnosti, ačkoli mně samému se zdál příliš nervosní a citlivý. Když jsme byli v třetí třídě, klekával v kapli vedle mne, a tu jsem ho často slychával vzlykat s tváří zabořenou do malých dlaní, vždycky pomazaných od inkoustu a tak bledých.

Jeho dopis je datován z Lille (zdá se mi vskutku, že v tom městě měl jakýsi jeho strýc, bývalý četník, obchod se smíšeným zbožím). Je mi divné, že se vůbec nezmiňuje o duchovní správě, kterou zřejmě opustil, asi pro nemoc. Říkalo se, že je ohrožen souchotinami. Jeho otec a matka prý na ně umřeli.

Od té doby, co nemám služku, zvykl si listonoš strkat mi poštu pode dveře. Našel jsem tu zapečetěnou obálku docela náhodou, zrovna když jsem si chtěl lehnout. Je to pro mne chvíle velmi nepříjemná, oddaluji ji co nejvíc. Žaludeční bolesti jsou obyčejně snesitelné, ale na konec si nelze představit nic jednotvárnějšího. Obraznost nad tím začne pracovat, hlava se rozpálí, a je třeba

hodně statečnosti k tomu, aby člověk nevstal. Povolují ostatně tomu pokušení zřídka, protože je zima.

Roztrhl jsem tedy obálku s předtuchou špatné zprávy — ba ještě hůř — celého řetězu špatných zpráv. Lze to ovšem vysvětlit mým zdravotním stavem. Ale na tom nezáleží. Tón toho dopisu se mi nelíbí. Zdá se mi, že je to psáno s nucenou veselostí, takřka nevhodnou, zvláště je-li můj nebohý přítel neschopen, aspoň pro ten čas, zastávat svůj úřad. „Ty jsi jediný s to mě pochopit,“ praví. Proč? Vzpomínám si, že vynikal v učení mnohem více než já, že mnou dokonce trochu opovrhoval. To se rozumí, že jsem ho proto měl tím raději.

Protože mě žádá, aby ho bez odkladu navštívil, budu brzo vědět, na čem jsem.

Ta nastávající návštěva v zámku mě mnoho zaměstnává. Na prvním styku možná záleží zdar velikých plánů, které mi leží na srdci a které bych mohl s podporou a vlivem pana hraběte jistě uskutečnit. Má nezkušenost, hloupost a také jakási směšná smůla zaplétají pro mne jako naschvál věci nejjednodušší. Tak na příklad krásná sutana, kterou jsem si nechával pro výjimečné příležitosti, je mi teď příliš veliká. Mimoto na ní paní Pégriová (ostatně na mé požádání) čistila skvrny, ale tak neobratně, že tam zbyly ošklivé kruhy po benzínu. Vypadá to jako ona duhová oka, která se dělají na mastných polévkách. Příčí se mi trochu jít na zámek v té, kterou obyčejně nosím a která už je nesčetněkrát spravována, hlavně na loktech. Bojím se, aby to nevypadalo, že stavím na odiv svou chudobu. Co všechno by si o mně nemohli myslit!

Přál bych si také, abych byl s to jíst — aspoň tolik, aby

to nebudilo pozornost. Ale není možná nic předvídat, můj žaludek je takový vrtošivec! Při nejnepatrnějším vzrušení se ozve v pravém boku známá malá bolest — mám pocit, jako když něco sklapne, cosi jako křeč. Ústa mi ihned vyschnou, nemohu už nic polknout.

To jsou jenom malé nepříjemnosti, nic víc. Snáším je dost dobře, nejsem zchoulostivělý, podobám se nebožce matce. „Tvá matka, ta něco snesla!“ opakuje rád strýc Arnošt. Myslím, že v ústech chudáků to znamená neúnavnou hospodyni, která není nikdy nemocna a nenačlá útrat, než umře.

Pan hrabě se jistě podobá víc venkovanu jako já, nežli nějakému bohatému průmyslníkovi, s kterými jsem se někdy setkával, když jsem byl kaplanem. Zkrátka choval se tak, že mi s ním bylo docela volně. Jakou to mají moc ti lidé velkého světa, kteří se na pohled sotva liší od druhých, a přece nedělají nic jako druzí! Ačkoli mě jinak uvádí do rozpaků nejmenší projev šetrnosti, mohli oni jít až k úctě, aniž mi dovolili na okamžik zapomenout, že se to týče jenom hodnosti, kterou nosím. Paní hraběnka byla bezvadná. Měla na sobě domácí šaty, velmi prosté, a na šedých vlasech jakýsi pláštík, který se podobal tomu, jaký nosívala v neděli moje nebožka matka. Nemohl jsem se udržet, abych jí to neřekl, ale vyjádřil jsem se tak špatně, že nevím, porozuměla-li.

Dost jsme se spolu nasmáli mé sutaně. Všude jinde by byli myslím dělali, že si jí nevšimli, a já bych byl jako na skřipci. S jakou volností mluví tihle šlechticové o penězích a o všem, co se k nim vztahuje, s jakou šetrností a elegancí! Zdá se dokonce, že zřejmá, pravá chudoba nám rovnou otvírá jejich důvěru, tvoří mezi nimi a námi

jakýsi poměr důvěrné spoluviny. Cítil jsem to dobře, když při kávě přišli na návštěvu pan a paní Vergennovi (někdejší bohatí mlynáři, kteří koupili minulého roku zámek Rouvroy). Sotva odešli, podíval se na nás pan hrabě trochu ironicky, což mělo zřejmě znamenat: Šťastnou cestu! konečně jsme zase mezi sebou! A přece se hodně mluví o sňatku slečny Chantal s mladým Vergennem . . . Ale to je jedno! Mám za to, že v citu, který rozbírám tak špatně, je něco jiného nežli pouhá zdvořilost, byť upřímná. Slušné chování všecko nevysvětluje.

Ovšem, byl bych si přál, aby pan hrabě ukázal více zanícení pro můj sportovní kroužek mládeže. Nemíní-li už osobně spolupracovat, proč mi odpírá malý pozemek u Latrillère a starou kůlnu, která není k ničemu a z které by se dala snadno udělat tělocvična, přednášková síň, kino — což já vím? Cítím dobře, že umím právě tak málo prosit jako dávat, lidé si chtějí ponechat čas na rozmyšlenou, a já vždycky hned čekám výkřik srdce, výbuch sympatie, který by odpověděl mému.

Odešel jsem ze zámku pozdě, až příliš pozdě. Neumím se také poroučet, spokojím se tím, že se k tomu chystám při každém otočení hodinových ručiček, a když mě zdvořile zdržují, neodvažuji se provést svou. Tak by to mohlo trvat hodiny! Konečně jsem byl venku, nevzpomínaje si už ani na jedno slovo, které jsem řekl, ale jsa všecek unášen pocitem důvěry, radosti, jako bych byl dostal dobrou zprávu, znamenitou zprávu, kterou bych byl chtěl ihned donést nějakému příteli. Nescházelo mnoho a byl bych se dal cestou k faře do běhu.

Takřka den co den se vracím na faru cestou od Gesvres, i kdybych si měl zajít. Ať prší nebo fouká vítr,

sednu si vždycky nahoře nad strání na topolový kmen, který tam leží zapomenut bůhví proč už kolikátou zimu a začíná hnít. Cizopasně rostlinstvo jej obaluje jako pochva, která se mi zdá jednou ošklivá, po druhé hezká, podle toho, jaké jsou právě mé myšlenky a jakou barvu má obloha. Tam mě napadlo, abych psal tento deník, a mám za to, že nikde jinde by mě to nebylo mohlo napadnout. V tomto kraji lesů a pastvin, přetátých živými ploty a osázených jabloněmi, bych nenašel jiné stanoviště, s kterého by se mi vesnice zjevila takto celá, jako když ji sebere do dlaně. Dívám se na ni a nemám nikdy dojem, že ona se dívá taky na mne. Nemyslím si ostatně, že by o mně nevěděla. Vypadá to, jako by se ke mně obracela zády a pozorovala mě úkosem, s přimhouřenými očima, po způsobu koček.

Co mi chce? Chce mi vůbec něco? Kdokoliv jiný nežli já, na příklad nějaký boháč, by mohl z tohoto místa odhadnout cenu těchto lepenicových chalup, vypočítat přesnou rozlohu polí, luk, představovat si, že vyplatil potřebnou částku a že vesnice mu patří. Já ne.

Ať dělám, co dělám, i kdybych jí byl dal poslední kapku krve (a opravdu si někdy představuji, že mě přibila tamhle na kříž, že se na mne aspoň dívá, jak umírám), já ji mít nebudu. Nic platno, že ji vidím v této chvíli tak bílou, tak čerstvou (ke Všem svatým nalíčili zdi vápnem, do kterého přidali modřidla na praní), nemohu zapomenout, že je tady od věků; její starobylost mi nahání hrůzu. Mnohem dříve, než byl v patnáctém století postaven kostelík, v kterém jsem přece jenom pouhým pocestným, ona už tady trpělivě snášela horko a zimu, déšť, vítr, slunce, a žijíc hned v blahobytu, hned v bídě, držela se tohoto žvance půdy, z kterého ssála své šťávy a kterému vra-

cela své mrtvé. Jak hluboká a tajemná je asi její životní zkušenost! Mne dostane jako druhé, jistě rychleji než druhé.

Jsou jisté myšlenky, které se neodvažují nikomu svěřit, a přece se mi nezdají zdaleka pošetilé. Čím bych byl na příklad, kdybych se smířil s úlohou, do níž by mě rádi vtlačili mnozí katolíci, kterým záleží především na zachování starých společenských forem, to jest konec konců na jejich vlastním zachování! Oh, neobviňuji ty pány z pokrytectví, mám za to, že jsou upřímní. Kolik lidí tvrdí, že jsou oddáni řádu, ačkoli hájí jenom jistých zvyků, někdy dokonce jenom jistého slovníku, jehož výrazy jsou tak uhlazeny a ohlodány užíváním, že ospravedlňují všechno, aniž kdy co uvádějí znovu v pochybnost? Jest to jedna z nejméně pochopitelných běd člověka, že musí svěřovat to, co má nejdrahocennějšího, něčemu tak nestálému a tvárnému, jako je, bohužel, slovo. Bylo by třeba veliké odvahy, kdyby se měl po každé ověřovat nástroj, přizpůsobovat svému zámku. Místo toho raději vezmeme první, který nám padne do ruky, trochu přitlačíme, a jestliže se západka poddá, nežádáme víc. Obdivuji se revolucionářům, kteří si dávají tolik práce, aby vyhodili zdi dynamitem, když by byli přece mohli se svazkem klíčů lidí dobře smýšlejících vstoupit klidně dveřmi, a nikdo by se ani neprobudil.

Dostal jsem dnes ráno nový dopis od bývalého přítele, ještě divnější než první. Končí takto:

„Moje zdraví není valné, a to je pro mne jediným skutečným předmětem nepokoje, neboť by mi přišlo zatěžko umřít, teď když jsem po tolika bouřích na krok od přístavu. Přece však si na nemoc nestěžuji: poskytla mi

volných chvil, kterých mi bylo potřebí a kterých bych bez ní nebyl poznal. Právě jsem ztrávil osmnáct měsíců v jednom sanatoriu. To mi umožnilo vážně prohloubit otázku života. Kdyby ses nad tím trochu zamyslel, mám za to, že bys došel k týmž závěrům jako já. *Aurea mediocritas*. Tato dvě slova ti poskytnou důkaz, že moje ctižádost zůstává skromná, že nejsem nikterak vzbouřenec. Zachoval jsem si naopak nejlepší vzpomínku na naše učitele. Všecko zlo pochází nikoliv z nauk, nýbrž z vychování, kterého se jim dostalo a které nám odevzdali, neznajíce jiného způsobu myslit a cítit. Toto vychování z nás udělalo individualisty, samotáře. Vlastně jsme nikdy nevykročili z dětství, vymýšleli jsme si ustavičně, vymýšleli jsme své trampoty, své radosti, vymýšleli jsme Život, místo abychom jej žili. Nežli se tedy odvážíme udělat krok ze svého malého světa, musíme začít se vším od začátku. Je to práce svízelná a neobejde se bez obětování sebelásky, avšak samota je ještě svízelnější, jednou si to uvědomíš.

Není třeba, abys o mně mluvil se svým okolím. Pracovitý, zdravý, zkrátka normální život (slovo *normální* je třikrát podtrženo) by neměl mít pro nikoho tajemství. Naše společnost je bohužel tak uspořádána, že štěstí se v ní zdá vždycky podezřelé. Myslím, že jistý druh křesťanství, velmi vzdálený ducha evangelií, je vinen tímto předsudkem společným všem, věřícím i nevěřícím. Poněvadž si vážím svobody druhých lidí, zdálo se mi až dosud lepší mlčet. Když jsem však všecko důkladně uvážil, rozhodl jsem se dnes porušit toto mlčení v zájmu osoby, která si zaslouhuje největší úcty. Ačkoliv se můj stav od několika měsíců velmi zlepšil, trvají ještě vážné pochybnosti, s kterými se ti svěřím. Přijed' rychle.“

Inveni portum . . . Listonoš mi dal dopis, právě když jsem dnes dopoledne vycházel na katechismus. Četl jsem jej několik kroků od Arséna, který začínal kopat hrob, hrob pro paní Pinochetovou, kterou pochováváme zítra. On také prohluboval život . . .

To „přijed' rychle!“ mi sevřelo srdce. Po té tak pečlivě sestavené rozpravě (jako bych ho viděl, jak se drbe na spánku koncem držátka, tak jako kdysi) tohle dětské slovo, které už nemůže zadržet, které mu uniká . . . Na chvílku jsem si pokusil představit, že si něco namlouvám, že ho prostě ošetřuje nějaká ženská z jeho rodiny. Na neštěstí má, pokud vím, jenom jednu sestru, a ta je služkou v jedné hospodě v Montreuil. To jistě není ona, „ta osoba, která si zaslouží největší úcty“.

Ale ať je to, jak je, jistě tam pojedu.

Pan hrabě mě přišel navštívit. Byl velmi milý, zároveň uctivý i důvěrný jako vždycky. Požádal mě o dovození, aby si směl zapálit dýmku, a nechal mi dva králíky, které zastřelil v lese u Sauveline. „Paní Pégriotová vám to zítra uvaří. Už o tom ví.“

Neodvážil jsem se mu říci, že můj žaludek právě nesnáší nic jiného než suchý chléb. Jeho zvěřina mě bude stát půldenní plat posluhovačce, která si ani nepochutná, protože celá rodina hajného už má králíků až po krk. Je pravda, že budu moci poslat ministranta se zbytky k staré kostelnici, ale to musím udělat až potmě, aby si toho nikdo nevšiml. Mluví se až příliš o mém špatném zdraví.

Pan hrabě moc neschvaluje mé plány. Zejména mě varuje před zlým smýšlením obyvatelstva, které prý je od války přecpáno a potřebuje prý se uvařit v své šťávě.

„Neběhejte tuze za nimi, nevtírejte se jim hned. Nechte je, ať udělají sami první krok.“

Je synovcem markýze de la Roche-Macé, jehož statky jsou dvě míle od mé rodné vsi. Trávival tam kdysi část prázdnin a vzpomíná si velmi dobře na mou nebožku maminku, která tenkrát byla v zámku hospodyní a mázala mu ohromné krajíce chleba, aby to nebožtík markýz nevěděl, protože byl velmi lakomý. Zeptal jsem se ho ostatně na ni dost unáhleně, ale on mi hned odpověděl velmi laskavě, bez nejmenších rozpaků. Drahá maminka! Ačkoli byla ještě tak mláda a tak chuda, už dovedla vnukat vážnost a sympatii. Pan hrabě neříká „vaše paní matka“, což by se myslím mohlo zdát trochu nucené, nýbrž „vaše matka“, a přitom zdůrazňuje slovo „vaše“ s takovou vážností a úctou, že mi až vhrkly do očí slzy.

Kdyby se tyto řádky někdy dostaly na oči někomu lhostejnému, zdál bych se mu jistě hodně naivní. A bezpochyby naivní jsem — neboť není nic nízkého v obdivu, jež mi vnuká tento člověk, vypadající přece tak prostě a někdy tak vesele, že dělá dojem věčného školáka na věčných prázdninách. Nepokládám ho za inteligentnějšího než jiné, a je prý dost tvrdý k nájemcům. Vzorný farník to také zrovna není, neboť chodí sice dost pravidelně v neděli na tichou mši, ale u stolu Páně jsem ho ještě neviděl. Rád bych věděl, chodí-li aspoň o velikonocích. Čím tedy to, že u mne rázem zaujal místo přítele, spojence, druha — místo bohužel tak často prázdné? Asi tím, že v něm nalézám onu nestrojenost, kterou jinde marně hledám. Vědomí vyššího postavení, zděděná náchylnost poroučet, ba ani věk ho nedokázal poznamenat onou pohřební vážností, oním vzhledem

podezřívavého sebevědomí, kterého dodává nejmenším měšťákům pouhá výsada peněz. Řekl bych, že tito jsou ustavičně zaměstnání tím, aby zachovali distanci, abych užil jejich vlastního výrazu, kdežto on zůstává na svém místě. Oh, vím dobře, že je mnoho koketnosti — připouštím, že nevědomé — v onom úsečném, takřka drsném způsobu řeči, v kterém není nikdy znát nejmenší blahovlnost a která přes to nemůže nikoho pokořit, neboť působí i na největšího chudáka ne tak jako vymáhání poddanství, nýbrž kázně dobrovolně přijaté, vojenské. Bojím se, že je v tom mnoho koketnosti, ale také mnoho pýchy. Ale těší mě ho poslouchat. A když s ním mluvím o zájmech farnosti, duší a Církve a když řekne „my“, jako bychom mohli sloužit, on a já, jenom společné věci, zdá se mi to přirozené, neopovažuji se ho opravovat.

Pan farář z Torcy ho nemá moc rád. Říká mu vždycky jenom „hrabátko“, „vaše hrabátko“. To mě dráždí. „Pročpak hrabátko?“ zeptal jsem se ho. — „Protože je to treta, roztomilá treta, a pravá. Vypadá to pěkně, když to stojí někde u sedláka na skříni. U antikváře nebo v dražebním sále v den velkého výprodeje byste to ani nepoznal.“ — A když jsem se přiznal, že ještě doufám, že ho získám pro svůj kroužek mládeže, pokrčil rameny. „Je to pěkná pokladnička ze saského porculánu, to vaše hrabátko, ale nerozbitná.“

Nemyslím si vsuktu, že by byl tuze štědrý. Ačkoli nedělá dojem, že je držen penězi jako tolik jiných, na peníze drží, to je jisté.

Chtěl jsem se mu také zmínit o slečně Chantal, jejíž smutek mě znepokojuje. Byl nejprve velmi skoupý na slovo a pak propukl v náhlou veselost, která se mi zdála

nucená. Jméno slečny Louisy ho zřejmě nadmíru popudilo. Začervenal se, pak jeho obličej ztvrdl. Už jsem neřekl slova.

„Vy máte povolání k přátelství,“ řekl mi jednou můj starý učitel kanovník Durieux. „Dejte si pozor, aby se z toho nevyvinula vášeň. Je to jediná ze všech vášní, z které se nikdy nevyhlédíme.“

Zachováváme staré hodnoty, budiž. Zachováváme však, abychom spasili, a tomu nechce svět rozumět, neboť si nepřeje nic jiného než dále trvat. Nemůže se už však spokojit jenom s trváním.

Starý svět by snad byl mohl trvat. Trvat dlouho. Byl k tomu uzpůsoben. Byl strašně těžký, ležel ohromnou tíhou na zemi. Vzal do počtu nespravedlnost. Místo aby ji chtěl přelstít, přijal ji se vším všudy, celou, udělal z ní zřízení jako jiná, uzákonil otroctví. Oh, nepochybuji, že ať by byl dospěl k jakékoliv dokonalosti, nebyl by se vymanil z následků kletby vyřčené na Adama. Ďáblovi to nebylo neznámo, věděl to dokonce líp než kdokoliv jiný. Ale přes to to byl hrubý kousek, svalit ji takřka celou na ramena lidského dobytka, těžké břímě se tím o tolik zmenšilo! Největší možné množství nevědomosti, vzpoury, zoufalství bylo vyhrazeno jakési odrůdě obětovaného lidu, lidu beze jména, bez minulosti, bez majetku, bez spojenců — ke kterým by se bylo možno přiznat — bez rodiny — aspoň zákonné — beze jména a bez bohů. Jaké zjednodušení sociální otázky, vládních metod!

Avšak toto zřízení, které se zdálo neochvějné, bylo ve skutečnosti co nejkřehčí. Stačilo jedno století, aby bylo zničeno navždy. Byl by snad stačil jediný den. Jak-

mile se společenské stupně jednou smísily, jakmile se obětovaný lid jednou rozptýlil, která síla by ho byla mohla přinutit, aby na sebe vzal znovu jho ?

Ono zřízení je mrtvo a starý svět se zhroutil s ním. Věřilo se, předstíralo se, že se věří v jeho nutnost, přijímalo se jako skutečnost. Už nebude víckrát obnoveno. Lidstvo se už neodváží této strašné sázky, sázelo by příliš mnoho. Zákon může trpět nespravedlnost nebo ji dokonce poťouchle chránit, už jí však nedá schválení. Nespravedlnost už nebude mít zákonných stanov, s tím je konec. Proto však není vyhlazena ze světa. Společnost, která by se jí už neodvážila zužitkovat pro blaho malého množství, se tak odsoudila k tomu, že se musí snažit o zničení zla, které nosí v sobě a které, sotva je vypuzeno ze zákonů, se takřka ihned objeví v mravech a začíná v opačném směru, bez únavy, týž pekelný oběh. Volky nevolky se musí napřístě sdílet o úděl člověkům a jít cestou téhož nadpřirozeného dobrodružství. Kdežto dříve byla lhostejná k dobru i ke zlu a neznala jiného zákona leč zákon vlastní síly, dalo jí křesťanství duši, duši, kterou má buď ztratit nebo zachránit.

Dal jsem číst tyto řádky panu faráři z Torcy, ale neodvážil jsem se mu říci, že jsou ode mne. On je však tak chytrý — a já lžu tak špatně — že pochybuji, uvěřil-li mi. Vrátil mi papír s drobným smíchem, který dobře znám a který nevěští nic dobrého. Konečně povídá:

„Tvůj přítel nepíše špatně, je to naopak až tuze moc vysmejčené. Všeobecně řečeno, je-li vždycky výhodné myslit přesně, bylo by nejlíp zůstat při tom. Člověk aspoň vidí věc tak, jak je, bez muziky, a nevydává se v nebezpečí, že si bude zpívat písničku sám pro sebe.

Potkáš-li cestou nějakou pravdu, prohlédni si ji pěkně, abys ji poznal, ale nečekej, až po tobě bude kroutit očima. Pravdy z evangelia nekrouť nikdy očima. S ostatními, o kterých člověk nemůže nikdy s jistotou říci, kudy se potloukaly, než přišly k tobě, je vždycky nebezpečno obcovat příliš důvěrně. Nechtěl bych uvádět za příklad takového neokroučance, jako jsem já. Ale když se mi přitrefí, že mám nějakou myšlenku — jednu z těch myšlenek, které by mohly být užitečné duším, protože ty druhé . . . ! — pokusím se ji přivést před Pána Boha, pojmu ji ihned do své modlitby. Je úžasné, jak změnil vzhled. Někdy není k poznání . . .

Ale to nevadí. Tvůj přítel má pravdu. Moderní společnost může sice zapřít svého mistra, ale i ona byla od něho vykoupěna a už jí nemůže stačit spravovat společné dědictví, neboť je volky nevolky, jako my všichni, na cestě za královstvím Božím. A toto království není z tohoto světa. Nezastaví se už tedy nikdy. Nemůže se už zastavit v běhu. „Zachraň se, nebo umři!“ Nelze tvrdit opak.

Co tvůj přítel vypravuje o otroctví, je také velmi správné. Starý Zákon trpěl otroctví a apoštolé je trpěli také. Neřekli otrokovi: ‚Osvobod se od svého pána‘, ačkoliv říkali na příklad člověku smyslnému: ‚Osvobod se od svého těla, a to hned!‘ — Jest v tom jistý odstín. A proč to? Protože chtěli, jak mám za to, dopřát světu, aby nabral dechu, nežli jej vrhnou do nadlidského dobrodružství. A nemysli si, že takový chlapík jako svatý Pavel se v tom klamal. Zrušení otroctví nepřekazí, aby člověk nebyl vykořisťován člověkem. Když to dobře uvážíme, otrok byl drahý, a to mu vždycky vyneslo, že ho pán do jisté míry šetřil. Na rozdíl od toho jsem znal v mládí jednoho ničemu skláře, který nutil foukat do

trubiček patnáctileté chlapce, a když jejich plíce na to zašly, nemusilo mít to hovado strach, že si nebude mít z čeho vybrat nové. Byl bych stokrát raději býval otrokem jednoho z těch římských buržoů, kteří jistě neuvažovali, jak si lze představit, psa uzenkami. Ne, svatý Pavel se v tom neklamal! Říkal si jenom, že křesťanství pustilo do světa pravdu, kterou už nic nezastaví, protože byla už předem na dně lidského svědomí a člověk se v ní ihned poznal: Bůh spasil každého z nás a každý z nás stojí za krev Boží. Můžeš to vyjadřovat, jak chceš, třebaš v jazyku racionalistickém — nejhloupějším ze všech — nutí tě to sblížovat slova, která vybuchují při nejmenším doteku. Budoucí společnost může třeba zkoušet, jak by si na ně sedla! Podpálí jí zadnici, a bude to.

Přes to však sní vždycky ubohý svět více méně o staré smlouvě uzavřené kdysi s démony, která mu měla zabezpečit pokoj. Přivést do stavu dobytka, ale jakéhosi dobytka vyššího druhu, čtvrtinu nebo třetinu lidského pokolení, to snad neznamenal zaplatit příliš vysokou cenu za příchod nadlidí, čistokrevných jedinců, skutečného království pozemského . . . Leckdo si to myslí, ale neodvažují se to říci. Když se náš Spasitel zasnoubil s chudobou, povznesl chudého k takové důstojnosti, že ho už nikdo nesvrhne s jeho podstavce. Dal mu předka — a jakého předka! Jméno — a jaké jméno! Lidé ho mají ještě raději vzbouřeného než odevzdaného; vypadá, jako by už patřil ke království Božímu, kde budou první poslední; dělá dojem přízraku — přízraku, který se vrátil v bílém rouše z hostiny Svatební . . . Nu a co chceš — stát se s tím začíná smiřovat. Drhne fakany, obvazuje mrzáky, pere košile, vaří polévku pobudům, čistí plivátko ochromeným, ale při tom hledí na hodiny

a ptá se, nechají-li mu čas, aby se zabýval vlastními věcmi. Doufá ještě ovšem trochu, že úlohu, která kdysi patřila otrokům, zastanou stroje. Chyba lávky! Stroje se točí a točí, nezaměstnaní se množí, takže to vypadá, jako by milé stroje vyráběly jenom nezaměstnané, chápeš? To je tím, že chudý má tuhý život. Nu a teď to zkoušejí ještě tamhle v Rusku . . . Upozorňuji tě, že nemám Rusy za horší než druhé — dnešní lidé jsou všichni šílení, všichni posedlí — jenže ti čerti Rusové mají dobrý žaludek. Jsou to Flámové nejzazšího severu, ti chlapíci! Sežerou všecko, budou moci žrát jedno nebo dvě století polytechniky, a nepuknou.

Jejich nápad není celkem hloupý. Jde ovšem i tady o to, vyhladit chudého — chudý je svědkem Ježíše Krista, dědicem národa židovského, ne? — ale místo aby ho vyvraždili nebo z něho udělali dobytek, vzali si do hlavy udělat z něho majitele malé renty anebo dokonce — kdyby se snad věci dařily čím dál tím líp — malého úředníčka. Nic není poddajnějšího a pravidelnějšího.“

Mně se také potajmu stává, že myslím na Rusy. Moji kamarádi z vyššího semináře o nich často mluvívají, ale myslím, že nazdařbůh. Zvláště aby ohromovali profesory. Naši demokratičtí spolubratři jsou velmi roztomilí, velmi horliví, ale zdají se mi — jak bych to řekl — trochu měšťáctí. Ostatně lid je nemá moc rád, to je jisté. Snad proto, že jim nerozumí? — Zkrátka opakuji, že myslívám na Rusy s jistou zvědavostí, ba něhou. Když člověk poznal bídu, její tajemné a nesdělitelné radosti, dojmají vás na příklad ruští spisovatelé k pláči. Ten rok, co umřel tatínek, musili operovat mamince nádor, zůstala čtyři

nebo pět měsíců v nemocnici v Berguette. Mne se ujala teta. Měla malou krčmu docela blízko u Lens, hnusný barák z prken, kde se nalívala jalovcová horníkům příliš chudým, aby šli jinam, do skutečné kavárny. Škola byla dva kilometry odtamtud a já jsem se učival na podlaze za pultem. Říkám-li na podlaze, znamená to špatnou dřevěnou estrádu, docela shnilou. Z puklin bylo cítit pach země, země vždycky vlhké, rozmoklé. O výplatě se naši zákazníci ani neobtěžovali vyjít ven za potřebou — močili rovnou na podlahu a já jsem míval takový strach pod pultem, že jsem tam na konec vždycky usnul. Ale to nevadilo: učitel mě měl rád, půjčoval mi knihy. Tam jsem četl vzpomínky z dětství od pana Maxima Gorkého.

Ve Francii najdeme ovšem také domy bídy. Ostrůvky bídy. Ale nejsou nikdy dost velké, aby ti ubožáci mohli opravdu žít mezi sebou, žít opravdovým životem bídy. Ba i bohatství má u nás příliš mnoho odstínů, je příliš lidské, nebo jak bych to řekl, aby někde propukla, zářila a zasvítla strašná moc peněz, jejich slepá síla, jejich krutost. Představuji si, že ruský lid byl lid bídný, lid ubožáků, že poznal opojení bídou, její posedlost. Kdyby mohla církev postavit na oltáře celý lid a kdyby byla vyvolila tento, byla by jej udělala patronem bídy, zvláštním orodovníkem ubožáků. Zdá se, že pan Gorkij vydělal mnoho peněz a že vede přepychový život někde u Středozemního moře, aspoň jsem to četl v novinách. I kdyby to bylo pravda — a zvláště kdyby to bylo pravda — jsem rád, že jsem se za něho modlil den co den, už tolik let. Netroufám si říci, že jsem v dvanácti letech nevěděl o Pánu Bohu, neboť jsem už rozeznával Jeho hlas mezi mnoha jinými, které dělaly v mé ubohé hlavě hluk bouře, velkých vod. První zkušenost neštěstí je však

přece jenom krutá. Buď požehnán, kdo zachránil od zoufalství srdce dítěte! To jest věc, kterou lidé tohoto světa dost neznají nebo na kterou zapomínají, poněvadž by jim příliš naháněla strachu. Jak mezi chudými, tak mezi bohatými je malý nešťastník sám, tak sám jako královský syn. Aspoň u nás, v naší zemi se bída nesdílí, každý ubožák je sám v své bídě, v bídě, která patří jenom jemu, tak jako jeho tvář, jeho údy. Nemyslím, že jsem měl jasnou představu o této samotě, nejspíš jsem si o ní vůbec nedělal představy. Poslouchal jsem prostě tohoto zákona svého života, aniž jsem mu rozuměl. Na konec bych si jej byl snad zamiloval. Není nic tvrdšího než pýcha ubožáků, a hle, tato kniha, přišlá z tak daleka, z těch báječných zemí, mi najednou dávala celý národ za společníka.

Půjčil jsem ji jednomu příteli, který mi ji, to se rozumí, nevrátil. Nechtěl bych ji ostatně číst znovu — nač to? Stačí, když jsme jednou slyšeli — nebo měli za to, že slyšíme — nářek tohoto lidu, který se nepodobá nářku žádného jiného lidu — ba ani lidu židovského, naloženého v své pýše jako mrtvý ve voňavkách. Není to ostatně nářek, je to zpěv, hymnus. Oh, vím, že to není hymnus církevní, nelze to nazvat modlitbou. Je v tom ze všeho něco, jak se říká. Stenání mužíkovo pod šlehy metlou, křik bité ženy, škytnutí opilcovo a ono hučení divé radosti, ono řvaní útrob — neboť bída a chlípnost se bohužel hledají a volají v temnotách jako dvě vyhladovělá zvířata. Ano, měl bych se toho vskutku děsit. Přece však věřím, že taková bída, bída, která už zapomněla i své jméno, která už nehledá, nerozumuje, prostě ukazuje nazdařbůh svou vyjevenou tvář — taková bída se musí jednoho dne probudit na rameni Ježíše Krista.

Chopil jsem se tedy příležitosti.

„A což, kdyby se jim to přece jenom podařilo?“ řekl jsem panu faráři z Torcy.

Na chvílku se zamyslel.

„Nemysli si,“ řekl potom, „že budu radit těm lidičkám, aby hned vrátili bernímu úředníkovi své platební archy! Ať to jde svou cestou . . . Ale ostatně co chceš? My jsme tady, abychom učili pravdě, nesmíme se za ni hanbit.“

Jeho ruce se trochu chvěly na stole, ne moc, a přece jsem pochopil, že má otázka v něm probudila vzpomínku na strašlivý zápas, v kterém by se byly málem ztroskotaly jeho odvahy, jeho rozum, snad i jeho víra. Nežli mi odpověděl, pohnul rameny jako člověk, který před sebou vidí cestu zatarasenu a chce si udělat místo. Oh, já bych nebyl moc vážil, to ne!

„Učit, hochu, to není legrace! Nemluvíme o těch, kteří to spraví dryáčnictvím: uvidíš jich v životě dost, naučíš se je rozeznávat. Říkají tomu pravdy, které utěšují. Pravda nejprve osvobozuje, utěšuje teprve potom. Ostatně nemáme právo říkat tomu útěcha. Proč ne zrovna soustrast? Slovo Boží, to je žhavé železo! A ty, který mu vyučuješ, bys je chtěl brát klíšťkami a nechtyl bys je celýma rukama? Dovol, abych se tomu vysmál. Kněz, který sestupuje s kazatelny Pravdy a má ústa sešpulena jako slepičí tentononc, jsa trochu rozehřát, ale spokojen, ten nekázal, leda snad předl jako kočka. To se ví, že taková věc se může přihodit každému, jsme ubozí ospalci, dá to někdy čertovskou práci, abychom se probudili, a apoštolové spali také v Getsemanech! Ale třeba vědět, na čem jsme. A ty také už poznáš, že chlapík, který šermuje rukama a potí se jako zřízenec od stěhovacího vozu, není vždycky

probuzenější než druzí, to ne. Chci prostě říci, že když ze mne Pán náhodou dostane slovo užitečné duším, cítím je podle toho, jak mě to bolí.“

Smál se, ale já jsem už nepoznával jeho smích. Byl to ovšem smích statečný, ale zlomený. Neodvážil bych se soudit člověka, který mě po všech stránkách tolik převyšuje, a zmíním se tu jenom o vlastnosti, která je mi cizí, ke které mě ostatně ani můj původ ani mé vychování nepředurčují.

Je také jisto, že někteří lidé jsou toho mínění, že pan farář z Torcy je dost těžkopádný — nebo, jak říká paní hraběnka — sprostý. Já tu však mohu napsat, co se mi líbí, aniž komu uškodím. Nuže, převládajícím rysem této vynikající osobnosti se mi zdá — aspoň lidsky mluveno — hrdost. Není-li pan farář z Torcy hrdý člověk, nemá to slovo smyslu, nebo aspoň já bych v něm už žádného jiného nenašel. V té chvíli trpěl jistě v své hrdosti, v hrdosti hrdého člověka. Já jsem trpěl tak jako on, byl bych tolik chtěl udělat něco užitečného, účinného. Řekl jsem mu hloupě:

„To já tedy asi také často předu, protože . . .“

„Mlč,“ odpověděl mi — byl jsem překvapen náhlou mírností jeho hlasu — „nechtěl bys přece, aby takový utřinos jako ty dělal už něco jiného, než odříkával svou úlohu. Ale Pán Bůh té tvé úloze přece žehná, protože nemáš blahobytného vzezření kazatele při tichých mších . . . Vidiš,“ pokračoval, „žádný pitomec a ledajaký člověk by nemohl zůstat necitelný k sladkosti a něze slova, které nám přinášejí evangelia. Náš Spasitel tomu tak chtěl. Především je to v řádu věcí. Jenom lidé slabí a ‚myšliví‘ mají za to, že musí kroutit očima a ukazovat bělmo, dřív nežli otevrou ústa. A potom příroda jedná stejně: což

není život pro nemluvně, které odpočívá v kolébce a zmocňuje se světa pohledem rozpuklým od včerejška, jediná líbeznost, jediné laskání? A on je přece tvrdý, život! Všimni si ostatně, že vezmeme-li věci za správný konec, není toto přijetí tak klamné, jak vypadá, protože smrt nežádá nic víc než dodržet slib daný v úsvitu dní; úsměv smrti je sice vážnější, ale nikoliv méně sladký než ten první. Zkrátka Slovo se dělá malým s malými. Ale když Velicí — a Zpupní — mají za chytrost, opakovat si je jako pohádku Matky Husy, ponechávající si z něho jenom podrobnosti dojímavé a poetické, to mi nahání strach — strach o ně, to se rozumí. Slyšíš, jak si pokrytec, chlipník, lakomec, zlý boháč vrhají tlustými pysky a se svítícíma očima *Sinite parvulos*, aniž je na nich znát, že by si byli všimli slova, které přijde hned za tím — snad jedno z nejstrašnějších slov, které slyšelo lidské ucho: „Nebudete-li jako jedno z těchto maličkých, nevejdete do království Božího.“

Opakoval ten verš jako sám pro sebe a mluvil pak ještě chvíli s hlavou v dlaních.

„Ideální, rozumíš, by bylo, kázat evangelium jenom dětem. My příliš počítáme, v tom je kámen úrazu. Tak nemůžeme dělat nic jiného, leč kázat ducha chudoby, ale to, chlapče, rozumíš, to je tvrdé. Snažíme se tedy jakž takž dohodnout. A především se obracíme jenom k boháčům. Čertovští boháči! Jsou to chlapíci velmi silní, velmi chytrí a mají vybranou diplomacii, jak se sluší. Když se má diplomat podepsat pod smlouvu, která se mu nelíbí, pře se o každý její bod. Tady se změní slovo, tam se přemístí čárka, a všecko se sesuje. To bych řekl, tentokrát stála věc za to: šlo přece o zlořečení, představ si! Ostatně je zlořečení a zlořečení, jak se zdá. Podle

okolností se může po něm sklouznout. „Jest snadnější, aby velbloud prošel uchem jehly, než aby boháč vešel do království nebeského . . .“ Upozorňuji tě, že jsem první, komu se zdá ten tekst velmi tvrdý, a že se neuzavírám rozlišování. Připusťme tedy, že Pán Bůh chtěl mluvit o boháčích, skutečných boháčích, kteří mají ducha bohatství. Dobrá! Ale když diplomaté naznačují, že ucho jehly znamená jednu bránu jerusalémskou, trochu užší, takže vstupuje-li boháč do království, vydává se jenom v nebezpečí, že si poškrabe lýtka nebo odře na loktech krásnou tuniku, nemohu si pomoci, to mě zlobí. Na pytle s dukáty by byl náš Spasitel napsal vlastní rukou: „Nebezpečí smrti“, tak jak to píše správa veřejných staveb na sloupy elektrických transformátorů, a oni by chtěli, aby . . .“

Začal rázovat vzhůru dolů po pokoji, s rukama zaborenýma do kapes kleriky. Chtěl jsem také vstát, ale on mě usadil pohybem hlavy. Cítil jsem, že ještě váhá, že mě chce naposledy odhadnout, zvážit, nežli řekne, co snad ještě neřekl nikomu — aspoň ne týmiž slovy. Zřejmě o mně pochyboval, ale ta pochybnost neměla přece nic ponižujícího, na to mohu přísahat. Ostatně on nemohl nikoho ponížit. V tom okamžiku byl jeho pohled velmi dobrý, velmi mírný a — zdá se to směšné, řekne-li se to o muži tak silném, tak robustním a takřka hrubém, o muži, který má takovou zkušenost života a lidí — neobyčejně, nepopsatelně čistý.

„Měli bychom si to dobře rozmyslit, než mluvíme boháčům o chudobě. Jinak se děláme nehodnými, učit jí chudé, a jak se potom odvážíme předstoupit před soud Ježíše Krista?“

„Učit chudé chudobě?“ zeptal jsem se.

„Ano, chudé. K nim nás posílá Pán Bůh nejprve, a co

jim máme hlásat? Chudobu. Čekali bezpochyby něco jiného. Čekali konec své bídy, a hle, tu bere Bůh chudobu za ruku a praví jim: „Přijměte svou královnu, holdujte jí a přisahejte jí věrnost.“ — Jaká rána! Nezapomínej, že je to v celku příběh národa židovského a jeho pozemského království. Národ chudých je národem bloudícím mezi ostatními národy, tak jako lid židovský, putujícím za tělesnou nadějí, národem zklamaným, zklamaným až do kostí.“

„A přece . . .“

„Ano, takový je přece řád, není možná se mu vyhnout. Oh, zbabělci by se snad povedlo obejít tu nesnáz. Lid chudých je vděčné publikum, dobré publikum, když na něj umíme jít. Mluv člověku, který má rakovinu, o vyléčení, nebude si žádat nic jiného, leda aby ti uvěřil. Není celkem nic snazšího nežli jim namluvit, že chudoba je jakási zahanbující nemoc, nedůstojná civilisovaných národů, a že je mžiknutím oka zbavíme toho svinstva. Ale kdo z nás by se odvážil mluvit takto o chudobě Ježíše Krista?“

Hleděl mi rovnou do očí, ale já si nejsem jist, rozeznával-li mě od známých předmětů pokoje, svých obvyklých a mlčenlivých důvěrníků. Ne, neviděl mne! Pouhý úmysl, aby mě přesvědčil, by nebyl pronikl jeho pohled výrazem tak palčivě bolestným. To, proti čemu jsem se ho takto viděl tyčit v celé jeho výši, ze vší jeho síly, tak jako když člověk bojuje o svůj život, to byla část jeho samého, část stokrát zdolaná, stokrát přemožená a zase se bouřící. Jak hluboká byla ta rána! Vypadal, jako by rval sám sebe vlastníma rukama.

„Tak jak mě tu vidíš,“ řekl, „šel bych jim, chudým, docela rád kázat vzpouru. Nebo spíše bych jim nekázal vůbec nic. Vzal bych nejprve některého z těch ,bojov-

níků', těch handlířů prázdnými slovy, těch packalů revoluce, a ukázal bych jim, co je to chlapík z Flander. My Flámové máme vzpouru v krvi. Jenom si vzpomeň na to, co bylo! Šlechtici a chudáci nám nikdy nenaháněli strachu. Budiž nebi dík, mohu se k tomu teď přiznat, Pán Bůh nikdy nedopustil, abych byl příliš pokoušen v svém těle, ačkoli jsem silný a mohoucí chlap. Ale nespravedlnost a neštěstí, víš, to mi rozpaluje krev. Dnes je to už ostatně pryč, nedovedeš si představit . . . Na příklad ta pověstná encyklika Lva XIII., *Rerum Novarum*. Teď to čtete docela klidně, jenom tak koutky očí, tak jako ledajaký postní pastýřský list. Ale za mých časů, synku, se nám zdálo, jako by se nám země třásla pod nohama. Co to bylo nadšení! Byl jsem tenkrát farářem v Norenfontes, v srdci hornického kraje. Ta myšlenka tak prostá, že práce není zboží podrobené zákonu nabídky a poptávky, že se nesmí spekulovat se mzdami, s životem lidí jako s obilím, s cukrem nebo s kávou, to obracelo lidská svědomí naruby, věřil bys tomu? Protože jsem to vykládal těm chudákům s kazatelny, měl jsem pověst socialisty, a dobře smýšlející sedláci se přičinili, abych byl poslán v nemilosti do Montreuil. Z nemilosti jsem si dělal houby, o tom tě mohu ubezpečit. Ale v té chvíli . . .“

Odmlčel se, všecek se třesa. Svůj pohled upíral dále na mne a já jsem se styděl za své malicherné mrzutosti, byl bych mu nejraději zlíbal ruce. Když jsem se odvážil zdvihnout oči, byl ke mně obrácen zády, díval se oknem. A po dalším dlouhém mlčení pokračoval hlasem tlumenějším, ale pořád tak změněným:

„Soucit, rozumíš, to je zvíře. Zvíře, na kterém se může chtít mnoho, ale ne všechno. Nejlepší pes se může vztéci. Je mocný, je zdravý. Nevím, proč si jej lidé vždycky před-

stavují trochu ufňukaný, trochu přihlouplý. Je to jedna z nejsilnějších lidských vášní, chceš-li vědět. V té chvíli jsem myslel, jako že s tebou teď mluvím, že mě sežere. Pýcha, závist, hněv, ba i smilstvo, všech sedm hlavních hříchů hlučelo sborem, vylo bolestí. Byl bys řekl, že je to stádo vlků politých petrolejem a hořících.“

Najednou jsem ucítil na rameni obě jeho ruce.

„Zkrátka měl jsem také své nepříjemnosti. Nejtvrdší je, že člověku nikdo nerozumí, člověk se cítí směšným. Pro lidi jsi jenom ledajakým demokratickým farářem, marnivcem, komediantem. Možná, že demokratičtí faráři nemají obyčejně mnoho temperamentu, ale co se mne týče, já jsem ho měl na rozdání. Hleď, v té době jsem pochopil Luthera. Ten měl také temperament. A v jeho mnišské díře v Erfurtě ho jistě šířal hlad a žízeň spravedlnosti. Ale Pán Bůh nemá rád, abychom sahalí na jeho spravedlnost, a Její hněv je na nás, chudáky, trochu silný. Opíjí nás, dělá nás horšími než hovada. A tak když ten chudák Luther zahrál kardinálům, že se všichni třásli, zanesl své seno do žlabu německým knížátkům, a to byla pěkná cháska . . . Podívej se na jeho podobiznu na smrtelné posteli . . . Nikdo by nepoznal bývalého mnicha v tom břichatém chlapovi s tlustým pyskem. Ačkoli byl jeho hněv v zásadě spravedlivý, pomalu ho otrávil: změnil se zkrátka v zkažené sádlo.“

„Modlíváte se za Luthera?“ zeptal jsem se.

„Den co den,“ odpověděl mi. „Ostatně jmenuji se Martin jako on.“

A tu se přihodila úžasná věc. Přistrčil židli až ke mně, sedl si na ni, vzal mé ruce do svých a nespouštěl se mne očí, nádherných očí plných slz a přece velitelštějších

nežli kdy jindy, očí, které by udělaly smrt docela snadnou, docela prostou.

„Nadávám ti utřinosů,“ řekl, „ale vážím si tě. Vezmi to slovo za to, zač stojí, je to velké slovo. Podle mého soudu tě Pán Bůh povolal, o tom není pochyby. Co se zevnějšku týče, měl by tě člověk spíše za mnišské semínko, ale na tom nezáleží. Nemáš-li moc široká ramena, máš zato odvalu, zasloužíš si být vojákem u pěchoty. Ale pamatuj na to, co ti řeknu: nedej se poslat do zázemí. Octneš-li se jednou v nemocnici, už se odtamtud nedostaneš. Nejsi stvořen k vysilovací válce. Vydrž a hled', ať jednoho dne doděláš klidně v příkopě, aniž rozvážeš torbu.“

Vím, že si nezasluhuji jeho důvěry, ale jakmile mi ji dal, zdá se mi, že ji nezklamou. V tom je všechna síla slabých, dětí, moje síla.

„Životu se naučíme dřív nebo později, ale naučíme se mu konečně vždycky, podle své způsobilosti. Každý má ovšem jenom svůj díl zkušenosti. Do lahvičky na dvacet centilitrů nevejde se nikdy tolik co do litru. Ale jest zkušenost nespravedlnosti . . .“

Cítil jsem, že mi asi tvrdnou rysy, neboť to slovo mě bolí. Už jsem otvíral ústa na odpověď.

„Mlč! Ty ještě nevíš, co je to nespravedlnost, ale dovíš se to. Ty patříš k odrůdě lidí, které větrí nespravedlnost z dálky, na které trpělivě číhá až do chvíle . . . Nesmíš se dát sežrat. A hlavně si nemysli, že před tebou couvne, když se jí budeš dívat upřeně do očí jako krotitel! Neušel bys sám jejímu uhranutí, její závratí. Nehled' na ni víc, než je třeba, a nehled' na ni nikdy bez modlitby.“

Jeho hlas se trochu chvěl. Jaké obrazy, jaké vzpomínky pluly v té chvíli v jeho očích? Ví Bůh.

„Vzpomeň si, budeš nejednou závidět sestřičce, která odchází ráno spokojena k svým všivým fakanům, k svým žebrákům, ožralům, a pracuje o všecko pryč až do večera. Vidíš, ta houby dbá na nespravedlnost! Myje, drhne, ovazuje své stádo mrzáků a na konec je pohřbí. Neboť jí Bůh nepsal své slovo. Slovo Boží! Vrať mi mé Slovo, řekne Soudce v poslední den. Když si člověk pomyslí, co někteří asi vytáhnou v té chvíli ze svého zavazadla, není mu do smíchu, to ne!“

Vstal a opět se postavil čelem proti čelu. Já jsem vstal také.

„Střežili jsme to slovo? A jestliže jsme je zachovali neporušené, nepoložili jsme je pod kbelec? Rozdávali jsme je chudým jako bohatým? To se rozumí, náš Spasitel mluví něžně k svým chudým, ale jak už jsem ti řekl před chvílí, zvěstuje jim chudobu. Z toho se nedostaneš, neboť církev ostříhá chudého, ovšem. To je to nejsnadnější. Každý soucitný člověk dbá s ní o tuto ochranu. Je však sama, rozumíš mi, docela sama, která chrání čest chudoby. Oh, naši nepřátelé mají lehkou práci! ‚Chudí budou vždycky mezi vámi,‘ to není slovo demagoga, kdepak! Ale je to Slovo, a my jsme je přijali. Tím hůř pro bohaté, kteří se tváří, jako by měli za to, že ospravedlňuje jejich sobectví. Tím hůř pro nás, kteří jsme takto za rukojmí mocným, kdykoli udeří armáda bídných na zdi Města. Je to nejsmutnější slovo z evangelia, slovo obtížené smutkem. A je především řečeno Jidášovi. Jidáš! Svatý Lukáš nám vypravuje, že měl pokladnu a že jeho účty nebyly zrovna v pořádku, budiž! Ale ať tak nebo onak, byl to bankéř Dvanácti, a kdo kdy viděl v pořádku účty nějaké banky? Je pravděpodobné, že si trochu přibíral na provisích, tak jak to každý dělá. Máme-li soudit

podle jeho poslední operace, nebyl by dělal valného zprostředkovatele bursovnímu dohodci, chudák Jidáš! Ale Pán Bůh bere naši ubohou společnost takovou, jaká je, na rozdíl od podvodníků, kteří vyrobí nějakou na papíře a pak ji obratem ruky zreformují, pořád na papíře, to se rozumí! Zkrátka náš Spasitel znal velmi dobře moc peněz, ponechal u sebe malé místo kapitalismu, dal mu čáku, ba udělal i první vklad. Zdá se mi to úžasné, co? Tak krásné! Bůh nepohrdá ničím. Kdo ví, kdyby se byla věc podařila, byl by Jidáš pravděpodobně subvenčoval sanatoria, nemocnice, knihovny nebo laboratoře. Všimni si, že ho už zajímala otázka chudinství, tak jako ledakterého milionáře. ‚Chudé budete mít vždycky s sebou,‘ odpovídá Spasitel, ‚ale mne nebudete mít vždycky.‘ Což znamená: ‚Nenech udeřit nadarmo hodinu milosrdenství. Udělal bys líp, kdybys hned vrátil peníze, které jsi mi ukradl, místo aby ses pokoušel zmást mým apoštolům hlavy pochybnými spekulacemi o voňavkářském kapitálu a lidumilnými plány. Mimoto si myslíš, že takhle polichotíš mé známé příchylnosti k pobudům, a zatím se mýlíš skrz naskrz. Já nemiluji své chudé, jako mají staré Angličanky rády zaběhlé kočky nebo býky na zápasech. Já miluji chudobu láskou hlubokou, rozvážnou, jasnovidnou, jako rovný rovného, jako manželku úrodného a věrného boku. Korunoval jsem ji vlastníma rukama. Nemůže ji uctít, kdo by chtěl, neposlouží jí, kdo dříve neoblékl bílé roucho lněné. Neláme s ní ledakdo chleba hořkosti. Chtěl jsem, aby byla pokorná a hrdá, nikoli otrocká. Neodmítá sklenici vody, je-li podána v mém jménu, a v mém jménu ji přijímá. Kdyby měl chudý své právo jenom z pouhé nutnosti, bylo by ho naše sobectví už dávno odsoudilo k tomu, co

je mu nezbytně nutné a zač by vám byl musil platit věčnou vděčností a věčným otroctvím. Ty se dnes rozčiluješ na tuto ženu, která smočila mé nohy nardem draho zaplaceným, jako by moji chudí neměli mít nikdy užitek z průmyslu voňavkářského. Jsi z toho druhu lidí, kteří dají dva desetníky tulákovi a pohoršují se, nevrhne-li se střemhlav k pekaři a nenacpe-li se tam včerejším chlebem, který mu ostatně kupec prodá za čerstvý. Na jeho místě by šli také do výčepu vína, neboť břicho chudásovo má více potřebí iluse nežli chleba. Nešťastníče! Což je zlato, kterému přepisujete všichni takovou důležitost, něčím jiným nežli ilusí, a někdy jenom slibem snu? Chudoba váží těžce na vahách mého Otce nebeského a všechny vaše dýmné poklady dohromady nebudou s to, vyrovnat misky. Chudí budou vždycky mezi vámi, a to proto, že budou vždycky boháči, to jest lidé chtiví a tvrdí, kteří hledají méně majetku nežli moci. Těchto lidí je dost mezi chudými jako mezi bohatými a chudák, který vyspává u potoka opici, je možná pln stejných snů jako César spící za purpurovými záclonami. Ať jste tedy chudí nebo bohatí, shlížejte se spíše v chudobě jako v zrcadle, neboť ona jest obrazem vašeho prvotního zklamání, ona zaujímá na zemi místo Ztraceného ráje, ona jest prázdnotou vašich srdcí, vašich rukou. Postavil jsem ji tak vysoko, zasnoubil jsem se s ní a korunoval jsem ji jenom proto, že je mi známa zloba. Kdybych byl dovolil, abyste na ni hleděli jako na nepřítelkyni nebo jenom jako na cizinku, kdybych vám byl ponechal naději, že ji jednoho dne vyženete ze světa, byl bych rázem odsoudil slabé. Neboť slabí vám vždycky budou břemenem nesnesitelným, mrtvou tíhou, kterou si vaše pyšné civilisace podávají jedna druhé s hněvem a odporem.

Vtiskl jsem své znamení na jejich čelo, a vy se k nim už neodvažujete přiblížit leč s břichem u země; požíváte zbloudilou ovci, ale neodvážíte se už nikdy napadnout celé stádo. Stačí, abych na okamžik odtáhl ruku, a otroctví, které nenávidím, by vstalo samo od sebe, pod tím nebo pod oním jménem, neboť váš zákon vede přesně své účty a slabý nemá nic, co by dal, leda svou kůži.“

Jeho hrubá ruka se chvěla na mé paži a slzy, které jsem, jak se mi zdálo, viděl v jeho očích, byly v nich pomalu jakoby stravovány oním pohledem, který se neodvracel od mého. Nemohl jsem plakat. Setmělo se, aniž jsem si toho všiml, a sotva jsem už rozeznával jeho nehybnou tvář, tak vznešenou a čistou, tak pokojnou jako tvář mrtvého. A právě v té chvíli se ozval první úder klekání, slétl odkudsi se závratného místa nebes jako s vrcholku večera.

Mluvil jsem včera s panem děkanem z Blangermont, který mě — velmi otcovsky, ale také velmi zdlouha — poučoval o tom, jak je nutné pro mladého kněze, aby bděl pečlivě nad svými účty. „Zejména žádné dluhy, těch nepřipouštím!“ zakončil. Přiznám se, že jsem byl poněkud překvapen, a vstal jsem hloupě, abych se poroučel. On sám mě požádal, abych si zase sedl — měl patrně za to, že je to posunek nevole. Srozuměl jsem na konec, že si paní Pamyrová stěžovala, že čeká ještě na zaplacení svého účtu (láhve železitého vína). Mimoto se zdá, že jsem dlužen třiapadesát franků řezníkovi Geoffrinovi a sto osmnáct uhlíři Delacourovi. Pan Delacour je radním. Ti pánové mě ostatně vůbec neupomínali a pan děkan se mi musil přiznat, že má ty zprávy od paní Pamyrové. Ta mi nemůže odpustit, že nakupuji u Camuse,

který se přistěhoval do vsi odjinud a jehož dcera prý se právě rozvedla. Můj představený je první hotov zasmát se těmto klepům, které se mu zdají směšné, ale přece dal najevo jisté podráždění, když jsem naznačil, že už nemíním vkročit k panu Pamyrovi. Připomněl mi řeči, které prý jsem měl při jedné z našich tříměsíčních schůzek u faráře ve Verchocqu, na které on nebyl. Vyjadřoval prý jsem se slovy, která on pokládá za příliš silná, o obchodě a o obchodnících. „Pamatujte si dobře, můj milý, že slova mladého, nezkušeného kněze jako vy vzbudí vždycky pozornost starších, jejichž povinností je, utvořit si mínění o nových spolubratřích. Ve vašem věku si kněz nesmí dovolovat prostořekosti. V malé společnosti, tak uzavřené jako naše, je tento vzájemný dohled oprávněný, a bylo by známkou zlé vůle, nechtít jej ochotně přijmout. Je pravda, že obchodní poctivost už není teď taková, jako bývala; naše nejlepší rodiny projevují v tom směru trestuhodnou liknavost. Ale přiznejme si, že strašná krise nutí k jisté bezohlednosti. Pamatuji se na doby, kdy tato skromná buržoasie, pracovitá, šetrná, která je dodnes bohatstvím a velikostí našeho drahého kraje, byla takřka úplně pod vlivem špatného tisku. Teď, když cítí, že ovoce její práce je ohroženo rozkladnými živly, pochopila, že období ušlechtilých ilusí minulo, že společnost nemá pevnější opory nežli Církev. Což není vlastnické právo zapsáno v Evangelii? Oh, to se rozumí, je třeba rozeznávat, a při správě svědomí musíte upozorňovat na povinnosti, které souvisí s tímto právem, leč přece . . .“

Drobné tělesné trampoty, kterými trpím, mě udělaly hrozně nervosním. Nemohl jsem zadržet slov, která se mi tlačila na jazyk, a což je horší, pronesl jsem je třesoucím se hlasem, jehož přízvuk mě samého překvapil.

„Nestává se nám často,“ řekl jsem, „že by se kajícík ve zpovědnici obviňoval z nedovolených zisků.“

Pan děkan se mi podíval přímo do očí, ale já jsem vydržel jeho pohled. Myslíl jsem na faráře z Torcy. Ať tak nebo onak, rozhořčení, byť oprávněné, zůstává příliš podezřelým hnutím duše, aby mu kněz povolil. A já cítím, že je vždycky něco v mém hněvu, když jsem nucen mluvit o boháčovi — o pravém boháčovi, boháčovi duchem — jediném skutečném boháčovi, byť neměl v kapse víc než krejcar — o peněžníkově, jak mu říkají . . . Peněžník!

„Vaše poznámka mě překvapuje,“ řekl pan děkan suše. „Cítím v ní jakési zášti, jakousi zatrpkllost . . . Můj milý,“ pokračoval mírnějším hlasem, „bojím se, že vaše školní úspěchy poněkud pokřivily váš úsudek. Seminář není svět. Život v semináři není život. Chybělo by asi jenom velmi málo, a stal byste se intelektuálem, to jest vzbouřencem, soustavně pohrdajícím společenskými autoritami, které nejsou založeny na duchu. Bůh nás chraň reformátorů!“

„Pane děkane, bylo jimi přece mnoho svatých.“

„Bůh nás chraň také svatých! Ne protestujte! Je to ostatně jenom prostořekost, nejprve mě vyslechněte. Víte dobře, že církve povyšuje na oltáře, a to často až dlouho po jejich smrti, jenom malé množství výjimečných spravedlivých, jejichž učení a hrdinské příklady, proseté přísným vyšetřováním, jsou společným pokladem věřících, ačkoli jim není, nezapomínejte na to, nikterak dovoleno čerpat z něho bez kontroly. Plyne z toho, mluveno se vší uctivostí, že se ti podivuhodní lidé podobají oněm vzácným vínům, která kvasí tak pomalu a stojí vinaře tolik péče a starostí, a oblaží teprve patro jeho pozdních potomků . . . Mluvím žertem, to se

rozumí, ale všimněte si, že Bůh si dává, jak se zdá, pozor, aby příliš nemnožil mezi námi světskými kněžími, mezi svými, tak říkajíc, pravidelnými četami svaté s divy a zázraky, nadpřirozené dobrodruhy, kteří někdy otřásají lešením hierarchie. Což není arský farář výjimkou? Není poměr těchto kanonizovaných nepatrný proti ctihodnému množství horlivých, bezúhonných kleriků, kteří obětují své síly drtivým povinnostem úřadu? A kdo by se přes to odvážil tvrdit, že pěstování hrdinských ctností je výsadou mnichů nebo dokonce prostých laiků?

Chápete tedy, že jsem v jistém smyslu, a nehledíc k poněkud neuctivému a protimyslnému rázu takové prostořekosti, mohl říci: Bůh nás chraň svatých? Byli až příliš často zkouškou Církve, nežli se stali její slávou. A to ještě nemluvím o oněch neúplných, nepodařených svatých, kteří se hemží okolo pravých, jsouce jakoby jejich drobnou mincí, a tak jako velké měděné peníze spíše překážejí než prospívají. Který pastýř, který biskup by si přál vládnout takovému stádu? Že mají ducha poslušnosti, budiž! Ale co dál? Ať dělají, co dělají, jejich řeči, jejich chování, ba i jejich mlčení mohou být vždycky až příliš snadno pohoršením pro lidi prostřední, slabé, vlažné. Oh, já vím, vy mi odpovíte, že Bůh vyplivuje vlažné. Ale jaké vlažné vlastně? To nevíme. Jsme si jisti, že vymezujeme tento druh lidí tak jako on? Vůbec ne. S druhé strany má církev potřeby — vyslovme to slovo — potřeby peněžní. Tyto potřeby existují, musíte to připustit se mnou, a tedy by bylo zbytečné se za to stydět. Církev má tělo a duši: musí se tedy starat o potřeby svého těla. Rozumný člověk se nestydí jíst. Vizme tedy věci tak, jak jsou. Mluvili jsme před chvílkou o obchodnících. Odkud má stát své nejjistější důchody? Ne právě

od této malé buržoasie, chtivé zisku, tvrdé k chudému jako k sobě samé, zuřivě spořící? Moderní společnost jest jejím dílem.

Ovšem, nikdo na vás nechce, abyste smlouval o zásadách, a katechismus žádné diecése nezměnil nic, pokud vím, na sedmém přikázání. Ale což můžeme strkat nos do účetních knih? Tito pracovníci jsou jakž takž poslušni našeho poučování, když jde, na příklad, o poblouzení těla — v kterém vidí jejich světská moudrost nepořádek, plýtvání, aniž se ostatně povznáší výše než k strachu před nepředvídaností nebo před výlohami — avšak to, čemu říkají „obchodní záležitosti“, se jim zdá vyhrazenou říší, kde práce posvěcuje všechno, neboť oni mají náboženství práce. Každý pro sebe, to je jejich pravidlo. Nezáleží to na nás — a bude k tomu třeba mnoho času, ne-li staletí — aby v jejich svědomí vzešlo světlo a aby byl zničen předsudek, že obchod je druh války, který se dovolává týchž výsad a téže blahovolenosti jako válka skutečná. Voják na bojišti se nepokládá za vraha. Podobně obchodník, který bere ze své práce lichvářský zisk, se nemá za zloděje, neboť se cítí neschopen vzít druhému z kapsy padesátihaléř. Co naděláme, můj milý, lidé jsou lidé! Kdyby si někteří z těch obchodníků vzali do hlavy, řídit se doslova teologickými předpisy o zákonném zisku, byl by jejich úpadek nevyhnutelný.

Je žádoucí vyvrhovat takto někam do nižší třídy přičinlivé občany, kteří se s námahou povznesli, jsou naším nejlepším doporučením v očích materialistické společnosti, smiřují se s poplatkem na kult a dávají nám i kněží, od té doby co se přestal kněžský dorost rekrutovat z vesnic? Velký průmysl už existuje jenom podle jména, byl

pozřen bankami, aristokracie umírá, proletariát nám uniká, a vy chcete jít navrhnout středním vrstvám, aby rozřešily okamžitě a okázale otázku svědomí, jejíž řešení si žádá mnoho času, rozvahy a jemnosti. Což nebylo otroctví větší urážkou zákona božího? A přece apoštolé . . .

Ve vašem věku má člověk sklon k nesmlouvavým soudům. Mějte se na pozoru před touto nepřístojností. Neupadejte do abstrakt, vizte skutečné lidi. A hleďte, právě tahle rodina Pamyrů by mohla být příkladem a objasněním názoru, který jsem vyložil. Děd byl obyčejný zedník, známý protiklerikál, ba socialista. Náš ctihodný spolubratr Basancourt si vzpomíná, že ho viděl, jak spouští před svými dveřmi kalhoty, když šlo okolo procesí. Koupil nejprve malý obchůdek s vínem a s likéry, který měl dost špatnou pověst. Za dvě léta vstoupil jeho syn, vychovaný v městském lyceu, do dobré rodiny, k Delanoyům, kteří měli synovce farářem, někde v tu stranu k Brogelonne. Dcera, čiperka, si otevřela krám se smíšeným zbožím. Starý se ovšem o věc staral, jeho bryčku bylo vidět na všech cestách, jak byl rok dlouhý. To on platil svým vnukům kolejné v diecéšní koleji v Montreuil. Lichotilo mu, že se kamarádí s šlechtici, a ostatně už nebyl dávno socialistou, příručí se ho báli jako ohně. Louis Pamyre, kterému je dvaadvacet, se právě oženil s dcerou notáře Delivaulla, advokáta Jeho Excellence, Arsène je zaměstnán v závodě, Karel studuje v Lille medicinu a nejmladší Adolf je v Arrasu v semináři. Oh, kdekdo dobře ví, že tito lidé pracují houževnatě, ale že v obchodě s nimi nejsou žerty, odřeli pěkně celý okres. Ale co na tom! Okrádají-li nás, aspoň nás mají v úctě. To vytváří mezi nimi a námi jakési sociální souručenství, kterého je možno litovat nebo nelitovat, ale které

existuje, a všechno, co existuje, musí být užito k dobrému.“

Byl trochu červený a umkl. Sleduji vždycky dost špatně rozhovor tohoto druhu, neboť moje pozornost se brzy unaví, neumožní-li mi tajná sympatie, abych předběhl vášnivě myšlenku svého protějšku, a dám-li se vzít do vleku, jak říkali moji bývalí profesoři. Jak trefné je lidové rčení o slovech, „která zůstanou ležet na srdci“! Tohle jsem cítil v prsou jako balvan a věděl jsem, že jenom modlitba bude s to rozpustit tento ledovec.

„Mluvil jsem s vámi asi trochu drsně,“ pokračoval pan děkan. „Ale je to k vašemu dobru. Až budete hodně žít, pochopíte. Ale je třeba žít.“

„Je třeba žít, to je strašné!“ odpověděl jsem bez rozvahy. „Nezdá se vám?“

Čekal jsem výbuch, neboť jsem zase našel hlas svých zlých dní, hlas, který dobře znám — hlas tvého otce, říkala maminka . . . Slyšel jsem onehdy pobudu, který odpovídal četníkovi, když na něm chtěl papíry: „Papíry? Kde bych je, prosím vás, vzal? Jsem syn neznámého vojína!“ Měl také trochu ten hlas.

Pan děkan se na mne jenom dlouho a pozorně zahleděl.

„Mám vás v podezření,“ řekl, „že jste básník (vyslovil to báasník). Na štěstí nemáte se svými dvěma filiálkami nouze o práci. Práce všechno spraví.“

Včera večer mi selhala odvaha. Byl bych chtěl dát nějaký závěr tomuto rozhovoru. Ale nač? Musím přece vzít zřetel k povaze pana děkana, k zřejmé radosti, kterou má z toho, když mi může odporovat, když mě může poškořovat. Vynikl kdysi horlivostí proti mladým demokra-

tickým kněžími a má mě asi za jednoho z nich. Je to celkem omyl dost omluvitelný. Je pravda, že náležím skromností svého původu, svým bídným, opuštěným dětstvím, čím dál tím citelnějším nepoměrem mezi svým zanedbaným, ba hrubým vychováním a jistou citlivostí intelligence, která mi dává uhádnout mnoho věcí — že vším tím náležím k jistému druhu lidí od přírody málo ukázněných, kterým moji představení právem nedůvěřují. Co by ze mne bylo, kdyby . . . Můj cit vzhledem k tomu, co se nazývá společností, zůstává ostatně hodně nejasný . . . Co platno, že jsem dítětem chudáků — nebo snad právě proto, kdo ví . . . ? — chápu ve skutečnosti jenom vznešenost rodu a krve. Kdybych se k tomu přiznal, smáli by se mi. Zdá se mi na příklad, že bych byl ochotně sloužil pravému pánu — knížeti, králi. Je možno vložit obě sepjaté ruce do rukou jiného člověka a přísahat mu věrnost vasala, ale nikoho by nenapadlo, aby se podrobil tomuto obřadu u nohou nějakého milionáře, protože s milionářem by to byla pitomost. Pojem bohatství a pojem moci se nemohou mísit, první zůstává abstraktní. Víím dobře, že by se mohlo snadno namítnout, že leč který pán byl kdysi zavázán za své léno pytlům dukátů otce lichváře, ale ať už ho dobyl ostřím meče nebo ne, musil ho ostřím meče bránit, tak jak by byl bránil vlastního života, neboť člověk a jeho léno byli jedno, takže i jméno měli totéž . . . Což se nepoznávali králové právě po tomto tajemném znamení? A král se v našich svatých knihách takřka neliší od soudce. Ovšem, milionář rozhoduje na dně svých kufrů nad více lidskými životy než kterýkoliv monarcha, ale jeho moc je jako modly, bez uší a bez očí. Může zabíjet, toť vše, a při tom ani neví, co zabíjí. To jest snad také výsadou démonů.

(Říkám si někdy, že Satan, který se snaží zmocnit myšlenky boží, ji nejenom nenávidí, aniž ji chápe, ale chápe ji naruby. Jde nevědomky proti proudu života, místo aby šel po něm, a vyčerpává se v nesmyslných, děsivých pokusech, předělat v opačném smyslu celé dílo stvoření.)

Dnes ráno za mnou přišla učitelka do sakristie. Mluvili jsme dlouho o slečně Chantal. Zdá se, že ta dívka je čím dál tím víc podrážděna, že se její přítomnost stává nemožnou a že by bylo nejlíp dát ji do pensionu. Paní hraběnka není však ještě rozhodnuta k takovému opatření. Pochopil jsem, že se ode mne očekává, že u ní zakročím, a mám večeřet v zámku příští týden.

Je zřejmé, že vychovatelka nechce všechno říci. Pohlédla mi několikrát do očí se stísňující naléhavostí, její rty se třásly. Doprovodil jsem ji až ke hřbitovní brance. Na prahu se omlouvala spěšným, přerývaným hlasem, tak jako když se zbavujeme pokořujícího přiznání — hlasem zpovědnicovým — že se ke mně obrací v okolnostech tak nebezpečných, tak choulostivých. — „Chantal je povaha vášnivá, zvláštní. Nemyslím, že by byla zkažená. Mladé dívky jejího věku mají skoro vždycky nespoutanou obraznost. Váhala jsem ostatně velmi, mám-li vás varovat před tím děvčetem, které mám ráda a kterého je mi líto, ale ona je schopna nerozvážného kroku. Jste nováček ve farnosti a bylo by marné a nebezpečné, kdybyste snad povolil své šlechetnosti, svému milosrdenství, a vzbudil tak dojem, že ji povzbuzujete k důvěrnému přiznání, které . . . Pan hrabě by to nestrpěl,“ dodala s přízvukem, který se mi nelíbil.

Nic mne ovšem neopravňuje, abych ji podezřívával ze

zaujatosti, z nespravedlnosti, a když jsem ji pozdravil co nejchladněji, aniž jsem jí podal ruku, měla slzy v očích, skutečné slzy. Ostatně způsoby slečny Chantal se mi velmi nelíbí; v rysech jejího obličeje je táž ztrnulost, táž tvrdost, s kterou se bohužel setkávám na tváři mnoha mladých venkovanek a jejíhož tajemství ještě neznám a bezpochyby nikdy nepoznám, protože z něho dávají uhádnout jenom máloco, i na smrtelném lůžku. Mladíci jsou docela jiní! Nevěřím, že by se v takové chvíli zpovídaly svatokrádežně, neboť umírající, o kterých mluvím, projevovaly upřímnou zkroušenost nad svými poklesky. Ale jejich ubohé drahé tváře nalézaly teprve na druhé straně temného přechodu jasnost dětství — přece tak blízkého! — to cosi důvěřivého, užaslého, onen čistý úsměv. Démon chlípnosti je démon němý.

Ale ať tak nebo onak, nemohu si pomoci, aby se mi nezdál slečnin krok poněkud podezřelý. Je jasné, že se mi až příliš nedostává zkušenosti, autority, abych dělal prostředníka v tak choulostivé rodinné věci, a bylo by od nich moudré, kdyby mě do toho nezatahovali. Ale když už měli za vhodné mě do toho zaplést, co znamená ten zákaz, abych nesoudil podle svého? „Pan hrabě by to nestrpěl . . .“ Ten dodatek je navíc.

Dostal jsem včera nový dopis od svého přítele, jenom pár slov. Žádá mě, abych laskavě odložil o několik dní cestu do Lille, protože on sám musí odjet v obchodních věcech do Paříže. Končí takto: Už jsi asi dávno uhádl, že jsem pověsil kleriku na hřebík, jak se říká. Mé srdce se však nezměnilo. Otevřelo se jenom lidštějšímu a *tudíž* šlechtěnějšímu pojetí života. Vydělávám si na živobytí, to je veliké slovo, veliká věc. Vydělávat si na živobytí! Už od semináře jsme si zvykli přijímat z rukou předsta-

vených vezdejší chléb nebo mísu fazolí jako almužnu, a to z nás dělá až do smrti školáky, děti. Neměl jsem nejmenšího ponětí — jako ho nemáš patrně ani ty — o své společenské hodnotě. Sotva bych se byl odvážil nabídnout k nejskromnější práci. Zatím však jsem dostal, ačkoli mi špatné zdraví nedovoluje dělat všechny nutné kroky, mnoho velmi lichotivých návrhů, a až přijde čas, budu si moci prostě vybrat z půl tuctu míst neobyčejně výnosných. Snad si budu dokonce moci dopřát při tvé blízké návštěvě toho potěšení a té hrdosti, že tě přijmu v slušném bytě, protože zatím ještě bydlíme co nejskromněji . . .“

Vím, že to všechno je především dětinské, že bych nad tím měl pokrčit rameny. Ale nemohu. Je v tom jistá hloupost, jistý přízvuk hlouposti, v kterém poznávám na první pohled a se strašným ponížením kněžskou pýchu, jenomže zbavenou vši nadpřirozené povahy, zkysanou v pošetilost, tak jako zkyše omáčka. Jak jsem bezbranný před lidmi, před životem! Jaké dětinství!

A přece byl můj kamarád pokládán za jednoho z nejlepších žáků semináře, za jednoho z nejnadanějších. Nebyl dokonce bez jisté předčasné, trochu ironické zkušenosti v lidech a posuzoval některé naše profesory dost pronikavě. Proč se mě dnes pokouší ohromovat ubohým chvástáním, kterým se bezpochyby nedá ani on sám obalamutit? Skončí jako tolik jiných v nějaké kanceláři, kde se stane podezřelý pro svou špatnou povahu a chorobnou citlivost, a ať se jakkoliv snaží zatajit kolegům svou minulost, pochybuji, že by měl kdy mnoho přátel.

Platíme draho, velmi draho nadlidskou důstojnost svého povolání. Směšné je vždycky tak blízko vznešeného! A svět, obyčejně k směšnosti tak shovívavý, tu naši pudově nenávidí. Ženská hloupost už dost dráždí, ale hlou-

post klerikální dráždí ještě víc než hloupost ženská, jejíž se ostatně někdy zdá tajemnou odnoží. Nechuť tolika lidí ke knězi, jejich hlubokou antipatii nelze vysvětlit, jak by se nám chtělo namluvit, jenom více nebo méně vědomou vzpourou chtíčů proti zákonu a proti těm, kteří jej ztělesňují . . . Nač to zapírat? Aby se cítil odpor k oškli- vosti, k tomu není třeba příliš jasné představy o kráse. Kněz prostřední je ošklivý.

Nemluvím o knězi špatném. Nebo spíše špatným kně- zem je kněz prostřední. Ten druhý je netvorem. Oblud- nost uniká vši společné míře. Kdo může znát Boží úmysly s netvorem? Čemu slouží? Jaký je nadpřirozený význam tak překvapující nemilosti? Ať dělám, co dělám, nemohu na příklad uvěřit, že Jidáš náleží světu — tomu světu, za který se Ježíš tajemně odmítl modlit . . . — Jidáš není z toho světa . . .

Jsem si jist, že si můj nešťastný přítel nezasluhuje jména špatného kněze. Mám dokonce za to, že je upřímně oddán své družce, neboť býval sentimentální, jak jsem ho znal. Prostřední kněz je bohužel skoro vždycky sen- timentální. Snad je pro nás méně nebezpečna neřest než jistá nasládlá chabost? Existuje měknutí mozku. Měk- nutí srdce je horší.

Když jsem se dnes dopoledne vracel z přifařené vsi, uviděl jsem pana hraběte, který nechával hledat psy na kraji linièreského lesa. Pozdravil mě z dálky, ale nezdálo se, že má moc chuti dát se se mnou do řeči. Myslím, že se tak nebo onak dověděl o tom, co udělala učitelka. Mu- sím jednat s velkou zdrženlivostí a opatrností.

Včera byla zpověď. Od tří do pěti děti. Začal jsem, to se rozumí, s chlapci.

Jak je náš Spasitel miluje, ty maličké!

Každý jiný nežli kněz by na mém místě podřimovali při jejich jednotvárném bzučení, které se příliš často podobá prostému odříkávání vět vybraných ze zpovědního zrcadla a po každé znovu přežvykovaných . . . Kdyby chtěl vidět jasně, klást nazdařbůh otázky, jednat jako obyčejný zvědavec, myslím, že by neušel znechucení. Tolik tu vystupuje živočišnost na povrch! A přece!

Co my víme o hříchu? Geologové nás poučují, že půda, která se nám zdá tak pevná, tak stálá, je ve skutečnosti jenom tenounkou kůžičkou na oceáně tekutého ohně, chvějící se ustavičně jako blána, která se tvoří na mléce už už vroucím . . . Jakou tloušťku má hřích? Do jaké hloubky bylo by třeba kutat, aby se ukázala propast azuru . . . ?

Jsem vážně nemocen. Dostalo se mi o tom včera náhlé jistoty a jakoby osvětlení. Čas, kdy jsem ještě neznal tu tvrdošíjnou bolest, která někdy zdánlivě povoluje, ale nikdy docela nerozevře svůj spár, se mi zdál najednou ustupovat, ustupovat do minulosti skoro závratné, až do samého dětství . . . Je tomu právě šest měsíců, co jsem ucítil první klovnutí nemoci, a už si sotva vzpomínám na dny, kdy jsem jedl a pil jako každý jiný. Špatné znamení.

Avšak záchvaty mizejí. Záchvaty už nemám. Přestal jsem jíst po zralé úvaze maso, zeleninu, a živím se chlebem, na který si naleji trošku vína, kdykoli na mne jdou mrákoty. Půst mi ostatně velmi prospívá. Hlavu mám volnou a cítím se silnější než před třemi nedělemi, mnohem silnější.

Nikdo si už teď nevšímá mých nevolností. Začínám si sám zvykat té smutné postavě, která už nemůže víc zhubenět a která si přes to uchovává nevysvětlitelné zdání

mladosti, neřku-li zdraví. V mém věku se obličej nepropadá, kůže, napjatá na kostech, zůstává pružná. Takové je to!

Čtu znovu tyto řádky, napsané včera večer: ztrávil jsem dobrou noc, velmi jsem si odpočal, cítím se pln odvahy a naděje. Je to odpověď Prozřetelnosti na mé jeremiády, výčitka plná lásky. Zpozoroval jsem už často — nebo jsem měl takový dojem — tuto neznatelnou ironii (nenacházím na neštěstí jiného slova). Je to, jako když pozorná matka pokrčí rameny nad neobratnými krůčky svého děťátka. Ach, kdybychom se uměli modlit!

Paní hraběnka už odpovídá na můj pozdrav jenom velmi chladným a zdrženlivým pokynutím hlavy.

Byl jsem dnes u doktora Delbenda, starého lékaře, který má pověst hrubiána a takřka už neprovozuje praksi, neboť jeho kolegové si rádi tropí posměch z jeho samotových kalhot a z jeho vždycky namaštěných bot, které páchnou lojem. Farář z Torcy mu ohlásil mou návštěvu. Poručil mi, abych si lehl na divan, a ohmatával mi dlouho žaludek svými dlouhými rukama, které nebyly tuze čisté (vrátil se právě z lovu).

Zatím co mě proklepával, ležel jeho pes na prahu a sledoval každý jeho pohyb s neobyčejnou a zbožňující pozorností.

„Za moc nestojíte,“ řekl mi. „Stačí se podívat na tohle (vypadal, jako by si bral psa za svědka), aby se uhádlo, že jste se vždycky nenajedl dosyta, co?“

„Snad dříve,“ odpověděl jsem, „ale teď . . .“

„Teď je pozdě! A co alkohol, copak je s alkoholem? Oh, nemyslím na ten, který jste sám vypil, to se rozumí! Na ten, který vypili za vás, nežli jste přišel na svět. Přijďte se podívat za čtrnáct dní, dám vám lístek pro profesora Lavigne v Lille.“

Můj Bože, vím dobře, že dědičnost leží těžce na mých ramenou, ale slovo alkoholictví bylo tvrdé pro mé uši. Když jsem se oblékal, podíval jsem se do zrcadla a můj smutný obličej, den ode dne žlutší, s tím dlouhým nosem a s dvojí vráskou sestupující až ke koutkům úst, s oholenými, ale tvrdými vousy, s kterými nemůže nic spravit moje špatná břitva, se mi najednou zdál hnusný.

Doktor bezpochyby přistihl můj pohled, neboť se dal do smíchu. Pes mu odpověděl štěkáním a pak radostnými skoky. „Lehni, Foxe! Lehni, potvoro!“ Konečně jsme se dostali do kuchyně. Všecek ten hluk mi vrátil odvalu, nevím proč. Vysoký krb, nacpaný roštím, plál jako stoh.

„Až se budete otravovat, zajděte si v tuto stranu. Neřekl bych takovou věc ledakomu. Ale farář z Torcy mi o vás povídal, a pak máte oči, které se mi líbí. Oči věrné, oči psí. Já také mám oči psí. Je to dost vzácné. Torcy, vy a já jsme z téhož plemene, divného plemene.“

Na mou věru, nebylo by mne nikdy napadlo, že patřím k témuž plemeni jako ti dva statní mužové. A přece jsem pochopil, že nežertuje.

„K jakému plemeni?“ zeptal jsem se.

„K plemeni, které se drží na nohou. A proč se drží? Nikdo to vlastně neví. Řeknete mi snad: milost boží? Jenomže, kamaráde, já nevěřím v Boha. Počkejte! Nemusíte mi odříkávat svoje kázáníčko, já to znám nazpaměť. Duch vane, kam chce, a že náležím duši církve — to jsou tlachy. Proč se držet na nohou, proč raději nesedět nebo neležet? Upozorňuji vás, že fyziologické vysvětlení neobstojí. Není možná doložit fakty hypotézu jakési fysické predisposice. Atleti jsou obyčejně pokojnými občany, přizpůsobivými do krajnosti, a znají jenom

námahu, která něco vynáší — nikoliv tu naši. Ovšem, vy jste vymyslili ráj. Ale povídal jsem onehdy Torcymu: Připust' přece, že bys vydržel, ať už s rájem nebo bez něho. Ostatně, mezi námi, každý se tam na konec dostane, do toho vašeho ráje, co? Dělníci hodiny jedenácté, ne? Když si trochu přeberu práce — říkám: přebrat si práce, jako se říká: přebrat si vína — ptám se v duchu, nejsme-li prostě lidé pyšní.“

Nadarmo se dal do hlučného smíchu, bolelo to v uších a na jeho psa to asi působilo stejně: přestal nás obskakovat a lehnuv si pokorně břichem k zemi zdvíhal k pánovi klidný, pozorný pohled, který vypadal, jako by byl odpoután ode všeho, i od nejasné naděje, že porozumí bolesti, jež mu přece zněla až do ledví, až do posledního vlákna ubohého psího těla. Položiv pečlivě špičku čumáku na zkřížené tlapky, mrkal očima, a zachvívaje se po celém dlouhém hřbetě podivným mražením, tiše vrčel, tak jako by byl nablízku nepřítel.

„Chtěl bych nejprve vědět, co chcete říci tím ‚vydržet na nohou‘?“

„To by trvalo dlouho. Abychom byli struční, připustíme zatím, že svislé postavení sluší jenom mocným. Nežli je zaujme, čeká rozumný člověk, až bude mít moc, moc anebo její znamení, vládu, peníze. Já jsem nečekal. Když jsem byl v třetí třídě montreuilského lycea, měli jsme duchovní cvičení a spirituál nás vybídl, abychom si každý zvolili heslo. Víte, jaké jsem si zvolil? ‚Stát čelem.‘ Čelem proti čemu, prosím vás, třináctiletý kluk . . .!“

„Snad proti nespravedlnosti.“

„Nespravedlnosti? Ano a ne. Nejsem z těch, kteří mají v ústech jenom samou spravedlnost. Především, mé čestné slovo, nevymáhám jí pro sebe. Od koho bych ji

k čertu měl chtít, když nevěřím v Boha? Snášet nespravedlnost, to je úděl smrtelného člověka. Hled'te, od té doby, co moji kolegové roztrušují, že nemám ponětí o aseptu, práskli pacienti do bot a já už ošetřuji leda pár sralů, kteří mi platí drůbeží anebo košíkem brambor, a ostatek mě mají za pitomce. Vzhledem k boháčům jsou tito nebožáci v jistém smyslu oběťmi. Ale víte co, abbé, já je strkám všechny do stejného pytle jako jejich vykořisťovatele, nestojí za víc. Teď mě napalují, a až se zmo- hou, budou sami vykořisťovat. Jenomže . . .“

Poškrabal se na hlavě a pozoroval mne se strany. A já jsem si dobře všiml, že se začervenal. Ta červeň na tom starém obličejí byla krásná.

„Jenomže je něco jiného snášet nespravedlnost, a něco jiného jí podstupovat. Oni jí podstupují. Ona je ponižuje. A to nemohu vidět. Je to cit, za který člověk nemůže, co? Když stojím u hlav chudáka, který nechce klidně umřít — je to vzácný případ, ale setkáte se s ním občas — nabývá má hromská povaha vrchu, mám chuť mu říci: Uhni, hlupáku! Já ti ukážu, jak se to dělá! — Pýcha, ne, pořád pýcha! V jistém smyslu nejsem, můj milý, přítelem chudých, nechce se mi dělat newfoundlandského psa. Bylo by mi milejší, kdyby si pomohli sami, kdyby si poradili s Mocnými. Ale co dělat! Břídí řemeslo, musím se za ně stydět. Věřte mi, že je to neštěstí, cítit se zajedno s hromadou poserů, které by bylo nutno mít se stanoviska medicíny spíše za odpadky. Je to asi věc rasy. Já jsem Kelt, Kelt od hlavy k patě, naše rasa je rasa obětní. Vášně ztracených pří, co chcete! Myslím ostatně, že se lidstvo dělí na dva různé druhy, podle toho, jakou představu si kdo dělá o spravedlnosti. Pro jedny je to rovnováha, kompromis. Pro druhé . . .“

„Pro druhé,“ řekl jsem, „je spravedlnost jakoby rozvitím lásky, jejím triumfálním příchodem.“

Doktor se na mne zadíval s výrazem překvapení, rozpaků pro mne velmi tísnivých. Myslím, že se mu ta fráze nelíbila. Byla to ostatně jenom fráze.

„Triumfálním, triumfálním! Je pěkný ten váš triumf, můj milý! Odpovíte mi, že království Boží není z tohoto světa, dobrá. Ale což kdyby se přece trochu postrčily hodiny? Nevyčítám vám, že jsou ještě na světě chudí, to ne. A dokonce vám jdu vstříc a jsem ochoten uznat, že takovým starým mezkům jako já přísluší povinnost je živit, šatit, ošetřovat, utírat. Ale neodpouštím vám — poněvadž vy je máte na starosti — že nám je posíláte tak špinavé. Rozumíte? Po dvaceti stoletích křesťanství by přece už nemělo být hanba, být chudý, u všech hromů! Anebo jste ho zradili, svého Krista! Jiné vysvětlení nemám. Ty můj milý Bože! Máte po ruce všecko, abyste pokořili boháče, abyste mu srazili hřebínek. Boháč žízní po úctě a pozornosti, a čím je bohatší, tím víc po ní žízní. Kdybyste byli měli třeba jenom odvahu, zahrnout je do poslední řady, až ke kropence nebo před kostel — pročpak ne? — nad tím by se byli zamyslili. Byli by všichni šilhali po lavici chudých, však je znám. Všude jinde první, a tady, u našeho Spasitele, poslední, dovedete si to představit? Oh, já vím, že to nejde jenom tak. Je-li pravda, že chudý je stvořen k obrazu a k podobnosti Ježíše — Ježíše samého — bylo by mrzuté ho posadit do lavice kostelních starších, ukázat všem potupenou tvář, s které jste neuměli za dva tisíce let setřít sliny. Neboť otázka sociální je především otázkou cti. Nespravedlivé pokořování chudého dělá z lidí ubožáky. Nežádá se na vás, abyste vykrmovali lidi, kteří si ostatně už po otcích

a dědech odvykli tloustnout a zůstali by pravděpodobně hubení jako kukačky. A dokonce bych k vůli slušnosti připustil, když by na to přišlo, aby byli vyloučeni kašpaři, darmošlapi, ožralové, zkrátka individua vyloženě kompromitující. Háček je v tom, že chudý, pravý chudý, počestný chudý si půjde sám od sebe stoupnout na poslední místo v domě Božím, v domě svém, a že jsme nikdy neviděli a nikdy neuvidíme pedela, opentleného jako pohřební vůz, aby pro něho došel až dozadu ke dveřím a přivedl ho do kůru s poctami příslušejícími knížeti — knížeti z krve křesťanské. Vaši spolubratři si obyčejně dělají z této představy smích. Prý malichernost. Ale proč tedy k čertu zahrnují takovými poctami mocné této země, kterým jdou k duhu? A jestliže je pokládají za směšné, proč si je dávají platit tak draho? ‚Kdekdo by se nám smál,‘ říkají; ‚otrhaný chlap v kůru — to by se brzy zvrhlo v legraci.‘ — Dobrá! Jenomže když ten trhan konečně vymění své hadry za dřevěnou škatuli, když už jste si jisti, naprosto jisti, že si nebude utírat nos do prstů, že už nebude plivat na vaše koberce — co s ním potom uděláte, s tím chlapem? Pěkný pořádek! Ať si mě má za blázna, kdo chce, já držím věc za správný konec a ani papež by mě nepřiměl, abych popustil. A co já říkám, to vaši svatí dělali, můj milý, nebude to tedy tak hloupé. Na kolenou před chudým, před neduživým, před malomocným, tak je vidíme, vaše svaté! Divná armáda, kde se kaprálové spokojí tím, že mimochodem poklepají přátelsky a blahosklonně na rameno královskému hostu, před kterým padají maršálové na zem!“

Domluvil, jsa poněkud zaražen mým mlčením. Nemám mnoho zkušenosti, ale zdá se mi, že poznám naráz jistý přízvuk, který prozrazuje hlubokou ránu duše. Snad

jiní nežli já by dovedli v takovém okamžiku najít slovo, které by přesvědčilo, uklidnilo? Já takových slov neznám. Mám za to, že pravá bolest, která vychází z člověka, patří především Bohu. Snažím se ji přijmout pokorně do svého srdce, tak jak je, učinit ji svou, zamilovat si ji. A chápu všecek skrytý smysl zevšednělého slova „sdíletí“, neboť je pravda, že se o tuto bolest sdílím.

Pes přišel k němu a položil mu hlavu na kolena.

(Už dva dny si vyčítám, že jsem neodpověděl na tu obžalovací řeč, a přece nemohu v hloubi duše uznat, že jsem udělal chybu. Ostatně co bych byl řekl? Nejsem vyslancem Boha filosofů, jsem sluhou Ježíše Krista. A to, co by mi bylo přišlo na jazyk, bylo by bylo, obávám se, argumentací sice velmi silnou, ale zároveň tak slabou, že mě už dávno přesvědčila, ale neuklidnila.)

Není pokoje leč Ježíš Kristus.

První část mého programu se už pomalu uskutečňuje. Vytkl jsem si navštívit každou rodinu aspoň jednou za tři měsíce. Moji spolubratři označují rádi tento úmysl za výstřední, a je pravda, že jej bude těžko provést, neboť především nesmím zanedbat žádnou svou povinnost. Lidé, kteří si osobují právo, soudit nás z dálky, z pohodlných pracoven, v kterých dělají den co den touž práci, nemohou si udělat představu o tom, jak je náš denní život rozházen a rozběhán. Stačíme sotva k práci pravidelné — k té, která nám vynese od představených, když ji konáme přesně, pochvalu: toť dobře spravovaná farnost. — Zbývají věci nepředvídané. A věci nepředvídané nejsou nikdy vedlejší. Jsem tam, kde mě chce mít náš Spasitel? Toť otázka, kterou si kladu desetkrát za den. Neboť Mistr, kterému sloužíme, nesoudí jenom náš život

— on se s námi o něj sdílí, přijímá jej za svůj. Stálo by nás mnohem méně práce, kdybychom měli uspokojit Boha geometrického a moralistního.

Ohlásil jsem dnes po velké, že mladí sportovci z farnosti, kteří by chtěli utvořit mužstvo, mohou se sejít po požehnání na faře. Nerozhodl jsem se k tomu zbrkle; zatrhal jsem si bedlivě v seznamech jména pravděpodobných členů — bude jich bezpochyby patnáct, nejméně deset.

Pan farář z Eutichamps zakročil u pana hraběte (je to starý přítel zámeckých). Pan hrabě neodepřel pozemek, přeje si jenom pronajmout jej na pět let za roční plat 300 franků. Nebude-li po ukončení této lhůty smlouva obnovena, ujme se opět sám onoho pozemku, a všechno, co by na něm bylo zatím upraveno nebo postaveno, stane se jeho majetkem. Věc je ta, že pravděpodobně nevěří v úspěch mého podniku. Mám dokonce za to, že by mě rád odradil těmito výminkami, které se tak málo shodují s jeho postavením, s jeho povahou. Pronesl k panu faráři z Eutichamps slova dost tvrdá, že prý příliš dobrá vůle jistých všetečných lidí kdekoho ohrožuje, že on prý není člověk, který by na sebe bral závazky týkající se povětrných plánů, že mu mám nejdřív dokázat, že věc půjde, a představit mu co nejdřív své janky ve svetrech...

Zapsali se mi jenom čtyři členové — a nevalní. Nevěděl jsem, že existuje sportovní spolek v Héclinu, pře-pychově zařízený továrníkem na obuv panem Vergnem, který poskytuje práci obyvatelstvu sedmi obcí. Je pravda, že do Héclinu je odtud dvanáct kilometrů — avšak hoši z vesnice tam snadno dojedou na kolech.

Konec konců jsme přece jenom přišli na několik zajímavých myšlenek. Zdá se mi, že tihle ubozí hoši jsou zatlačováni do pozadí hrubšími kamarády, kteří běhají

po muzikách a za děvčaty. Dobře to řekl Sulpice Mitonnet, syn mého bývalého zvoníka: Hospoda škodí a stojí peníze. Než nás bude víc, spokojíme se tím, že si uděláme skromný čtenářský kroužek s tělocvičnou, čítárnou a s několika revuemi.

Sulpice Mitonnet nepoutal nikdy příliš mou pozornost. Jsa chatrného zdraví, byl odveden až po třetí a právě se vrátil z vojny. Provozuje teď jakž takž malířské řemeslo a lidé ho mají za lenocha.

Myslím, že trpí především drsným prostředím, v kterém musí žít. Jako mnoho jiných sní i on o tom, jak by dostal místo v městě, neboť má krásné písmo. Zdá se mi, bohužel, že hrubost velkých měst není o nic méně strašná, je jenom jiného druhu. Jest bezpochyby potměšilejší, nakažlivější. Slabá duše jí neunikne.

Když jeho kamarádi odešli, měli jsme spolu dlouhý rozhovor. Jeho pohled, poněkud neurčitý a dokonce uhýbavý, má výraz bytostí obětovaných nepochopení a samoty, výraz, který mě tak dojímá. Podobá se pohledu slečny vychovatelky.

Paní Pégriotová mě včera upozornila, že už nepřijde na faru. Styděla prý by se dát si déle platit za práci tak nepatrnou. (Je pravda, že má skromná životospráva a stav mého prádla jí ponechávají mnoho volného času.) Na druhé straně, dodala, prý ji ani nenapadá utrácet čas pro nic za nic.

Pokusil jsem se obrátit věc v žert, ale nepodařilo se mi ji rozesmát. Její malá očka mrkala zlobivě. Pociťuji proti své vůli takřka nepřekonatelný odpor k jejímu měkkému kulatému obličejí, k nízkému čelu, povytaženému k temeni hubeným drdolem, a zvláště k jejímu tučnému

krku, zbrázděnému vodorovnými čarami a vždycky se lesknoucímu potem. Člověk není pánem takových dojmů, a já mám takový strach, abych se neprozradil, že do mne jistě vidí skrz naskrz.

Na konec udělala nejasnou narážku na „jisté osoby, s kterými prý se jí nechce tady potkávat.“ Co tím chce říci?

Učitelka přišla dnes ke mně ke zpovědi. Víím, že má za duchovního vůdce mého spolubratra z Heuchin, ale nemohl jsem ji odmítnout. Ti, kteří si myslí, že svátost pokání nám dovoluje, abychom pronikli přímo do tajemství duší, jsou velmi prostomyslní. Škoda, že je nemůžeme vybídnout, aby se o tom sami přesvědčili! Byl jsem dosud zvyklý kajícíčkům ze semináře a nejsem pořád s to pochopit, jakou děsnou proměnou dosáhnou lidé toho, že mohou podat o svém vnitřním životě obraz tak schematický a nerozluštitelný. Myslím, že když mine mládí, dopouští se málo lidí svatokrádežného přijímání. Je tak snadné, nezpovídat se vůbec! Ale je ještě něco horšího. Kolem svědomí zvolna krystalisují drobné lži, úskoky, dvojsmysly. Tento krunýř zachovává jakž takž tvar toho, co přikrývá, toť vše. S pomocí zvyku a času vytvoří si na konec i ti nejméně duchaplní svůj osobitý jazyk, který však zůstává neuvěřitelně odtažitý. Neskrývají nic valného, avšak jejich potměšilá otevřenost se podobá oněm kalným sklům, propouštějícím jenom rozptýlené světlo, v kterém oko nic nerozeznává.

A co je tedy s vyznáním? Dotkne se sotva povrchu svědomí. Neodvažují se říci, že se odspodu rozkládá: spíše se mění v kámen.

Strašná noc. Sotva jsem zavíral oči, zmocňoval se mne smutek. Nenalézám bohužel jiného slova, kterým bych vyjádřil onu nepopsatelnou ochablost, opravdové krvácení duše. Probouzel jsem se prudce s čímsi výkřikem v uších — ale lze o tom vůbec užít tohoto slova? Nikoliv, to se rozumí.

Jakmile jsem přemohl ztrnutí spánku a stal se pánem svých myšlenek, vracel se mi náraz klid. Násilí, které si obyčejně ukládám, abych ovládl své nervy, je bezpochyby mnohem větší, než se domýšlím. Toto pomyšlení je mi sladké po smrtelném utrpení posledních hodin. Mé úsilí je takřka nevědomé a nemohu z něho tedy čerpat zálibné uspokojení, avšak Bůh zná jeho míru.

Jak málo víme, co je vlastně lidský život! Náš život! Soudit nás podle toho, co nazýváme svými skutky, je možná právě tak liché, jako soudit nás podle našich snů. Bůh volí podle své spravedlnosti v této spoustě nepatrných věcí, a ta, kterou povznese k Otci, zasvítí najednou jako slunce.

Ale o to nejde. Byl jsem ráno tak vyčerpán, že bych byl dal nevím co za slovo lidské útrpnosti, něhy. Napadlo mě, rozběhnout se do Torcy. Ale měl jsem mít o jedenácti s dětmi katechismus. Nebyl bych se vrátil včas, ani kdybych byl jel na kole.

Mým nejlepším žákem je Sylvestre Galuchet, chlapec ne zrovna čistý (matka mu umřela a stará se o něho babička, která dost pije), ale přece podivně krásný, vnukající neodbytný, skoro srdcervoucí dojem nevinnosti — nevinnosti před prvním hříchem, nevinné čistoty čistého zvířete. Když jsem dával známky, přišel si do sakristie pro obrázek, a mně se zdálo, že čtu v jeho tichých, pozorných očích onen soucit, na který jsem čekal. Sevřel

jsem ho na okamžik do náručí a dal jsem se na jeho rameni hloupě do pláče.

První řádná schůzka našeho „Čtenářského kroužku“. Mínil jsem udělat předsedou Sulpice Mitonneta, ale zdá se, že ho kamarádi drží trochu stranou. To se rozumí, že jsem neuznal za vhodné trvat na svém.

Neudělali jsme ostatně nic jiného, než že jsme vymezili několik bodů velmi skromného programu, přiměřeného našim prostředkům. Těm ubohým dětem se nedostává obraznosti, vzletu. Bojí se, aby „nebyli k smíchu“, jak se přiznal Englebert Denisane. Mám dojem, že za mnou přišli jenom z prázdné chvíle, z nudy — ze zvědavosti, co to bude . . .

Potkal jsem na cestě do Desvres pana faráře z Torcy. Dovezl mne v svém voze až k faře a byl dokonce tak laskav, že přijal skleničku mého slavného bordeaux. „Zdá se vám dobré?“ zeptal se mne. Odpověděl jsem, že se spokojuji obyčejným vínem z krámu U čtyř lip. Zdál se uspokojen.

Měl jsem velmi určitý dojem, že má něco za lubem, ale že už je rozhodnut nechat si to pro sebe. Poslouchal mě roztržitě, zatím co mi jeho pohled kladl bezděčnou otázku, na kterou bych byl sotva mohl odpovědět, protože se ji zdráhal formulovat. Mluvil jsem trochu páte přes deváté, jako vždycky, když jsem v rozpacích. Jistá mlčení člověka přitahují, vábí, máte chuť do nich něco hodit, ledajaké slovo . . .

„Jsi podivný patron,“ řekl mi konečně. „Většího trumbelu by člověk nenašel v celé diecési, na mou věru! A při tom dřeš jako kuň, div se nestrháš. Jeho Milosti

se asi náramně nedostává farářů, když dal farnost do rukou tobě! Na štěstí je farnost v podstatě věc velmi pevná. Jinak bys ji rozlámal.“

Cítil jsem, že ze soucitu ke mně obrací v žert názor velmi uvážený a upřímný. Četl mi tu myšlenku v očích.

„Mohl bych tě zahrnout radami, ale nač to? Když jsem byl profesorem matematiky na gymnasiu v Saint-Omer, znal jsem tam podivné žáky, kteří na konec rozluštili velmi složité úlohy proti všem běžným pravidlům, jenom tak, pouhým vtipem. A potom což, můj milý — nejsi pod mou mocí, musím tě nechat, ukaž, co umíš. Nemám právo pochybovat o úsudku tvých představených. Svůj systém ti prozradím jindy.“

„Jaký systém?“

Neodpověděl mi přímo.

„Hleď, představení mají pravdu, když nám radí k opatrnosti. Já jsem také opatrný, když nemohu dělat nic lepšího. Je to má povaha. Nic hloupějšího než nerozvážený kněz, který si hraje na pudivítra, jenom tak, ze zásady. Ale buď jak buď, naše cesty přece jenom nejsou cesty světa. Pravda se nenabízí lidem jako pojistka nebo projimadlo. Život je život. Pravda Boží, to je život. Tváříme se, jako bychom ji nesli my, a zatím nese ona nás, můj milý!“

„V čem jsem se zmýlil?“ řekl jsem. (Hlas se mi třásl, musil jsem se do toho dát dvakrát.)

„Moc sebou zmítáš, podobáš se sršňovi v láhvi. Ale myslím, že máš ducha modlitby.“

Myslil jsem, že mi poradí, abych zdrhl do Solesmes*), abych se stal mnichem. A on to zase uhádl. (Není to u mne nejspíš tuze nesnadné.)

*) Velké benediktinské opatství

„Mniši jsou pálenější než my, a ty nemáš praktického smyslu, tvé slavné plány nestojí pevně na nohou. Co se týče zkušenosti s lidmi, raději o tom nemluvme, bude to lepší. Ty máš své hrabátko za pána, fakany z katechismu za básníky tvého druhu a děkana za socialistu. Zkrátka, zdá se mi, že děláš před svou zánovní farností prapodivnou figuru. Podobáš se, s dovolením, těm pito-mečkům novomanželům, kteří si lichotí, že „studují svou ženu“, kdežto ona si je změřila na první ráz, na délku i na šířku.“

„A dál? . . .“ (Nemohl jsem ani mluvit, byl jsem zaražen.)

„A dál? . . . Hm, dělej, cos dělal dosud, copak ti mám říci! Není v tobě ani stínu ješitnosti, a o tvých zkušenostech se těžko vyjádřit, poněvadž je prožíváš až do dna, nasazuješ se celý. To se rozumí, člověk nehřeší, jedná-li podle lidské opatrnosti. Vzpomeň si na tenhle výrok Ruysbroecka Podivuhodného, byl to Flám jako já: „I kdybys byl uchvácen do sedmého nebe, požádá-li tě nemocný o číšku polévky, sestup ze sedmého nebe a dej mu, oč tě žádá.“ — To je krásné naučení, ovšem, ale nesmí nám být záminkou k lenosti. Neboť jest jistá nadpřirozená lenost, která přichází s věkem, zkušeností, zklamáním. Ach, staří kněží jsou tvrdí! Největší neopatrností je opatrnost, když nás zpolehounka připravuje, abychom se obešli bez Boha. Jsou jistí staří kněží, z kterých jde strach.“

Zapisuji jeho slova, jak mohu, spíše špatně. Sotva jsem je totiž poslouchal. Uhadoval jsem tolik věcí! Nemám vůbec důvěry v sebe, ale moje dobrá vůle je tak veliká, že si vždycky představuji, že bije do očí, že mě lidé budou soudit podle mých úmyslů. Jaká pošetilost!

Domníval jsem se, že stojím ještě na prahu tohoto malého světa, a zatím jsem už postoupil daleko dopředu, sám — a zpáteční cesta je za mnou zavřena, ústup nemožný. Neznám svou farnost, a ona se tváří, jako by o mně nevěděla. Avšak obraz, který si o mně dělá, je až příliš přesný, příliš zřetelný. Nebudu jej moci v ničem změnit, leč s nesmírným úsilím.

Pan farář z Torcy četl děs na mém smutném obličejí a bezpochyby pochopil, že jakýkoliv pokus, upokojit mě, by byl v tom okamžiku marný. Umlkl. Já jsem se nutil do úsměvu. Myslím dokonce, že jsem se usmál. Bylo to tvrdé.

Zlá noc. Ve tři hodiny ráno jsem vzal lucernu a šel jsem až ke kostelu. Ne a ne najít klíč od postranních dveří; musil jsem otevřít velká vrata. Skřípot zámku udělal pod klenbou ohromný lomoz.

Usnul jsem v lavici s hlavou v dlaních a tak hluboce, že mě za úsvitu probudil teprve dešť. Padal dovnitř rozbitým oknem. Když jsem vycházel ze hřbitova, potkal jsem Arsèna Mirona, kterého jsem ani tuze nerozeznal a který mi dal trochu posměšně ‚dobrý den‘. Vypadal jsem asi pěkně s těma opuchlýma očima a s ucouranou sutanou!

Musím se ustavičně bránit pokušení, abych se nerozběhl do Torcy. Hloupý spěch hráče, který dobře ví, že prohrál, ale nemůže se toho dost naposlouchat! Jsem ostatně v takovém nervovém stavu, že bych se jenom zapletl do marných omluv. Nač mluvit o minulosti? Jenom na budoucnosti záleží, a já se ještě necítím dost silen, abych jí pohlédl do očí.

Pan farář z Torcy je patrně stejného mínění. Jsem si tím dokonce jist. Když jsem dnes ráno zavěšoval čalouny

pro pohřeb Marie Perdrotové, zdálo se mi, že poznávám na dlaždicích jeho tak pevný, trochu těžký krok. Byl to jenom hrobník, který mi přišel říci, že je hotov.

Mé zklamání bylo takové, že bych byl málem spadl s žebříku . . . Oh ne, nejsem ještě připraven . . .

Byl bych měl říci doktorovi Delbendovi, že Církev není jenom tím, zač on ji má, totiž jakýmsi svrchovaným státem s jistými zákony, úředníky, vojsky — jenom jedním okamžikem lidských dějin, byť sebe slavnějším. Jde skrze čas jako oddíl vojáků neznámými krajinami, kde je jakékoliv obvyklé zásobování nemožné. Žije z postupných režimů a společností, tak jako vojsko z obyvatelů, den ze dne.

Jak by jinak vrátila Chudému, zákonitému dědici Božímu, království, které není z tohoto světa? Hledá Chudého, volá ho na všech cestách země. A Chudý je vždycky na témž místě, na nejvyšším hrotu závratného vrcholku, tváří v tvář Pánu Propastí, který mu neúnavně opakuje už dvacet století, hlasem andělským, svým hlasem vznešeným, svým zázračným hlasem: „Toto všechno je vaše, jestliže padnouce budete se mi klaněti . . .“

To je snad nadpřirozené vysvětlení neobyčejné odevzdanosti zástupů. Moc je na dosah ruky Chudého, a Chudý o tom neví, anebo se zdá, že o tom neví. Má oči sklopeny k zemi, a Svůdce čeká od vteřiny k vteřině na slovo, které by mu vydalo náš rod, ale to slovo nevyjde nikdy z vznešených úst, neboť Bůh sám je zapečetil.

Neřešitelná úloha: dosadit Chudého v jeho právo, a nedosadit ho v moc. A kdyby se přihodilo nemožné a podařilo se nějaké neúprosné diktatuře, obsluhované armádou úředníků, odborníků, statistiků, kteří by se

zase opírali o miliony špiclů a četníků, držet na uzdě, na všech místech zeměkoule najednou, dravčí inteligence, divoké a lstivé šelmy stvořené k zisku, lidské plémě, které žije z člověka — neboť jeho věčná chtivost peněz není bezpochyby leč pokryteckou nebo snad nevědomou formou hrozného, nepřiznaného hladu, který je stravuje — dostavilo by se brzy znechucení z *aurea mediocritas*, takto povýšené na všeobecné pravidlo, a my bychom viděli všude rozkvétat dobrovolné chudoby tak jako nové jaro.

Žádná společnost neudolá Chudého. Jedni žijí z hlouposti druhých, z jejich ješitnosti. Chudý pak žije z *lásky k bližnímu*. Jaké vznešené slovo!

Nevím, co se to dělo dnes v noci, nejspíš se mi něco zdálo. Ke třetí hodině ráno (právě jsem si ohřál trochu vína a drobil jsem si do něho chléb jako obyčejně) začala tlouci branka u zahrady, a to tak divoce, že jsem musil jít dolů. Našel jsem ji zavřenu, což mě jinak nepřekvapilo, neboť jsem si byl jist, že jsem ji večer zavřel, jak dělám ostatně vždycky. Asi za dvacet minut začala tlouci zas, ještě divoceji než ponejprv (byl veliký vítr, pravá bouře). Jaký směšný případ . . .

Začal jsem zase s návštěvami — s milostí Boží! Poznámky pana faráře z Torcy mě přiměly k opatrnosti: snažím se zůstat při několika málo otázkách, řečených co nejzdrženlivěji a aspoň zdánlivě všedních. Podle toho, jakou dostanu odpověď, pokusím se postoupit v hovoru trochu výš, ne moc, až spolu narazíme na nějakou pravdu, kterou schválně volím co nejskromnější. Není však prostředních pravd! Ať si dávám jakkoliv pozor, a byť bych se i chránil vyslovit ústy slovo Boží, zdá se, jako by

najednou zazářilo v tom hustém, dusivém vzduchu, a tváře, které se už už otvíraly, se zase zavrou. Bylo by správnější říci, že se kalí, zatmívají.

Oh, vzpoura, která se sama od sebe vyčerpává v nadávkách a v rouhání, to snad není nic? . . . Nenávist k Bohu mě vždycky nutí myslet na posedlost. „Všel pak Satan do Jidáše.“ — Ano, na posedlost nebo na šílenství. Kdežto jistá potměšilá báseň z božského, tento kosý útěk podél života, tak jako v úzkém stínu zdi, zatím co se se všech stran řine světlo . . . Myslím na nebohá zvířata, která se vlekou k své díře, když posloužila krutým hrám dětí. Zuřivá zvědavost démonů, jejich strašlivá starostlivost o člověka je o tolik tajemnější . . . Ach, kdybychom mohli vidět očima andělovýma ta zmrzačená stvoření!

Vede se mi mnohem líp, záchvaty jsou řidší a někdy se mi zdá, že cítím něco, co se podobá chuti k jídlu. Buď jak buď, připravuji si teď jídlo bez odporu — pořád stejný jídelní lístek, chléb a víno. Jenomže si dávám do vína hodně cukru a nechávám chléb několik dní zestárnout, až je hodně tvrdý, tak tvrdý, že jej někdy spíše lámu než krájím — sekáček se na to znamenitě hodí. Strávím jej tak mnohem snáz.

Zásluhou této diety zdolávám svou práci bez velké námahy a nabývám zase dokonce trochu sebevědomí . . . Snad půjdu v pátek k panu faráři do Torcy? Sulpice Mitonnet ke mně chodí den co den. Není tuze inteligentní, to se ví, ale je ke mně samá jemnost, samá pozornost. Dal jsem mu klíč od prádelny a on sem chodí, i když nejsem doma, a šuká hned tu, hned tam. Jeho přičiněním vypadá to u mne mnohem líp. Víno prý ne-

prospívá jeho žaludku, ale cukrem se cpe o všechno pryč.

Říkal mi se slzami v očích, že mu jeho časté návštěvy na faře vynášejí mnoho šňupek a posměšků. Mám hlavně za to, že jeho způsob života pohoršuje naše pracovitě venkovany, a vytkl jsem mu přísně jeho lenost. Slíbil mi, že bude hledat práci.

Paní Dumouchelová za mnou přišla do sakristie. Vyčítá mi, že jsem nedal jejímu děvčeti dobrou známku u čtyřměsíční zkoušky.

Chráním se co možná zaznamenávat do tohoto deníku jisté zkoušky svého života, na které bych chtěl ihned zapomenout, neboť nejsou, bohužel, takové, abych je mohl snášet s radostí — a co je odevzdanost bez radosti? Oh, nezveličuji si jejich důležitost, vůbec ne! Jsou nejvšednějšího druhu, to vím. Hanba, kterou pro ně cítím, onen zmatek, jehož nejsem pánem, mi nedělají velkou čest, ale nemohu přemoci fyzický dojem, makavý odpor, který ve mně vzbuzují. Nač to zapírat? Viděl jsem příliš brzo pravou tvář neřesti, a ačkoli opravdu cítím v hloubi svého nitra velký soucit k těm ubohým duším, je mi obraz, který si bezděky tvořím o jejich neštěstí, takřka nesnesitelný. Zkrátka chlipnost mi nahání strach.

Necudnost dětí především . . . Zním ji. Oh, také ji neberu tragicky! Myslím naopak, že ji máme snášet s velikou trpělivostí, neboť nejmenší neopatrnost může mít v této věci děsivé následky. Je tak nesnadné rozeznat její hluboké rány od jiných, a když je poznáme, je nebezpečno je prozkoumávat. Je někdy líp nechat je, ať se samy zajizví — nemačkáme přece vřed, který se teprv tvoří. Ale přes to si nemohu neošklivit to všeobecné spiknutí, tu schválnost, která nechce vidět věci, jež přece bijí do očí, ten hloupý a dorozumívající se úsměv do-

spělých před jistými zmatky, které se považují za maličerné, poněvadž se neumějí vyjádřit v našem jazyku hotových lidí. Poznal jsem také příliš brzo smutek, aby mě nepobuřovala hloupost a nespravedlnost všech k smutku dětí, tak tajemnému. Zkušenost nám bohužel dokazuje, že existuje zoufalství dětí. A démon úzkosti je v podstatě, jak mám za to, démonem nečistým.

Nemluvil jsem tedy často o Serafitě Dumouchelové, ale proto mi nenadělala poslední čas méně starostí. Ptávám se v duchu, nenávidí-li mě snad — zdá se mi totiž, že obratnost, s jakou mě mučí, je nad její věk. Malicherné škádlení, které mělo dříve ráz pošetilé bezstarostnosti, prozrazuje nyní, jak se mi zdá, jakousi svévolnou vytrvalostí, takže je už nemohu přičítat jenom chorobné zvědavosti, společné mnoha jejím družkám. Především s tím nikdy nezačne, leda jsou-li při tom její kamarádky, a tu dělá, jako bych do toho byl zapleten. Dlouho mi to bylo k smíchu, a teprve teď začínám cítit, jaké je v tom nebezpečí. Když ji potkám náhodou na cestě — a potkávám ji častěji, než by bylo třeba — pozdraví mě klidně, vážně, s dokonalou prostotou. Dal jsem se na to onehdy chytit. Stála bez hnutí, se sklopenýma očima, a čekala, až přijdu k ní. Domlouval jsem jí mírně a vypadal jsem jako zaklínač ptáků. Dokud byla mimo dosah, neudělala ani posunku, ale sotva jsem k ní měl dojít — měla hlavu svěšenu tak nízko, že už jsem viděl jenom její malou zatvrzelou šíji — unikla mi jediným skokem a hodila brašnu do příkopu. Musil jsem ji k nim poslat po ministrantovi, kterého přijali velmi špatně.

Paní Dumouchelová se tvářila zdvořile. Nevědomost její dcerky by byla bezpochyby stačila, abych si pozval matku k rozhovoru, ale to by byla jenom záminka. Sera-

fita je ostatně příliš inteligentní, aby neobstála s výhodou při druhé zkoušce, a já se nesmím vydat v nebezpečí, že budu pohoršujícím způsobem usvědčen ze lži. Pokusil jsem se tedy naznačit paní Dumouchelové co nejšetrněji, že se mi zdá její dcerka velmi pokročilá, velmi vyspělá, a že by bylo záhodno, mít ji několik neděl v partnosti. Dohoní brzo krátké zpoždění a buď jak buď, to naučení ponese ovoce.

Chudák ženská mě poslouchala všecka červená hněvem. Viděl jsem, jak jí hněv stoupe do tváří, do očí. Lem jejích boltců byl nachový. — „Holka stojí aspoň za tolik co druhé,“ řekla konečně. „Chce jenom, aby se jí dělo po právu, nic víc a nic míň.“ — Odpověděl jsem, že Serafita je vskutku výborná žačka, ale že mi její chování, nebo spíše její způsoby, nevyhovují. — „Copak za způsoby?“ — „Je trochu koketní,“ odpověděl jsem. — Nad tím slovem byla hned bez sebe. „Koketní! Do čeho se vy to teď pletete! Do koketnosti vám nic není. Koketní! Oč se teď ti páteři starají, namoutě! Krom vašeho posvěcení, pane faráři, zdáte se mi ještě tuze mladej, abyste o tom mohl mluvit, a k tomu ještě s takovým děckem!“

S těmi slovy se otočila a tatam. Děvče na ni způsobně čekalo v lavici prázdného kostela. Pootevřenými dveřmi jsem zahlédl tváře jejích kamarádek, slyšel jsem jejich tlumený smích — strkaly se asi, aby viděly, co se děje. Serafita se vrhla vzlykajíc matce do náručí. Bojím se, že hrála komedii.

Co dělat? Děti mají velmi živý smysl pro směšnost a dovedou jej za daných okolností rozvinout s překvapující logikou až do posledních důsledků. Tento domnělý souboj jejich kamarádky s farářem je zřejmě vzrušuje.

Byly by s to si i vymýšlet, aby byl příběh svůdnější a trval déle.

Napadá mě, připravoval-li jsem se na hodiny katechismu dost pečlivě. Pomyslíl jsem si dnes večer, že jsem doufal mnoho, příliš mnoho od práce, která je konec konců jenom jedním z úkolů mé duchovní správy, jedním z nejnevděčnějších a nejstrmějších. Co jsem já, abych hledal útěchu u těchto drobných bytostí? Sníl jsem o tom, že s nimi budu mluvit otevřeně, že se s nimi budu dělit o své trampoty, své radosti — oh, to se rozumí, opatrně, abych je nezranil! — že vleji svůj život do tohoto vyučování, tak jako jej vlévám do modlitby . . . To všecko je sobectví.

Uložím si tedy napříště, že budu mnohem méně spoléhat na inspiraci. Na neštěstí se mi nedostává času, budu nucen ubrat ještě něco z hodin odpočinku. Dnes v noci se mi to podařilo, ale musil jsem ještě jednou pojít. Strávil jsem to ostatně velmi dobře. A kdysi jsem litoval, že jsem vyhodil peníze za to blahodárné bordeaux!

Včera návštěva na zámku, která se skončila pohromou. Rozhodl jsem se k tomu velmi rychle, teprve když jsem poobědval, a k tomu ještě pozdě, poněvadž jsem ztratil mnoho času v Berguezu u paní Pigeonové, která je pořád ještě nemocna. Bylo ke čtvrté hodině a já jsem se cítil „v ráži“, jak se říká, zkrátka pln odvahy. K svému velkému překvapení — neboť pan hrabě bývá ve čtvrtek odpoledne obyčejně v zámku — jsem našel jenom paní hraběnkou.

Jak vysvětlit, že ačkoliv jsem přišel tak čilý, najednou jsem nebyl s to vést rozhovor, ba ani odpovídat slušně na otázky? Je pravda, že jsem šel velmi rychle. Paní hraběnka se nejprve při své dokonalé zdvořilosti tvářila,

že nic nevidí, ale na konec jí nezbylo než projevít starost o mé zdraví. Udělal jsem si v posledním čase pravidlem, že odpovídám na podobné otázky vyhýbavě, ba domnívám se, že mám právo i lhát. Daří se mi to ostatně dost dobře a pozoruji, že lidé si nepřejí nic jiného, než mi uvěřit, jakmile prohlásím, že je se mnou všecko v pořádku. Je jisto, že má hubenost je výjimečná (kluci mi dali přezdívku ‚Smutný zjev‘), a řeknu-li, ‚že je to v rodě‘, rozjasní se lidem ihned tváře. Nelituji toho ani zdaleka. Kdybych se přiznal k svému trápení, vydal bych se v nebezpečí, že budu ‚vyklizen‘, jak říká farář z Torcy. A potom se mi zdá, že nemohu-li dělat nic lepšího — neboť se takřka nemám kdy modlit — je mou povinností dělit se o tyto malé trampoty jenom s naším Spasitelem, aspoň tak dlouho, dokud to půjde.

Ódpověděl jsem tedy paní hraběnce, že jsem obědval velmi pozdě a teď že mě trochu bolí žaludek. Nejhorší je, že jsem se musil poroučet docela náhle, a sešel jsem s rampy jako náměsíčný. Zámecká paní mě laskavě doprovázela až na poslední schod a já jsem jí nemohl ani poděkovat, držel jsem si kapesník na ústech. Pohlédla na mne s velmi zvláštním, nepopsatelným výrazem: bylo v něm přátelství, překvapení, soucit, a myslím, že také trochu ošklivosti. Člověk, kterému se chce zvracet, je vždycky tak směšný! Konečně vzala ruku, kterou jsem jí podával, a řekla jako pro sebe, neboť jsem tu větu jenom uhádl podle pohybu jejích rtů: „Ubohé dítě!“ nebo snad: „Mé ubohé dítě!“

Byl jsem tak překvapen, tak dojat, že jsem se pustil na cestu přes trávník — přes ten krásný anglický trávník, na kterém si dává pan hrabě tolik záležet a na kterém jistě zůstaly stopy mých hrubých střevíců.

Ano, vyčítám si, že se modlím málo a špatně. Takřka den co den musím přerušit díkůvzdání po mši, protože přicházejí návštěvy, nejvíc nemocní. Můj bývalý spolužák z malého semináře, jakýsi Fabregargues, který je usazen jako lékárník v Montreuil, mi posílá reklamní vzorky. Zdá se, že učitel není spokojen s touto konkurencí, neboť dříve prokazoval lidem ty drobné služby on sám.

Jak je těžké zavděčit se všem! A ať dělá člověk, co dělá lidé se vždycky zdají spíše náchylni využít dobré vůle všech, nežli nevědomky stavět jednu proti druhé. V čem vězí nepochopitelná neplodnost tolika duší?

Ovšem, člověk je všude nepřítelem sebe samého, svým vlastním tajným a potměšilým nepřítelem. Zlo vržené kamkoliv vzklíčí takřka najisto. Zato sebemenší semínko dobra potřebuje, nemá-li být udušeno, neobyčejně příznivých okolností, zázračného štěstí.

Našel jsem dnes ráno mezi poštou dopis razítkovaný v Boulogne a psaný na špatném čtverečkovaném papíře, jaký se dostává v hospodách. Není podepsán.

„Osoba, která to s vámi dobře myslí, vám radí, abyste zažádal za přeložení. Čím dřív, tím líp. Až si konečně všimnete toho, co bije každému do očí, budete plakat krvavé slzy. Je mi vás líto, ale opakují vám: zmizte!“

Co to znamená? Zdálo se mi, že poznávám písmo paní Pégriotové, která tu nechala sešitek, kam si zapisovala výdaje za mýdlo, za praní a za žavelový louh. Ta paní mě nemá v lásce, to je jisté. Ale proč by si přála tak horoucně, abych odešel?

Poslal jsem krátkou písemnou omluvu paní hraběnce. Sulpice Mitonnet ji laskavě donesl na zámek. Netvářil se moc statečně.

Zase jsem měl strašnou noc, spánek přerývaný zlými sny. Pršelo tak silně, že jsem si netroufal jít až do kostela. Nikdy jsem se tak nenamáhal modlit, nejprve rozvázně, klidně, potom s jakousi soustředěnou a divou náruživostí a konečně — když jsem zase jakž takž nabyl chladnokrevnosti — s vůlí takřka zoufalou (mám hrůzu z toho slova), s takovým nasazením vůle, že jsem se chvěl úzkostí v hloubi srdce. Nic.

Oh, vím dobře, že touha modlit se je už modlitbou, a že Bůh toho nemůže víc žádat. Ale já jsem nedělal jenom zadost povinnosti. Modlitba mi byla tu chvíli tak nutná jako vzduch mým plicím, jako kyslík mé krvi. Co bylo za mnou, to už nebyl všední, důvěrný život, kterému člověk unikl jediným rozmachem, ale v hloubi duše si zachovává jistotu, že se do něho vrátí, jakmile bude chtít. Za mnou nebylo nic. A přede mnou zeď, černá zeď.

Děláme si většinou o modlitbě tak nemožnou představu! Jak se opovažují ti, kteří jí takřka neznají — buď málo nebo nic — mluvit o ní s takovou lehkomyšlností? Takový trappista nebo kartuzián se namáhá léta a léta, aby se stal mužem modlitby, a ledajaký větroplach by chtěl soudit úsilí celého života! Kdyby byla modlitba opravdu tím, zač jí oni mají, totiž jakýmsi tlachavým rozhovorem blázna s jeho stínem, anebo ještě něčím méně — marnou a pověřčivou prosbou, která má vymoci statky tohoto světa — bylo by lze uvěřit, že v ní tisíce bytostí nacházejí až do posledního dne života — neříkám tolik sladkosti, neboť se mají na pozoru před smyslovou útechou — ale tvrdou, silnou a plnou radost? Oh, já vím, učenci mluví o sugesci! To je tím, že bezpochyby nikdy neviděli ty staré mnichy, tak rozvážné, tak moudré, úsud-

ku neúchylného, a přece celé zářící pochopením a soucitem, plné něžné lidskosti. Jakým divem si vysvětlit, že ti poloviční blázni, vězňové snu, ti bdělí spáči pronikají den ode dne hlouběji do pochopení béd bližního? Podivný sen, zvláštní opium, které zdaleka neuzavírá jednotlivce do něho samého, neosamocuje ho od bližních, nýbrž ho uvádí do jednoty se všemi, v duchu všeobecné lásky!

Sotva se odvažuji tohoto přirovnání a prosím, aby mi bylo prominuto, ale snad přijde vhod mnoha lidem, od kterých se nelze nadít osobité úvahy, leč jsou-li k ní povzbuzeni nějakým neočekávaným obrazem, který je zarazí. Jestliže někdo někdy uhodil, nazdařbůh a konečky prstů, do klapek piana, bude se cítit oprávněn — je-li to člověk rozumný — soudit spatra o hudbě? Jestliže ho nechává chladným ta nebo ona symfonie Beethovenova, ta nebo ona fuga Bachova, musí-li se spokojit tím, že pozoruje na obličejích druhého odlesk vznešených a nepřístupných rozkoší, bude z toho obviňovat někoho jiného než sebe?

Běda, věří se na slovo psychiatrům, a jednomyslné svědectví svatých se má za málo nebo za nic. Svátí marně tvrdí, že vnitřní prohlubování tohoto druhu se nepodobá žádnému jinému, že místo aby nám postupně odhalovalo vlastní složitost, vyústí najednou v úplné osvětlení, že vplyne do azuru — lidé nad tím zkrátka pokrčí rameny. A přece, který muž modlitby kdy vyznal, že ho modlitba zklamala?

Nemohu se dnes ráno doslova udržet na nohou. Hodiny, které se mi zdály tak dlouhé, mi nezanechaly nijaké přesné vzpomínky — nic než pocit rány, která přišla nevím odkud a zasáhla mě doprostřed prsou —

rány, jejíž vážnost ještě nemohu odhadnout pro milosrdné omráčení, které na mne padlo.

Člověk se nikdy nemodlí sám. Můj smutek byl nejspíš příliš veliký? Žádal jsem Boha jenom pro sebe. Nepřišel.

Čtu znovu tyto řádky ráno při probuzení. Od té doby...

Byl to jenom přelud? . . . Nebo snad . . . I svatí znali tyto záchvaty mdloby . . . Ale jistě ne tuto temnou vzpouru, to nevraživé, skoro nenávistné mlčení duše . . .

Je jedna hodina: poslední lampa ve vsi zhasla. Vítr a déšť.

Táž samota, totéž mlčení. A tentokrát žádná naděje, že by se překážka prorazila nebo obešla. Ostatně není překážky. Nic. Bože, dýchám, vdechuji noc, noc do mne vstupuje jakousi nepochopitelnou, nepředstavitelnou trhlinou duše. Já sám jsem noc.

Snažím se myslit na úzkosti podobné mým. Žádný soucit s těmi neznámými. Má samota je dokonalá, a já ji nenávidím. Žádný soucit se mnou samým.

Kdybych už tak nemiloval!

Lehl jsem si u lůžka tváří k zemi. Ach, to se rozumí, že nejsem tak prostomyslný, abych věřil v účinnost takového prostředku. Chtěl jsem jenom udělat skutečně posunek úplného odevzdání a podrobení. Ležel jsem na pokraji prázdnoty, nicoty, tak jako žebrák, jako opilec, jako mrtvý, a čekal jsem, až mě seberou.

Ale hned v první vteřině, ještě nežli se mé rty dotkly země, jsem se zastyděl za tu lež. Neboť jsem nečekal nic.

Co bych nedal za to, abych trpěl! Ale i bolest se mi odpírá. I ta nejobyčejnější, nejskromnější, bolest mého žaludku. Cítím se strašně zdrav.

Nemám strach ze smrti, je mi právě tak lhostejná jako život, nedá se to ani říci.

Zdá se mi, že jsem udělal pozpátku celou cestu, kterou jsem proběhl od té chvíle, co mě Bůh vytáhl z nicoty. Nebyl jsem zprvu ničím víc než touto jiskřičkou, tímto prachovým zrníčkem, které žíří božskou láskou. A nejsem opět ničím víc v nevýzpytné Noci. Jenomže zrníčko prachu už skoro nežíří, co nevidět zhasne.

Probudil jsem se velmi pozdě. Spánek mě bezpochyby zastihl znenadání, na tom místě, kde jsem padl. Je už čas na mši. Ale než odejdu, napíši ještě tohle: *At se děje, co děje, neřeknu o tomhle nikdy nikomu, zvláště ne panu faráři z Torcy.*

Ráno je tak jasné, tak tiché a podivuhodně lehké . . . Když jsem byl docela malý, schoulil jsem se někdy za úsvitu do některého z těch živých plotů a vracel jsem se domů promočen, drkotaje zuby, šťasten, a dostal jsem od nebožky maminky pohlavek a veliký šálek vřelého mléka.

Po celý den jsem měl v hlavě jenom obrazy z dětství. Myslím na sebe jako na mrtvého.

(N. B. — *V sešitě chybí asi deset roztrhaných stran. Několik slov, která zbyla na okrajích, je pečlivě přeškrtnáno.*)

Doktora Delbenda našli dnes ráno na kraji bazancourtského lesa s roztráštěnou hlavou, už studeného. Skutálel se do malého úvozu, obrostlého velmi hustým lískovím. Má se za to, že zatáhl za pušku, která se mu zachytila do větví, a že vyšla rána.

Umiňoval jsem si, že zničím tento deník. Když jsem si to rozmyslil, roztrhal jsem jenom tu část, kterou jsem

uznal za zbytečnou a kterou jsem si ostatně tolikrát opakoval, že ji znám nazpamět. Je to jako hlas, který ke mně mluví a ve dne v noci neumlká. Ale se mnou patrně zajde, nebo snad . . .

Několik posledních dní jsem mnoho přemýšlel o hříchu. Jestliže se vymezuje jenom jako pochybení proti božskému zákonu, zdá se mi, že se o něm podává představa příliš povšechná. Lidé o tom namluví tolik hloupostí a nedají si obyčejně práci, aby se nad tím zamyslili. Je tomu už tolik set let, co se lékaři mezi sebou hádají o nemoc. Kdyby se byli spokojili tím, že by ji byli označili jako pochybení proti pravidlům dobrého zdraví, byli by už dávno zajedno. Ale oni ji studují na nemocném, zamýšlejíce ji vyléčit. My se pokoušíme právě o totéž. Nuže, žerty na hřích, ironie a úsměvy na nás nedělají valného dojmu.

To se rozumí, nikdo nechce vidět dál a víc než poklesek. Poklesek však je konec konců jenom příznak. A příznaky, které nejvíc působí na laiky, nejsou vždycky nejvážnější a nejvíc znepokojující.

Mám za to a jsem si tím jist, že mnoho lidí se nikdy nedává s celou bytostí, s hlubokou upřímností. Žijí na povrchu sebe samých, a lidská prst je tak bohatá, že tato tenká povrchová vrstva stačí na hubenou žeň, která poskytuje klamný pocit opravdového osudu. Zdá se, že za poslední války se z malých bázlivých úředníků pomalu vyklubali velitelé: byla v nich vášeň velení, aniž o tom věděli. Oh, já vím, není v tom nic, co jmenujeme tak krásným jménem obrácení — *convertere* — ale přece jenom stačilo těm chudákům, aby zakusili, co je to hrdinství v surovém stavu, hrdinství bez čistoty. Kolik lidí nebude mít nikdy nejmenšího ponětí o hrdinství

nadpřirozeném, bez kterého není vnitřního života! A právě z tohoto života budou souzeni: jakmile se nad tím trochu zamyslíme, zdá se nám celá věc jistá, zřejmá. Nu a? . . . Až tedy budou svlečeni smrtí ze všech těch umělých údů, které dodává společnost lidem jejich druhu, uvidí se takoví, jací byli bez svého vědomí — jako strašné nevyvinuté obludy, lidské pahýly.

Jsou-li takto nedorostlí, co mohou říci o hříchu? Co o něm vědí? Rakovina, která je sžírá, je podobna mnoha nádorům — nebolí. Anebo někdy něco v jistém období svého života ucítily, jakýsi prchavý dojem, ale rychle to pominulo. Stává se zřídka, aby dítě nemělo, třeba jenom v stavu zárodečném, jakýsi vnitřní život v křesťanském smyslu slova. Kteréhosi dne jeho mladý vzlet zesílil, duch hrdinství se pohnul v jeho nevinném srdci. Snad ne moc, ale přece natolik, aby malá bytost neucitě zahlédla a někdy i nejasně přijala nesmírnou sázku spásy, která je podstatou božského v lidském životě. Dítě nabylo rázem jakéhosi vědomí o dobru a o zlu, vědomí, které bylo ještě bez příměsi disciplin a zvyklostí společenských. Reagovalo ovšem jako dítě, a zralý člověk si zachová z toho nebo onoho rozhodujícího a slavnostního okamžiku jenom vzpomínku na dětinské drama, na zdánlivou skotačinu, jejíž pravý smysl mu unikne a o které bude mluvit až do konce života s oním rozněžněným, příliš mastným a skoro oplzlým úsměvem starců . . .

Jest si nesnadno představit, do jaké míry jsou lidé, které svět nazývá vážnými, nevysvětlitelně a nadpřirozeně dětinští. Třebas jsem jenom mladý kněz, musím se tomu často usmát. A s jakým shovívavým a útrpným

přízvukem s námi mluví! Jeden notář z Arrasu, u kterého jsem byl při poslední hodině — význačná osobnost, bývalý senátor, jeden z největších statkářů svého departementu — mi jednou řekl, aby se, jak se mi zdálo, omluvil, že přijímá mé napomínání s jistou skepsí, ostatně blahosklonnou: Já vás chápu, důstojný pane, poznal jsem také vaše city, býval jsem velmi zbožný. Když mi bylo jedenáct let, nebyl bych za nic usnul, dokud jsem neodříkal tři Zdrávas, a to jsem je musil odříkat jedním dechem, bez zastavení. Jinak jsem si představoval, že mi to přinese neštěstí . . .“

Měl za to, že já jsem zůstal při tom, že my všichni, chudáci kněží, jsme zůstali při tom. Konečně jsem ho před samou smrtí vyzpovídal. Co o tom říci? Není toho moc, takový notářský život, vešlo by se to kolikrát do mála slov . . .

Hřích proti naději — nejsmrtelnější ze všech, a snad nejochotněji přijímaný, nejvíc laskaný. Jest třeba mnoho času, než jej člověk rozezná, a smutek, který jej ohlašuje a předchází, je tak sladký! Je to nejbohatší z elixírů démonových, jeho ambrosie. Neboť úzkost . . .

(Stránka byla roztrhána.)

Udělal jsem dnes velmi zvláštní objev. Slečna Louisa nechává obyčejně svou nešporní knihu v lavici, v přihrádce k tomu zřízené. Našel jsem ji dnes ráno na dlaždicích, a protože se obrázky, kterých je plna, rozsypaly, musil jsem v ní bezděčně trochu listovat. Padlo mi do očí několik psaných řádek na rubu předsádkového listu. Bylo to slečnino jméno a adresa — pravděpodobně bývalá adresa — v Charleville (Ardenny). Je to totéž písmo

jako v onom anonymním dopise. Aspoň mám za to.

Na čem mi ještě teď záleží?

Velcí tohoto světa umějí propouštět bez odmluvy, jediným posunkem, jediným pohledem, ba ještě kratčeji. Ale Bůh . . .

Neztratil jsem ani Víru, ani Naději, ani Lásku. Ale k čemu jsou smrtelnému člověku v tomto životě statky věčné? A jenom na žádosti statků věčných záleží. Mně se zdá, že si jich už nežádám.

Setkal jsem se s panem farářem ze Torcy na pohřbu jeho starého přítele. Mohu říci, že myšlenka na doktora Delbenda mě neopouští. Avšak pouhá myšlenka, byť drásavá, není a nemůže být modlitbou.

Bůh mě vidí a soudí mě.

Rozhodl jsem se pokračovat v tomto deníku, poněvadž upřímné a úzkostlivě přesné vypravování toho, co prožívám v této své životní zkoušce, mi může být jednou užitečné — a kdo ví, třeba i jiným. Neboť ačkoli mé srdce tak ztvrdlo (zdá se mi, že už necítím soucitu k nikomu, soucit se mi stal právě tak nesnadným jako modlitba, uvědomil jsem si to opět dnes v noci, když jsem bděl u Adeliny Soupaultové, kterou jsem přece zaopatřil co nejlíp), nemohu myslit bez přátelství na budoucího čtenáře tohoto deníku, čtenáře bezpochyby pomyslného. Je to něha, kterou nikterak neschvaluji, neboť jde bezpochyby skrze tyto stránky ke mně samému. Stal jsem se autorem, anebo, jak říká pan děkan z Beaugermontu, básníkem . . . A přece . . .

Chci zde tedy ve vší upřímnosti napsat, že si nikterak nepovoluji v povinnostech, naopak. Takřka neuvěřitelné zlepšení mého zdraví je velmi příznivo mé práci. Není

také docela spravedlivé říci, že se nemodlím za doktora Delbenda. Zhošťuji se tohoto závazku jako ostatních. Dokonce jsem si poslední dny odepřel víno, což mě nebezpečně oslabilo.

Krátký rozhovor s panem farářem z Torcy. Je zřejmé, jak se tento podivuhodný kněz ovládá. Bije to do očí, a přece by toho člověk marně hledal nějaké makavé znamení, neprojevuje se to žádným posunkem, žádným určitým slovem, ničím, z čeho by bylo cítit vůli, úsilí. Jeho obličej ukazuje jeho utrpení, vyjadřuje je s upřímností a prostotou opravdu svrchovanou. Za takových okolností se stává, že i u těch nejlepších přistihneme dvojaký pohled, jeden z těch pohledů, které říkají více méně jasně: Vidíte, držím se, nechvalte mne, je to u mne přirozené, děkuji . . . Jeho pohled hledá naivně váš soucit, vaši sympatii, ale s jakou ušlechtilostí! Takhle by mohl žebrot král. Ztrávil u mrtvého dvě noci a jeho sutana, vždycky tak čistá, tak bezvadná, byla samá skvrna, všecka zmuchlána v hrubé vějířovité záhyby. Snad ponejprv v životě se zapomněl oholit.

Toto sebeovládání se však pozná po tomto znamení: nadpřirozená síla, která z něho vyzařuje, neutrpěla újmy. Ačkoli je zřejmě šířán úzkostí (povídá se, že doktor Delbende spáchal sebevraždu), zůstává tvůrcem klidu, jistoty, pokoje. Sloužil jsem dnes ráno s ním jako podjáhen. Už dříve jsem, jak se mi zdá, pozoroval, že se jeho krásné ruce, napřážené před pozdvihováním nad kalichem, obyčejně trochu chvějí. Dnes se nechvěly. Měly dokonce takovou autoritu, takovou velebnost . . . Proti-klad obličejě propadlého bezesností, únavou, a jistého vidění ještě mučivějšího — kterého se dohaduji — to vskutku nelze popsat.

Odešel, aniž se zúčastnil pohřebního oběda, dávaného doktorovou neteří — která se tuze podobala paní Pégriotové, jenomže je ještě tlustší. Doprovodil jsem ho na nádraží a protože vlak měl jet teprve za půl hodiny, sedli jsme si na lavici. Byl velmi unaven a za bílého dne a v plném světle se mi zdál jeho obličej ještě pohmožděnější. Nevšiml jsem si dosud dvou vrásek v koutcích jeho úst, prozrazujících neobyčejný smutek a hořkost. Myslím, že to mě ponouklo, abych se rozhodl. Řekl jsem mu najednou:

„Nebojíte se, že se doktor . . .“

Nedal mi dopovědět větu, jeho velitelský pohled mi takřka přibil poslední slovo na rty. Měl jsem co dělat, abych nesklopil oči, protože vím, že to nemá rád. „Oči, které se vyhýbají,“ říká. Konečně jeho rysy trochu povolily, ba takřka se usmál.

Nebudu tu opakovat, co říkal. Byl to ostatně souvislý hovor? Netrvalo to snad ani dvacet minut . . . Malé opuštěné náměstí s dvojitou řadou lip se zdálo ještě tišší než obyčejně. Vzpomínám si, že nad námi pravidelně přeletovalo hejno holubů, s plnou rychlostí a tak nízko, že bylo slyšet, jak jim sviští křídla.

Bojí se opravdu, že se jeho starý přítel zabil. Byl, jak se zdá, velmi skleslý, neboť spoléhal až do poslední chvíle na dědictví jedné velmi staré tety, která vložila nedávno všecko své jmění do rukou jednoho velmi známého advokáta, plnomocníka Jeho Milosti biskupa v S., a vymínila si za to doživotní důchod. Doktor kdysi vydělával hodně peněz a utrácel je s velmi originální a trochu bláznivou štědrostí, která nezůstala vždycky tajná a vzbudila podezření, že má politické plány. Ačkoli se jeho mladší kolegové v poslední době rozdělili o jeho

pacienty, nechtěl si dát říci, aby změnil své zvyky. „Co dělat?“ řekl mi Torcy, „nebyl to člověk ochotný k ústupkům. Stokrát mi opakoval, že zápas s tím, čemu říkal sveřepost lidí a hloupost osudu, neobstojí před zdravým rozumem, že společnost nelze vyléčit z nespravedlnosti — kdo zabije jednu, zabije i druhou. Srovnával omyl reformátorů s omylem starých pasteurů, kteří snili o světě aseptickém. Celkem se pokládal za vzbouřence, za nic víc, za posledního pozůstalého dávno vyhynulého plemene — ačli vůbec kdy existovalo — a měl za to, že vede proti uchvatiteli, který se stal během staletí zákonitým vlastníkem, zápas bez naděje a bez milosti. ‚Mstím se,‘ říkal. Zkrátka nevěřil v pravidelné vojsko, rozumíš? — ‚Když potkám nespravedlnost,‘ říkal, ‚která se prochází docela sama, bez stráží, a shledám-li, že je tak na mne, ani moc slabá, ani moc silná, skočím na ni a zaškrtnu ji.‘ — Přišlo mu to draho. Ještě minulý podzim zaplatil dluhy staré Gachevaumové, jedenáct tisíc franků, poněvadž velkomlynář pan Duponsot skoupil pohledávky a číhal na její pole. To se rozumí, že smrt jeho čertovské tety mu zasadila poslední ránu. Ale což, tři nebo čtyři sta tisíc franků, to by bylo v těchhle rukou shořelo jako vích slámy. Tím spíš, že s věkem se stával ten milý člověk nemožným. Nevzal si do hlavy, že bude vydržovat — to je pravé slovo — starého ožralu jménem Rebattuta, bývalého pytláka, líného jako plch, který žije v uhlířské chatrči na kraji Goubaultova pozemku, běhá prý za skotačkami, z opice nevychází a nádavkem si z něho ulejšvá? Oh, nemysli si, že o tom nevěděl, to ne! Měl však své důvody, důvody zcela zvláštní, jako vždycky.“

„Které?“

„Že prý je ten Rebattut nejlepší lovec, s jakým se kdy setkal, že ho nelze zbavit tohoto potěšení, právě tak jako ho nelze zbavit jídla a pití, a že četníci na konec udělají svými věčnými protokoly z toho neškodného blázna nebezpečného divocha. To všechno bylo v jeho milé staré hlavě pomícháno s utkvělými představami, kterými byl doslova posedlý. Říkal mi: ‚Dát lidem vášně a zapovědět jim, aby je neukojovali, to je na mne příliš silné, já nejsem Pán Bůh.‘ Třeba přiznat, že nemohl cítit markýze Bolbeca, a ten markýz přísahal, že pomalu uštve Rebattuta svými hlídači a pošle ho na Guyanu. Tak co!“

Myslím, že jsem jednou zapsal do tohoto deníku, že smutek se zdá věcí panu faráři z Torcy docela cizí. Jeho duše je veselá. Ba i v té chvíli jsem byl překvapen jistým odstínem jeho hlasu, jakmile jsem se přestal dívat na jeho tvář, kterou držel ustavičně velmi vysoko a zpříma. Jeho hlas je sice vážný, ale nelze říci, že by byl smutný: zachovává si jisté takřka neznatelné chvění, které je jako chvění vnitřní radosti, radosti tak hluboké, že ji nic nemůže porušit, tak jako ty ohromné klidné spousty vod, nad kterými se zmítají bouře.

Vypravoval mi mnoho jiných věcí, věci skoro neuvěřitelné, skoro šílené. V čtrnácti letech se chtěl náš přítel stát misionářem, ztratil víru za svých lékařských studií. Byl oblíbeným žákem jednoho velikého mistra, na jehož jméno si už nevzpomínám, a všichni jeho kamarádi mu předpovídali dráhu výjimečně skvělou. Zpráva, že se usadil v tomto zapadlém kraji, velmi překvapila. Říkal, že je příliš chud, aby se mohl připravovat na habilitaci, a jeho zdraví bylo ostatně vážně poškozeno přílišnou prací. Je pravda, že nemohl oželeť to, že už nevěří. Zachoval si zvláštní zvyky, a na příklad se mu stávalo,

že pokřikoval na kříž visící na zdi jeho světnice. Někdy vzlykal pod ním s hlavou v dlaních, jindy ho přímo vyzýval, ukazoval mu pěst.

Před několika dny bych snad byl poslouchal tyto důvěrnosti s větší chladnokrevností. Ale v té chvíli jsem nebyl s to je snášet: bylo mi, jako by mi někdo lil pramének rozpuštěného olova na živou ránu. Ovšem, já jsem tolik netrpěl, a nebudu už pravděpodobně nikdy trpět, ani když budu umírat. Všecko, nač jsem se zmohl, bylo, že jsem měl sklopené oči. Kdybych je byl zvedl k panu faráři z Torcy, byl bych asi křičel. Na neštěstí je často člověk za takových okolností méně pánem svého jazyka než svých očí.

„Jestliže se opravdu zabil, myslíte, že . . .“

Pan farář z Torcy sebou škubl, jako by ho byla má otázka náhle vytrhla ze sna. (Je pravda, že už asi pět minut mluvil jako ve snění.) Cítil jsem, že mě zespondu pozoruje, a uhádl patrně mnoho věcí.

„Kdyby mi někdo jiný než ty položil takovou otázku!“

Pak se na dlouho zamlčel. Malé náměstíčko bylo pořád stejně opuštěné, stejně jasné, a v pravidelných přestávkách se na nás řítily z výšin oblohy velicí ptáci na svém jednotvárném okružním letu. Čekal jsem mechanicky na jejich návrat, na to zasvištění, podobné zasvištění ohromné kosy.

„Bůh sám je soudcem,“ ozval se svým klidným hlasem. „A Maxentius (bylo to ponejprv, co jsem ho slyšel takto jmenovat starého přítele) byl člověk spravedlivý. Bůh soudí spravedlivé. Můžeš si myslit, že nejvíc starostí mi nedělají pitomci nebo obyčejní ničemové. K čemu by byli svatí? Ti za ně platí výkupné, ti něco snesou. Kdežto . . .“

Obě jeho ruce byly položeny na kolenou a jeho široká ramena před ním dělala veliký stín.

„Jsme ve válce, jakáž pomoc! Je nutno hledět nepříteli do tváře — stát čelem, jak on říkal, vzpomínáš si? To bylo jeho heslo. Jestliže nějaký chudáček třetí nebo čtvrté linie nebo nějaký mezkař od zásobování ve válce zdrhne, to není tak tuze vážná věc, nemyslíš? A jde-li o nějakého starého podělaného civila, který se hodí leda ke čtení novin — co to může udělat nejvyššímu veliteli? Ale jsou vojáci prvních řad. V první řadě je hrud' hrudí. O jednu hrud' méně, to se pozná. Jsou tu svatí. Nazývám svatými ty, kteří přijali více než druzí. Boháče. Měl jsem vždycky u sebe za to, že kdybychom dovedli pozorovat lidskou společnost v nadpřirozeném duchu, dalo by nám její studium klíč k mnoha tajemstvím. Člověk je konec konců stvořen k obrazu a podobnosti Božímu: kdykoli se pokouší vytvořit řád na svou míru, vždycky musí neodvratně napodobit ten druhý, pravý. Rozdělení na bohaté a na chudé, to musí odpovídat nějakému velkému všeobecnému zákonu. Bohatý je v očích církve ochránce chudého, zkrátka jeho starší bratr. Všimni si, že je jím často bezděčně, pouhou hrou hospodářských sil, jak teď říkají. Vyletí do vzduchu miliardář, a tisíce lidí je na dlažbě. Můžeme si tedy představit, co se děje v světě neviditelném, když klopytne jeden z těch boháčů, o kterých mluvím, správce božích milostí! Bezpečnost prostředních je hloupost. Ale bezpečnost svatých, jaká ostuda! Člověk by musil být blázen, aby nepochopil, že jediným ospravedlněním nerovnosti nadpřirozených podmínek je sázka, nebezpečí. Naše, tvoje, moje.“

Za této řeči zůstávalo jeho tělo přímé, nehybné. Kdo

by ho byl viděl na té lavici, za toho studeného zimního slunečného odpoledne, byl by ho měl za nějakého dobráckého faráře, který hovoří o tisíci maličkostech své farnosti a mírně se chvástá před uctivým mladým spolu-bratrem, pozorně poslouchajícím.

„Pamatuj si, co ti řeknu: všechno zlo pošlo patrně z toho, že nenáviděl lidi prostřední. ‚Ty nenávidíš lidi prostřední,‘ říkával jsem mu. Nebránil se takřka, neboť, opakuji, byl to muž spravedlivý. A vidíš, člověk by se měl mít na pozoru. Prostřední člověk je pastí démonovou. Prostřednost je pro nás příliš spleťtá, je to věc boží. Prostřední člověk by měl zatím najít útočiště v našem stínu, pod našimi křídly. Útulek v teple — ti nebožáci potřebují horoucnosti! — „Kdybys opravdu hledal našeho Spasitele, našel bys Ho,“ říkal jsem mu také. Odpovídal mi: „Hledám Pána Boha tam, kde mám nejvíc naděje, že ho najdu — mezi jeho chudými.“ — Tu máš! Jenomže jeho chudí, to byli vesměs chlapíci jeho druhu, vzbouřenci, páni. Položil jsem mu jednu otázku: „A což kdyby vás Ježíš Kristus čekal právě v podobě jednoho z těch chudáků, kterými opovrhujete, neboť na sebe přijímá a kromě hříchu posvěcuje všechnu naši bídu? Leckterý zbabělec je jenom ubožákem, rozmačkaným pod ohromným sociálním ústrojím, jako krysa uskřípnutá trámem, leckterý lakomec jenom úzkostlivcem, přesvědčeným o své nemohoucnosti a šíraným bázní, že mu pochybí.“

Někdo se zdá nelítostný, poněvadž trpí jakousi idiosynkrsií k chudému — také se takoví najdou — strachem stejně nevysvětlitelným, jako je strach, který nahánějí nervosním lidem pavouci a myši. „Hledáte Našeho Spasitele mezi lidmi toho druhu?“ ptal jsem se ho. „A ne-

hledáte-li ho tam, nač si stěžujete? To vy jste minul Jeho . . .“

Snad ho opravdu minul.

Dnes v noci (nebo spíše za soumraku) přišel zase někdo do farské zahrady. Mám za to, že se právě chystal zatáhnout za zvonek, když jsem znenadání otevřel vikýř nad oknem. Kroky se velmi rychle vzdálily. Snad nějaký chlapec?

Pan hrabě byl právě u mne. Vzal si za záminku, že ho zastihl déšť. Při každém kroku mu stříkala voda z dlouhých bot. Tři nebo čtyři králíci, které zastřelil, leželi na dně jeho brašny jako hromádka krvavého bláta a šedé srsti, strašná na pohled. Pověsil brašnu na zeď a zatím co se mnou mluvil, viděl jsem motouzovou síť oko ještě vlhké, velmi mírné, které na mne upřeně hledělo ze zježené srsti.

Omlouval se, že jde k věci rovnou, bez oklik, s vojanskou otevřeností. O Sulpiceovi se povídá po celé vsi, že má hnusné mravy a návyky. U pluku prý jen tak tak ušel válečnému soudu. Zkažený a potměšilý, tak zněl hraběcí rozsudek.

Jsou to jako vždycky řeči a dohady, nic přesného. Je na příklad jisto, že Sulpice sloužil několik měsíců u bývalého koloniálního úředníka pochybné pověsti. Odpověděl jsem, že si člověk nevolí své pány. Pan hrabě pokrčil rameny a vrhl na mne shora dolů rychlý pohled, který říkal jasně: Je hloupý, nebo se tak dělá?

Uznávám, že ho mé chování mělo čím překvapit. Domnívám se, že očekával, že se budu hájit. Zůstal jsem klidný, neřku-li lhostejný. Co teď snáším, mi stačí. Poslouchal jsem ostatně jeho řeči s podivným pocitem,

že se obracejí k někomu jinému než ke mně — k člověku, kterým jsem byl, ale kterým už nejsem. Přicházely příliš pozdě. Pan hrabě také přicházel příliš pozdě. Jeho moudrost se mi tentokrát zdála velmi strojená, ba i trochu obhroublá. Nemám také tuze rád jeho pohled, který je všude, skáče s překvapující hbitostí z jednoho koutu světnice do druhého a pak se mi zase zabodne rovnou do očí.

Měl jsem právě po večeři, džbánek s vínem stál ještě na stole. Nalil si bez okolků sklenici a řekl mi: „Pijete kyselé víno, pane faráři, to je nezdravé. Měl byste držet džbánek v čistotě, pěkně jej vypařit.“

Mitonnet přišel dnes večer jak obyčejně. Píchá ho trochu v boku, stěžuje si, že nemůže dýchat, a hodně kašle. Když jsem s ním mluvil, padla na mne najednou ošklivost, cosi jako mráz, takže jsem ho nechal pracovat (zasazoval velmi obratně několik nových parketů do podlahy, která místy shnila) a šel jsem se projít na cestu. Když jsem se vrátil, nebyl jsem, to se ví, ještě k ničemu rozhodnut. Otevřel jsem dveře do světnice. Byl zaměstnán hoblováním prken, takže mne ani neviděl, ani neslyšel. Přece však se prudce obrátil, naše pohledy se setkaly. Četl jsem v jeho nejprve překvapení, pak pozornost, potom lež. Ne tu nebo onu lež, *vůli ke lži*. Bylo to jako kalná voda, jako bláto. A konečně se pod touto usazeninou — hleděl jsem na něho stále upřeně, celá věc trvala jenom okamžik, snad několik vteřin, nemohl bych přesně říci — objevila opět pravá barva jeho pohledu. Nelze to popsat. Jeho ústa se začala chvět. Sebral své nástroje, zavinul je pečlivě do kusu plátna a vyšel beze slova.

Byl bych ho měl zadržet, vyptat se ho. Nebyl jsem toho schopen. Nemohl jsem odtrhnout oči od jeho

ubohé siluety na cestě. Ostatně se pomalu napřimovala, a když šel okolo Degasových, nadzvihl dokonce čapku pohybem velmi furiantským. Po dvaceti krocích si asi zahvízdal jednu ze svých oblíbených písniček, strašných sentimentálních odrhovaček, jejichž text si pečlivě zapisuje do sešitku.

Vrátil jsem se do svého pokoje zmořen — byla to neobyčejná únava. Nerozumím vůbec, co se vlastně stalo. Sulpice je pod zevnějškem trochu ostýchavým spíše drzý. Mimo to o sobě ví, že umí mluvit, a zneužívá toho. Že nechal minout tuto příležitost k ospravedlnění — v jeho očích by to byl úkol snadný, neboť nemá bezpochyby valného mínění o mé zkušenosti, o mém úsudku — to mě velmi překvapuje. A ostatně jak to mohl uhádnout? Mám za to, že jsem nepromluvil ani slova, a díval jsem se na něho jistě bez opovržení, bez hněvu . . . Přijde ještě?

Když jsem se natahoval na postel, abych si zkusil trochu odpočinout, jako by se bylo ve mně, v mých prsou něco zlomilo, a zachvátilo mě třesení, které trvá ještě teď, co toto píši.

Nikoliv, neztratil jsem víru! Rčení ‚ztratit víru‘ — tak jako se ztrácí peněženka nebo svazek klíčů — se mi ostatně vždycky zdálo trochu pošetilé. Náleží bezpochyby do slovníku buržoasní zbožnosti, který nám odkázali ti smutní kněží osmnáctého století, tak tlachaví.

Víra se neztrácí, přestane prostě utvářet život, toť všecko. A právě proto nejsou staří duchovní rádcové v nepravu, když se ukazují skeptickými k tak zvaným rozumovým krisím, které jsou bezpochyby mnohem řidší, než se předstírá.

Když dojde vzdělaný člověk zvolna a neznatelně

až tam, že zatlačí víru do některého zákoutí svého mozku, kde ji ještě občas nalézá úvahou a úsilím paměti — i kdyby v něm byla zůstala jakási něha pro to, co už není a bylo mohlo být, nelze dávat jméno víry abstraktnímu znamení, které se nepodobá víře o nic víc, nežli se podobá, abychom znovu užili slavného přirovnání, souhvězdí Labutě labuti.

Neztratil jsem víru. Krutost mé zkoušky, její nevysvětlitelná, ohromující náhlost mohly sice rozrušit můj rozum, mé nervy, vysušit ve mně — kdo ví, snad navždy — ducha modlitby, naplnit mě až po okraj temnou odevzdaností, děsivější nežli velké otřesy zoufalství, jeho nedozírné pády — má víra zůstává nedotčena, to cítím. Tam, kde je, ji nemohu dosáhnout. Nenalézám ji ani v mém ubohém mozku, který není s to pořádně sdružit dvě představy a pracuje jenom s obrazy takřka šílenými, ani v své citovosti, ba ani v mém svědomí. Zdá se mi někdy, že se uchýlila tam, kde bych ji jistě nebyl hledal, — že vytrvává v mém těle, v mém bídném těle, v mé krvi a v mém těle, v mém těle pomíjejícím, ale pokřtěném. Chtěl bych vyjádřit svou myšlenku co nejprostěji a co nejnaivněji. Neztratil jsem víru, protože Bůh mě ráčil uchránit od nečistoty. Oh, já vím, filosofové by se usmáli nad tímto příčinným spojením. A je jasné, že největší mravní zmatky by nebyly s to poplést rozumného člověka do té míry, aby ho přiměly pochybovat na příklad o jistých geometrických poučkách. S jednou výjimkou: šílenstvím. Co víme konec konců o šílenství? Co víme o chlípčnosti? Co víme o jejich tajných vztazích? Chlípčnost je tajemná rána v boku plemene. Co dím, v jeho boku? Na samém kořeni života. Zaměňovat mužskou chlípčnost s žádostí, která k sobě přita-

huje obě pohlaví, to je jako dávat stejné jméno nádoru a ústrojí, které šírá, jehož podobu někdy strašlivě opakuje. Svět si dává s pomocí všech uměleckých klamů mnoho práce, aby skryl tuto zahanbující ránu. Zdálo by se, že se u každého nového pokolení bojí vzpoury důstojnosti a zoufalství — zapření bytostí ještě čistých, nedotčených. S jakou zvláštní starostlivostí bdí nad maličkými, aby předem zmírnil pomocí kouzelných obrazů pokoření první zkušenosti, takřka nevyhnutelně trapné! A když se přece zdvihne polovědomý nářek mladého lidského majestátu, potupeného a uraženého demony, jak jej dovede udusit smíchem! Jakou důvtipnou směsí citu, duchaplnosti, útrpnosti, něhy, ironie se mate mládí, jakou se obklopuje kuplířskou bdělostí! Jenom staré jiříčky se tak mají okolo svého mláděte, když ponejprv vyletí. A jestliže je odpor příliš silný, jestliže se drahocennému malému stvoření, nad kterým ještě bdí andělé, zdvíhá žaludek, jak ochotně mu lidé nastavují zlatou mísu, broušenou od umělců a vykládanou od básníků, zatím co orchestr doprovází jeho škytání nesmírným tlumeným šelestem listí a živých vod!

Ale se mnou nenadělal svět tolik caviků . . . Chudý chlapec pochopí v dvanácti letech mnoho věcí. Ale k čemu by bylo, jenom pochopit! Já jsem viděl. Chlípnost se nechápe, ta se vidí. Viděl jsem ty divé obličejce, ztuhlé najednou v nepopsatelném úsměvu. Můj Bože, jak to, že si lidé častěji nevšimnou, že maska rozkoše, zbavené všeho pokrytectví, je táž jako maska úzkosti? Oh, ty žravé obličejce, které se mi ještě zjevují ve snu — tak jednu noc z desíti — ty bolestné tváře! Když jsem sedával na bobku za výčepem krčmy — neboť jsem ustavičně utíkal z tmavého přístřešku, kde myslila teta, že se

učím — vynořovaly se nade mnou, a svit špatné lampy, visící na měděném drátě a vždycky rozhoupané od nějakého opilce, pohazoval na stropě jejich stíny. Byť jsem byl ještě velmi mlád, rozeznával jsem už dobře jednu opilost od druhé — chci říci, že jenom ta druhá mi naháněla doopravdy strach. Stačilo, aby se objevila mladá služka — ubohé chromé děvče s popelavou pletí — a zpitomělé pohledy nabyly ihned bodavosti tak palčivé, že ani teď ještě na to nemohu chladnokrevně pomyslit . . . Oh, já vím, řekne se, že jsou to dětské dojmy, a že nezvyklá přesnost takových vzpomínek a hrůza, kterou mi vnukají po tolika letech, je dělá právem podezřelými . . . Budiž, to ať zkoumají světáci! Já nevěřím, že by se bylo možno čeho dovědět od obličejů příliš citlivých, příliš proměnlivých, obratných v přetvářce a skrývajících se při požitku, jako se zvířata skrývají při smrti. Nepopírám, to se rozumí, že tisíce bytostí tráví život v rozháranosti a prodlužuje až na práh stáří — někdy i za něj — nikdy neukojenou zvědavost mládí. Čeho se lze dovědět o těchto neukázněných tvorech? Jsou hříčkou démonů, nejsou jejich pravou kořistí. Zdá se, že Bůh nechtěl podle jakéhosi tajemného úmyslu dopustit, aby nasadili doopravdy svou duši. Prozřetelnost dovoluje, aby tyto pravděpodobné oběti žalostné dědičnosti, jejíž jsou jenom neškodnou karikaturou, aby tyto opožděné děti, pošpinění, ale nikoliv pokažení kluci, těžili z jisté ochrany dětství . . . Ale co dál? Co z toho plyne? Protože existují neškodní maniakové, má se popírat jsoucnost nebezpečných bláznů? Moralista definuje, psycholog analyzuje a třídí, básník dělá svou muziku, malíř hraje se svými barvami jako kočka s ocasem, komediant puká smíchy, to je jedno! Opakuji, že bláznovství neznáme nic víc než

chlípnost, a společnost se brání proti nim oběma, málem si to nepřiznávajíc, s touž potměšilou bázni, s touž tajnou hanbou a takřka týmiž prostředky . . . Což je-li šílenství a chlípnost jedno ?

Filosof pohodlně usazený v knihovně bude o tom mít, to se rozumí, jiné mínění než kněz, a zvláště kněz venkovský. Myslím, že je málo zpovědníků, kteří by na konec necítili strašlivou jednotvárnost těchto vyznání, cosi jako závrať. Méně z toho, co slyší, nežli z toho, co uhadují skrze malé množství slov ustavičně týchž, jejichž pošetilost dusí, když se čtou, ale která se hemží jako červi, když jsou šeptána v tichu a ve stínu, vydychující zápach hrobu. A tu nás posedá obraz oné rány ustavičně otevřené, kterou uniká životní síla našeho bídného rodu. Jakého úsilí by byl býval schopen lidský mozek, kdyby do něho nebyla snesla otrávená moucha svou larvu !

Obviňují nás kněze, budou nás vždycky obviňovat — je to tak snadné! — že živíme v hloubi srdce závistnou, pokryteckou nenávist k mužství: kdokoliv však má nějakou zkušenost hříchu, ví, že chlípnost ustavičně hrozí udusit pod svými cizopasnými výhonky, pod svou bujející vegetací jak mužství, tak inteligenci. Jsouc neschopna tvořit, může jenom poskvřňovat od samého klu křehký lidský plod. Vyskytuje se patrně na samém počátku a vzniku všech chorob našeho plemene, a jakmile se s ní střetneme v zátočině velikého divokého lesa, jehož stezek neznáme, jakmile se s ní setkáme tváří v tvář, s takovou, jaká jest a jaká vyšla z rukou Pána divů, vyrazí nám z útroeb nejenom výkřik hrůzy, ale i prokletí: „To jsi ty, ty jediná, která rozpoutala smrt ve světě!“

Osudem mnoha kněží spíše horlivých než moudrých jest, předpokládat zlou vůli: „Nevěříte už, poněvadž víra je vám na obtíž!“ — Kolik kněží jsem slyšel takto mluvit! Nebylo by správnější říci: čistota nám není předepsána jako trest, jest jednou z tajemných, ale zřetelných podmínek — zkušenost to dosvědčuje — onoho nadpřirozeného poznání sebe samého, sebe samého v Bohu, které se nazývá vírou. Nečistota neničí toto poznání, nýbrž vyhlazuje jeho potřebu. Člověk už nevěří, poněvadž už netouží věřit. Už netoužíte znát sám sebe. Tato hluboká pravda, vaše pravda, vás už nezajímá. A marně říkáte, že dogmata, která měla ještě včera váš souhlas, jsou ustavičně přítomna ve vaší mysli, že jedině rozum je odmítá. Na tom nezáleží. Člověk má jenom to, po čem touží, neboť není pro člověka vlastnictví celého, naprostého. Vy už nechcete sám sebe. Nechcete už svou radost. Mohl jste milovat sám sebe jenom v Bohu — už se nemilujete. A nebudete se milovat už nikdy na tomto světě ani na onom — na věky věkův.

(Dole na okraji této stránky lze číst tyto řádky, několikrát přeškrtané, ale ještě znatelné: Toto jsem napsal ve veliké a naprosté úzkosti srdce i smyslů. Povyk myšlenek, obrazů, slov. Duše mlčí. Bůh mlčí. Ticho.)

Mám dojem, že tohle ještě nic není, že opravdové pokušení — to, které čekám — je daleko vzadu, že ke mně pomalu stoupe, jsouc ohlašováno tím šíleným povykem. A moje ubohá duše je čeká též. Mlčí. Uhranutí duše i těla.

(Náhlost, zdrcující ráz mého neštěstí. Duch modlitby mě opustil bez drásavých muk, sám od sebe, tak jako když odpadne plod se stromu . . .)

Hrůza přišla teprve potom. Pochopil jsem, že nádoba je rozbita, teprve když jsem hleděl na své prázdné ruce.

Vím, že taková zkouška není nic nového. Lékař by mi bezpochyby řekl, že trpím obyčejnou nervovou únavou, že je směšné chtít se živit kouskem chleba a trochou vína. Ale já se především necítím unaven, zdaleka ne. Daří se mi líp. Včera jsem měl takřka celé jídlo, brambory s máslem. Mimo to zdolávám snadno svou práci. Bůh ví, že si někdy přeji vést boj sám se sebou. Zdá se mi, že bych nabyl odvahy. Má žaludeční bolest se někdy probouzí. Ale překvapí mě znenadání, nečekám ji už od vteřiny k vteřině jako kdysi . . .

Vím také, že se vypravuje mnoho věcí, ať pravdivých nebo falešných, o vnitřních mukách světců. Podobnost je bohužel jenom zdánlivá. Svatí si patrně nezvykali svému neštěstí, a já už cítím, že si svému zvykám. Kdybych povolil pokušení a někomu si postěžoval, poslední pouto mezi Bohem a mnou by bylo přetrženo, vstoupil bych asi do věčného mlčení.

A přece jsem včera zašel daleko cestou k Torcy. Moje samota je teď tak hluboká, tak doslova nelidská, že mě najednou napadlo, abych se šel pomodlit na hrob starého doktora Delbenda. Potom jsem si pomyslel na jeho chráňce, na toho Rebattuta, kterého neznám. V poslední chvíli jsem k tomu neměl dost sil.

Návštěva slečny Chantal. Necítím se dnes večer schopný, abych něco vypravoval o setkání tak ohromujícím . . . Jaký jsem ubožák! Nevím nic o lidech. Nebudu o nich nikdy nic vědět. Chyby, kterých se dopouštím, mi nejsou k užitku: příliš mě matou. Patřím bezpochyby k tomu druhu slabých a bídnych, jejichž úmysly zůstávají dobré, ale kteří se kolísají celý život mezi nevědomostí a zoufalstvím.

Běžel jsem dnes ráno po mši až do Torcy. Pan farář onemocněl u jedné své neteře v Lille. A nevrátí se dřív než do týdne nebo do deseti dní. Do té doby . . .

Psát se mi zdá zbytečné. Nemohl bych svěřit papíru tajemství. Nemám na to ostatně bezpochyby ani právo.

Zklamání bylo tak silné, že když jsem se dověděl, že pan farář odjel, musil jsem se opřít o zeď, abych se ne svalil. Hospodyně mě pozorovala pohledem spíše zvědavým než soucitným, pohledem, který jsem už přistihl v posledním čase víc než jednou, a to u osob velmi rozličných — pohled paní hraběnky, Sulpice Mitonneta a mnoha jiných . . . Zdálo by se, že naháním trochu strach.

Pradlena Martiala prostírala na dvoře prádlo, a když jsem trochu odpočíval před zpáteční cestou, slyšel jsem dobře, jak obě ženy mluví o mně. Jedna řekla trochu hlasitěji a s přízvukem, při kterém jsem se začervenal: „Chudák chlapec!“ — Co o mně vědí?

Strašný den pro mne. A nejhorší je, že se cítím neschopen jakéhokoliv rozumného a umírněného zhodnocení věcí, jejichž pravý smysl mi možná uniká. Oh, už dříve jsem poznal chvíle zmatků a sklíčenosti. Ale to jsem si zachoval takřka nevědomky onen vnitřní pokoj, v kterém se lidé i události odrážely jako v zrcadle, onu hladinu průzračné vody, která mi vracela jejich obraz. Teď je pramen zkalen.

Věc podivná, snad i zahanbující . . . Kdežto modlitba mi přináší, jistě mou vinou, tak slabou pomoc, nalézám trochu chladnokrevnosti jenom u tohoto stolu, před těmito listy bílého papíru.

Oh, přál bych si, aby to byl jenom sen, zlý sen!

Vzhledem k pohřbu paní Ferrandové jsem musil dnes sloužit mši v šest hodin. Ministrant nepřišel, myslil jsem, že jsem v kostele sám. V tu chvíli není teď vidět v kostele dál než k chórovým stupňům a všecko ostatní je ve stínu. Najednou jsem zřetelně uslyšel slabé zachřestění růženice, který sklouzl po dubové lavici na dlaždice. A pak nic. Při žehnání jsem se neodvážil zdvihnout oči.

Čekala mě u dveří do sakristie. Věděl jsem to. Její úzký obličej byl ještě zmučenější než předevcírem, a byla v něm ta vráska okolo úst, tak pohrdavá, tak tvrdá. Řekl jsem jí: „Víte přece, že s vámi tady nemohu mluvit — odejděte!“ — Jejího pohledu jsem se lekl, ačkoli jsem se Aeměl za zbabělce. Můj Bože, jaká nenávisť v jejím hlase! n ten pohled zůstával hrdý, beze studu. Lze tedy nenávidět beze studu?

„Slečno,“ řekl jsem, „co jsem slíbil udělat, to udělám.“ — „Dnes?“ — „Ještě dnes.“ — „Zítra by totiž bylo pozdě, důstojný pane. Ona ví, že jsem byla na faře, ona ví všecko. Je lstivá jako šelma! Dříve jsem se před ní neměla dost na pozoru: člověk si zvykne jejím očím, myslí si, že jsou dobré. Teď bych jí je chtěla vyškřabat, ty její oči, ano! Chtěla bych je rozšlápnout, takhle!“ — „Což se vůbec nebojíte Boha, když takhle mluvíte dva kroky od Nejsvětější svátosti?“ — „Já ji zabiji,“ řekla. „Bud' zabiji ji, anebo sebe. Vy si za to před svým Pánem Bohem jednou odpovíte.“

Mlela tyhle bláznivé řeči tak tiše, že jsem ji chvílemi sotva slyšel. Také jsem ji dobře neviděl, aspoň jsem rozeznával velmi špatně její rysy. Jednou rukou se opírala o zed', v druhé držela kožišinu, která jí visela podle boku, a nakláněla se ke mně tak, že její stín, tak dlouhý na dlaždicích, měl podobu oblouku. Můj Bože, jak se

mýlí lidé, kteří mají za to, že zpověď nás nebezpečně přibližuje k ženám! Lhářek a potrhlych je nám líto, a poškození těch druhých, upřímných, je nakažlivé. Teprve v té chvíli jsem pochopil tajné panství tohoto pohlaví nad dějinami, jeho zvláštní osudovost. Zuřivý muž vypadá jako blázen. A ubohé dívky z lidu, které jsem znal v dětství, mi byly spíše k smíchu svou posunčinou, svým křikem, svým groteskním přepínáním. Neměl jsem potuchy o oné mlčenlivé náruživosti, která se zdá neodolatelná, o onom vzepětí celé ženské bytosti za zlem, za kořistí — o oné svobodě, oné nenucenosti ve zlu, v nenávisti, v hanbě . . . Bylo to skoro krásné, mělo to krásu, která není z tohoto světa — ani z onoho — která je snad ze světa ještě staršího, ze světa před hříchem, před hříchem andělů.

Zapudil jsem potom tuto myšlenku, seč jsem byl. Je nesmyslná, nebezpečná. Nejprve se mi ani nezdála krásná, a formuloval jsem si ji ostatně velmi neurčitě. Obličej slečny Chantal byl hned u mého. V špinavých oknech sakristie se pomalu šerilo svítání, strašně smutné zimní svítání. Mlčení mezi námi trvalo ovšem jenom okamžik, co by se pomodlil *Salve Regina* (a vskutku, slova té modlitby, tak krásná a čistá, mi přišla nevědomky na rty).

Všimla si asi, že se modlím. Dupla zlostně nohou. Vzal jsem ji za ruku, za velmi malou a vláčnou ruku, která se v mé sotva napjala. Stiskl jsem ji asi víc, než jsem měl za to. Řekl jsem jí: „Nejprve si klekněte!“ Ohnula trochu kolena před mřížkou, u které se přijímá. Opřela se o ni rukama a hleděla na mne s nepředstavitelnou nestoudností a zoufalstvím. — „Řekněte: Můj Bože, necítím se v tomto okamžiku schopna ničeho jiného, než Tě urážet, ale nejsem to já, kdo Tě uráží, je to

ten démon, kterého mám v srdci.“ — Opakovala to přece za mnou slovo za slovem, hlasem dítěte, které něco odříkává. Je to konec konců ještě děvčátko! Její dlouhá kočka se docela svezla na zem a já jsem po ní šlapal. Najednou prudce vstala, vyvinula se mi a otočivši se obličejem k oltáři řekla mezi zuby: „Můžeš mě zatratit, chceš-li, mně je to fuk!“ — Dělal jsem, že to neslyším. Co by to pomohlo?

„Slečno,“ řekl jsem, „nebudu pokračovat v tomto rozhovoru tady, uprostřed kostela. Je jenom jedno místo, kde vás mohu slyšet,“ a postrčil jsem ji mírně ke zpovědnici. Klekla si sama od sebe. „Nemám chuť se zpovídat.“ — „To po vás nechci. Pomyslete si jenom, že tyto dřevěné stěny slyšely vyznání mnohé hanby, že jsou jí takřka prosáklé. Nic platno, že jste vznešenou slečnou — pýcha je tady hříchem jako jiné hříchy, trochu víc bláta na hromadě bláta.“ — „Dost o tom!“ odpověděla. „Víte velmi dobře, že chci jenom spravedlnost. Ostatně dělám si houby z bláta. Bláto, to znamená být ponížěn, tak jako jsem já. Co ta strašná ženská vstoupila do našeho domu, jedla jsem víc bláta než chleba.“ — „To jsou slova, kterým jste se naučila z knih. Jste dítě, máte tedy mluvit jako dítě.“ — „Dítě! Už dávno nejsem dítě! Vím už teď všechno, co se může vědět. Vím toho dost na celý život.“ — „Zůstaňte klidna!“ — „Já jsem klidna. Přeji vám, abyste byl tak kliden jako já. Slyšela jsem je dnes v noci. Byla jsem v parku, zrovna pod jejich oknem. Už si ani nedávají tu práci, aby zatáhli záclony. (Dala se do příšerného smíchu. Protože nechtěla zůstat klečct, musila stát sehnuta v půli, s čelem přitisknutým na mřížku, a hněv ji dusil.) Vím bezpečně, že to zaonačí tak, aby mě stůj co stůj vyhnali. Mám odjet příští

úterý do Anglie. Maminka tam má příbuznou a ten plán se jí zdá velmi vhodný, velmi praktický . . . Vhodný! To je k popukání! Ale ona věří všemu, co řeknou, ať je to, co chce, tak jako když žába spolkne mouchu. Fuj! . . .“ — „Vaše matka,“ začal jsem . . . Odpověděla mi řečmi takřka sprostými, které se neodvažuji opakovat. Říkala, že ta nešťastná žena nedovedla bránit svého štěstí, svého života, že je hloupá a zbabělá. — „Vy posloucháte u dveří,“ začal jsem zase, „díváte se klíčovými dírkami, děláte špionku, vy, šlechtická dcerka, a tak hrdá! Já jsem jenom ubohý venkovan, ztrávil jsem dvě léta svého dětství v špatné krčmě, kam by se vám hnusilo vkročit, ale nejednal bych jako vy, i kdybych si tím měl zachránit život.“ — Napřímila se prudce a stála před zpovědnicí se sklopenou hlavou a s obličejem pořád tak tvrdým. Zavolal jsem na ni: „Zůstaňte na kolenou! Na kolena! . . .“ Poslechla mne opět.

Vyčítal jsem si před dvěma dny, že jsem snad vzal příliš vážně to, co třeba není ničím víc než nejasnou žárlivostí, nezdravým sněním, zlou mûrou. Tolik se nás navarovali před zlomyslností těch, které jmenují naše staré moralistické traktáty tak směšně „osobami druhého pohlaví“! Mohl jsem si dobře představit pokrčení ramen pana faráře z Torcy. Ale to bylo tím, že jsem seděl sám u stolu a uvažoval o slovech, která mi uvízla mechanicky v paměti a jejichž přízvuk se mi nenávratně rozplynul. Ale tu chvíli jsem měl před sebou divný obličej, znetvořený nikoli strachem, nýbrž zmatkem daleko hlubším, vnitřnějším. Ano, mám zkušenost s jistou změnou lidských rysů, dosti podobnou této, ale pozoroval jsem ji dosud jenom na tvářích umírajících a připisoval ji, to se rozumí, příčině zcela všední, tělesné.

Lékaři rádi mluví o „masce agonie“. Lékaři se často mýlí.

Co říci, co udělat pro tohoto raněného tvora, kterému unikal proudem život z jakéhosi neviditelného zmrzačení? Ale přese všechno se mi zdálo, že mám ještě několik vteřin mlčet, že se toho mám odvážit. Našel jsem už ostatně zase trochu sil k modlitbě. Ona mlčela též.

V tom okamžiku se udála zvláštní věc. Nevysvětluji ji, podávám ji tak, jak byla. Jsem tak unaven, tak nervosní, že je konec konců možné, že se mi to zdálo. Zkrátka když jsem hleděl do toho otvoru plného stínu, v kterém je mi i za bílého dne nesnadno rozeznat obličej, začala se mi pozvolna objevovat tvář slečny Chantal. Ten obraz se vznášel před mýma očima v jakési podivuhodné nestálosti, a já jsem seděl nehnutě, jako by jej i nejnepatrnější posunek mohl smazat. Nenapadlo mne to ovšem hned, až teprve později: ptám se v duchu, nebylo-li toto vidění spojeno s mou modlitbou, nebyla-li to sama moje modlitba? Moje modlitba byla smutná, a onen obraz byl smutný jako ona. Mohl jsem ten smutek sotva vydržet, a zároveň jsem si jej přál nést, vzít jej celý na sebe, tak aby mě zcela pronikl, naplnil mé srdce, mou duši, mé kosti, mou bytost. Umlčoval ve mně onen temný halas zmatených, nepřátelských hlasů, které jsem v sobě už čtrnáct dní slyšel bez přestání, obnovoval ve mně bývalé mlčení, blahoslavené mlčení, v kterém promluví Bůh — Bůh mluví . . .

Vyšel jsem ze zpovědnice, a ona vstala dřív než já; stáli jsem si opět tváří v tvář, a já jsem už nepoznal své vidění. Byla tak strašně bleďa, že to bylo málem směšné. Její ruce se chvěly. — „Nemohu dál,“ řekla dětinským hlasem. „Proč jste se tak na mne díval? Nechte mě!“ — Její oči byly suché, žhoucí. Nevěděl jsem, co odpovědět.

Dovedl jsem ji pomalu až ke kostelním dveřím. — „Kdybyste měla svého otce ráda, nesetrvávala byste v tomto strašném stavu vzpoury. Tomuhle říkáte milovat?“ — „Já ho už nemám ráda,“ odpověděla, „myslím, že ho nenávidím, nenávidím je všechny.“ Slova jí sípěla v ústech, a na konci každé věty jako by byla škytla, únavou, odporem, nemohu říci. — „Nechci, abyste mě měli za hloupou husu,“ řekla s přízvukem domýšlivosti a pýchy. — „Matka si představuje, že nevím nic o životě, jak ona říká. To bych musila mít oči v kapse. Naše služebnictvo je jako opice — o ona má za to, že jsou bez poskvrny — ‚lidé velmi spolehliví‘. — Sama si je vybrala, představte si! Děvčata by se měla dávat do pensionátu. Zkrátka v deseti letech, anebo ještě dřív, jsem už věděla skoro všechno. Vnukalo mi to hrůzu, soucit, ale přijímala jsem to jakž takž, tak jako přijímáme nemoc, smrt a mnoho jiných odporných nevyhnutelností, s kterými se je třeba smířit. Ale byl tu můj otec. Otec byl pro mne vším — pánem, králem, bohem — přítelem, důvěrným přítelem. Když jsem byla děvčátkem, bavil se se mnou ustavičně, zacházel se mnou takřka jako se sobě rovnou, měla jsem na prsou v medailonku jeho fotografii s chumáčkem vlasů. Matka mu nikdy neporozuměla. Matka . . .“ — „Nemluvte o své matce. Nemilujete ji. A dokonce . . .“ — „Oh, jenom mluvte, nemohu ji ani cítit, nemohla jsem ji nikdy ani cí . . .“ — „Mlčte! Jsou bohužel ve všech domech, i v křesťanských, neviditelné šelmy, démoni. Nejdražší byl odedávna ve vašem srdci, a vy jste to nevěděla.“ — „Tím líp,“ řekla. „Chtěla bych, aby ta šelma byla strašná, ohavná. Nectím už svého otce. Nevěřím už v něho, z ostatního si houby dělám. Oklamal mě. Je

možno klamat dceru, jako se klame žena. Není to totéž, je to horší. Ale já se pomstím. Uteku do Paříže, zneuctím se, napíši mu: podívej se, cos ze mne udělal! A on bude trpět, co jsem trpěla já!“ Zamyslíl jsem se na okamžik. Zdálo se mi, že čtu zároveň na jejích rtech jiná slova, kterých nevyslovuje a která se zarývají jedno po druhém do mého mozku, všecka ohnivá. Zvolal jsem jako proti své vůli: „To neuděláte! K tomu nejste pokoušena, to vím!“ — Začala se tak silně třást, že se musila opřít oběma rukama o zeď. A tu se udála druhá věc, kterou vypravuji jako první, nechtěje ji vysvětlovat. Mám za to, že jsem mluvil nazdařbůh, a přece jsem si byl jist, že se nemýlím. — „Dejte mi dopis, který máte tamhle v kabelce. Dejte mi jej okamžitě!“ — Nepokusila se odporovat, jenom si zhluboka vzdychla a podala mi papír, pokrčivši rameny. „Vy jste ďábel!“ řekla mi.

Vyšli jsme takřka klidně, ale já jsem se sotva držel na nohou, šel jsem ohnut v pase, má žaludeční bolest, na kterou jsem skoro zapomněl, se ozvala znovu, a to s takovou silou a úzkostí, jaké jsem dosud nepoznal. Jedno rčení chudáka starého Delbenda mi přišlo na mysl: bolest jako na rožni. Bylo to vskutku to. Vzpomněl jsem si na jezevce, kterého pan hrabě přede mnou přibil k zemi oštěpem a který dodělával v příkopě, probodnut skrz naskrz, opuštěn i od psů.

Slečna Chantal si mne ostatně vůbec nevšímalá. Šla mezi hroby s hlavou vztyčenou. Neodvažoval jsem se na ni takřka ani podívat, držel jsem její dopis v ruce a ona o něj chvílemi zavadila kosým pohledem, v kterém byl prazvláštní výraz. Sotva jsem jí stačil, při každém kroku jsem div nevykřikl bolestí, kousal jsem se zuřivě do rtů. Konečně mě napadlo, že v tom vzdoru proti bolesti je

mnoho pýchy, i poprosil jsem ji prostě, aby se na okamžik zastavila, že už nemohu.

Bylo to snad po prvé, co jsem hleděl na tvář ženy. Oh, to se rozumí, ani jinak se jim nevyhýbám, ba stává se mi, že se mi některé zdají příjemné, ale ačkoli se nesdílím o úzkostlivost některých svých spolubratří ze semináře, znám přece příliš lidskou zlomyslnost, abych nebyl zdrženlivý, jak se sluší na kněze. Tentokrát však u mne zvědavost zvítězila. Zvědavost, za kterou se nemohu stydět. Byla to, řekl bych, zvědavost vojáka, který se odvažuje ze zákopů, aby viděl konečně nepřítele mimo úkryt, anebo . . . Vzpomínám si, že když mi bylo sedm nebo osm let, šel jsem s babičkou k jednomu starému příbuznému, který umřel, a když jsem zůstal v pokoji sám, nadzdvihl jsem prostěradlo a díval jsem se takto na tvář mrtvého.

Jsou obličejové čisté, z kterých čistota září. Takový byl asi někdy obličej, který jsem měl před sebou. Nyní však v něm bylo cosi uzavřeného, neproniknutelného. Čistoty v něm už nebylo, avšak ani hněv, ani pohrdání, ani hanba nemohly ještě setřít tajemné znamení. Jenom se v něm šklebily. Jeho neobyčejná, skoro děsivá ušlechtilost svědčila o síle zla, hříchu, onoho hříchu, který nebyl její . . . Bože, což jsme tak bídni, že vzpoura hrdé duše se může obrátit proti ní! — „Dělejte, co chcete,“ řekl jsem jí (byli jsme právě až v nejzadnější části hřbitova, u malé branky, která vede do Casimirovy ohrady, v tom opuštěném koutě, kde je tráva tak vysoká, že už není znát hroby, hroby opuštěné už sto let), „jiný kněz nežli já by vás byl snad odmítl. Já jsem vás vyslechl, budiž. Ale na vaši výzvu neodpovím. Bůh neodpovídá na výzvu.“ — „Vraťte mi dopis, a já vás zbavím závaz-

ku,“ řekla. „Dovedu se hájit sama.“ — „Hájit se proti komu, proti čemu? Zlo je silnější než vy, má milá. Jste tak pyšná, že máte za to, že vás nic nezasáhne?“ — „Aspoň bláto ne, budu-li chtít,“ odpověděla. — „Vy sama jste bláto.“ — „Prázdné řeči! Copak teď váš Pán Bůh zakazuje milovat svého otce?“ — „Nevyslovujte slovo láska, řekl jsem vám už, ztratila jste na něj právo, a bezpochyby i schopnost k němu. Láska! Na světě je tisíce bytostí, které ji žádají od Boha, které jsou hotovy vytrpět tisíc smrtí, aby jim skanula do zvápenělých úst kapka vody, oné vody, která nebyla odepřena Samaritance, a úpějí o ni marně. Já, který s vámi mluvím . . .“

Zarazil jsem se včas. Ale ona asi porozuměla, zdála se mi ohromena. Je pravda, že ačkoli jsem mluvil tiše — anebo právě proto — dodalo přemáhání mému hlasu zvláštního přízvuku. Cítil jsem, jak se mi třese v prsou. Snad si to děvče mysliło, že jsem se zbláznil. Její pohled se vyhýbal mému, a mně se zdálo, že propadliny stínu na jejích tvářích se rozšiřují. — „Ano,“ řekl jsem, „tu výmluvu si nechte pro druhé. Já jsem jenom ubohý kněz, velmi nehodný a velmi nešťastný. Ale vím, co je to hřích. Vy to nevíte. Všechny hříchy si jsou podobny, je jenom jeden hřích. Nemluvím s vámi řečí nejasnou! Tyhle pravdy jsou dostupné nejprostšímu křesťanovi, jen chce-li je od nás přijmout. Svět hříchu je protějškem světa milosti, tak jako se odráží obraz krajiny v černé a hluboké vodě. Jest obcování svatých, je také obcování hříšníků. Hříšníci se sjednocují, objímají, mísí a splývají v nenávisti a v opovržení, které chovají jedni k druhým, a budou jednoho dne v očích Věčného jenom oním jezerem bláta ustavičně lepkavého, po kterém se marně rozlévá nesmírný příliv božské lásky, moře živoucích a

hučících plamenů, které oplodnilo chaos. Kdo jste vy, abyste soudila hřích druhého? Kdo soudí hřích, jest s ním jedno, zasnubuje se s ním. A vy se domníváte, že jste daleko od oné ženy, kterou nenávidíte, a zatím jsou vaše nenávist a její hřích dvěma výhonky téhož kmene. Co záleží na vašich sporech? Je to pár výkřiků, pár posunků, nic víc — pouhý vzduch. Smrt vás buď jak buď brzo vrátí nehybnosti a mlčení. Co je to platno, jestliže jste už od této chvíle všichni tři spojeni ve zlu, chyceni do pasti téhož hříchu — jestliže jste týmž hříšným tělem — společníky — ano, společníky! — společníky na věky!

Opakuji asi svá vlastní slova velmi nepřesně, neboť mi nezůstalo v paměti nic než hnutí obličeje, v kterém jako bych je byl četl. — „Dost!“ řekla mi nezvučným hlasem. Jenom její oči neprosily o milost. Neviděl jsem nikdy, snad už nikdy neuvidím obličeje tak tvrdého. A přece mě jakási předtucha ubezpečovala, že to je její poslední vzepření proti Bohu, že hřích z ní už vychází. Jaký smysl má mluvit o mládí, o stáří? Byla ta bolestná tvář táž tvář, kterou jsem viděl před několika nedělemi a která byla ještě skoro dětská? Teď bych nebyl mohl určit její věk, a snad ho vskutku neměla. Pýcha nemá věku. Bolest konec konců také ne.

Odešla najednou beze slova, náhle, po dlouhém mlčení . . . Co jsem to udělal?

Vrátil jsem se velmi pozdě z Aubinu, kam jsem musil jít po večeři k nemocným. Marně bych se pokoušel spát.

Jak jsem jí tak mohl nechat odejít? Ani jsem se jí nezeptal, co ode mne čeká.

Dopis je ještě pořád v mé kapse, ale podíval jsem se na nadpis: je adresován panu hraběti.

Má bolest v žaludku, „jako když je proboden rožněm“, neustává, ba i v zádech to cítím. Je mi ustavičně na zvracení. Jsem takřka šťasten, že nemohu uvažovat: kruté rozptýlení bolesti je silnější nežli úzkost. Myslím na ony jankovité koně, na které jsem se chodil dívat ke kováři Cardinotovi, když je kovali. Jakmile se jim ovinul okolo chřípí provázek promaštěný krví a pěnou, ubohá hovada se utišila, položila uši na krk a třásla se na dlouhých nohou. „Máš dost, větroplachu!“ říkal jim kovář s hlučným řehotem.

Já mám také dost.

Bolest najednou ustala. Byla ostatně tak pravidelná, tak vytrvalá, a já jsem byl tak unaven, že jsem takřka podřimoval. Když povolila, vyskočil jsem s bušícími spánky, s mozkiem strašlivě jasným a s pocitem — ba s jistotou — že mě někdo zavolal . . .

Moje lampa hořela ještě na stole.

Obešel jsem zahradu, ale nadarmo. Věděl jsem, že nikoho nenajdu. To všecko se mi zdá ještě snem, ale každá jeho podrobnost stojí přede mnou tak jasně, v jakémisi vnitřním světle, mrazivém ozáření, které mi neoponechává ani koutku stinného, kde bych mohl najít trochu bezpečnosti a odpočinku . . . Tak asi uvidí člověk sám sebe na druhé straně smrti. Ach ano, co jsem to udělal!

Je tomu už několik neděl, co jsem se nemodlil, nemohl se už modlit. Nemohl se už modlit? Kdo ví? Této milosti všech milostí si třeba zasloužit jako jiných, a já jsem si jí už bezpochyby nezasluhoval. Bůh se ode mne konečně vzdálil, tím jsem si aspoň jist. Od té chvíle jsem už nebyl ničím, ale nechal jsem si to tajemství

sám pro sebe. Ba ještě víc: dělal jsem si slávu z tohoto mlčení, zdálo se mi krásné, hrdinské. Je pravda, že jsem se pokusil promluvit s panem farářem z Torcy. Měl jsem se však vrhnout k nohám svého představeného, pana děkana z Blangermontu. Měl jsem mu říci: „Nějsem už s to spravovat farnost, nemám k tomu ani dost opatrnosti, ani úsudku, ani zdravého rozumu, ani pravé pokory. Ještě před několika dny jsem si vás dovoloval soudit, ba takřka jsem vámi opovrhoval. Bůh mě potrestal. Pošlete mě nazpět do semináře, jsem nebezpečím pro duše!“

On by byl jistě porozuměl! A kdo by ostatně nerozuměl, byť jenom při čtení těchto ubohých stránek, kde propuká na každé řádce má slabost, má zahanbující slabost! Což je tohle svědectví hlavy farnosti, vůdce duší, mistra a pána? Neboť já bych měl být pánem této farnosti, a já se tu ukazuji takový, jaký jsem: jako nešťastný žebrák, který jde s nataženou rukou ode dveří ke dveřím a neodvážívá se ani zatlouci. Ach ovšem, nezdráhal jsem se dřít, dělal jsem, co jsem mohl, ale co to bylo platno? Moje všecko nebylo nic. Vůdce nebude souzen jenom podle svých úmyslů: když na sebe vzal úkol, zůstává dlužen výsledky. A když jsem se na příklad zdráhal přiznat k špatnému stavu svého zdraví, možno mít za to, že jsem byl poslušen jenom citu povinnosti, byť přepjatého? Měl jsem ostatně právo vydat se takovému nebezpečí? Nebezpečí pro vůdce je nebezpečím pro všechny.

Už předevečím jsem neměl přijmout slečnu Chantal. Hned její první návštěva na faře byla sotva slušná. Aspoň jsem ji mohl přerušit, nežli . . . Ale jednal jsem podle svého, jako vždycky. Nechtěl jsem vidět nic jiného

než tuto bytost před sebou, stojící na pokraji nenávisti a zoufalství jako na pokraji dvojí propasti a potácející se . . . Ó, ten zmučený obličej! Takový obličej nemůže lhát, to je jisté, taková úzkost také ne. A přece mě jiné úzkosti do té míry nestrašily. Čím to, že tahle se mi zdála nesnesitelným vyzváním? Vzpomínka na mé bídne dětství je ve mně ještě příliš blízká, to cítím. Já také jsem kdysi znával toto zděšené uškubnutí před neštěstím a hanbou světa . . . Můj Bože! Zjevení nečistoty by bylo jenom všední zkouškou, kdyby nás neobjevovalo nám samým. Ten ohavný hlas, nikdy předtím neslyšený, který v nás napoprvé probouzí dlouhý hukot . . .

Ale to je jedno! Právě proto jsem měl jednat s největší rozvahou a opatrností. A já jsem zasazoval své rány nazdařbůh, nedbaje, zasáhnu-li skrze loupící šelmu i nevinnou a bezbrannou kořist . . . Kněz hodný toho jména nevidí jenom konkrétní případ. Cítím, že jsem jako obyčejně vůbec nepřihlížel k rodinným a společenským nutnostem a ke kompromisům bezpochyby oprávněným, které plodí. Jsem anarchista, snílek, básník — pan děkan z Blangermontu má pravdu.

Právě jsem ztrávil víc než hodinu u okna, přes to že mi bylo zima. Měsíční světlo leží v údolí jako zářící vata, tak lehká, že ji každé hnutí vzduchu třepí v dlouhé čmouhy, které stoupají šikmo po obloze a vznášejí se tam v závratné výši. A přece jsou zcela blízké. Tak blízké, že vidím, jak plují jejich kusy nad vrcholky topolů. Ó, preludy!

Neznáme ve skutečnosti nic z tohoto světa, nejsme na tomto světě.

Po levé straně jsem viděl temnou hmotu obklíčenou

světelným kruhem a svítící v tom protikladu jako čedič, jako by byla nerostně hutná. Je to nejvyšší místo v parku, les osázený jilmy a skoro na samém vrcholku ohromnými jedlemi, které derou větrné bouře podzim co podzim. Zámek je na druhém svahu, obrací se zády ke vsi a k nám ke všem.

Ne, ať dělám, co dělám, nemohu se už upamatovat na nic z toho rozhovoru, ani na jednu přesnou větu . . . Mám dojem, jako bych jej byl úplně vyhladil z paměti tím, že jsem se jej pokusil shrnout několika slovy v tomto deníku. Má paměť je prázdná. Jedna věc mě však zaráží. Kdežto obyčejně nejsem s to vyřknout za sebou deset slov a nezakoktat se, zdá se mi, že tentokrát jsem byl výmluvný. A přece jsem vyjadřoval snad ponejprv v svém životě — bez výhrad a bez vytáček, ale obávám se, že i bez šetrnosti — onen velmi živý cit (ale není to cit, je to takřka vidění, není v tom nic abstraktního), zkrátka onen obraz, který si dělám o zlu, o jeho moci, neboť obyčejně se namáhám zapudit podobné myšlenky, příliš mě mučí, nutí mě chápat jisté nevysvětlené smrti, jisté sebevraždy . . . Ano, mnoho duší, mnohem víc duší, než by si člověk odvážil představit, duší zdánlivě lhostejných ke všemu náboženství nebo i ke vší morálce, musilo mít jednoho mimořádného dne — stačí jediný okamžik — jakousi předtuchu této posedlosti, musilo jí chtít stůj co stůj uniknout. Jednota ve zlu, to děsí! Neboť zločiny, byť sebe krutější, nám říkají o povaze zla právě tak málo jako nejvyšší skutky svatých o Boží slávě. Když začneme ve vyšším semináři studovat ony knihy, které dal jeden zednářský novinář minulého století — myslím, že to byl Léo Taxil — k dispozici veřejnosti pod titulem — ostatně lživým —

„Tajné knihy zpovědníků“ — překvapí nás nejprve to, jak chudé jsou prostředky, kterými vládne člověk, aby neříkám urazil, ale potupil Boha, žalostně napodobil démony . . . Neboť Satan je pánem příliš tvrdým: on by nenařídil jako ten Druhý s božskou prostotou: následujte mne! On nesnáší, aby se mu jeho oběti podobaly; dovoluje jim jenom hrubou, nízkou, nemohoucí karikaturu, na které si pochutnává krutá ironie propasti, aniž je jí kdy ukojena.

Svět zla celkem tolik uniká našemu duchu! Nedaří se mi ostatně, abych si jej vždycky představil jako svět, jako vesmír. Jest a vždycky bude jenom náběhem, náběhem k hnusnému a zmetanému stvoření na poslední hranici bytí. Myslím na ony plihé a průsvitné kapsy moře. Co záleží obludě na jednom zločinci víc nebo míň! Pozře okamžitě jeho zločin, přivtělí jej k své strašné podstatě, stráví jej, aniž vyjde na okamžik ze své děsivé, věčné nehybnosti. Avšak historik, moralista, ba i filosof nechtějí vidět než zločince, předělávají zlo k obrazu a k podobenství člověka. Nemají žádné představy o zlu samém, o onom nesmírném ssání prázdna, nicoty. Neboť má-li náš rod zahynout, zahyne hnusem, nudou. Lidská osobnost bude pomalu šírána jako trám onou neviditelnou plísní, která udělá v několika nedělích z dubového dřeva houbovitou hmotu, do níž se snadno zaboří prst. A moralista bude rozbírat vášně, státník bude množit četníky a úředníky, vychovatel bude sestavovat programy — promrhají se celé poklady na zpracování těsta, v kterém už nebude kvasu.

(A na příklad tyhle „totální“ války, které na oko svědčí o podivuhodné činnosti člověka, kdežto ve skutečnosti jenom prozrazují jeho rostoucí lhostejnost . . .

Na konec budou v pravidelných přestávkách vodit na jatky ohromná odevzdaná stáda.)

Říkají, že země je po tisíci stoletích v plné mladosti, tak jako v prvních obdobích svého planetárního vývoje. Zlo také je teprve v začátcích.

Můj Bože, myslil jsem si příliš mnoho o svých silách. Hodils mě do zoufalství, tak jako se hází do vody zvířátko sotva vylíhlé a ještě slepé.

Tahle noc jako by neměla mít konce. Venku je vzduch tak klidný, tak čistý, že slyším zřetelně bít každou čtvrt-hodinu na věži kostela v Morienu, který je odtud tři kilometry . . . Oh, člověk klidný by se bezpochyby usmál mé úzkosti, ale což jsme pány předtuch?

Jak jsem ji mohl nechat odejít? Proč jsem ji nezavolał?

Dopis byl tady, na mém stole. Vytáhl jsem jej nedopatřením z kapsy s hromadou papírů. Okolnost podivná, nepochopitelná: *už jsem na něj nemyslil*. Je mi ostatně třeba velikého úsilí vůle a pozornosti, abych našel v hloubi svého nitra stopy onoho neodolatelného popudu, který mě přiměl vyslovit ona slova, jež mi dosud znějí v uších: „Dejte mi ten dopis.“ — Vyslovil jsem je skutečně? Skoro tomu nevěřím. Je možné, že slečna, ošálená bázní a výčitkami svědomí, nebyla s to, aby mi zatajila své tajemství. Podala mi třeba dopis sama od sebe. Má obraznost vykonala ostatní . . .

Hodil jsem ten dopis do ohně, aniž jsem jej četl. Hleděl jsem na něj, jak hoří. Z obálky prohlodané plamenem vyklouzl růžek papíru a brzo zčernal. Narýsovalo se na něm na okamžik písmo, bílé na černém, a mně se zdálo, že rozeznávám zřetelně: „Bohu . . .“

Mé žaludeční bolesti se obnovily s nesnesitelnou prudkostí. Musím se bránit, abych se nevrhl na dlaždice a neválel se po nich, stenaje jako zvíře. Jenom Bůh ví, co snáším. Ale ví to?

(N. B. Tahle poslední věta, napsaná na okraji, byla přeškrtnána.)

Za první možnou záminkou — abychom vyrovnali s paní hraběnkou účet za bohoslužby, které dává sloužit každého půl roku za nebožtíky své rodiny — jsem šel dnes ráno do zámku. Byl jsem tak vzrušen, že jsem stál dlouho na kraji parku a díval jsem se na starého zahradníka Clovise, jak dělá otýpky z chrastí. Jeho klid mi dělal dobře.

Sluha se trochu omeškal a já jsem si najednou s hrůzou vzpomněl, že paní hraběnka zaplatila svůj účet už minulý měsíc. Co mám říci? Pootevřenými dveřmi jsem viděl stůl prostřený pro ranní svačinu, od které patrně právě vstali. Chtěl jsem spočítat šálky, ale cifry se mi mátly v hlavě. Když jsem vešel do salonu, hleděla na mne paní hraběnka chvíli svýma krátkozrakýma očima. Zdá se mi, že pokrčila rameny, ale beze zloby. Mohlo to znamenat: „Chudák, je pořád stejný, už ho nezměníme . . .“ nebo něco přibližného.

Vstoupili jsme do malé místnosti, která je hned za přijímacím pokojem. Ukázala mi na židli, já jsem ji neviděl, a tak ji na konec sama postrčila až ke mně. Zastyděl jsem se za svou zbabělost. „Jdu s vámi promluvit o vaší slečně dceři,“ řekl jsem.

Nastalo na okamžik mlčení. Mezi všemi tvory, nad kterými bdí ve dne v noci sladká prozřetelnost Boží, byl jsem já jistě jedním z nejopuštěnějších a nejubožej-

ších. Ale všecka ješitnost byla ve mně jako mrtva. Paní hraběnka se přestala usmívat. „Poslouchám vás,“ řekla. „Mluvte bez bázně. Mám za to, že toho vím mnohem víc než vy o tom ubohém dítěti.“ — „Milostivá paní,“ řekl jsem, „jenom Bůh zná tajemství duší. Ti nejprozíravější lidé se jím dávají oklamat.“ — „A vy? (dělala, že prohrabuje s vášnivou pozorností oheň) — vy se počítáte mezi prozíravé?“ — Snad mě chtěla urazit. Já jsem však byl tu chvíli neschopen cítit jakoukoliv urážku. Skoro vždycky ve mně nabývá vrchu pocit naší obecné nemohoucnosti, nenapravitelného zaslepení všech nás ubohých lidí, a ten pocit byl ve mně tu chvíli silnější než kdy jindy, bylo to jako svěrák, který mi krušil srdce. „Milostivá paní,“ řekl jsem, „ať nás postavilo bohatství nebo rod sebe výš, jsme vždycky něčím služebníky. Já jsem služebníkem všech. A to je ještě slovo služebník příliš vznešené pro nepatrného a nešťastného kněze jako já; měl bych spíše říci, že jsem věcí všech, anebo ještě něčím méně, zlíbí-li se Bohu.“ — „Je možno být něčím méně než věcí?“ — „Jsou věci nepotřebné, věci, které zahazujeme, protože jich nemůžeme použít. A kdyby mě na příklad moji představení uznali za neschopného plnit skromný úřad, který mi svěřili, byl bych věcí pohozenou.“ — „Máte-li sám o sobě takové mínění, zdá se mi, že je od vás velmi nerozumné osobovat si . . .“ — „Neosobuji si nic,“ odpověděl jsem. „Tento pohrabáč je jenom nástrojem ve vašich rukou. Kdyby mu byl Pán Bůh dal právě tolik vědomí, aby se vám sám od sebe nabídl, když ho potřebujete, bylo by to asi to, čím jsem já pro vás, čím bych pro vás chtěl být.“ — Usmála se, ačkoli její obličej dojista vyjadřoval něco jiného než veselost nebo

ironii. Byl jsem ostatně velmi překvapen svým klidem. Možná že se tak odrážel od pokory mých slov, že ji to dráždilo, uvádělo do rozpaků . . . Pohlédla na mne několikrát potají, vzdychajíc. — „Co mi chcete říci o mé dceři?“ — „Viděl jsem se s ní včera v kostele.“ — „V kostele? To mě překvapuje. Dcery vzbouřené proti rodičům nemají co dělat v kostele.“ — „Kostel je pro každého, milostivá paní.“ — Podívala se na mne opět, tentokrát přímo do tváře. Její oči jako by se ještě usmívaly, avšak celá dolní část obličeje vyjadřovala překvapení, nedůvěru, nevýslovnou tvrdošijnost. — „Dal jste se ošálit pletichářskou holčinou.“ — „Nežeňte ji do zoufalství,“ řekl jsem, „Bůh to zapovídá.“

Chvilku jsem sbíral síly. V krbu syčela polena. Otevřeným oknem bylo vidět skrze tenké záclony ohromný trávník, zahrazený černou zdí borovic pod mlčenlivým nebem. Bylo to jako rybník s hnijící vodou. Slova, která jsem právě pronesl, mě ohromovala. Ještě před čtvrt hodinou jsem na ně ani nepomyslel. A cítil jsem také, že jsou už nenapravitelná, že teď musím jít až do konce. Také bytost, kterou jsem měl před sebou, se vůbec nepodobala té, kterou jsem si představoval.

„Pane faráři,“ začala zase, „nepochybuji o tom, že vaše úmysly jsou dobré, ba výtečné. Protože uznáváte sám svou nezkušenost, nebudu ji zdůrazňovat. Jsou ostatně jisté okolnosti, kterým muž nikdy neporozumí, ať je zkušený nebo nezkušený. Jenom ženy se jim umějí podívat do tváře. Vy mužové věříte jenom vnějšímu zdání. Jsou jisté zmatky . . .“ — „Všecky zmatky pocházejí z téhož otce, a to je otec lži.“ — „Je zmatek a zmatek.“ — „O tom není pochyby,“ řekl jsem jí, „ale my víme, že je jenom jeden řád, a to je řád lásky.“ —

Dala se do smíchu, krutého a nenávistného. — „Jistě jsem se nenadála . . .“ začala. Snad čtla v mém pohledu překvapení, soucit, neboť se ihned ovládla. — „Co vy víte? Co vám vypravovala? Mladé dívky jsou vždycky nešťastny, nepochopeny. A najdou se vždycky naivní lidé, kteří jim uvěří . . .“ — Podíval jsem se jí přímo do tváře. Kde jsem vzal odvahu, abych takhle mluvil? — „Vy nemilujete svou dceru,“ řekl jsem. — „Jak se opovažujete!“ — „Milostivá paní, Bůh je mi svědkem, že jsem sem dnes přišel s úmyslem, abych vám všem posloužil. A jsem příliš hloupý, abych si byl něco předem připravil. Vy sama jste mi právě napověděla tato slova, a já lituji, že vás urazila.“ — „Vy snad máte schopnost číst v mém srdci?“ — „Myslím, že ano, milostivá paní,“ odpověděl jsem. Báł jsem se, že ztratí trpělivost, že mi začne spílat. Její šedé oči, obyčejně tak mírné, jako by černaly. Konečně však sklonila hlavu a špičkou pohrabáče kreslila kruhy do popelu. — „Víte,“ řekla konečně tichým hlasem, „že by vaši představení soudili přísně vaše chování?“ — „Moji představení se nemusí ke mně znát, zlíbí-li se jim; mají na to právo.“ — „Já vás znám, jste hodný, mladý kněz, bez marnivosti a bez ctižádosti, nejste jistě náchylný k pletichám, musil vám dát někdo lekci. Tenhle způsob řeči . . . tohle sebevědomí . . . na mou věru, poslouchám jako ve snu! Ale, podívejte se, buďte upřímný. Vy mě máte za špatnou matku, za macechu?“ — „Já si vás nedovoluji soudit.“ — „Nu a co tedy?“ — „Nedovoluji si také soudit slečnu. Ale jsem zkušený v utrpení, vím, co je to.“ — „Ve vašem věku?“ — „Na věku nezáleží. Vím také, že utrpení má svou řeč, že se nesmí brát za slovo, odsuzovat podle toho, co mluví, neboť se rouhá všemu, společnosti, rodině, vlasti,

ba i Bohu.“ — „Vy to snad schvalujete?“ — „Neschvaluji, snažím se jenom pochopit. Kněz je jako lékař, nesmí se bát ran a hnisu. Všecky rány duše hnisají, milostivá paní.“ — Znenadání zbledla a pohnula se, jako by chtěla vstát. — „Proto jsem si nezapamatoval slečniných slov, neměl jsem na to ostatně ani právo. Kněz je pozorný jenom k utrpení, je-li pravé. Co záleží na slovech, která je vyjadřují? A i kdyby byla co slovo, to lež . . .“ — „Ano, lež a pravda v téže rovině, to je pěkná morálka!“ — „Nejsem profesorem morálky,“ řekl jsem.

Ztrácela zřejmě trpělivost, a já jsem čekal, až mi dá najevo, že mohu jít. Byla by mě jistě ráda propustila, ale kdykoliv zavadila očima o můj smutný obličej (viděl jsem jej v zrcadle, a zelený odraz trávníků jej dělal ještě směšnějším, ještě sinavějším), pohnula neznatelně bradou, jako by sbírala vůli a sílu, aby mě přesvědčila, aby měla poslední slovo. — „Moje dcera prostě žárlí na učitelku — vypravovala vám asi bůhví co.“ — „Myslím, že především žárlí na přátelství svého otce.“ — „Žárlí na svého otce? A co bych měla dělat já?“ — „Měla byste ji ubezpečit, upokojit.“ — „Ano, mám jí snad padnout k nohám, prosit ji za odpuštění?“ — „Nenechat ji aspoň, aby se vzdálila od vás a od svého domu se zoufalstvím v srdci.“ — „A přece musí odejít.“ — „Můžete ji k tomu přinutit. Bůh bude soudcem.“

Vstal jsem. Vstala zároveň se mnou, a já jsem četl v jejím pohledu cosi jako hrůzu. Zdálo se, že se bojí, abych neodešel, a že zároveň zápasí s touhou říci všechno, vydat své ubohé tajemství. Už ho neměla v moci. Vyšlo z ní konečně, tak jako vyšlo z té druhé, z její dcery. — „Vy nevíte, co jsem vytrpěla. Vy nevíte nic o životě. V pěti letech byla má dcera taková, jaká je dnes. Všecko,

a ihned, to je její heslo. Oh, vy kněží si děláte o rodiném životě naivní a nemožnou představu. Stačí vás slyšet o pohřbech (zasmála se). Svorná rodina, vážený otec, nevyrovnatelná matka, útěšná podívaná, společenská buňka, naše drahá Francie, a třesky plesky . . . Není divné, že říkáte takové věci, ale že se domníváte, že dojmají, že je říkáte rádi. Rodina, důstojný pane . . .“

Zamlčela se náhle, tak náhle, že to vypadalo, jako by byla doslova svá slova spolkla. Cože! Byla to táž paní, tak zdrženlivá a mírná, kterou jsem viděl při první návštěvě v zámku schoulenu v lenošce, se zamyšlenou tváří pod černou krajkou? Ba i její hlas byl tak změněn, že jsem jej sotva poznával, stával se křiklavým, protažoval slova na posledních slabikách. Myslím, že si to uvědomovala a že strašně trpěla, že se nemůže ovládat. Nevěděl jsem, co si mám myslet o takové slabosti u ženy, která se má obyčejně tolik v moci. Moje odvaha se dá vysvětlit: ztratil jsem bezpochyby hlavu, vrhl jsem se kupředu po způsobu lidí plachých, kteří za sebou boří mosty a sázejí všecko na jednu kartu, aby si byli jisti, že vykonají svou povinnost až do konce. Ale ona? Bylo jí přece tak snadné mě zmást! Jistý její úsměv by byl pravděpodobně stačil.

Můj Bože, vězí to snad v rozvratu mé myšlenky a mého srdce? Je úzkost, kterou trpím, nakažlivá? Mám od jisté doby dojem, že má pouhá přítomnost stačí, aby hřích vylezl ze svého doupěte, že ho vábí na povrch bytosti, do očí, do úst, do hlasu . . . Zdá se, že nepřítel se nechce snížit, aby zůstal skryt před protivníkem tak chabým, že mi vzdoruje do očí, dělá si ze mne smích.

Zůstali jsme stát vedle sebe. Vzpomínám si, že dešť šlehal do oken. Vzpomínám si také na starého Clovise,

který si po práci utíral ruce do modré zástěry. S druhé strany předsíně bylo slyšet řinčení sklenic a hřmot nádobí. Všecko bylo klidné, důvěrné, snadné.

„Zvláštní oběť!“ začala zase. „Spíše malá šelma! Tak!“

Její pohled mě pozoroval se strany. Neměl jsem co odpovědět, mlčel jsem tedy. To ji dráždilo.

„Je mi samé divné, proč vám svěřuji tahle svá tajemství. Ale to je jedno, nebudu vám lhát. Je pravda, že jsem si vášnivě přála syna. Měla jsem ho. Byl živ jenom osmnáct měsíců. Jeho sestra ho už nenáviděla . . . Ano, byla ještě tak malá, a už ho nenáviděla. Co se týče jejího otce . . .“

Musila si vydechnout, než mohla pokračovat. Její oči byly ztrnulé, její ruce visely dolů a pohybovaly se, jako by se chtěly zachytit něčeho neviditelného. Vypadala, jako když klouže dolů po svahu.

„Poslední den byli oba dva venku, a když se vrátili, byl chlapeček mrtev. Od té doby se nehnuli jeden od druhého. A jak byla chytrá! To slovo se vám zdá divné, že? Vy si představujete, že děvče čeká do plnoletosti, aby bylo ženou, vidíte? Kněží jsou tak často naivní. Když si hraje kotě s klubkem vlny, nevím, myslí-li na myši, ale dělá všecko, jako by to byla myš. Muž má potřebu něhy, říká se. Ale něhy jistého druhu — jenom té jediné — té, která odpovídá jeho přirozenosti, pro kterou je zrozen. Buďme upřímní, co na tom! Což my, matky, nevnukáme chlapcům náchylnost ke lži, ke lžím, které hned od kolébky konejší, ubezpečují, uspávají, ke lžím sladkým a vlahým jako prs? Zkrátka pochopila jsem velmi brzo, že tohle děvčátko je v mém domě paní, že se budu musit smířit s úlohou obětované, být jenom divákem nebo služkou. Já, která jsem žila jenom ze

vzpomínky na svého synáčka, setkávala se s ním všude — v jeho židličce, v jeho šatičkách, v zlámané hračce, já bídná! Co mám ještě říci? Žena jako já se nesnižuje k jistému potupnému soupeřství. A na mou bídu nebylo ostatně léku. Nejhorší rodinné nehody mají do sebe vždycky něco směšného. Zkrátka, žila jsem dál. Žila jsem mezi těmito dvěma bytostmi, stvořenými jedna pro druhou, ačkoli naprosto nepodobnými jedna druhé, mezi těmi dvěma, jejichž starostlivost o mne — vždycky společně provinilá — mě popuzovala. Ano, pokárejte mě, chcete-li, ale jejich laskavost mi rozdírala srdce, lila do něho tisíc jedů, nenávist by mi byla bývala milejší. Ale obstála jsem, snášela jsem své trápení mlčky. Byla jsem tenkrát mladá, líbila jsem se. Když si je člověk jist, že se líbí, že záleží jenom na vás, chcete-li milovat a být milována, není ctnost nesnadná, aspoň ne ženám mého druhu. Pouhá pýcha by stačila, aby nás udržela na nohou. Nepochybila jsem proti žádné ze svých povinností. Někdy jsem se dokonce cítila šťastna. Můj muž není člověk vynikající, zdaleka ne. Jakým divem nepochopila Chantal, jejíž úsudek je velmi jistý, někdy dokonce krutý, že . . . Nepochopila nic. Až do chvíle . . . Upozorňuji vás, pane, že jsem snesla za celý život nevěř bez počtu, tak hrubých a dětinských, že mě ani nebolely. Ostatně nebyla jsem to z nás dvou já, kdo byl víc klamán, nýbrž ona!“

Umlkla opět. Myslím, že jsem mechanicky položil ruku na její rámě. Byl jsem bez sebe překvapením, soucitem. — „Já jsem pochopil, milostivá paní,“ řekl jsem. „Nerad bych, abyste jednou litovala, že jste řekla ubohému člověku jako já věci, které měl slyšet jenom kněz.“ — Vrhla na mne pomatený pohled. — „Půjdu až do

konce,“ řekla sípavým hlasem. „Vy jste tomu tak bezpochyby chtěl.“ — „Nechtěl jsem tomu!“ — „Neměl jste tedy chodit. A ostatně umíte velmi dobře páčit tajemství, jste chytrý páteřík. Ale ať už je s tím konec — co vám říkala Chantal? Snažte se mi odpovědět upřímně.“ Dupla nohou jako její dcera. Stála s předloktím na římse krku, ale její ruka svírala starý vějíř, který tam ležel mezi jinými třetami, a já jsem viděl, jak jeho perleťová rukojeť pomalu praská pod jejími prsty. — „Nemůže cítit učitelku, nikdy tu nikoho nestrpěla!“ — Mlčel jsem. — „Odpovězte přece! Vypravovala vám asi, že její otec . . . Oh, nezapírejte, čtu pravdu ve vašich očích. A vy jste jí uvěřil? Nezdárné děvče, které se opovažuje . . .“ — Nebyla s to odpovědět. Myslím, že mé mlčení nebo můj pohled nebo ono něco, co vycházelo ze mne — jaký smutek! — ji po každé zarazilo, nežli mohla zvýšit hlas, a po každé musila zase začínat svým hlasem obyčejným, o poznání chraptivějším a třesoucím se nevolí. Myslím, že tato nemohoucnost, která ji s počátku dráždila, ji na konec znepokojila. Když rozevřela prsty, vyklouzl jí zlomený vějíř z dlaně a ona rychle odhrnula střepiny pod hodiny, červenajíc se. — „Dala jsem se strhnout rozčilením,“ začala, ale předstíraná mírnost jejího hlasu zněla až příliš falešně. Podobala se neobratnému dělníkovi, který zkouší jeden po druhém nástroje, nemoha nalézt ten, který hledá, a na konec je hodí všechny vztekle za sebe. — „Je už konečně čas, abyste promluvil vy. Proč jste přišel, co si přejete?“ — „Slečna Chantal mi říkala, že má velmi brzo odjet.“ — „Ano, velmi brzo. Věc je ostatně už dávno vyjednána. Lhala vám. Jakým právem byste se stavěl proti tomu, aby . . .“ řekla a pokusila se dát do

smíchu. — „Nemám žádného práva, chtěl jsem jenom znát vaše úmysly, a je-li rozhodnutí nevyhnutelné . . .“ — „Je. Nemyslím, že by mohla rozumná mladá dívka pokládat několikaměsíční pobyt v Anglii u spřátelené rodiny za zkoušku nad své síly?“ — „Právě proto bych se byl chtěl s vámi dohodnout, abychom přiměli vaši slečnu dceru, aby poslechla a smířila se s tím.“ — „Aby poslechla? To byste ji mohl spíše zabít!“ — „Obávám se vskutku, aby se nedopustila nějaké výstřednosti.“ — „Nějaké výstřednosti . . . jak pěkně se vyjadřujete! Chcete snad napovědět, že se zabije? Ach, to je to poslední, čeho by byla schopna! Ztrácí hlavu pro nachlazení, má hrozný strach ze smrti. Jenom v té věci se podobá svému otci!“ — „Milostivá paní,“ řekl jsem, „právě tihle lidé se zabíjejí.“ — „Hleďme!“ — „Prázdnota vábí ty, kteří se jí neodvažují pohlédnout do tváře, vrhají se do ní sami ze strachu, aby tam nespádli.“ — „To vám někdo namluvil, někde jste to nejspíš četl. To přece přesahuje vaši zkušenost. Vy sám se bojíte smrti?“ — „Ano, milostivá paní. Ale dovolte, abych s vámi mluvil upřímně. Smrt je přechod velmi nesnadný, pyšné hlavy se s ní snášejí špatně.“ — Byl jsem v koncích s trpělivostí. — „Ale bojím se méně své smrti než vaší,“ řekl jsem jí. Je pravda, že jsem ji tu chvíli viděl — anebo měl za to, že ji vidím — mrtvou. A obraz, který se tvořil v mém pohledu, nespíš přešel do jejího, neboť vyrazila přidušený výkřik, jakési divé zastenání. Poodešla až k oknu. — „Můj muž má na vůli držet si tu, koho se mu zlíbí. Ostatně učitelka je bez peněz, nemůžeme ji vyhodit na ulici, abychom vyhověli zlobě drzé holčiny!“ — Ale zase nebyla s to pokračovat s týmž přízvukem, její hlas se zlomil. — „Je možné, že jí můj muž projevoval pří-

liš . . . příliš pozornosti, že se k ní choval příliš důvěrně. Mužové jeho věku jsou rádi sentimentální, nebo si myslí, že jsou.“ Zase se zarazila. — „A což, je-li mi to konec konců jedno! Tolik let jsem snášela směšné ponižování — podváděl mě se všemi služkami, s holkami nemožnými, s pravými cumplochy — a teď, když jsem stará žena a když jsem se s tím smířila, že jsem stará, teď bych měla otvírat oči, zápasit, dávat něco v sázku, a proč? Mám dbát víc pýchy své dcery než pýchy své? Nemůže ona snést to, co jsem snášela já?“ — Vyslovila tuto strašnou větu, aniž zvýšila hlas. Stála ve výklenku ohromného okna, jedna ruka jí visela podél těla a druhou držela nad hlavou, muchlajíc tylovou záclonu. Svá slova na mne vrhala jako žíravý jed. Skrze tabulky smáčené deštěm jsem viděl park, tak ušlechtilý a tichý, majestátní křivky trávníků, staré slavnostní stromy . . . Ano, tato žena by mi byla měla vnukat jenom soucit. Ale ačkoli je mi jinak tak snadné přijímat chyby druhých lidí, sdílet se o jejich hanbu, pobuřoval mě rozpor tohoto klidného domu a jeho strašných tajemství. Ano, více než šílenství lidí mi byla zjevná jejich tvrdošíjnost, jejich zlomyslnost, potměšilá pomoc, kterou skýtají před očima samého Boha všem mocnostem zmatení a smrti. Hle, nevědomost, nemoc a bída šírají tisíce nevinných, a když Prozřetelnost zázrakem uchová nějaké útočiště, kde by mohl kvést pokoj, ihned se tam připlazí a přikrčí vášně, a sotva jsou na místě, vyjí ve dne v noci jako zvířata . . . — „Milostivá paní,“ řekl jsem, „mějte se na pozoru!“ — „Na pozoru, před kým? Před čím? Snad před vámi? Nebudeme nic dramatisovat. To, co jste právě slyšel, jsem ještě nikomu neřekla.“ — „Ani svému zpovědníkovi?“ — „Do toho mému zpovědní-

kovi nic není. To jsou city, kterých nemám v své moci. Mé jednání se jimi ostatně nikdy neřídilo. Tento dům je, důstojný pane, dům křesťanský.“ — „Křesťanský!“ vykřikl jsem. To slovo mě udeřilo doprostřed prsou, upálilo mě tam. — „Ovšem, milostivá paní, vy zde přijímáte Krista, ale co s ním děláte? Kristus byl také u Kaifáše.“ — „U Kaifáše? Zbláznil jste se? Nevyčítám ani mužovi ani dceři, že mi nerozumějí. Jistá nerozumění jsou nevyhnutelná. Člověk se s nimi smíří.“ — „Ano, milostivá paní, člověk se smíří s tím, že nemiluje. Démon už zneuctil všecko, i odevzdanost svatých.“ — „Uvažujete jako člověk z lidu. Každá rodina má svá tajemství. Kdybychom vyhodili svá z okna, co bychom tím získali? Byla jsem tolikrát podvedena a mohla jsem se stát manželkou nevěrnou. Ale v mé minulosti není nic, zač bych se musila stydět.“ — „Blahoslavené budetež hříchy, které v nás zanechávají hanbu! Kéž by Bůh dal, abyste sama sebou opovrhovala!“ — „Podivná morálka!“ — „Není to morálka světa, to ne. Co záleží Bohu na výsadách, na důstojnosti, na vědě, není-li to všecko než hedvábným rubášem na shnilé mrtvole!“ — „Byl by vám snad milejší skandál?“ — „Cožpak myslíte, že chudí jsou slepí a hluchí? Bída je bohužel až příliš prozíravá! Není horší lehkověrnosti než lehkověrnost nacpaných břich. Oh, skrývejte si před ubožáky neřesti svých domů, oni je poznají zdaleka, po čichu. Hučí se nám do uší o ohavnosti pohanů, ale ti aspoň nevymáhali na otrocích víc než poddanost domácích zvířat a usmívali se jednou do roka, při odvetě saturnálií. Zato vy zneužíváte božského Slova, které učí chudého poslušnosti srdce, a pokoušíte se odnít mu lstí to, co byste měli přijímat na kolenou jako nebeský dar. Není na

tomto světě horší zvrácenosti než pokrytectví mocných.“
— „Mocných! Mohla bych vám jmenovat deset sedláků, kteří jsou bohatší než my. Milý pane faráři, my jsme lidé velmi malí.“ — „Mají vás za pány, za vznešené. Není pro moc jiného základu nežli přelud chudáků.“
— „To jsou plané řeči. Chudáci se starají o naše rodinné věci!“ — „Oh, milostivá paní,“ řekl jsem, „ve skutečnosti je jenom jedna rodina, veliká rodina lidská, jejíž hlavou je náš Spasitel. A vy, boháči, jste mohli být jeho privilegovanými syny. Připomeňte si Starý zákon: pozemské statky jsou tam velmi často zárukou nebeské přízně. A jakby ne! Což to nebylo výsadou velmi cennou, narodit se svoboděn od časných služebností, které dělají z života nuzáků jednotvárnou honbu za věcmi nejnutenějšími, vyčerpávající zápas s hladem, žízní, s oním nenasytným břichem, které se domáhá den co den svého? Vaše domy by měly být domy pokoje, modlitby. Což jste nebyli nikdy dojatai tím, jak jsou chudí věrni naivní představě, kterou si o vás dělají? Běda, vy mluvíte vždycky o jejich závisti, nechápajíce, že touží méně po vašich statcích nežli po onom čemsi, co by ostatně nedovedli ani pojmenovat, co je občas kouzlem jejich samoty — onen sen velikosti, nádhery, ubohý sen, sen chudého, ale kterému žehná Bůh?“

Postoupila ke mně, jako by mi chtěla dát najevo, že mohu jít. Cítil jsem, že jsem jí posledními slovy poskytl času, aby se vzpamatovala, a litoval jsem, že jsem je vyslovil. Když je teď po sobě čtu, jsem jimi znepokojen. Oh, nezříkám se jich, to ne! Ale jsou jenom lidská, nic víc. Vyjadřují velmi kruté, velmi hluboké zklamání mého dětského srdce. To se ví, poznají je ještě jiní než já, miliony bytostí mé třídy, mého druhu. Jest částí dě-

dictví chudého, je jedním ze základních prvků chudoby, je bezpochyby chudobou samou. Bůh chce, aby chud'as žebral o velikost jako o všechno ostatní, a ona zatím z něho bez jeho vědomí vyzařuje.

Vzal jsem klobouk, který jsem položil na židli. Když mě viděla na prahu, s rukou na klice, hnulo se v ní cosi z hloubi celé bytosti, jakýsi nepochopitelný vzmach, který mě ohromil. Četl jsem v jejích očích nepochopitelný nepokoj.

„Jste podivný kněz,“ řekla hlasem, který se třásl netrpělivostí, vysílením — „kněz, jakého jsem dosud nepoznala. Rozejděme se aspoň jako dobří přátelé.“ — „Jak bych nebyl vaším přítelem, milostivá paní, jsem vaším knězem, vaším pastýřem.“ — „Planá slova! Co vy o mně vlastně víte?“ — „Co jste mi řekla.“ — „Chcete mě uvrhnout do zmatku, ale nepodaří se vám to. Mám příliš mnoho zdravého rozumu.“ — Mlčel jsem na to. — „Budeme přece souzeni podle svých skutků, či ne?“ řekla a dupla nohou. „Jaké viny jsem se dopustila? Je pravda, že moje dcera a já jsme jako dvě cizinky. Až dosud jsme to nijak neprojevily. Ale přišel osudný okamžik. Provádím vůli svého muže. Mýlí-li se . . . Ach, on má za to, že jeho dcera se mu vrátí.“ — V jejím obličejí se cosi hnulo, kousla se do rtů, ale bylo pozdě. — „A vy, vy si to také myslíte, milostivá paní?“ řekl jsem. Bože můj, pohodila hlavu dozadu, a já jsem uviděl — ano, uviděl jako v mžiknutí blesku — jak stoupe vyznání z hlubin její neodpouštějící duše. Pohled přistižený uprostřed lži říkal ‚ano‘, kdežto neodolatelné puzení vnitřní bytosti metalo pootevřenými ústy ‚ne‘.

Myslím, že to ‚ne‘ ji samu překvapilo, ale nepokusila se vzít je nazpět. Rodinné nenávisti jsou nejnebez-

pečnějši ze všech, poněvadž se ukojují den ze dne, ustavičným stykem, a podobají se oněm otevřeným vředům, které otravují pozvolna, bez horečky.

„Milostivá paní,“ řekl jsem jí, „vy vyhazujete dítě z jeho domova a víte, že je to navždycky.“ — „To záleží na ní.“ — „Já se proti tomu postavím.“ — „To ji málo znáte. Je příliš hrdá, aby tu zůstala ze snášedivosti — nestrpěla by to.“ — Opouštěla mě trpělivost. — „Bůh vás zlomí!“ zvolal jsem. Zastenala, ale nebylo to zastenaní přemoženého, který prosí o milost, nýbrž spíše povzdech, hluboký povzdech bytosti, která sbírá síly, nežli vyřkne vyzvání. — „Mne zlomit? Už mě zlomil. Co může ještě proti mně? Vzal mi syna. Nebojím se ho už.“ — „Bůh ho od vás na čas vzdálil, a vaše tvrdost . . .“ — „Mlčte!“ — „Tvrdost vašeho srdce vás od něho může oddělit navždy.“ — „Rouháte se, Bůh se nemstí.“ — „Nemstí se, to jsou lidská slova, která mají smysl jenom pro vás.“ — „Můj syn by mě snad nenáviděl? Syn, kterého jsem nosila, kterého jsem kojila!“ — „Nebudete jeden druhého nenávidět, nebudete už jeden druhého znát.“ — „Mlčte!“ — „Nikoliv, nebudu mlčet, milostivá paní. Kněží příliš často mlčeli, a kéž by to bylo bývalo jenom ze soucitu. Ale my jsme zbabělí. Spokojíme se tím, že vyřkneme zásadu, a necháme lidi mluvit. A co jste udělali z pekla vy? Jakýsi ustavičný žalář, podobný vašim žalářům, a zavíráte tam úskočně už předem lidskou zvěř, kterou štvete vaše policie od začátku světa — nepřátele společnosti. K těm přidáváte milostivě rouhače a bezbožníky. Který zdravý duch, které hrdé srdce by přijalo bez ošklivosti takový obraz Boží spravedlnosti? Když je vám ten obraz nepohodlný, je vám až příliš snadno jej odsunout. Lidé soudí peklo

podle zásad tohoto světa, a peklo není z tohoto světa. Není z tohoto světa, a ještě méně z křesťanského světa. Věčný trest, věčné pokání — div je v tom, že o tom můžeme mít na tomto světě vůbec nějakou představu, když přece stačí, sotva z nás hřích vyjde, jediný pohled, jediné znamení, jediné němé zaúpění, aby se na něj s výšin nebes vrhlo odpuštění jako orel. Ach, vždyť si i ten nejbídnější z živoucích lidí, třebaš má za to, že už nemiluje, zachovává aspoň schopnost milovat. Ba i vaše nenávisť ještě září, a ten z ďáblů, který je nejméně mučen, by rozkvetl v tom, co my nazýváme zoufalstvím, jako v zářícím, vítězném ránu. Peklo, milostivá paní, to znamená nemilovat už. Nemilovat už, to zní ve vašich uších jako známé slovo. Nemilovat už znamená pro živoucího člověka milovat méně, nebo milovat jinde. Ale co kdyby tato schopnost, která se nám zdá neoddělitelná od naší bytosti, která se nám zdá samou naší bytostí — chápat je ještě jistým způsobem lásky — mohla docela zmizet? Nemilovat už, nechápat už, a přece žít, ó jaký div! Je všeobecným omylem připisovat ještě těm opuštěným bytostem něco z nás, z naší ustavičné pohyblivosti, kdežto ony jsou mimo čas, mimo pohyb, ustrnulé navždy. Běda, kdyby nás Bůh zavedl za ruku k jedné z těch bolestných věcí, i kdyby byla kdysi bývala naším nejdražším přítelem, jakým jazykem bychom k ní promluvili? Věru, kdyby živoucí člověk, náš bližní, poslední ze všech, podlý mezi podlými, byl vržen do těch žhoucích limbů, chtěl bych se s ním dělit o jeho osud, šel bych se o něho rvát s jeho katem. Ale dělit se o jeho osud! . . . Neštěstí, nepředstavitelné neštěstí těch rozžhavených kamenů, které byly lidmi, jest, že už nemají nic, oč by se mohly podělit.“

Mám za to, že zaznamenávám dost věrně to, co jsem mluvil, a je možné, že to při četbě dělá jistý dojem. Jsem si však jist, že jsem to dělal tak neobratně a špatně, že se to bezpochyby zdálo směšné. Poslední slova jsem sotva mohl zřetelně článkovat. Byl jsem zlomen. Kdo by mě byl viděl vedle té velitelské ženy, jak se opírám zády o zeď a mačkám v prstech klobouk, byl by řekl, že jsem provinilec, který se marně snaží ospravedlnit. (Snad to bylo vskutku tak.) Pozorovala mě s neobyčejnou pozorností. — „Není viny,“ řekla chraptivým hlasem, „která by mohla ospravedlnit . . .“ Zdálo se mi, že ji slyším skrze jednu z těch hustých mlh, které dusí zvuky. A zároveň se mne zmocňoval smutek, smutek nepopsatelný, proti kterému jsem byl docela bezmocný. Snad to bylo největší pokušení mého života. V tom okamžiku mi Bůh pomohl: cítil jsem najednou na tváři slzu. Jedinou slzu, jak ji vidáme na tvářích umírajících, na nejkrajnější hranici jejich běd. Dívala se na tu slzu, jak teče.

„Slyšel jste mě?“ ptala se. „Rozuměl jste mi? Říkala jsem vám, že žádná vina na světě . . .“ — Přiznal jsem se, že jsem ji neslyšel. Nespouštěla se mne očí. — „Odpočiňte si chvíli, nejste s to udělat deset kroků, já jsem silnější než vy. Prosím vás, to všechno se málo podobá tomu, čemu nás učí. To jsou sny, básně. Nemám vás za zlého člověka. Jsem si jista, že se budete stydět za to hnusné vydírání, až si to rozvážíte. Ani na tomto ani na onom světě nás nemůže nic odloučit od toho, co jsme milovali víc než sebe samy, víc než život, víc než své spasení.“ — „Milostivá paní,“ řekl jsem jí, „už na tomto světě stačí maličkost, nepatrný výlev krve do mozku anebo ještě méně, a my nepoznáváme osoby kdysi velmi drahé.“ — „Smrt není šílenství.“ — „Víme o ní ve

skutečnosti mnohem méně.“ — „Láska je silnější než smrt, to je napsáno ve vašich knihách.“ — „Lásku jsme nevynalezli my. Má svůj řád, má svůj zákon.“ — „Bůh je jejím pánem.“ — „Není pánem lásky, je láska sama. Chcete-li milovat, nestavte se mimo lásku.“ — Položila obě ruce na mou paži, její tvář se takřka dotýkala mé. — „To je bláznovství, mluvíte se mnou jako se zločincem. Nevěry mého muže, lhostejnost mé dcery, její vzpoura, to všechno není nic, nic, nic!“ — „Milostivá paní,“ řekl jsem jí, „mluvím s vámi jako kněz a podle osvětlení, které je mi dáno. Byla byste na omylu, kdybyste mě pokládala za výstředního. Ať jsem sebe mladší, není mi neznámo, že je hodně rodin jako vaše, anebo ještě nešťastnějších. Ale nemoc, která jednoho ušetří, druhého zabije, a mně se zdá, že mi Bůh dal poznat nebezpečí, které vás ohrožuje, vás samu.“ — „Chcete tedy říci, že já jsem příčinou všeho.“ — „Oh, milostivá paní, nikdo předem neví, co může na konec vzejít ze špatné myšlenky. S špatnými se to má jako s dobrými: tisíc jich vítr odnese, trní udusí, slunce vysuší, a jedna jediná zapustí kořeny. Símě dobra a zla zaletí všude. Je veliké neštěstí, že spravedlnost lidí zasahuje vždycky příliš pozdě: potlačuje a tresce činy, nemůže však postoupit výš a dál než k tomu, kdo se jich dopustil. Ale naše skryté viny otravují vzduch, který vdechují jiní, a ten nebo onen zločin, jehož símě v sobě nějaký ubožák nevědomky nosil, by nebyl nikdy uzrál v plod bez tohoto zákona rozkladu.“ — „To je šílenství, čiré šílenství, nezdravé sny.“ (Byla sinavá.) „Kdyby člověk myslel na tyhle věci, nemohl by žít.“ — „Také mám za to, milostivá paní. Mám za to, že kdyby nám Bůh dal jasnou představu o společenství, které nás váže jedny s druhý-

mi, v dobrém i ve zlém, nemohli bychom opravdu žít.“

Bude-li někdo číst tyto řádky, pomyslí si bezpochyby, že jsem nemluvil nazdařbůh, že jsem sledoval jistý plán. Přisahám, že tomu tak nebylo. Prostě jsem se bránil.

„Ráčil byste mi říci, která je ta skrytá vina,“ ozvala se po dlouhém mlčení, „ten červ v ovoci? . . .“ — „Musíte se odevzdat do . . . do vůle Boží, otevřít své srdce.“ — Neodvážil jsem se s ní mluvit zřetelněji o malém nebožtíkovi a slovo odevzdanost ji zřejmě překvapilo. — „Odevzdat se? Čemu? . . .“ Potom najednou pochopila.

Setkávám se někdy se zatvrzelými hříšníky. Většina se jich brání proti Bohu jenom jakýmsi slepým citem, a bývá dokonce palčivě bolestné, přistihnu-li v rysech starce, který obhazuje svou neřest, přihlouplý a zároveň divoký výraz vzdorujícího dítěte. Tentokrát jsem viděl propuknout na lidském obličejí vzpouru, pravou vzpouru. Nevyjadřovalo se to ani pohledem, který byl ztrnulý a jako zastřený, ani ústy; ba ani hlava se netyčila hrdě, nýbrž nachylovala se k rameni, jako by nemohla unést neviditelné břímě . . . Ach, chvástavé rouhání nemá nic, co by se blížilo této tragické prostotě! Byli byste řekli, že prudké vzepětí a zápolení vůle nechává tělo nehybné, bezcitné, vyčerpané příliš velikým vynaložením životní síly.

„Odevzdat se?“ řekla tichým hlasem, který mrazil srdce, „co tím chcete říci? Což nejsem odevzdaná? Kdybych se nebyla odevzdala, byla bych už nebožka. Odevzdaná! Jsem až příliš odevzdaná, až se za to stydím! (Její hlas, ačkoli se nezesílil, zněl podivně zvučně, s jakýmsi kovovým odstínem.) Oh, kolikrát jsem kdysi záviděla těm slabým ženám, které nestoupají nazpět do takových svahů! Ale ženy mého druhu jsou stavěny

s vápnem a pískem. Abych zabránila tomuto bídnému tělu zapomenout, byla bych je musila zabít. Ale neza-
bije se, kdo by chtěl.“ — „Já nemluvíím o této odevzda-
nosti, vy to dobře víte.“ — „A o čem tedy? Chodím na
mši, o velkonocích ke zpovědi, ačkoli jsem mohla za-
nechat vši prakse, myslila jsem na to. Ale zdálo se mi,
že je mne to nedůstojné.“ — „Milostivá paní, jakékoliv
rouhání by bylo lepší než taková řeč. Má ve vašich ústech
všecko tvrdost pekla.“ — Zmlkla a upřela pohled na
zed'. — „Jak se takto opovažujete zacházet s Bohem?
Zavíráte mu srdce a . . .“ — „Žila jsem aspoň v pokoji.
Byla bych v něm umřela.“ — „Už to není možné.“ —
Vztyčila se jako zmije. — „Bůh se mi stal lhostejným.
Jestliže mě přinutíte, abych vám dala za pravdu, že ho
nenávidím, pomůže vám to něco, blbče?“ — „Teď už
nelze říci, že ho nenávidíte,“ odpověděl jsem. „Nenávist
je lhostejnost a opovržení. A vy si teď konečně stojíte
tváří v tvář, On a vy.“ — Hleděla dále na stejné místo
v prostoru a neodpovídala.

V tom okamžiku mě zachvátila jakási hrůza. Všecko,
co jsem právě řekl, všecko, co ona mi řekla, celý ten ne-
konečný rozhovor se mi zdál najednou beze smyslu.
Který rozumný člověk by o tom byl soudil jinak? Dal
jsem se bezpochyby napálit holčinou posedlou pýchou
a žárlivostí a měl jsem za to, že čtu v jejích očích sebe-
vraždu, vůli k sebevraždě tak jasně jako slovo napsané
na zdi. Bylo to jedno z těch neuvážených hnutí, jejichž
pouhá náruživost je už podezřelá. Žena, která stála přede
mnou jako před soudcem, žila asi skutečně léta a léta
v tom strašném klidu odmítnutých duší, který je nej-
krutější, nejméně vyléčitelnou, nejméně lidskou podo-
bou zoufalství. Avšak taková bída je zrovna z těch, ke

kterým by se měl kněz blížit jenom s třesením. Já jsem chtěl naráz rozehrát toto zmrzlé srdce, vnést světlo do posledního záhybu svědomí, jež snad chtěla Boží útrpnost ještě ponechat v milosrdných temnotách. Co teď říci? Co udělat? Byl jsem jako člověk, který vyšplhal rázem do závratného svahu, otevřel oči a zarazil se oslněn, nejsa s to stoupat nahoru ani dolů.

Právě v tu chvíli — ne, to nelze vypovědět — právě když jsem zápasil ze všech sil s pochybností, strachem, vrátil se do mne duch modlitby. Aby se mi rozumělo: od samého začátku tohoto neobyčejného rozhovoru jsem se nepřestal modlit v tom smyslu, jaký dávají tomu slovu lehkovážní křesťané. Nešťastné zvířátko pod vývěvou může dělat všecy dýchací pohyby, co je to platno! A najednou zasípe opět vzduch v jeho průduškách, rozvine jednu po druhé choulostivé plicní tkáň, už uvadlé, tepny se otřesou při prvním úderu červené krve — celá bytost jest jako loď, když nad ní zapráskají nadouvající se plachty.

Klesla do pohovky s hlavou v dlaních. Roztržená pláštěnka se jí svezla s ramene; strhla ji zlehka a hodila si ji zlehka přes nohy. Neušel mi ani jediný její pohyb, a přece jsem měl podivný dojem, že nejsme ani jeden ani druhý v tom smutném malém salonku, že místnost je prázdná.

Viděl jsem, jak vytahuje z živůtku medailonek na prostém stříbrném řetízku. S touž mírností, která působila děsivěji než jakákoliv násilnost, otevřela nehtem víčko, jehož sklo se skutálelo na koberec, aniž si toho všimla. Zůstala jí v konečcích prstů plavá kadeř, která vypadala jako zlatá tříška.

„Přisahejte mi . . .“ začala, ale viděla mi hned na

očíh, že jsem pochopil a že nic neodpřisáhnu. — „Milá dcero,“ řekl jsem jí (to slovo mi přišlo na rty samo od sebe), „s Pánem Bohem se nesmlouvá, nutno se mu vzdát bez výminky. Dejte mu všechno, on vám vrátí ještě víc. Nejsem ani prorok, ani hadač, a z toho místa, kam všichni jdeme, vrátil se jenom on.“ — Nenamítala nic, nachýlila se jenom trochu víc k zemi a já jsem viděl, jak se jí při každém slově chvějí ramena. — „Mohu vás však ubezpečit o tom, že není království živých a království mrtvých, že je jenom království Boží, a my jsme v něm, ať živí nebo mrtví.“ — Promluvil jsem tato slova, byl bych mohl promluvit jiná — tak málo na tom tu chvíli záleželo! Zdálo se mi, že jakási tajemná ruka právě prolomila trhlinu do jakési neviditelné zdi, a pokoj se hrnul se všech stran, jeho hladina se velebně zvedala, pokoj neznámý světu, sladký pokoj mrtvých, tak jako hluboká voda.

„To se mi zdá jasné,“ ozvala se hlasem neobyčejně změněným, ale klidným. „Víte, co jsem si říkala v duchu, právě před okamžením? Snad bych se vám k tomu neměla ani přiznat . . . Zkrátka, říkala jsem si: Kdyby bylo někde — ať na tomto světě nebo na onom — místo, kde není Bůh — i kdybych tam měla vytrpět v každé vteřině a na věky věkův tisíc smrtí — odnesla bych tam svého . . . (neodvážila se vyslovit jméno svého malého mrtvého) a řekla bych Bohu: Učiň si zadost! Rozdrť nás! — Zdá se vám to bezpochyby strašné?“ — „Ne, milostivá paní.“ — „Jak to, ne?“ — „Protože já také, milostivá paní, také mně se někdy stává . . .“ — Nemohl jsem dopovědět. Stál přede mnou obraz doktora Delbenda — a do očí se mi upíral jeho starý, unavený, neúchylný pohled, v kterém jsem se bál číst. A slyšel jsem

také, zdálo se mi, že v té chvíli slyším stenání deroucí se z tolika lidských prsou — vzdechy, vzlyky, chrapot — naše bídné lidstvo pod lisem, jeho děsivý šepot . . . — „Poslouchejte přece,“ ozvala se pomalu, „cožpak je to možné . . . Aby i děti, dobré malé děti s věrným srdcem . . . Viděl jste vůbec některé umírat?“ — „Ne, milostivá paní.“ — „Položil moudře ručky křížem, vzal na sebe vážnou tvář a . . . a . . . před chvilkou jsem mu ještě zkusila dát pít a na jeho rozpukaných ústech byla ještě kapička mléka . . .“ — Začala se třást jako list. Zdálo se mi, že jsem sám, že se držím sám na nohou mezi Bohem a tímto mučeným stvořením. V mých prsou jako by duněly těžké rány. Náš Spasitel přes to ráčil dovolit, abych nepoklesl. — „Milostivá paní,“ řekl jsem, „kdyby náš Bůh byl bohem pohanů nebo filosofů (pro mne je to totéž), mohl by se třeba utéci do nejvyššího nebe, naše bída by ho odtamtud svrhla. Vy však víte, že náš Bůh nám vyšel vstříc. Mohla byste mu ukázat pěst, plivnout mu do obličeje, zmrskat ho pruty a na konec ho přibít na kříž — co by to bylo platno? *Už se to stalo, milá dcero . . .*“ — Neodvažovala se pohlédnout na medailonek, který držela pořád ještě v ruce. Nadál jsem se tak málo toho, co udělá! Řekla mi: „Opakujte tu větu . . . tu větu o . . . Peklo, to jest nemilovat už.“ — „Ano, milostivá paní.“ — „Opakujte ji!“ — „Peklo, to jest nemilovat už. Dokud jsme naživu, můžeme se klamat, domnívat se, že milujeme vlastními silami, že milujeme mimo Boha. Podobáme se však bláznům, kteří natahují ruce po odrazu měsíce ve vodě. Odpuště mi, vyjadřuji velmi špatně to, co mám na mysli.“ — Usmála se podivně, ale ten úsměv, úsměv pohřební, nebyl s to uvolnit její stažený obličej. Sevřela medailonek v pěsti a druhou

rukou si tiskla tu pěst na prsa. — „Co mi poručíte říci?“ — „Řekněte: Přijď království Tvé.“ — „Přijď království Tvé!“ — „Bud' vůle Tvá.“ — Vstala prudce, tisknouc dále ruku na prsa. — „Tolikrát jste opakovala to slovo,“ zvolal jsem, „musíte je teď vyslovit z hloubi srdce.“ — „Nemodlila jsem se Otčenáš od . . . od té doby, co . . . Ostatně vy to víte, vy víte věci, nežli vám je člověk řekne,“ dodala krčíc rameny, tentokráte s hněvem. Pak udělala posunek, jehož smysl jsem pochopil teprve později. Její čelo se lesklo potem. — „Já nemožu,“ zastenala; „zdá se mi, že ho ztrácím dvakrát.“ — „Království, jehož příchodu jste si právě žádala, je také vaše a jeho.“ — „Ať tedy to království přijde!“ — Její pohled se upřel do mého, a tak jsme zůstali několik vteřin. Potom mi řekla: „Vám se vzdávám.“ — „Mně!“ — „Ano, vám. Urazila jsem Boha, musila jsem ho nenávidět. Ano, mám teď za to, že bych byla umřela s tou nenávisť v srdci. Ale vzdávám se jenom vám.“ — „Já jsem příliš velký chudák. To je, jako byste kladla zlatý peníz do dřevé ruky.“ — „Ještě před hodinou se mi zdál můj život docela v pořádku, a vy jste v něm všecko zpěvračel vzhůru nohama.“ — „Dejte jej Bohu tak, jak je.“ — „Chci mu dát všecko nebo nic, my z našeho rodu máme takovou povahu.“ — „Dejte všecko.“ — „Oh, tomu vy nemůžete porozumět, vy si myslíte, že jsem už docela povolná. Zbývá mi ještě tolik pýchy, že by vás to stačilo zatratit.“ — „Dejte svou pýchu se vším ostatním, dejte všecko.“ — Sotva jsem to slovo vyslovil, viděl jsem stoupat v jejích očích podivný svit, ale bylo už příliš pozdě, abych mohl čemukoliv zabránit. Hodila medailonek doprostřed hořících polen. Vrhla jsem se na kolena, strčil jsem paži do ohně, necítil jsem, jak to

pálí. Na okamžik jsem myslel, že cítím v prstech malou plavou kadeř, ale vyklouzla mi, spadla do červeného uhlí. Za mnou nastalo tak strašné ticho, že jsem se neodvážil obrátit. Sukno mého rukávu bylo spáleno až k lokti.

„Jak jste se opovážila!“ zakoktal jsem. „Jaké šílenství!“ — Couvla ke zdi, opírala se o ni zády, rukama. — „Odpusťte mi, prosím,“ řekla pokorným hlasem. — „Máte snad Boha za kata? Chce, abychom měli soucit sami se sebou. A ostatně naše trápení nám nepatří, on je bere na sebe, ono je v jeho srdci. Nemáme právo brát je odtamtud a vzdorovat mu, tupit je, rozumíte?“ — „Co se stalo, stalo se, já už nemohu nic dělat.“ — „Tedy buďte v pokoji, milá dcero,“ a požehnal jsem ji.

Mé prsty trochu krvácely, kůže se odchlipovala. Roztrhla kapesník a obvázala mě. Nemluvili jsme už ani slova. Pokoj, který jsem svolával na ni, sestoupil na mne. A byl tak prostý, tak důvěrný, že by ho nebyla mohla porušit ničí přítomnost. Ano, vrátili jsme se tak zlehka do každodenního života, že ani nejpozornější svědek by nebyl nic přistihl z tajemství, které nám už nepatřilo.

Požádala mě, abych ji zítra vyzpovídal. Musila mi slíbit, že nikomu neřekne, co se mezi námi stalo, a sám jsem se zavázal, že zachovám naprosté mlčení. „Ať se děje, co děje,“ řekl jsem. Když jsem pronášel ta slova, cítil jsem, jak se mi svírá srdce, a smutek mě opět zachvátil. Ať se stane vůle Boží.

Odešel jsem ze zámku v jedenáct hodin a hned jsem musil jít do Dombasle. Na zpáteční cestě jsem se zastavil v rohu lesa, odkud je vidět plochý kraj, dlouhé, sotva znatelné svahy, které splývají pomalu k moři. Koupil jsem si ve vsi kousek chleba a másla a s chutí

jsem pojedl. Jako po každé rozhodující zkoušce svého života pociťoval jsem i tentokrát jakousi ztrnulost, jakési ochromení mysli, které není nepříjemné a působí mi jakousi klamnou lehkost a štěstí. Jaké štěstí? To nemohu říci. Je to radost bez tváře. Co by mělo být, co bylo, už není, toť všecko. Přišel jsem domů velmi pozdě a potkal jsem cestou starého Clovise, který mi odevzdal balíček od paní hraběnky. Nemohl jsem se jej odhodlat otevřít a přece jsem věděl, co v něm je. Byl to onen malý medailonek, teď už prázdný, na pře-trženém řetízku.

Byl tam také dopis. Takovýhle. Je podivný. „Pane faráři, myslím, že byste si nemohl představit stav, v jakém jste mě zanechal. Tyto psychologické otázky vás asi nechávají úplně lhostejným. Co vám mám říci? Zoufalá vzpomínka na jedno dítě mě držela daleko ode všeho, v děsivé samotě, a teď se mi zdá, že jiné dítě mě z té samoty vytrhlo. Doufám, že se neurazíte, když o vás mluvím jako o dítěti? Jste dítě. Kéž vás Bůh zachová takovým navždycky!

Ptám se sama sebe, co jste to udělal, jak jste to udělal. Nebo spíše už se po tom neptám. Všecko je v pořádku. Nemyslila jsem, že odevzdanost je pro mne možná. A vskutku, není to odevzdanost, co přišlo. Není v mé povaze, a předtucha mne neklamala. Nejsem odevzdána, *jsem šťastna*. Nežádám si ničeho.

Nečekejte mne zítra. Půjdu se vyzpovídat k páteru X. . . jak obyčejně. Vynasnažím se to udělat s největší možnou upřímností, ale také šetrností, není-liž pravda? To všecko je tak prosté! Když řeknu: Hřešila jsem dobrovolně proti naději, jedenáct let, každou hodinu denní, bude řečeno všecko. Naděje! Držela jsem ji mrtvou

v náruči, jednoho hrozného večera větrného a pustého měsíce března . . . Cítila jsem její poslední dech na tváři, na místě, o kterém dobře vím. Teď mi byla vrácena. Tentokrát nejenom půjčena, nýbrž dána. Je to naděje docela má, jenom má, která se nepodobá o nic víc tomu, co jmenují filosofové tím jménem, nežli se podobá slovo láska bytosti milované. Naděje, která je jako tělo z mého těla. Je to nevýslovné. Bylo by k tomu potřebí slov dítěte.

Chtěla jsem vám tohle říci ještě dnes večer. Bylo to nutné. A potom — nebudeme už o tom víckrát mluvit, není-liž pravda? Už nikdy! To slovo je sladké. Když je píši, vyslovuji si je potichu, a zdá se mi, že vyjadřuje podivuhodným, nevýslovným způsobem pokoj, který jsem přijala od vás.“

Vsunul jsem ten dopis do svého *Následování*, staré knížky, která patřivala mamince a ještě voní levandulí, levandulí, kterou dávala podle staré módy v pytlíčku mezi prádlo. Nečtla v ní často, neboť je tištěna příliš malým písmem a listy jsou z tak jemného papíru, že její ubohé prsty, rozpukané od praní, je nebyly s to obrátit.

Nikdy . . . už nikdy . . . Proč to? . . . Je pravda, že to slovo je sladké.

Chce se mi spát. Abych se mohl domodlit breviář, musil jsem chodit sem tam, oči se mi zavíraly.

Nevím, jsem-li šťasten nebo ne.

Půl sedmé.

Paní hraběnka dnes v noci umřela.

Ztrávil jsem první hodiny tohoto strašného dne v stavu blízkém vzpouře. Vzpouřa, to znamená nerozumět, a já nerozumím. Je možno snášet zkoušky, které se

nejprve zdají nad naše síly — kdo z nás zná svou sílu? Ale cítil jsem se směšným v neštěstí, neschopným udělat něco užitečného, překážkou pro všechny. Ta pokořující skleslost byla tak veliká, že jsem se nemohl ubránit, abych se nešklebil. Viděl jsem v zrcadlech, v tabulkách oken obličej, který se zdál znetvořen ani ne tak zármutkem jako strachem, s onou bolestnou vráskou, která žebře o soucit a podobá se ohyznému úsměvu. Bože můj!

Zatím co jsem se marně zmítal, přičiňoval se každý, seč byl, a na konec mě nechali samotného. Pan hrabě se o mne takřka nestaral a slečna Chantal dělala, že mne nevidí. Stalo se to ke druhé hodině ráno. Paní hraběnka se svezla s lůžka a rozbila při tom budíček, který stál na stole. Mrtvolu ovšem našli až mnohem později. Její levá paže, už ztuhlá, zůstala trochu ohnuta. Trpěla už několik měsíců nevolnostmi, kterým lékař nepřikládal důležitosti. Nejspíš srdeční angina.

Já jsem do zámku takřka běžel, pot se se mne jenom lil. Doufal jsem bůhví več. Vstoupit do světnice mě stálo nemožnou námahu, zuby mi cvakaly. Cožpak jsem tak zbabělý? Její obličej byl přikryt mušelínem a já jsem sotva rozeznával její rysy, ale rty, které se dotýkaly látky, jsem viděl velmi zřetelně. Byl bych si tolik přál, aby se usmála, oním neproniknutelným úsměvem mrtvých, který se tak dobře shoduje s jejich úžasným mlčením . . .! Neusmívala se však. Ústa, stažená k pravé straně, vyjadřovala lhostejnost, ba takřka opovržení. Když jsem zvedal ruku, abych nad ní udělal kříž, byla jako z olova.

Podivnou náhodou přišly večer předtím do zámku dvě jeptišky, sbírající příspěvky. Když měly po obchůzce, nabídl jim pan hrabě, že je dnes dá dovézt na nádraží. Spaly tedy v domě. Našel jsem je tam, velmi

drobné v příliš širokých šatech, s hrubými zablácenými střevíci. Bojím se, že je překvapilo mé chování. Pozorovaly mě úkradkem jedna po druhé, nemohl jsem se soustředit. Byl jsem jako z ledu, kromě té žhoucí dutiny v prsou. Myslil jsem, že upadnu.

Konečně jsem se mohl s Boží pomocí modlit. Ať rozvažuji, jak rozvažuji, nemohu ničeho litovat. Čeho bych litoval? Ano, přece něčeho! Myslím, že bych byl mohl tuto noc bdít, zachovat ještě několik hodin nedotčenu vzpomínku na onen rozhovor, který měl být poslední. Ostatně také první. První a poslední. Jsem-li prý šťasten nebo ne, psal jsem . . . Jaký jsem byl hlupák! Teď vím, že jsem nikdy nepoznal a že už nikdy nezakusím hodin tak plných, tak sladkých, zcela naplněných jednou přítomností, jedním pohledem, jedním lidským životem; kdežto včera večer jsem seděl opřen u stolu a svíral jsem v dlaních starou knihu, které jsem svěřil její dopis tak jako spolehlivému a mlčelivému příteli. A co jsem měl tak rychle ztratit, pohřbil jsem dobrovolně v spánku, v černém spánku beze snů . . .

Teď je konec. Vzpomínka na živou se už stírá a moje paměť zachová jenom, vím to, obraz mrtvé, na kterou vložil Bůh svou ruku. Co by mi mělo v duchu zbýt z okolností tak nenadálých, kterými jsem se prodíral tápaje jako slepý? Náš Spasitel měl potřebí svědka, a já jsem byl bezpochyby zvolen z nouze, tak jako se zavolá člověk jdoucí mimo. Musil bych být náramný pošetilec, abych se domýšlel, že jsem hrál nějakou význačnou úlohu. Už toho je moc, že mi Bůh dopřál té milosti, abych byl přítomen smíření duše s nadějí, těmto slavnostním zásnubám.

Musil jsem odejít ze zámku ke druhé hodině a hodina

katechismu se protáhla mnohem déle, než jsem se nadál, neboť jsme uprostřed trimestrálních zkoušek. Byl bych si velmi přál ztrávit u paní hraběnky noc, ale jeptišky jsou tam ještě a pan kanovník de la Motte-Beuvron, strýc pana hraběte, se rozhodl bdít s nimi. Neodvážil jsem se naléhat. Pan hrabě mi ostatně dává stále najevo nepochopitelný chlad, ba takřka nepřátelství. Co si o tom myslit?

Pan kanovník de la Motte-Beuvron, kterého zřejmě také dráždím, mě vzal na okamžik stranou a ptal se mne, zmínila-li se paní hraběnka za našeho včercjšího rozhovoru o svém zdraví. Pochopil jsem, že mě takto šetrně vybízí, abych promluvil. Měl jsem to udělat? Nemyslím. Bylo by třeba říci všechno. A tajemství paní hraběnky, které mi nikdy docela nenáleželo, mi teď patří méně než kdy jindy, anebo, abych se přesněji vyjádřil, bylo mi právě odňato navždycky. Mohu předvídat, jak by s ním naložily nevědomost, žárlivost, snad i nenávisť? Což kdybych znovu probudil vzpomínku na ohavné soupeřství, které už nemá smyslu? A nejde jenom o vzpomínku: bojím se, že ono samo zůstane dlouho naživu, neboť je z těch, které smrt vždycky neodzbrouje. A potom, budu-li opakovat přiznání, kterých se mi dostalo, nevzbudím dojem, že staré záští je jimi ospravedlněno? Slečna je mláda, a já vím ze zkušenosti, jak jsou dojmy z mládí houževnaté, ba nesmazatelné . . . Zkrátka odpověděl jsem panu kanovníkovi, že paní hraběnka projevila přání, aby mezi členy rodiny zavládla opět shoda. — „Opravdu?“ řekl suše. „Byl jste jejím zpovědníkem, pane faráři?“ — „Ne.“ — Musím se přiznat, že mě jeho přízvuk trochu popuzoval. — „Mám za to, že byla připravena předstoupit před Boha,“ dodal jsem. Pohlédl na mne podivně.

Vstoupil jsem naposledy do pokoje nebožčina. Sestřičky se domodlovaly růženec. Podél stěn bylo narovnáno kytic přinesených od přítelkyň a příbuzných, kteří přecházeli po celý boží den okolo rakve, naplňující dům šumem takřka radostným. Každou chvíli se rozsvítil v oknech reflektor automobilu, v alejích skřípal písek a ozývaly se hlasy šoférů, houkání trubek. Ale nic z toho všeho nemohlo zastavit jednotvárné bzučení sestřiček, které připomínaly dvě přadleny.

Obličej mrtvé prosvítal mušelínem při světle svící zřetelněji než při světle denním. Několik hodin stačilo, aby se uklidnil, uvolnil, a zvětšené kruhy kolem očí působily dojmem zamyšleného pohledu. Byl to ovšem ještě obličej hrdý, ba velitelský. Zdálo se však, že se odvrací od protivníka, kterému dlouho vzdoroval tváří v tvář, a že se pomalu noří do nekonečného, nevyzpytatelného rozjímání. Jak už byl daleko od nás, mimo naši moc! A najednou jsem uviděl její ubohé zkřížené ruce, její velmi jemné dlouhé ruce, doopravdy více mrtvé než její obličej, a poznal jsem malé znaménko, obyčejné škrábnutí, kterého jsem si všiml včera, když tiskla k prsům medailonek. Byl na tom ještě přilepen tenounký lístek náplasti. Nevím, proč mě tu chvíli bodlo u srdce. Vzpomínka na zápas, který podstoupila před mýma očima, onen velký boj o život věčný, z kterého vyšla vyčerpána, ale nepřemožena, se mi vynořila tak prudce v mysli, že jsem málem omdlel. Jak jsem mohl neuhádnout, že takový den nemůže mít zítřku, že jsme si stanuli oba tváří v tvář na nejzazší hranici tohoto viditelného světa, na pokraji světelné propasti? Proč jsme do ní nepadli spolu! „Buďte v pokoji,“ řekl jsem jí, a ona přijala ten pokoj na kolenou. Kéž ho

podrží navěky! To já jsem jí jej dal! Ó, jaký div, že můžeme takto dát něco, co sami nemáme, ó sladký zázraku našich prázdných rukou! Naděje, která zmírala v mém srdci, rozpučela v jejím, a onoho ducha modlitby, o kterém jsem se domníval, že jsem jej nenávratně ztratil, vrátil Bůh jí, a kdoví, snad mým jménem . . . Ať jí také zůstane, ať jí zůstane všecko! Jsem oloupen, Pane, tak jak Ty dovedeš oloupit, neboť nic neujde Tvé děsivé péči, Tvé děsivé lásce.

Odhrnul jsem mušelínový závoj a dotkl jsem se zlehka prsty vysokého a čistého čela, plného mlčení. A jakkoliv jsem ubohý nepatrný kněz, pochopil jsem před touto ženou, která mě ještě včera tolik předčila věkem, zrozením, bohatstvím, duchem — ano, pochopil jsem, co to je otcovství.

Když jsem odcházel ze zámku, musil jsem jít krytou chodbou. Dveře od salonu byly otevřeny dokořán, a také dveře od jídelny, kde se lidé strkali okolo stolu a křoupali ve spěchu sandviče, nežli se vydají domů. Takový je zvyk tohoto kraje. Některým se stalo, že kolem nich přešel některý člen rodiny, právě když měli plná ústa a nadmuté tváře, a tu si dávali mnoho námahy, aby se zatvářili smutně a soucitně. Zejména staré dámy se mi zdály — sotva si troufám napsat to slovo — hnusné, žravé. Slečna Chantal se ke mně otočila zády, a když jsem šel okolo, zaslechl jsem cosi jako šepot. Zdá se mi, že se mluvilo o mně.

Stojím chvíli u okna. V tu stranu k zámku je pořád ještě slyšet auta, dušené slavnostní hučení . . . Pochovávají ji v sobotu.

Šel jsem dnes časně ráno do zámku. Pan hrabě mi vzkázal, že je zcela zabrán svým zármutkem, že mě nemůže přijmout a že pan kanovník de la Motte-Beuvron přijde dnes ke druhé hodině odpoledne na faru, aby se se mnou dohodl o pohřbu. Co se děje?

Oběma sestřičkám se zdálo, že vypadám tak špatně, že si pro mne od komorníka vyžádaly bez mého vědomí sklenici portského. Vypil jsem ji s chutí. Ten mladík, synovec Clovisův, obyčejně zdvořilý, ba úslužný, odpověděl velmi chladně, když jsem se s ním chtěl dát do řeči. (Je pravda, že sluhové ve velkých domech nemají rádi důvěrnost lidí mého druhu, ostatně bezpochyby neobratnou.) Posluhoval však včera večer u stolu a patrně něco zaslechl. Ale co?

Zbývá mi jenom půl hodiny na oběd, na převlečení (začíná zase pršet) a na trochu úklidu v domě, který je od několika dní v ohavném nepořádku. Nechtěl bych pohoršit pana kanovníka de la Motte-Beuvron, který je mi už beztoho tak málo nakloněn. Zdá se tedy, že bych měl jiné věci na práci, než abych psal tyto řádky. A přece je mi potřebí tohoto deníku víc než kdy jindy. Jenom v těch málo chvílích, které mu věnuji, v sobě cítím trochu vůle, vidět do sebe jasně. Uvažování se mi stalo tak obtížným, má paměť je tak špatná — mluvím o nedávných událostech, neboť ta druhá! — má obraznost tak pomalá, že mě stojí hroznou námahu, abych se vytrhl z jakéhosi neurčitého, beztvarého snění, z kterého mě ani modlitba bohužel vždycky nevysvobodí. Jakmile se zastavím, cítím, jak se propadám do polospánku, který kalí všechny výhledy vzpomínky a dělá z každého z uplynulých dní mlhavou krajinu bez cest a bez opěrných bodů. Jenom když do něho ráno i večer svědomitě

zapisuji, značkuje můj deník tyto pustiny, a někdy se mi stává, že zastrčím poslední lístky do kapsy a čtu si je, když se na svých pochůzkách z osady do osady, tak jednotvárných a únavných, bojím, abych nepovolil této své závratí.

Ať tak nebo onak, zabírá snad tento deník příliš mnoho místa v mém životě . . . Já nevím, Bůh to ví.

Pan kanovník de la Motte-Beuvron odešel právě odtud. Je to kněz docela jiný, než jak jsem si ho představoval. Proč se mnou nemluvil zřetelněji, upřímněji? Byl by si to bezpochyby přál, ale tihle lidé velkého světa, tak bezvadně zdvořilí, se zřejmě bojí, aby je nepřemohlo pohnutí.

Nejprve jsme se dohodli o podrobnostech pohřbu. Pan hrabě si přeje, aby byl slušný a nic víc, a tvrdí, že tak si toho mnohokrát přála jeho nebožka žena. Když to bylo hotovo, seděli jsme oba dost dlouho mlčky, já jsem byl velmi stísněn. Pan kanovník hleděl do stropu, mechanicky otvíraje a zavíraje pouzdro svých hodinek. „Musím vás upozornit,“ řekl konečně, „že si můj synovec Omer (nevěděl jsem, že se pan hrabě jmenuje Omer) s vámi přeje dnes večer v soukromí promluvit.“ — Odpověděl jsem, že jsem si objednal na čtvrtou hodinu kostelníka, aby zavěsil čalouny, a že půjdu hned potom do zámku. — „Načpak, můj milý! Jenom ho přijměte ve faře, nejste přece, u všech všudy, zámeckým kaplanem! A dokonce bych vám radil, abyste se choval co nejzdrženlivěji. Nedejte se strhnout k tomu, abyste se s ním přel o činech souvisících s vaším úřadem.“ — „O jakých činech?“ — Rozmýšlel se, nežli odpověděl. — „Mluvil jste tady s mou praneteří?“ — „Slečna Chantal sem za

mnou přišla, pane kanovníku.“ — „Je to povaha nebezpečná, nezkrotná. Bezpochyby na vás dovedla zapůsobit?“ — „Zacházel jsem s ní tvrdě. Myslím, že jsem ji spíše pokořil.“ — „Nenávidí vás.“ — „Nemyslím, pane kanovníku. Snad si jenom představuje, že mě nenávidí — ale to není totéž.“ — „Myslíte, že na ni máte nějaký vliv?“ — „Pro tu chvíli ještě ne. Ale snad nezapomene, že ubohý člověk jako já jí jednou čelil, a že Pána Boha nelze oklamat.“ — „Ona vylíčila vaše setkání docela jinak.“ — „Jak je jí libo. Slečna je příliš pyšná, aby se dříve nebo později nezastyděla, jestliže selže, a také za tuto lež se zastydí. Má se proč stydět.“ — „A vy?“ — „Oh, což já,“ řekl jsem mu, „podívejte se na mou tvář! Stvořil-li ji Bůh pro něco, tedy jistě pro poličky, a ty jsem ještě nikdy nedostal.“ — V té chvíli zabloudil pohledem ke dveřím od kuchyně, které zůstaly pootevřeny, a uviděl na stole, ještě přikrytém voskovaným plátnem, zbytky mého jídla: chléb, jablka (přinesli mi jich včera košík) a láhev ze tří čtvrtin prázdnou. — „Vy moc nedbáte o své zdraví?“ — „Mám velmi vrtošivý žaludek,“ odpověděl jsem, „strávím velmi málo věcí: chléb, ovoce, víno.“ — „Bojím se, že v tom stavu, v jakém vás vidím, je vám víno spíše na škodu než k užitku. Prelud zdraví není zdraví.“ — Snažil jsem se mu vysvětlit, že tohle víno je staré bordeaux, které mi dodává polní hlídač. Usmál se.

„Pane faráři,“ začal zase jako rovný s rovným, ba takřka uctivě, „je pravděpodobné, že nemáme společné ani dvě myšlenky, co se týče správy farností, ale vy jste pánem v této, máte na to právo, stačí vás tedy slyšet. Příliš jsem se v životě naposlouchal, abych si neudělal jakousi představu o opravdové autoritě, ať ji najdu kde-

koliv. Užívejte však své jenom opatrně. Je jistě nad jistými dušemi veliká. Jsem starý kněz, vím, jak seminární výchova srovnává povahy do jedné roviny a často je bohužel mísí v společné prostřednosti. Proti vám nemohla nic. A příčinou vaší síly je právě to, že nevíte nebo že si neodvažujete uvědomit, do jaké míry se lišíte od jiných.“ — „Vy se mi posmíváte,“ řekl jsem. Padla na mne podivná nevolnost, cítil jsem, jak se chvěji hrůzou před tím nepopsatelným pohledem, jehož necitelnost mě urazila. — „Nejde o to, znát svou moc, pane faráři, nýbrž způsob, jakým se jí užívá. Neboť to právě dělá muže. Co je platná moc, které se nikdy neužívá nebo které se užívá napolo? Vy však nasazujete svou moc celou, jak při malých tak při velkých příležitostech, a to bezpochyby, aniž o tom víte. To vysvětluje mnoho věcí.“

Vzal za řeči na mém stole list papíru a přitáhl k sobě pero s kalamářem. Pak to všecko postrčil přede mne. — „Já nepotřebuji vědět, co se stalo mezi vámi a . . . a nebožkou,“ řekl. „Ale chtěl bych udělat přítrž hloupým a bezpochyby nebezpečným tlachům. Můj synovec je hotov nasadit všecky páky a Jeho Milost je tak prostoduchá, že ho má za osobnost. Shrňte tu v několika řádcích váš předvčerejší rozhovor. Nejde o to, abyste byl nepřesný, a ještě méně o to — (položil důraz na ta slova) — abyste prozradil něco z toho, co bylo svěřeno nejenom vaší kněžské cti, to se rozumí samo sebou, ale i vaší lidské šetrnosti. Ostatně ten papír neopustí mou kapsu, leč aby byl položen před Jeho Excellenci. Mám se však na pozoru před klepy.“ — Když jsem neodpovídal, upřel na mne ještě jednou dlouhý pohled svých dobrovolně zhaslých očí, svých očí mrtvých. Ani jeden sval v jeho obličejí se nehnul. — „Nevěříte mi,“ ozval

se klidným, bezpečným hlasem, který nesnášel námitky. Odpověděl jsem, že nechápu, jak by mohl být takový rozhovor předmětem úřední zprávy, že při něm nebylo svědků a že tedy by byla mohla jenom paní hraběnka dovolit, aby byl dán na veřejnost. Pokrčil rameny. „Vy neznáte ducha kanceláří. Jestliže předložím vaše svědectví já, přijmou je vděčně, zařadí je, a nikdo si už na ně nevzpomene. Jinak se zamotáte do slovního vysvětlování, ostatně neúčinného, neboť nebudete nikdy s to mluvit jejich jazykem. I když jim budete tvrdit, že dvě a dvě jsou čtyři, budou na vás ještě hledět jako na výstředníka, jako na blázna.“ — Mlčel jsem. Položil mi ruku na rameno. — „Nu, nechme toho. Přijdu zítra zase, dovolíte-li. Netajím se vám, že jsem přišel s úmyslem, připravit vás na návštěvu svého synovce, ale k čemu to? Vy nejste z těch lidí, kteří mohou mluvit, aby nic neřekli, a právě toho by bylo na neštěstí třeba.“ — „Ale co jsem přece udělal zlého,“ zvolal jsem, „co se mi vytýká?“ — „Že jste tím, čím jste, tomu není pomoci. Co chcete, můj milý, ti lidé nemají v nenávisti vaši prostotu, ale brání se proti ní, pálí je jako oheň. Procházíte se po světě se svým ubohým pokorným úsměvem, který prosí za odpuštění, a s pochodní v ruce, kterou patrně máte za pastýřskou hůl. Devětkrát z desíti vám ji vytrhnou a šlápnu na ni. Stačí okamžik nepozornosti, rozumíte? Ostatně mám-li být upřímný, neměl jsem příliš příznivé mínění o nebožce neteři, tyhle Tréville-Sommerangeovy byly vždycky divné plemeno, a mám za to, že by ani sám ďábel jenom tak nevynutil vzdech z jejich úst a slzu z jejich očí. Přijměte mého synovce a promluvte s ním, jak uznáte za dobré. Uvědomte si jenom, že je to hlupák. A nedělejte si nic

ze jména, titulu a ostatních malicherností, kterých vaše šlechtnost až příliš šetří, jak se obávám. Není už šlechticů, milý příteli, vštěpte si to do hlavy. Znal jsem ještě v mládí dva nebo tři. Byly to osoby směšné, ale nesmírně výrazné. Připomínali mi ony dvacetimetrové duby, které pěstují Japonci v malých hrncích. Ty malé hrnce jsou naše zvyklosti, naše mravy. Není rodiny, která by mohla odolat pozvolnému opotřebení lakoty, když je zákon stejný pro všechny a veřejné mínění soudcem a pá-nem. Dnešní šlechtici jsou měšťáci, kteří se za to stydí.“

Doprovodil jsem ho až ke dveřím, ba udělal jsem s ním několik kroků i po cestě. Domnívám se, že ode mne čekal hnutí upřímnosti, důvěry, ale já jsem raději mlčel. Cítil jsem se příliš neschopen přemoci tu chvíli jistý trapný dojem, jež bych ostatně nebyl dovedl zakrýt jeho zvláštnímu pohledu, který se na mne chvílemi kladl s klidnou zvědavostí. Jak mu říci, že nemám nejmenší představy o chybách pana hraběte a že jsme si právě zahráli, aniž to tušil, na povídku o dvou hluchých tetkách?

Je tak pozdě, že se mi už zdá zbytečné chodit až do kostela. Kostelník už jistě všecko připravil.

Z návštěvy pana hraběte jsem se nic nedověděl. Sklidil jsem se stolu, dal jsem všecko do pořádku, ale skříň jsem nechal — to se rozumí — otevřenu. Jeho pohled padl ihned na láhev s vínem, tak jako pohled kanovníkův. Je to jakási sázka. Když si pomyslím na svůj každodenní jídelní lístek, s kterým by se hodně chudých nespokojilo, popuzuje mě trochu, že je každý tak překvapen, shledá-li, že nepiji jenom vodu. Vstal jsem beze spěchu a šel jsem špižku zavřít.

Pan hrabě se ukázal velmi chladným, ale zdvořilým. Mám za to, že nevěděl nic o kroku svého strýce, protože jsem s ním musil znovu vyjednávat pohřeb. Zná sazby líp než já, smlouvá ceny svíček, a sám přesně označil perem na kostelním plánu místo, kde má být postaven katafalk. Jeho obličej je přes to poznamenán zármutkem a únavou, ba i jeho hlas se změnil, není tak nepříjemně nosový jak obyčejně, a podobá se v svých černých, velmi skromných šatech se silnými střevíci ledajakému bohatému sedlákovi. „Je tento vyparáděný starý člověk,“ pomyslil jsem si, „vskutku společníkem jedné, otcem druhé . . . ? Běda, my říkáme Rodina, rodiny, tak jako říkáme také Vlast. Měli bychom se hodně modlit za rodiny, rodiny mi nahánějí strach. Kéž je Bůh přijme na milost!

Jsem si však přece jist, že mi kanovník de la Motte-Beuvron nelhal. Přese všecko přemáhání bylo na panu hraběti vidět čím dál tím větší nervositu. Na konec jsem už měl za to, že promluví, ale vtom se stalo něco hrozného. Hrabal jsem se v zásuvce, hledaje tištěný formulář, který jsme potřebovali, a rozházel jsem při tom papíry sem tam. Když jsem je ve spěchu rovnal nazpět, zdálo se mi, že slyším za zády jeho krátký zrychlený dech, čekal jsem, že každou chvíli promluví, prodlužoval jsem schválně svou práci, ale můj pocit byl už tak silný, že jsem se prudce otočil, a málem bych byl do něho vrazil. Stál hned za mnou, byl velmi rudý a podával mi papír složený na čtyřikrát, který sklouzl pod stůl. Byl to dopis paní hraběnky, byl bych málem vykřikl, a když jsem mu jej bral z rukou, musil si všimnout, že se třesu, neboť naše prsty se zkřížily. Myslím dokonce, že dostal strach. Po několika bezvýznamných větách jsme

se rozloučili s obřadným pozdravem. Půjdu do zámku zítra ráno.

Byl jsem celou noc vzhůru, začíná svítat. Okno zůstalo otevřeno a teď se třesu zimou. Sotva udržím pero v prstech, ale zdá se mi, že se mi dýše líp, jsem kliděn. Jistě bych nemohl spát, a přece mi onen chlad, který mě proniká, nahrazuje spánek. Když jsem se před hodinou nebo před dvěma modlil, sedě na patách a tiskna tvář k dřevu mého stolu, cítil jsem se najednou tak dutý, tak prázdný, že jsem myslel, že umírám. Bylo to sladké.

Na štěstí zbývalo ještě na dně láhve trochu vína. Vypil jsem je velmi horké a slazené. Musí se uznat, že muž mého věku nemůže chtít udržet své síly několika sklenicemi vína, zeleninou, a někdy kouskem slaniny. Dopouštím se jistě vážné chyby, když odkládám ze dne na den návštěvu u lékaře v Lille.

Přes to nemyslím, že bych byl zbabělý. Dá mi jenom velkou práci zápasit s touto ztrnulostí, která je něco jiného než lhostejnost, která není také totéž co odevzdánost a v které hledám takřka bezděky lék na své bolesti. Odevzdat se do vůle Boží je tak snadné, když vám zkušenost den co den dokazuje, že sami nezmůžete nic dobrého! Člověk by na konec přijímal s láskou a jako milost všecka ponížení a protivenství, která jsou prostě osudnými následky naší hlouposti. Tento deník mi prokazuje tu nesmírnou službu, že mě nutí vyloučit ten díl hořkostí, které musím přičíst na svůj vrub. A také tentokrát stačilo položit pero na papír, aby se ve mně probudil pocit hluboké, nevysvětlitelné nemohoucnosti konat dobro, mé nadpřirozené neobratnosti.

(Kdo by si byl před čtvrthodinou pomyslel, že bych

byl schopen napsat tyto řádky, celkem tak rozumné?
A přece je píši.)

Včera ráno jsem se vypravil do zámku, jak jsem slíbil. Přišla mi otevřít slečna Chantal. To mi bylo výstrahou. Doufal jsem, že mě přijme v sále, ale ona mě takřka strčila do malého salonku se zavřenými oknicemi. Za hodinami na krbu ležel ještě zlomený vějíř. Myslím, že slečna přistihla můj pohled. Její obličej byl tvrdší než kdy jindy. Dělalala, jako by si chtěla sednout do křesla, kde před dvěma dny . . . V tom okamžiku se mi zdálo, že jsem zachytil jistý záblesk v jejích očích, i řekl jsem jí: „Slečno, mám jenom málo času, nebudu si sedat.“ — Začervenala se, její ústa se třásla hněvem. — „Ponevadž moje místo není zde, a vaše také ne.“ — Vyřkla strašné slovo, tak nepřiměřené jejímu věku, že nemohu než mít za to, že jí bylo našeptáno ďáblem. Řekla mi: „Nebojím se mrtvých.“ — Obrátil jsem se k ní zády. Vrhla se mezi mne a mezi dveře, zahradila mi cestu rozpřaženýma pažema. — „Udělalala bych líp, kdybych hrála komedii? Kdybych se mohla modlit, modlila bych se. Už jsem to i zkoušela. Ale tadyhle s tím se člověk nemodlí . . .“ Ukazovala si na prsa. — „S čím?“ — „Říkejte si tomu, jak chcete, já myslím, že je to radost. Tuším, co si o mně myslíte — že jsem netvor?“ — „Není netvorů.“ — „Je-li onen svět takový, jak se o něm říká, moje matka jistě rozumí. Nikdy mne nemilovala. Od smrti bratrovy si mě ošklivila. Nemám pravdu, když s vámi mluvím upřímně?“ — „Na mém mínění vám přece nezáleží . . .“ — „Vy víte, že ano, ale neráčíte to přiznat. Vaše pýcha se v podstatě vyrovná mé.“ — „Mluvíte jako dítě,“ řekl jsem jí. „Rouháte se také jako

dítě.“ — Udělal jsem krok ke dveřím, ale ona držela kliku. — „Učitelka si balí věci. Ve čtvrtek odjíždí. Vidíte, že provedu, co chci.“ — „Co je to platno,“ odpověděl jsem, „to vám nepomůže. Zůstanete-li taková, jaká jste, najdete si vždycky, koho nenávidět. A kdybyste byla s to mi porozumět, dodal bych dokonce . . .“ — „Co?“ — „Nuže, vy sama jste to, koho nenávidíte — sama sebe!“ — Na okamžik se zamyslíla. „Hm!“ prohodila, „budu se nenávidět, nedostanu-li to, po čem toužím. Musím být šťastna, anebo! . . . Ostatně je to jejich vina. Proč mě zavírali v tomto hnusném baráku? Mám za to, že jisté dcery by dovedly i zde být nesnesitelné. To ulevuje. Já mám hrůzu z výstupů, zdají se mi sprosté, jsem s to strpět nevím co a ani nehlesnout. Když vám vře v žilách všechna krev, jaká rozkoš nevydat hlasu, zůstat klidně skloněna s přivřenýma očima nad prací a kousat se do jazyka! Moje matka byla taková, však vy to víte. Mohly jsme tak zůstat celé hodiny, sedět s pletením vedle sebe, každá pohroužena do svého snu, do svého hněvu, a tatínek, to se ví, si nevšiml ničeho. V takových chvílích se člověku zdá, že cítí, jak se hluboko v něm hromadí jakási neobyčejná síla, na kterou nebude celý život dost dlouhý, abychom ji utratili . . . Vy mě ovšem máte za lhářku, za pokrytce?“ — „Bůh zná jméno, které vám dávám,“ odpověděl jsem jí. — „To právě mě rozvztekluje. Člověk neví, co si myslíte. Ale poznáte mě takovou, jaká jsem, já to chci! Je pravda, že někteří lidé čtou v duších, věříte takovým povídačkám? Jak je něco takového možné?“ — „Není vám hanba za to tlachání? Myslíte, že jsem už dávno neuhádl, že jste mi nějak ublížila, nevím jak, a že hoříte touhou, abyste mi hodila do tváře své přiznání?“ —

„Ano, rozumím vám. Budete mi mluvit o odpuštění, hrát si na mučedníka?“ — „Nemylte se,“ já na to, „jsem služebníkem mocného pána, a jako kněz mohu rozhřešovat jenom jeho jménem. Láska není to, co si svět představuje, a zamyslíte-li se nad tím, čemu jste se kdysi naučila, budete se mnou zajedno, že je čas k milosrdenství, čas k spravedlnosti a že jediným nenapravitelným neštěstím je, octnout se jednoho dne bez lítosti před Tváří, která odpouští.“ — „Nuže,“ řekla, „nedovíte se tedy nic.“ — Odstoupila ode dveří a nechala mě projít. Když jsem překračoval práh, viděl jsem ji naposledy, jak stojí opřena o zeď, paže jí visí podle těla a hlavu má skloněnu na prsa.

Pan hrabě vešel teprve za čtvrt hodiny. Vracel se s polí, všecek zablácen, s dýmkou v ústech, docela šťasten. Myslím, že ho bylo cítit alkoholem. Zdál se překvapen, že mě tam vidí. — „Dcera vám dala papíry, týče se to pohřebních obřadů, které sloužil váš předchůdce za mou tchyni. Přeji si, aby se to udělalo právě tak, krom několika maličkostí.“ — „Sazby se bohužel od té doby změnilly.“ — „To si vyřídíte s mou dcerou.“ — „Ale slečna mi nic nedala.“ — „Jakže! Vy jste s ní nemluvil?“ — „Mluvil, právě teď.“ — „Hleďme! Zavolejte slečnu!“ řekl komorné. Slečna ještě neodešla z malého salonku, mám dokonce za to, že stála za dveřmi. Objevila se okamžitě. Obličej pana hraběte se změnil tak rychle, že jsem nevěřil svým očím. Zdál se v náramných rozpacích. Hleděla na něho se smutným úsměvem, tak jak se hledí na neodpovědné dítě. Mně dokonce pokynula hlavou. Jak uvěřit takové chladnokrevnosti u bytosti tak mladé? — „Mluvili jsme s panem farářem o jiných věcech,“ řekla mírně. „Myslím, že byste mu měl dát

úplnou volnost, tohle copařství je nesmyslné. Také byste měl podepsat šek pro slečnu Ferrandovou. Víte přece, že dnes večer odjíždí.“ — „Jakže, dnes večer! Což nebude na pohřbu? Kdekdo se nad tím pozastaví!“ — „Kdekdo! Ráda bych naopak věděla, kdo si všimne, že tam není. A ostatně jakáž pomoc! Chce raději odjet.“ — Má přítomnost panu hraběti zřejmě překážela, začervenál se až po uši, avšak hlas slečnin byl pořád tak dokonale klidný, že bylo nemožné neodpovídat jí týmž tónem. — „Plat za šest měsíců,“ řekl, „to se mi zdá přepjaté, směšné . . .“ — „Vždyť jste tu sumu sami s maminkou určili, když jste mluvili o tom, že ji propustíte. Ostatně ty tři tisíce franků jí sotva postačí na cestu — chudák slečna! Loď stojí dva tisíce pět set.“ — „Cože, loď? Já jsem měl za to, že si půjde odpočinout do Lille, k tetě Premaugisové!“ — „Vůbec ne. Už deset let sní o okružní cestě po Středozezemním moři. Já bych řekla, že má docela pravdu, chce-li se trochu povyrazit. Život zde u nás nebyl konec konců tak příliš veselý.“ — Pan hrabě se odhodlal rozmrzet. — „Dobrá, dobrá, nech si tyhle úvahy pro sebe. A nač ještě čekáš? — „Na šek. Blok je ve vašem psacím stole v saloně.“ — „Vlez mi na záda!“ — „Jak je libo, tatínku. Chtěla jsem vám jenom ušetřit, abyste se nemusil dohadovat o těchto věcech se slečnou, která je rozrušena.“ — Podíval se ponejprv své dceři zpříma do tváře, ale ona vydržela jeho pohled s výrazem překvapení a nevědomosti. A ačkoli jsem v té chvíli nemohl pochybovat, že hraje hnusnou komedii, bylo přece v jejím chování cosi ušlechtilého, jakási skoro ještě dětská důstojnost a předčasná trpkost, která svírala srdce. Soudila zřejmě svého otce, ten soud byl bez odvolání a pravěpodobně také bez milosti, ale nikoli beze

smutku. A nebylo to její opovržení, nýbrž její smutek, co jí vydávalo stárnoucího muže na milost a nemilost, neboť v něm nebylo bohužel nic, co by se mohlo shodnout s takovým smutkem, nerozuměl mu vůbec. „Tak tedy ten tvůj šek podpíše,“ prohodil. „Přijď za deset minut.“ — Poděkovala mu úsměvem.

„Je to dítě velmi choulostivé, velmi citlivé, člověk s ní musí šetrně zacházet,“ řekl mi nadutě. „Učitelka jí dost nešetřila. Dokud byla naživu matka, mohla, chudák, zabránit srážkám, ale teď . . .“

Šel přede mnou do jídelny, ale nenabídl mi židli. — „Pane faráři,“ začal, „řeknu vám to raději otevřeně. Mám v úctě kněze, moji předkové udržovali vždycky výborné styky s vašimi předchůdci, ale byl to vztah úcty, vážnosti, a jenom výjimečně přátelství. Nechci, aby se kněz míchal do mých rodinných věcí.“ — „Stává se nám, že jsme do nich zamícháni proti své vůli,“ řekl jsem. — „Jste nedobrovolnou . . . nebo aspoň nevědomou příčinou . . . veliké . . . velikého neštěstí. Přeji si, aby rozhovor, který jste právě měl s mou dcerou, byl poslední. Každý, ba i vaši představení by se se mnou shodli v tom, že kněz tak mladý jako vy by se neměl pokoušet řídit svědomí dívky tohoto věku. Chantal je už až příliš přístupna dojmům. V náboženství je mnoho dobrého, to se rozumí, a velmi dobrého. Ale hlavním posláním církve je chránit rodinu, společnost; církve zavrhuje všechny výstřelky, jest mocností pořádku, míry.“ — „Jak to,“ zeptal jsem se, „že jsem byl příčinou neštěstí?“ — „Můj strýc de la Motte-Beuvron vám to objasní. Zatím vám postačí, když vám řeknu, že neschvaluji vaši neopatrnost a že vaše povaha — odmlčel se na okamžik — vaše povaha i vaše zvyky

se mi zdají nebezpečím pro farnost. Poroučím se vám.“

Otočil se ke mně zády. Neodvážil jsem se jít až do pokoje nebožčina. Zdá se mi, že k mrtvým se máme blížit jenom s velikou jasností duše. Já jsem se cítil příliš rozrušen slovy, která jsem právě uslyšel a v kterých jsem nemohl najít smyslu. Moje povaha, budiž. Ale mé zvyky? Jaké zvyky?

Vrátil jsem se na faru cestou, které říkají, bůhví proč, cesta Rajská – blátivou pěšinou mezi dvěma živými ploty. Musil jsem hned běžet do kostela, kde mě už dávno čekal kostelník. Mé náčiní je v žalostném stavu a musím uznat, že kdybych byl včas udělal vážnou inventuru, byl bych si ušetřil hodně starostí.

Kostelník je stařík dost bručivý a skrývá pod nepřívětivými, ba hrubými způsoby vrtošivou a podivínskou citlivost. U venkovanů se člověk setkává mnohem častěji, než by se myslilo, s touto náladovostí skoro ženskou, která se zdá výsadou zahálčivých boháčů. Také Bůh jenom ví, jak křehké mohou být nevědomky bytosti zazděné po generace a někdy po celá staletí v mlčení, jehož hloubku nejsou s to změřit, neboť nemají po ruce prostředku, kterým by ho přerušily, a ostatně na to ani nepomyslí, sdružující naivně s jednotvárnou denní dřinou pozvolné rozvíjení svých snů . . . až do onoho dne, kdy se někdy . . . Ó, samoto chudých!

Když jsme vyklepali čalouny, odpočívali jsme si chvílku na kamenné lavičce u sakristie. Viděl jsem ho ve stínu, jeho dvě ohromné ruce ovinuté pokojně okolo hubených kolenou, tělo nahnuté kupředu, krátkou kadeř vlasů přilepenou na čelo lesklé od potu. — „Co si o mně myslí lidé ve farnosti?“ zeptal jsem se znenadání. Protože jsem s ním dosud vždycky mluvil jenom o věcech

bezvýznamných, mohla se mu zdát má otázka nesmyslná a já jsem takřka nečekal, že by na ni odpověděl. Je pravda, že mě nechal dlouho čekat. — „Povídají, že špatně jíte,“ vypravil ze sebe konečně dutým hlasem, „a že na katechismu pletete holkám hlavy povídačkami o onom světě.“ — „A vy? Co vy si o mně myslíte, Arsène?“ — Zamyslíl se ještě déle než ponejprv, takže jsem se dal zatím zase do práce a otočil jsem se k němu zády. — „Já bych řekl, že nemáte ještě léta . . .“ — Pokusil jsem se usmát, ale nebylo mi do smíchu. — „Jakáž pomoc, Arsène, léta přijdou!“ — Ale on pokračoval v svém trpělivém a tvrdošijném rozjímání, aniž mě slyšel: „Farář je jako notář. Je tady, když je ho potřeba. Ale dolízat by se nemělo na nikoho.“ — „Ale podívejte se, Arsène, notář pracuje pro sebe, a já pro Pána Boha. Lidé se zřídka obrátí sami od sebe.“ — Sebral svou hůl a opřel se bradou o rukovět'. Člověk by byl řekl, že spí. „Obrátit se . . .“ ozval se konečně, „obrátit někoho . . . Je mi třiasedmdesát let, a jakživ jsem to ještě neviděl. Každý se rodí takový nebo onaký, a umírá stejně. My u nás v rodině patříme k církvi. Můj dědeček byl zvoníkem v Lyoně, má nebožka matka sloužila u pana faráře Wilmana, a není příkladu, že by byl někdo z nás umřel bez svátostí. To už tak chce krev, nedá se nic dělat.“ — „Shledáte se s nimi se všemi tam nahoře.“ — Tentokrát rozvažoval dlouho, dlouho. Pozoroval jsem ho úkosem, zabýváje se dále svou prací, a už jsem pozbyl naděje, že od něho ještě něco uslyším, když pronesl svou poslední věštbu hlasem ošumělým, nezapomenutelným, hlasem, který jako by přicházel z hloubi věků: „Když je člověk mrtev, je všechno mrtvo.“

Dělal jsem, žc nerozumím. Necítil jsem se schopen

odpovědět, a nač také? Jistě nemyslil, že uráží Boha tímto rouháním, kterým se jenom přiznával, že si není s to představit onen věčný život, o kterém mu nepodávala jeho zkušenost věci nijakého platného důkazu, ale který mu přes to odhalovala prostá moudrost jeho rodu jako jistý. Věřil v něj, aniž mohl co vyjádřit ze své víry, on, zákonitý, byť reptající dědic nesčíslných pokřtěných předků . . . Ale co to bylo platno, byl jsem zmražen, srdce mi najednou selhalo, vymluvil jsem se na bolení hlavy a vyšel jsem sám do větru a do deště . . .

Teď, když jsou tyto řádky napsány, hledím ohromen na okno otevřené do noci, na nepořádek na svém stole, na tisíc znamení, viditelných jenom mým očím, v kterých je vepsána jako v tajemném jazyce veliká úzkost těchto posledních hodin. Vidím teď jasněji? Nebo snad síla předtuchy, která mi dovoľovala spojit v jediný trs události o sobě nedůležité, otupěla únavou, nespavostí, znechucením? Nemohu říci. To všechno se mi zdá nesignifické. Proč jsem si nevyžádal od pana hraběte vysvětlení, které pokládal sám kanovník de la Motte Beuvron za nutné? Především proto, že v tom tuším nějaký ohavný úskok slečny Chantal a protože se jej bojím poznat. A potom nechť se mlčí, dokud je mrtvá pod jeho střechou, až do zítřka. Snad později . . . Ale nebude žádného „později“. Mé postavení ve farnosti se stalo tak choulostivým, že zakročení pana hraběte u Jeho Excellence bude jistě mít plný úspěch.

Jakáž pomoc! Marně po sobě čtu tyto stránky, z kterých nemá můj úsudek co odvolávat — zdají se mi liché. To je tím, že žádné rozumování na světě nemůže vzbudit

opravdový smutek — smutek duše — anebo jej přemoci, když do nás vstoupil, Bůh ví, kterou trhlinou naší bytosti . . . Co říkám? Nevstoupil do nás, byl v nás. Věřím čím dál tím víc, že to, co nazýváme smutkem, úzkostí, zoufalstvím, jako bychom si chtěli namluvit, že jde o jistá hnutí duše — je tato duše sama, že od pádu je úděl člověka takový, že nemůže ani v sobě ani mimo sebe pojmout nic leč pod způsobou úzkosti. I ten, kdo je docela lhostejný k věcem nadpřirozeným, zachovává si i v rozkoši mlhavé vědomí děsivého zázraku, kterým je rozpučení jediné radosti u tvora schopného pojmout své vlastní zničení a přinuceného ospravedlňovat rozumovými úvahami, vždycky nejistými, zuřivou vzpouru těla proti této nesmyslné a ohavné domněnce. Zdá se mi, že kdyby nebylo bdělého soucitu Božího, rozpadl by se člověk při prvním uvědomení sebe samého opět v prach.

Právě jsem zavřel okno, rozdělal jsem si oheň. Pro velkou vzdálenost jedné z mých připojených farností jsem zproštěn svátostného postu v den, kdy tam mám sloužit mši svatou. Až dosud jsem nikdy nepoužil té výhody. Dnes si ohřeji šálek slazeného vína.

Když jsem si znovu četl dopis paní hraběnky, zdálo se mi, že vidím a slyším ji samu . . . — „Netoužím po ničem.“ Její dlouhá zkouška byla dokonána, dovršena. Moje začíná. Snad je to táž? Snad chtěl Bůh naložit na má ramena břímě, od kterého právě osvobodil svého vyčerpaného tvora. Odkud mi přišla ona radost smíšená s bází, ona hrozivá sladkost, kterou jsem ucítil v okamžiku, když jsem nad ní dělal kříž? Žena, kterou jsem právě rozhřešil a kterou měla za pár hodin přijmout smrt na prahu důvěrného pokoje, uchystaného pro bez-

pečí a pro odpočinek (vzpomínám si, že druhý den visely ještě její hodinky na zdi, na místě, kam je pověsila, když šla spat), náležela už světu neviditelnému a já jsem pozoroval na jejím čele, aniž jsem to věděl, odraz pokoje mrtvých.

Za to bude jistě třeba platit.

(N. B. — Zde bylo vytrženo několik stránek, zdá se, že ve spěchu. Písmo, které zbylo na okrajích, je nečitelné, každé slovo je rozsekáno tak prudkými tahy pera, že protrhly na mnoha místech papír.)

Jeden bílý list zůstal neporušen. Jsou na něm jenom tyhle řádky.)

„Jsem rozhodnut nezničit tento deník, ale ačkoli jsem měl za to, že je nutno odstranit tyto stránky psané v opravdovém šílenství, chci přece proti sobě uvést toto svědectví, že moje tvrdá zkouška — největší zklamání mého ubohého života, neboť si nedovedu představit nic horšího — mě zastihla na okamžik bez odevzdanosti, bez odvahy, a že na mne přišlo pokušení, abych . . .

(Věta zůstala nedokončena. Na začátku příští stránky chybí několik řádek.)

— — — — —
— — — — —

. . . že je třeba umět udělat konec stůj co stůj.“ — „Jak to,“ řekl jsem, „stůj co stůj? Nerozumím vám. Nerozumím vůbec všem těmto jemnostem. Jsem nešťastný nepatrný kněz, který si nepřeje nic jiného, nežli projít nepozorován. Jestliže dělám hlouposti, jsou přiměřeny mé malosti, dělají mě směšným, měly by vzbuzovat smích. Což by mi ostatně nemohli dopřát času, abych viděl jasně? Ale kdežpak, kněží je tak málo! Kdo je tím vinen? Vybraní jednotlivci, jak se říká, odcházejí do

klášterů, a péče o tři farnosti potom připadne takovému ubohému sedlákovi jako já. Ostatně já nejsem ani sedlák, víte to dobře. Skuteční sedláci opovrhují lidmi jako my, čeledíny, děvečkami, kteří jdou z kraje do kraje, tak jak se jim naskytnou hospodáři, ačli se z nich nestanou podloudníci, pytláci, pobudové, vyvrhelové. Oh, nemám se za pitomce, a bylo by lepší, abych byl hlupák. Ani hrdina, ani světec, ba dokonce . . .“ — „Mlč,“ řekl mi farář z Torcy, „nedělej ze sebe dítě!“

Vítr fičel ostře a já jsem najednou viděl jeho drahý starý obličej zmodralý zimou. — „Pojď sem, jsem promrzlý.“ — Byla to malá bouda, kam dává Clovis otepi. — „Nemohu teď jít s tebou až k tobě, jak bychom vypadali? A potom mě má dovézt garážista pan Bigre až do Torcy. Vlastně jsem měl zůstat ještě pár dní v Lille, tohle počasí mi vůbec nesvědčí.“ — „Přišel jste k vůli mně!“ řekl jsem mu. Pokrčil nejprve s hněvem rameny. — „A což pohřeb? Ostatně do toho ti nic není, můj milý, dělám, co se mi líbí. Přijď ke mně zítra.“ — „Ani zítra, ani pozítří, a patrně ani tento týden, ačli . . .“ — „Žádné ačli. Přijď, nebo nechod'. Ty moc počítáš. Zamotáváš se do samých příslovčí. Člověk musí stavět svůj život velmi jasně, jako francouzskou větu. Každý slouží Pánu Bohu po svém způsobu, v svém jazyce, abych tak řekl. A dokonce tvé vzezření, tvůj oblek, tahle pláštěnka, na příklad . . .“ — „Tahle pláštěnka . . . ale vždyť je to dar mé tety!“ — „Podobáš se nějakému německému romantikovi. A jak vypadáš!“ — Říkal to s výrazem, jaký jsem u něho nikdy neviděl — takřka nenávidným. Myslím, že se s počátku nutil do přísné řeči, ale teď už mu přicházela na rty nejtvrďší slova sama od sebe a on se možná zlobil, že je nemůže zadržet. — „Nemohu za to,

jak vypadám!“ řekl jsem mu. — „Můžeš! Především nemožně jíš. Budu si s tebou musit o té věci vážně promluvit. Ptám se v duchu, uvědomuješ-li si, že . . .“ — Odmlčel se. — „Ne, až později,“ opravil se hlasem už mírnějším. „Nebudeme o tom mluvit v téhle boudě. Zkrátka živiš se proti všemu dobrému smyslu, a pak se divíš, že máš bolesti . . . Na tvém místě bych měl také žaludeční křeče. A co se týče vnitřního života, bojím se, milý příteli, že je tomu právě tak. Nemodlíš se dost. Mám za to, že příliš trpíš na to, jak se modlíš. Člověk musí jíst podle toho, jak se namáhá, a modlit se podle toho, jaké má soužení.“ — „Ale když já . . . já ne . . . Já nemohu!“ zvolal jsem. A hned jsem toho přiznání litoval, neboť jeho pohled ztvrdl. „Nemůžeš-li se modlit, přemílej! Nemyslí si, měl jsem také své trampoty. Dábel mi vnukal takovou hrůzu z modlitby, že se ze mne lil pot, když jsem měl odříkávat růženec. Nu, co tomu říkáš? Chápeš trochu?“ — „Oh, chápu dobře!“ odpověděl jsem s takovým přízvukem, že si mě dlouho prohlížel od hlavy k patě, ale bez nelibosti, naopak . . . — „Poslouchej,“ řekl, „nemyslím, že jsem se v tobě zmylil. Vynasnaž se odpovědět na otázku, kterou ti položím. Oh, dávám ti svou malou zkoušku za to, zač stojí. Je to jenom takový můj nápad, taková pomůcka, abych se ve věci vyznal, a to se ví, už mě to kolikrát napálilo. Zkrátka napřemýšlel jsem se hodně o povolání. Jsme všichni povolání, budiž, jenomže ne všichni týmž způsobem. A abych věci zjednodušil, pokouším se především postavit každého z nás na jeho pravé místo, do Evangelia. Oh, to se rozumí, dělá nás to o dva tisíce let mladšími, ale což! Čas není nic pro Pána Boha, jeho pohled proniká skrze něj. Říkám si, že dávno před naším

narozením — abych mluvil lidským jazykem — nás potkal náš Spasitel někde v Betlémě nebo v Nazaretě, někde na cestách Galileje, což já vím! Jednoho dne mezi všemi dny se jeho oči upřely na nás a naše povolání nabylo podle místa, hodiny, okolností zvláštní povahy. Oh, nevydávám ti to za teologii! Ale zkrátka si myslím a představuji, řekněme třeba sním, že kdyby naše duše, která nezapomněla, která si ustavičně vzpomíná, mohla vléci naše ubohé tělo ze století do století, kdyby je mohla vytáhnout do toho ohromného svahu dvou tisíc let, že by je zavedla rovnou na ono místo, kde . . . Co je? Co je ti? Co se ti stalo?“ — Nevšiml jsem si, že pláči, ani jsem na to nepomyslel. — „Proč pláčeš?“ — Věc je taková, že se odjakživa ocítám v zahradě Olivetské, a to v tom okamžiku — ano, je to divné, právě v tom okamžiku, kdy klade ruku na rámě Petrovo a dává mu onu otázku — celkem velmi zbytečnou, takřka naivní — ale tak dvornou, tak něžnou: „Šimone, spíš?“ Bylo to velmi důvěrné, velmi přirozené hnutí duše, do té chvíle jsem si to neuvědomil, a najednou . . . „Co je s tebou?“ opakoval pan farář z Torcy netrpělivě. „Ale vždyť ty mě ani neposloucháš, ty sníš! Milý příteli, kdo se chce modlit, nesmí snít. Tvoje modlitba uplyvá ve snu. Nic není vážnějšího pro duši než tohle krvácení!“ — Otevřel jsem ústa, chtěl jsem odpovědět, nemohl jsem. Tím hůř! Není to dost, že mi náš Spasitel prokázal tu milost a odhalil mi dnes ústy mého starého mistra, že mne nic nevyrvé z místa zvoleného pro mne od věčnosti, že jsem věznem svaté Agonie? Kdo by si opovážil zakládat na takové milosti. Utřel jsem si oči a vysmrkal jsem se tak neobratně, že se pan farář usmál. — „Nemyslel jsem si, že jsi takové dítě. Jsi hotov s nervy, můj milý.“ (Ale

zároveň si mě už zase prohlížel, a to s pozorností tak pronikavou, že jsem měl co dělat, abych vydržel mlčet. Viděl jsem, jak se jeho pohled pohybuje, a už už byl na pokraji mého tajemství. Oh, je to pravý mistr duší, pán!) Konečně pokrčil rameny jako člověk, který se vzdává. — „Nechme toho, nemůžeme zůstat až do večera v téhle boudě. Je konečně možné, že tě Pán Bůh drží v smutku. Ale pozoroval jsem vždycky, že tyhle zkoušky, aťsi nás vrhají do sebe většího soužení, neohrožují nikdy náš úsudek, jakmile toho žádá prospěch duší. Vypravovali mi už o tobě věci nemilé, mrzuté, ale to je jedno! Zním lidskou zlomyslnost! Ale cos dělal s nebožkou hraběnkou, to byla opravdu hloupost, komedie!“ — „Nerozumím.“ — „Četls *Rukojmí* od p. Claudela?“ Odpověděl jsem, že ani nevím, o kom nebo o čem mluví. — „Nu, tím líp! Jde tam o jednu svatou dívku, která zruší na radu faráře tvého druhu slovo, vdá se za starého odpadlíka, propadne zoufalství, a to všecko pod záminkou, aby uchránila papeže od vězení — jako by nebylo od dob svatého Petra místo papežovo spíše v Mamertinu nežli v paláci vyzdobeném shora dolů od těch renesančních darebů, kteří malovali Pannu Marii podle svých souložnic! Upozorňuji tě, že ten pan Claudel je genius, neříkám, že ne, ale ti literáti jsou všichni stejní: jakmile se dotknou svatosti, pobryndají se vznešeností, jsou od ní celí pomazáni! Svatost není vznešená, a kdybych já byl hrdinku zpovídal, byl bych jí především uložil, aby si dala místo svého ptačího jména — jmenuje se Sygne, Labuť — poctivé jméno křesťanské, a potom aby dostála v slově, neboť člověk má konec konců jenom jedno, a sám náš Svatý Otec je proti tomu bezmocný.“ — „Ale v čem jsem já . . .“ zeptal jsem se. —

„A co ta historie s medailonkem?“ — „S medailonkem?“ Nechápal jsem. — „Nu, trumbelo, viděli vás, slyšeli vás, není v tom zázraku, upokoj se.“ — „Kdo nás viděl?“ — „Její dcera. Ale vždyť ti už de la Motte-Beuvron o tom říkal, nedělej hloupého!“ — „Ne.“ — „Jakže, ne! To je pěkné! Jsem tedy v pasti, teď musím jít až do konce, ne?“ — Já jsem se měl zatím kdy trochu vzpamatovat a ani jsem nemukl. Jestliže slečna Chantal překroutila pravdu, udělala to jistě obratně, a já se budu zmítat v síti pololží, z které se nevytrhnu bez nebezpečí, že i já mrtvou zradím. Pan farář se zdál zaražen a překvapen mým mlčením. — „Rád bych věděl, čemu říkáš odevzdanost . . . Donutit matku, aby hodila do ohně jedinou památku na mrtvé dítě, to se podobá nějakému židovskému příběhu, to je Starý zákon. A jakým právem jsi mluvil o věčném odloučení? Duše se nevydírají, můj milý.“ — „Vy líčíte věci takto, já bych je mohl vylíčit jinak,“ řekl jsem. „Ale nač to? To hlavní je pravda.“ — „To je tvá celá odpověď?“ — „Ano.“ — Myslil jsem, že mě zahrne výtkami. On naopak velmi zbledl, takřka zesinal, a já jsem tu chvíli pochopil, jak mě má rád. „Nezdržujme se už tady,“ zakoktal, „a zvláště už k sobě nepouštěj dceru. Je to d'áblice.“ — „Nezavru jí dveře, nezavru dveře nikomu, dokud budu farářem této farnosti.“ — „Tvrdí, že její matka ti odolávala až do konce, žeš ji zanechal v neuvěřitelném rozčilení a duševním zmatku. Je to pravda?“ — „Ne!“ — „Zanechals ji . . .“ — „Zanechal jsem ji s Bohem, v pokoji.“ — „Ach! (Zhluboka si oddechl.) Pomysli si, že jí mohla při umírání zůstat vzpomínka na tvé vymáhání, na tvou tvrdost.“ — „Umřela v pokoji.“ — „Co o tom víš?“ — Nebyl jsem ani v pokušení zmínit se o dopise. Kdyby se to

přirovnání nezdálo směšné, řekl bych, že jsem se proměnil v mlčení od hlavy k patě. V mlčení a noc. — „Ale zkrátka umřela. Co si o tom mají lidé myslit! Takové výstupy nejsou k ničemu u ženy se srdeční vadou.“ Já jsem mlčel. Po těch slovech jsme se rozešli.

Vrátil jsem se pomalu do fary. Nic mě nebolelo. Cítil jsem dokonce, že se mne spadla velká tíha. Setkání s panem farářem z Torcy bylo takřka generální zkouškou rozhovoru, který vedu ustavičně se svými představenými, a já jsem shledával takřka s radostí, že nemám co říci. Už dva dny jsem se bál, aniž jsem si to jasně uvědomoval, aby mě neobviňovali z chyby, které jsem se nedopustil. V tom případě by mi byla bránila poctivost, abych nesetrvával v mlčení. Místo toho jsem mohl napříště nechat každého soudit podle libosti o činech svého úřadu, které mohly být ostatně hodnoceny velmi různě. A bylo mi také velkou úlevou pomyšlení, že se mohla slečna Chantal poctivě mýlit o pravé povaze rozhovoru, který patrně slyšela velmi špatně. Domnívám se, že byla v zahradě pod oknem, jehož římsa je velmi vysoko od země.

Když jsem přišel do fary, velmi jsem se podivil, že mám hlad. Má zásoba brambor není vyčerpána, dávám si je často péci na žhavém uhlí a polévám je čerstvým máslem. Mám také vejce. Víno je opravdu ledajaké, ale když je ohřeji a osladím, jakž takž ujde. Byl jsem tak prokřehlý, že jsem si ho nalil plnou miskou. Není toho víc, než co by se vešlo do sklenice na vodu, přísahám. Když jsem dojídal, vešel pan farář z Torcy. Překvapení — ale nejenom překvapení — mě přibilo na místo. Vstal jsem vrávoraje, vypadal jsem asi pomateně. Levou rukou jsem při tom neobratně zavadil o láhev, rozbila

se se strašným řinkotem. Po dlaždicích se roztekla stružka černého blátivého vína.

„Ubohé dítě!“ řekl. A opakoval měkce: „Takhle je to . . . takhle je to tedy . . .“ — Nechápal jsem ještě, nechápal jsem nic, leda že onen zvláštní pokoj, z kterého jsem se prve těšil, byl, jako vždycky, jenom předzvěstí nového neštěstí. — „To není víno, to je hnusná tinktura. Ty se otravuješ, hlupáku!“ — „Nemám jiné.“ — „Měls mi o ně říci.“ — „Přisahám vám, že . . .“ — „Mlč!“ — Odhrnul nohou střepy z láhve, jako by drtil nečisté zvíře. Čekal jsem, až bude hotov, nejsa schopen jediného slova. — „Jak chceš potom vypadat, nešťastníče! S takovou tekutinou v žaludku bys měl být už dávno nebožtík!“ Stoupl si přede mne s oběma rukama v kapsách kleriky, a když jsem viděl, jak pohybuje rameny, cítil jsem, že řekne všecko, že mi nedaruje ani slovo. — „Podívej se, zmeškal jsem vůz pana Bigra, ale jsem rád, že jsem přišel. Nejdřív si sedni!“ — „Ne!“ odpověděl jsem. A cítil jsem, jak se mi hlas chvěje v prsou, tak jak se mi stává vždycky, když mě jisté hnutí duše — nevím, co je to — upozorní, že moje chvíle přišla, že se mám postavit čelem. Stát čelem neznamená vždycky odolávat. Mám dokonce za to, že v té chvíli bych byl vyznal cokoliv, jenom aby mě nechali na pokoji, s Bohem. Ale žádná síla na světě by mi nebyla zabránila, abych nezůstal stát. — „Poslouchej, začal zase pan farář z Torcy, „já ti to nemám za zlé. A nemysli si, že tě mám za opilce. Náš přítel Delbende položil hned napoprvé prst na bolavé místo. My všichni, kteří pocházíme z venkova, jsme více méně syny alkoholiků. Tvoji rodiče nepili víc než druzí, snad pili méně, jenomže málo jedli, anebo nejedli vůbec. Přidej k tomu, že se z nedostatku lepších

věcí napájeli bryndami jako tahle, léky, které by zabili koně. Co chceš dělat? Dříve nebo později bys ji byl ucítil, tuhle žízeň, žízeň, která není konec konců tvá, a to trvá, pamatuj si, to může trvat celá staletí, tahle žízeň chudých lidí, to je pevné dědictví! Pět generací milionářů ji nedovede vždycky uhasit, žhne v kostech, v morku. Nepotřebuješ mi odpovídat, že sis nic neuvědomil, jsem si tím jist. A i kdybys pil denně jenom porci jako slečinka, to je jedno. Narodil ses nasycen, nebožáku. Byls čím dál tím víc náchylen chtít na víně — a na jakém víně! — sílu a odvalu, kterou bys našel v dobré a pravé pečení. Nejhorší, co nás může potkat, je po lidsku řečeno smrt, a ty ses soustavně zabíjel. Nebylo by útěchou, i kdybychom si mohli říci, že ses přivedl do země dávky, která by nestačila ani na to, aby udržela při zdraví a radosti anjouského vinaře, nemyslíš? A upozorňuji tě, žes neurážel Pána Boha. Teď jsi však varován, můj milý. Teď bys ho urážel.“

Odmlčel se. Pohlédl jsem bezděky na něho, tak jak jsem pohlédl na Mitonneta nebo na slečnu nebo . . . Oh, ano, cítil jsem, jak se ze mne přelévá onen smutek. . . Ale on, to je člověk silný a klidný, pravý služebník Boží, pravý muž. On se také postavil čelem. Zdálo se, že si dáváme sbohem z dálky, z jednoho kraje neviditelné cesty na druhý.

„A teď,“ dopověděl hlasem trochu chraptivějším než obyčejně, „nedělej si těžkou hlavu. Mám jenom jedno slovo, a to ti dávám. Jsi přece jenom náramný páteřík! Aniž chci pomlouvat nebožku, nutno uznat, že . . .“ — „Nechme toho,“ řekl jsem. — „Jak myslíš.“

Byl bych raději odešel do boudy zahradníkovy jako před hodinou. Ale on byl u mne, musil jsem počkat, jak

se jemu zlíbí. Bůh budiž pochválen! Dopřál mi toho, že mě starý mistr nezklamal, že splnil ještě jednou svůj úkol. Jeho neklidný pohled se najednou upevnil a já jsem opět slyšel hlas, který dobře znám, silný, smělý, plný tajemné veselosti.

„Pracuj,“ řekl mi, „dělej zatím malé věci, den ze dne. Přičiňuj se, seč jsi. Představ si školáka, který se nahýbá nad písmem a vyplazuje jazyk. Právě tak si nás přeje Pán Bůh vidět, když nás ponechá našim vlastním silám. Malé věci vypadají jako nic, ale přinášejí pokoj. Jsou jako polní kvítí, rozumíš. Zdá se nám, že nemají vůně, a všechny dohromady vonějí. Modlitba malých věcí je nevinná. V každé malé věci je anděl. Modlíš se k andělům?“ — „Bože můj, ano . . . to se rozumí.“ — „Nemodlíme se dost k andělům. Nahánějí trochu strach teologům vzhledem k těm starým heresím východních církví — nervosní strach, rozumíš! Svět je pln andělů. A co Panna Maria — modlíš se k Panně Marii?“ — „Jakpak ne!“ — „To se řekne. Ale modlíš se k ní jak se patří, modlíš se k ní dobře? Je to naše matka, to se rozumí. Je to matka lidského pokolení, nová Eva. Ale je také jeho dcerou. Starý svět, bolestný svět, svět před příchodem milosti ji dlouho choval na svém zoufajícím srdci, věky a věky, v temném, nepochopitelném čekání na *virgo genitrix* . . . Věky a věky chránil svýma starýma rukama obtíženýma zločiny, svýma těžkýma rukama zázračnou dívenku, jejíž jméno ani neznal! Malá dívenka, královna andělů! A tou zůstala, nezapomínej na to! Středověk to dobře pochopil, středověk pochopil všecko. Ale jdi zabránit pitomcům, aby nepředělávali po svém „drama Vtělení“, jak oni říkají. Poněvadž mají za to, že musí v zájmu důstojnosti oblékat za kašpárky obyčejné

okresní soudce a přišívat stužky na rukávy kontrolorů železných drah, bylo by je hanba přiznat nevěřícím, že jedno jediné drama, drama všech dramát — neboť není jiného — se odehrálo bez dekorací a bez prýmků. Představ si! Slovo se stalo tělem, a žurnalisté oněch časů se o tom nic nedověděli! A každodenní zkušenost je přece poučuje, že je to čertovská práce, rozeznat pravou velikost, byť lidskou, genia, hrdinství, ba i lásku — jejich ubohou lásku! Dopadá to tak, že devětadevadesátkrát ze sta nosí květy své rétoriky na hřbitov, vzdávají se teprve mrtvým. A což svatost Boží! Prostota Boží, děsivá prostota Boží, která svrhla pýchu Andělů! Ano, démon se jí bezpochyby pokusil pohlédnout v tvář, a ta nesmírná pochodeň, planoucí na vrcholku stvoření, se rázem zřítla do noci. Židovský národ měl tvrdou lebku, jinak by byl pochopil, že Bůh učiněný člověkem, uskutečňující dokonalost člověka by mohl minout nepozorován, že je třeba otevřít oči. Podívej se, zrovna ten příběh s triumfálním vjezdem do Jerusalema se mi zdá tak krásný! Náš Spasitel ráčil okusit triumfu tak jako ostatního, tak jako smrti, neopovrhl ničím z našich radostí, odmítl jenom hřích. Na své smrti si dal arci záležet, nic jí nechybí. Kdežto jeho triumf, to je triumf pro děti, nezdá se ti? Lidový obrázek s oslátkem, se zelenými větvemi a s venkovany, kteří tleskají rukama. Roztomilá, trochu ironická parodie císařské okázalosti. Náš Spasitel jako by se usmíval. — Náš Spasitel se usmívá často — říká nám: „Neberte tyhle věci příliš vážně, ale jsou dovolené triumfy, není zapověděno triumfovat, a já nechci, aby Jana z Arcu třeba myslila, že dělá něco zlého, až bude vstupovat do Orleansu pod květinami a korouhvemi, v své krásné tunice ze zlatého sukna. Poněvadž vám na něm

tolik záležití, ubohé děti, posvětil jsem i ten váš triumf, požehnal jsem jej, tak jako jsem požehnal víno vašich vinic.' — A co se týče zázraků, je tomu právě tak. Nedělá jich víc, než je třeba. Zázraky, to jsou obrázky v knize, krásné obrázky! Ale teď si všimni jedné věci, hochu: Panna Maria neměla ani triumfu, ani zázraků. Její syn nedovolil, aby o ni zavadila lidská sláva ani nejjemnějším okrajem svého velkého divého křídla. Nikdo nežil, netrpěl, neumřel tak prostě a v tak hluboké nevědomosti o své vlastní důstojnosti, o důstojnosti, která ji přece staví nad anděly. Neboť ona byla zrozena bez hříchu — jaká úžasná samota! Pramen tak čistý, tak průzračný, ta průzračný a tak čistý, že se v něm ani nemohla vidět zrcadlit svůj vlastní obraz, stvořený jenom k radosti Otce — ó posvátná samoto! Starověcí démoni spřátelení s člověkem, zároveň jeho páni i služebníci, strašní patriarchové, kteří vedli první kroky Adamovy na prahu prokletého světa, Lest a Pýcha — ty všechny vidíš, jak hledí z dálky na tohoto zázračného tvora postaveného mimo jejich dosah, nezranitelného a bezbranného. Náš ubohý rod nestojí za mnoho, to se ví, ale dětství vždycky dojírá jeho útroby, nevědomost malých ho nutí klopat oči — oči, které poznaly dobro i zlo, oči, které viděly tolik věcí! Ale to je konec konců jenom nevědomost. Panna, to byla Nevinnost. Uvědom si, čím jsme pro ni my, lidské plémě! Oh, to se rozumí, ona nenávidí hřích, ale nemá s ním konec konců žádnou zkušenost, onu zkušenost, která nechyběla ani největším svatým, ani samotnému svatému z Assisi. Pohled Panny je jediný pohled opravdu dětský, jediný pravý dětský pohled, který se kdy pozvedl na naši hanbu a naše neštěstí. Ano, milý hochu, aby se k ní člověk dobře modlil, musí na sobě

cítit tento pohled, který není zcela pohledem shovívavosti — neboť shovívavost není bez jisté hořké zkušenosti — nýbrž pohledem něžné útrpnosti, bolestného úžasu a ještě jakéhosi jiného citu, nepojatelného, nevýslovného, citu, který ji dělá mladší nežli hřích, mladší nežli plémě, z kterého vyšla, a ačkoli je Matkou skrze milost, Matkou milostí, je mladší dcerou pokolení lidského.“

„Děkuji vám,“ řekl jsem. Nenašel jsem jiného slova. A i to jsem ještě vyslovil tak chladně! — „Prosím vás, požehnejte mi!“ řekl jsem tímž tónem. Ve skutečnosti jsem už deset minut zápasil se svou bolestí, se svou hnusnou bolestí, která nebyla nikdy naléhavější. Bože můj, bolest by byla ještě snesitelná, ale dávení, které ji teď doprovází, mě připravuje o všecku odvahu. Byli jsme právě na prahu. — „Ty máš soužení,“ odpověděl mi, „na tobě jest, abys mi požehnal.“ — Vzal mou ruku do své, pozdvihl si ji spěšně k čelu, a odešel. Je pravda, že vítr dul krutě, ale bylo to po prvé, co jsem neviděl, jak napřimuje svou vysokou postavu. Kráčel docela sehnut.

Když pan farář odešel, sedl jsem si na okamžik v kuchyni, nechtěl jsem moc uvažovat. Jestliže to, co se mi děje, nabývá v mých očích takové důležitosti, je to tím, že se mám za nevinného. Je jistě mnoho kněží, kteří jsou schopni velkých neopatrností, a mne neobviňují z ničeho jiného. Je velmi možné, že vzrušení uspíšilo smrt paní hraběnky, a pan farář z Torcy se mýlí jenom v tom, že mu není známa pravá povaha našeho rozhovoru. To pomyšlení mi přineslo úlevu, ať se to zdá sebe zvláštnější. Když tedy ustavičně lituji své nedostatečnosti, budu tolik váhat, nežli se zařadím mezi prostřední kněze? Mé první školní úspěchy byly bezpochyby příliš sladké

srdci malého ubožáka, kterým jsem tenkrát byl, a vzpomínka na ně mi přese všechno zůstala. Nesnáším dobře pomýšlení, že když jsem byl ‚skvělým‘ žákem — příliš skvělým! — že bych si měl teď sednout do nejzadnější lavice, mezi lenochy. Říkám si také, že poslední výčitka pana faráře není tak nespravedlivá, jak jsem měl nejprve za to. Je pravda, že mi v té věci svědomí nic nevyčítá: nezvolil jsem si dobrovolně potravu, která se mu zdá výstřední. Můj žaludek jinou nesnášel, to je všechno. Byl-li to omyl, myslím si, aspoň to nikoho nepohoršilo. To doktor Delbende upozornil mého starého mistra a směšná příhoda s rozbitou lahví ho prostě utvrdila v jednostranném domnění.

Na konec jsem se usmál svým obavám. Některým ovšem — paní Pégriotové, Mitonnetovi, panu hraběti, několika jiným — není neznámo, že piji víno. Ale co je víc? Bylo by nesmyslné, kdyby mi měli pokládat za zločin chybu, která by snad byla nejvýš jenom hříchem mlsnosti, jemuž podléhá mnoho mých spolubratří. A Bůh ví, že já tady nemám pověst mlsného.

(Přerušil jsem tento deník před dvěma dny, měl jsem velkou nechuť psát jej dál. Když to uvážím, bojím se, že poslouchám méně oprávněné úzkostlivosti nežli pocitu hanby. Pokusím se vydržet až do konce.)

Po odchodu pana faráře z Torcy jsem šel ven. Měl jsem se jít nejprve poptat po jednom nemocném, panu Duplouyovi. Našel jsem ho chroptícího. Podle lékaře trpěl jenom dost mírným zápalem plic, ale je to tlustý člověk, jeho srdce příliš tučné najednou vypovědělo. Jeho žena seděla na bobku před krbem a ohřívala klidně šálek kávy.

Nebyla si vědoma ničeho. Řekla jenom: ‚Máte snad pravdu, nevydrží.‘ Za chvíli pozdvihla pokrývku a řekla ještě: ‚Už se natahuje, to je konec.‘ Když jsem přišel se svatými oleji, byl mrtev.

Běžel jsem. Neudělal jsem dobře, že jsem přijal velký šálek kávy s jalovcovou. Jalovcová je mi odporná. To, co tvrdil doktor Delbende, je bezpochyby pravda. Můj odpor se podobá odporu z nasycenosti, ze strašné nasycenosti. Stačí mi cítit vůni. Mám pocit, že mi jazyk opuchá v ústech jako houba.

Měl jsem se vrátit na faru. U mne, v mém pokoji, mě naučila zkušenost pozvolna jistým cvikům, kterým by se lidé smáli, ale které mi umožňují bojovat proti mé nemoci, uspávat ji. Každý, kdo ví, co je trpět, pochopí na konec velmi dobře, že s bolestí se musí zacházet opatrně, že se na ni často vyzraje lstí. Každá má sice svou osobnost, své libůstky, ale všechny jsou zlé a hloupé a úskok, který se ukázal dobrým jednou, může sloužit neomezeně. Zkrátka cítil jsem, že útok bude krutý, a dopustil jsem se té pošetilosti, že jsem mu chtěl vzdorovat přímo. Bojím se, že mě to zahubilo.

Noc se snesla velmi rychle. Aby bylo neštěstí dovršeno, měl jsem ještě vykonat několik návštěv v okolí statku Galbat, cesty jsou tam špatné. Nepršelo, ale půda je tam jílová, lepila se mi na podešve; schne teprve v srpnu. Lidé mi po každé udělali místo u krbu, u kamen napaných hrubým uhlím z Bruays, v spáncích mi bušilo, že jsem sotva slyšel, co se povídá, odpovídal jsem takřka nazdařbůh, vypadal jsem asi velmi podivně. Přece jsem však vydržel: cesta do Galbatu je vždycky namáhavá, protože domy jsou rozsety po lukách, daleko jeden od druhého, a já bych tam byl nerad promarnil ještě jeden

večer. Sem tam jsem nahlédl potají do svého sešitku, přeškrtnul jsem jméno, ale jejich řada se mi zdála nekonečná. Když jsem byl konečně hotov a pod širým nebem, bylo mi tak špatně, že jsem neměl dost odvahy jít na silnici a pustil jsem se po kraji lesa. Ta cesta mě vedla okolo domu Dumouchelových, kde jsem se chtěl také zastavit. Serafita už totiž nechodí čtrnáct dní na náboženství, umínil jsem si tedy, že se na to zeptám otce. Šel jsem nejprve dost statečně, moje žaludeční bolest se zdála méně prudká, trpěl jsem už takřka jenom závratí a návaly k zvracení. Vzpomínám si velmi dobře, že jsem minul roh lesa Auchy. První mdloba mě musila zastihnout kousek za ním. Zdálo se mi, že ještě zápasím o to, abych se udržel na nohou, a přece jsem už cítil na tváři mrazivý jíl. Konečně jsem vstal. Hledal jsem dokonce v křoví růženec. Má ubohá hlava už nemohla dál. Ustavičně se mi v ní vynořoval obraz Panny - Dítěte, tak, jak mi jej načrtl pan farář, a jakkoli jsem se namáhal, abych nabyl plného vědomí, přecházela moje modlitba po každé v snění, jehož nesmyslnost jsem chvílemi rozeznával. Nemohu říci, jak dlouho jsem takto šel. Ať už byly mé přízraky příjemné nebo nepříjemné, nemohly upokojit nesnesitelnou bolest, která mě ohýbala ve dvě. Myslím, že jenom ona mi bránila, abych se nepropadl v šílenství — byla jako pevným bodem v marném uplývání mých snů. Pronásledují mě ještě, co toto píši, ale díky nebi ve mně nezanechávají výčitek, neboť má vůle jich nepřijímala, zavrhovala jejich ztřeštěnost. Jak je slovo muže božího mocné! Ovšem, prohlašuji tady slavnostně, že jsem nikdy nevěřil, že u mne jde o vidění ve smyslu, jaký se dává tomuto slovu, neboť mne tak říkajíc nikdy neopustilo vědomí mé nehodnosti, mého

neštěstí. Proto však není méně pravda, že obraz, který se ve mně tvořil, nebyl z těch, které duch podle libosti přijímá nebo zapuzuje. Mám se k tomu odvážit přiznat? . . .

(Tady je přeškrtnáno deset řádek.)

. . . Vznešená bytost, jejíž ručky pustily blesk, její ruce plné milostí . . . Hleděl jsem na její ruce. Hned jsem je viděl, hned jsem je zase neviděl, a poněvadž jsem už zase nemohl vydržet bolestí a cítil jsem, jak se znovu sesouvám, vzal jsem jednu do svých. Byla to dětská ručka, ručka chudého dítěte, opotřebovaná už prací a praním. Jak to vylíčit? Nechtěl jsem, aby to byl sen, a přece si vzpomínám, že jsem zavřel oči. Báł jsem se, že zvednu-li víčka, uvidím tvář, před kterou se ohýbá každé koleno. Uviděl jsem ji. Byla to také tvář dítěte, anebo velmi mladé dívky, bez jakékoliv skvělosti. Byla to tvář samého smutku, ale smutku, který jsem neznal, v kterém jsem nemohl mít podílu, tak blízkého mému srdci, mému bídnému lidskému srdci, a přece nepřístupného. Není lidského smutku bez hořkosti, a tenhle byl samá sladkost, není lidského smutku beze vzpoury, a tenhle byl samá odevzdanost. Připomínala jakousi velikou noc, sladkou a nekonečnou. Náš smutek se zkrátka rodí ze zkušenosti naší bídy, ze zkušenosti vždycky nečisté, a tenhle byl nevinný. Tenhle byl samá nevinnost. Pocho-pil jsem tu chvíli význam jistých slov pana faráře, která se mi zdála temná. Bylo kdysi třeba, aby Bůh zahalil jakýmsi zázrakem tento panenský smutek, neboť ať jsou lidé sebe slepější a tvrdší, byli by poznali po tomto znamení svou drahocennou dceru, nejmladší dítě svého prastarého rodu, nebeské rukojmí, kolem kterého řvou d'á-

blové, a byli by povstali všichni najednou, byli by jí udělali hradbou ze svých smrtelných těl.

Myslím, že jsem šel ještě nějakou dobu, ale sešel jsem s cesty, klopýtal jsem v husté trávě, která se mi bořila pod chodidly. Když jsem si všiml, že jsem zabloudil, stál jsem před živým plotem, který se mi zdál příliš vysoký a příliš hustý, abych se jej mohl pokusit přelézt. Šel jsem podle něho. Voda se řinula s jeho větví, tekla mi na krk a na ruce. Moje bolest se pomalu tišila, ale plival jsem bez ustání vlažnou vodu, která mi chutnala po slzách. Sáhnout si do kapsy pro kapesník se mi zdálo nad mé síly. Neztratil jsem ostatně vědomí, cítil jsem se prostě otrokem bolesti příliš živé nebo spíše vzpomínky na tuto bolest — neboť jistota, že se vrátí, mne skličovala ještě víc než bolest sama — a já jsem šel za ní jako pes za svým pánem. Říkal jsem si také, že každou chvíli padnu, že mě tam najdou polomrtvého, že to bude o pohoršení víc. Zdá se mi, že jsem zavolal. Má paže, která se opírala o plot, se najednou octla v prázdnu, kdežto půda pode mnou uhnula. Došel jsem nevědomky k okraji svahu a narazil jsem koleny i čelem na kamenitý povrch cesty. Na okamžik jsem měl ještě za to, že jsem se opět postavil na nohy a že jdu. Pak jsem si uvědomil, že je to jenom ve snu. Noc se mi najednou zdála černější, neprostupnější, myslil jsem, že znovu padám, ale tentokrát do ticha. Sesul jsem se do něho naráz. Zavřelo se nade mnou.

Když jsem zase otevřel oči, vrátila se mi ihned paměť. Zdálo se mi, že svítá. Byl to odraz lucerny na svahu přede mnou. Viděl jsem také vlevo mezi stromy jinou jasnost a poznal jsem na první pohled dům Dumouchelův, podle směšné verandy. Promočená sutana se mi lepila na záda, byl jsem sám.

Kdosi mi postavil lucernu k samé hlavě --- jednu z těch stájových luceren na petrolej, které dávají víc kouře než světla. Veliká můra kroužila okolo ní. Pokusil jsem se vstát, ale ačkoli se mi to nepodařilo, cítil jsem se silnějším, nic mě už nebolelo. Konečně jsem seděl. Z druhé strany plotu jsem slyšel stenat a funět dobytek. Uvědomoval jsem si dokonale, že i kdyby se mi podařilo vstát, je už pozdě na útěk, že mi už nezbývá leč snášet trpělivě zvědavost toho, kdo mě objevil a kdo si přijde co nevidět pro lucernu. Běda, pomyslil jsem si, dům Dumouchelův je věru poslední, u kterého bych byl chtěl být sebrán. Pozdvihl jsem se na kolena, a najednou jsme se octli tváří v tvář. Když stála, nebyla větší než já na kolenou. Její hubená tvářička nevypadala o nic méně zchytrale než obyčejně, ale především jsem v ní zpozoroval výraz mírné, poněkud slavnostní a takřka komické vážnosti. Poznal jsem Serafitu. Usmál jsem se na ni. Myslíla pravděpodobně, že se jí vysmívám, zlé světýlko se zažehlo v jejím šedém pohledu, tak málo dětském, před kterým jsem už tolikrát musil sklopit oči. Všiml jsem si v tom okamžiku, že drží v ruce hliněnou misku plnou vody, v které plove jakýsi hadr, ne tuze čistý. Vzala misku mezi kolena. — „Šla jsem do ní nabrat vody k rybníčku, bylo to jistější. Jsou všichni doma, bratranec Viktor má svatbu. Já jsem šla zahnat krávy.“ — „Dej pozor, abys nedostala bití.“ — „Bití? Nikdy mě nebili. Jednou na mne tatínek napřáhl. ‚Ať tě nenapadne na mne sáhnout,‘ povídám mu, ‚nebo zaženu Zrzku na jedovatou trávu, naduje se a pukne!‘ — Zrzka je naše nejkrásnější kráva.“ — „Nemělas s ním takhle mluvit, to je špatné.“ — „Špatné je,“ odpověděla krčíc rameny, „když se někdo zřídí tak jako vy teď.“ —

Cítil jsem, jak blednu; ona se na mne dívala zvědavě. — „Štěstí, že jsem vás našla. Když jsem hnala krávy, skutálel se mi dřevák, sběhla jsem dolů, myslila jsem, že je po vás.“ — „Je mi líp, vstanu.“ — „Nechod'te aspoň domů takhle zdělán!“ — „Co je se mnou?“ — „Zvracel jste, máte obličej zamazaný, jako byste byl jedl ostružiny.“ — Zkusil jsem vzít do rukou miskou, ale málem by mi byla vyklouzla. — „Moc se třesete, nechte mě, já jsem tomu zvyklá, ach já, když měl svatbu bratr Narcis, to to teprve bylo!“ — Cvakal jsem zuby, ale ona na konec porozuměla, že na ní chci, aby přišla zítra na faru, že jí všecko vysvětlím.“ — „To ne, kdepak! Napovídala jsem o vás zlých věcí, až hrůza! Musil byste mi nabít. Jsem žárlivá, hrozně žárlivá, žárlivá jako bestie. A dejte si pozor na ostatní. Jsou to svatoušci, donašečky.“ Za řeči mi jezdila hadrem po čele a po tvářích. Čerstvá voda mi dělala dobře, vstal jsem, ale pořád jsem se tak třásl. Konečně to drkotání přestalo. Malá Samaritánka zvedla lucernu k mé bradě, nejspíš aby posoudila svou práci. — „Chcete-li, dovedu vás až na konec cesty. Dejte pozor na díry. Až vyjdete z pastvisk, půjde to už samo.“ — Vykročila přede mnou, a když se pěšina rozšířila, počkala na mne a vložila způsobně ruku do mé. Nemluvili jsme ani jeden ani druhý. Krávy truchlivě bučely. V dálce bylo slyšet bouchnout dveře. — „Musím se vrátit,“ řekla. Ale postavila se přede mne, napřimujíc se na krátkých nohou. — „Nezapomeňte si lehnout, až přijdete domů, to je nejlepší. Jenomže nemáte nikoho, kdo by vám ohřál kávy. Mužský bez ženy, to se mi zdá nešťastné, nepřírozené.“ — Nemohl jsem odvrátit oči od jejího obličeje. Všecko je v něm zvadlé, takřka zestárlé, jenom

čelo zůstalo tak čisté. Nebyl bych si myslil, že to čelo je tak čisté! — „Poslouchejte, nevěřte tomu, co jsem povídala! Já vím dobře, že jste to neudělal schválně. Nasypali vám asi prášku do sklenice, to jim dělá legraci. Ale teď si nikdo ničeho nevšimne, když jsem vás našla první. Utřou hezky nos . . .“ — „Kde vězíš, couro!“ — Poznal jsem hlas jejího otce. Seskočila po svahu jako kočka, v jedné ruce dřeváky, v druhé lucernu. „Pst! Jděte honem domů! Právě dnes v noci se mi o vás zdálo. Vypadal jste smutně jako teď, probudila jsem se s pláčem.“

Doma jsem si musil vyprat sutanu. Sukno bylo tuhé, voda všecka zčervenala. Pochopil jsem, že jsem vy-chrlil mnoho krve.

Když jsem si lehal, byl jsem takřka rozhodnut, že pojedu brzo ráno vlakem do Lille. Moje překvapení bylo takové — strach před smrtí přišel později — že kdyby byl býval starý doktor Delbende živ, byl bych bezpochyby běžel v tmavou noc až do Desvres. A co jsem nečekal, to se jako vždycky vyplnilo. Spal jsem na jednu zápřež a probudil jsem se ráno s kohouty, velmi čilý. Dal jsem se dokonce do bláznivého smíchu, když jsem se podíval zblízka na svůj smutný obličej, přejížděje znovu a znovu břitvou po vousech, s kterými žádné škrabadlo jakživ nic nespraví, po pravých vousech tuláka nebo formana . . . Snad by mohla krev, od které je pomazána má sutana, pocházet na konec z nosu? Proč mě hned nenapadla domněnka tak pravděpodobná? Ale krvácení asi na mne přišlo za oné krátké mdloby a já jsem ztratil vědomí s pocitem, že je mi hrozně špatně od žaludku.

Ale pojedu nicméně tenhle týden do Lille na poradu.

Po mši jsem šel za spolubratrem do Haucolte, aby mě laskavě zastal, budu-li pryč. Zním toho kněze málo, ale je takřka stejného věku se mnou a vnuká mi důvěru. Náprsenka mé sutany je hrozná na pohled, ať jsem ji umýval, jak umýval. Vypravoval jsem mu, že se mi na ni ve skříni převrhla lahvička červeného inkoustu, a on mi ochotně půjčil starou kleriku. Co si o mně myslil? Nemohl jsem číst v jeho pohledu.

Pan farář z Torcy byl včera převezen na kliniku do Amiensu. Trpí prý nepříliš vážnou srdeční krizí, ale neobejde se bez péče, musí mít u sebe ošetřovatelku. Nechal pro mne lístek naškrábaný tužkou, zatím co ho kladli do vozu: „Můj milý nemotoro, modli se dobře k Pánu Bohu a přijed' mě navštívit příští týden do Amiensu.“

Když jsem vycházel z kostela, měl jsem najednou před sebou slečnu Louisu. Měl jsem za to, že je bůhví-kde. Přišla pěšky z Arches, její stěvíce byly samé bláto, její obličej se mi zdál špinavý a strhaný, jedna její vlněná rukavice byla roztrhána a čouhaly z ní prsty. Ona kdysi tak upravená a bezvadná! Dotklo se mne to strašně. A přece jsem hned při prvním slově pochopil, že její utrpení je z těch, ke kterým se nelze přiznat.

Řekla mi, že nedostává už šest měsíců plat, že jí notář pana hraběte nabízí nepřijatelné narovnání, že se neodvažuje vzdálit z Arches, žije tam v hotelu. — „Pán zůstane sám, je to člověk slabý, sobecký, připoutaný k svým zvykům, jeho dcera s ním bude zkrátka hotova.“ — Pochopil jsem, že ještě doufá, neodvažují se říci več. Snažila se zaokrouhlovat věty jako kdysi a její hlas se chvílemi podobal hlasu paní hraběnky, od které měla také přimhuřování víček nad krátko-

zrakým pohledem . . . Dobrovolné ponížení je královské, ale podívaná na rozkládající se marnivost není tuze krásná . . .

„Ba i milostivá paní,“ řekla, „se mnou zacházela jako se služebnou osobou. A přece můj prastrýc, major Heudebert, se oženil s jednou de Noiselovou, a Noiselové jsou jejich příbuzní. Zkouška, kterou na mne Pán Bůh sesílá . . .“ — Nemohl jsem si zabránit, abych ji nepřerušil: „Nevzývejte Boha tak lehkomyšlně!“ — „Oh, vám je snadné mě odsoudit, mnou pohrdat. Vy nevíte, co je to samota!“ — „To neví člověk nikdy. Člověk nejde nikdy až na dno své samoty.“ — „Ale vy máte aspoň své zaměstnání, dny vám rychle utíkají.“ Tomu jsem se bezděky usmál. — „Vy se teď musíte vzdálit,“ řekl jsem, „odejít z kraje. Slibuji vám, že vám vymohu, co vám patří. Dám vám to poslat na místo, které mi označíte.“ — „Nejspíš s přispěním slečny, ne? Nemyslím si nic zlého o tom dítěti, odpouštím jí. Je to povaha náruživá, ale šlechetná. Mám někdy za to, že otevřené vysvětlení . . .“ Stáhla si jednu rukavičku a hnětla ji nervosně v dlani. Bylo mi jí líto, to se ví, a naháněla mi také trochu hrůzu. — „Slečno,“ řekl jsem jí, „ne-li už nic jiného, tedy aspoň hrdost by vás měla zdržet od jistých kroků. A nejzvláštnější je, že jste mě do toho chtěla zaplést.“ — „Hrdost? Opustit kraj, kde jsem žila šťastna, ve vážnosti, takřka rovna pánům, a odejít jako žebračka, tomu vy říkáte hrdost? Už včera na trhu dělali sedláci, kteří by mě byli kdysi pozdravili až k zemi, že mne nepoznávají.“ — „Nepoznávají je také. Buďte hrda!“ — „Hrdost, pořád jenom hrdost! Ale co je to vlastně, ta hrdost? Nikdy jsem nemyslila, že by hrdost byla jednou z božských ctností . . . Je mi

dokonce divné, že nacházím to slovo ve vašich ústech.“ — „Odpusťte,“ řekl jsem jí, „chcete-li mluvit s knězem, bude na vás žádat vyznání vašich vin, aby měl právo vás z nich rozhřešit.“ — „Já nechci nic takového.“ — „Dovolte mi tedy, abych se k vám obrátil v jazyku, kterému byste mohla porozumět.“ — „V jazyku lidském?“ — „Proč ne? Je krásné povznést se nad hrdost. Ale třeba jí nejprve dosáhnout. Nemám právo mluvit svobodně o cti podle světa, to není námět pro ubohého kněze jako já, ale zdá se mi někdy, že se čest bere na příliš lehkou váhu. Běda, jsme všichni s to lehnout si do bláta, bláto se zdá čerstvé našim vyčerpaným srdcím. A hanba, rozumíte, to je spánek jako jiný, těžký spánek, opilost beze snů. Jestliže má nešťastníka postavit na nohy poslední zbytek pýchy, proč bychom k tomu byli tak úzkostliví?“ — „To já jsem ten nešťastník?“ — „Ano,“ řekl jsem. „A dovoluji si vás pokořovat jenom proto, že doufám, že vás ušetřím pokoření bolestnějšího, nenapravitelného, které by vás ve vašich očích zneuctilo navždycky. Vzdejte se toho plánu, setkat se se slečnou Chantal, nadarmo byste se ponížila, byla byste rozdrce- na, podupána . . .“ Zmlkl jsem. Viděl jsem, že se nutí do vzpoury, do hněvu. Byl bych rád našel soucitné slovo, ale cítil jsem, že ta, která mi přicházejí na mysl, by ji jenom rozlítostnila nad ní samou, otevřela pramen nečistých slz. Nikdy jsem líp nepochopil svou bezmoc- nost tváří v tvář jistým neštěstím, v kterých nemohu mít podíl, ať dělám, co dělám. — „Ano,“ řekla, „vy nejste na rozpacích mezi mnou a Chantal. Já na ni nestačím. Zlomila mě.“ — To slovo mi připomnělo jednu větu z mého posledního rozhovoru s paní hra- běnkou. „Bůh vás zlomí!“ zvolal jsem tenkrát. V tomto

okamžiku mě ta vzpomínka zabořila. — „Ve vás není co zlomit,“ řekl jsem. Litoval jsem toho slova, ale už ho nelituji, vyšlo mi ze srdce. — „To vy jste jí nalít!“ odsekla mi slečna se smutným pošklebkem. Nezesilovala hlas, mluvila jenom rychleji, velmi rychle, teklo to nevysychajícím proudem z jejích rozpukaných rtů. „Ona vás nenávidí. Nenávidí vás od prvního dne. Má jakousi ďábelskou jasnozřivost. A jak je lstivá! Nic jí neunikne. Sotva vystrčí nos, děti běží za ní. Cpe je cukrem, a ony ji zbožňují. Mluví s nimi o vás, ony jí vypravují jakési příhody z katechismu, ona napodobí vaši chůzi, váš hlas. Jste její utkvělou myšlenkou, to je jasné, a kdykoli se někdo stane její utkvělou myšlenkou, udělá si z něho hromosvod, pronásleduje ho až k smrti, nezná vůbec slitování. Ještě především . . .“ — „Mlčte!“ řekl jsem. — „Musíte přece vědět, co v ní vězí.“ — „Já to vím,“ vykřikl jsem, „vy ji nemůžete pochopit!“ — Nachýlila ke mně svůj ubohý ponížený obličej. Na její zsinalé, takřka šedé tváři osušil asi vítr slzy, dělalo to lesklou stopu, která se ztrácela v propadlině pod lícními kostmi. — „Mluvila jsem se zahradníkovým pomocníkem Famechonem, který posluhuje u stolu místo Františka. Chantal vypravovala všecko otci, popadali se smíchy za boky. Našla někde u Dumouchelových malou knížku a vaše jméno bylo napsáno na první stránce. Napadlo ji tedy vyptávat se Serafity, a holka ze sebe nechala tahat rozumy jako vždycky . . .“ Hleděl jsem na ni zpitoměly, nejsa s to ze sebe vypravit jediné slovo. Ale i v tomto okamžiku, kdy by měla vychutnat svou pomstu, nemohl hněv dodat jejím smutným očím jiného výrazu nežli odevzdaný pohled domácího zvířete. Jenom její obličej byl o něco méně bledý. —

„Zdá se, že vás to děvče našlo, jak jste vyspával opici na cestě k . . .“ — Obrátil jsem se k ní zády. Běžela za mnou, a když jsem viděl její ruku na svém rukávě, nebyl jsem s to zadržet hnutí odporu. Stálo mě to velké úsilí, abych ji vzal do své a zlehka ji odstrčil. „Odejděte!“ řekl jsem jí. „Budu se za vás modlit.“ — Na konec mi jí bylo líto. „Všecko se spraví, slibuji vám to. Půjdu za panem hrabětem.“ — Vzdálila se rychle, se svěšenou hlavou a trochu bokem, tak jako raněné zvíře.

Pan kanovník de la Motte-Beuvron právě odjel z Ambricourtu. Už jsem se s ním nesetkal.

Viděl jsem dnes Serafitu. Seděla na vrchu u cesty a pásala krávu. Přišel jsem trochu blíž, ne moc. Utekla.

Má plachost nabyla od jisté doby rázu opravdové posedlosti. Je těžko co spravit s tímto neodůvodněným, dětinským strachem, který mě nutí, abych se prudce obrátil, kdykoli na sobě ucítím pohled nějakého chodce. Srdce mi skáče v prsou a neoddechnu si, dokud neuslyším pozdravení, které odpovídá mému. Když se konečně ozve, už v ně obyčejně nedoufám.

Zvědavost se ode mne přes to odvrací. Už mě odsoudili, co chtějí víc? Mají už teď pravděpodobné, známé, ubezpečující vysvětlení o mém chování, které jim dovoluje, aby se ode mne odvrátili, věnovali se zase vážným věcem. Ví se, že ‚piji‘ — zcela sám, potají — mladí lidé říkají ‚jako švýcar‘. To by mělo stačit. Zbývá ještě bohužel můj špatný vzhled, onen pohřební vzhled, kterého se ovšem nemohu zbavit a který se tak málo snáší s nestřídmostí. Ten mi neodpustí.

Velmi jsem se obával čtvrtěčního katechismu. Oh, nečekal jsem to, čemu se říká v lycejním žargonu poprask — malí venkovánci nedělají učitelům poprask — ale čekal jsem šuškáni, úsměvy. Nestalo se nic.

Serafita přišla pozdě, udýchaná, velmi červená. Zdálo se mi, že trochu kulhá. Když jsem po hodině odříkával *Sub tuum*, viděl jsem, jak proklouzla za kamarádkami, a ještě ani nebylo vysloveno *amen*, když jsem už slyšel na dlaždicích netrpělivé klap klap jejích dřeváček.

Když byl kostel prázdný, našel jsem pod kazatelnicí veliký modrý kapesník, bíle pruhovaný, příliš veliký na kapsu její zástěry, kapesník, který často zapomíná. Řekl jsem si, že se neodvážím přijít domů bez toho drahocenného předmětu, neboť o paní Dumouchelové je známo, že drží na svůj majetek.

Skutečně se vrátila. Běžela rovnou k své lavici, docela tiše (dřeváky si zula). Kulhala mnohem víc než předtím, ale když jsem na ni z hloubi kostela zavolal, šla zase skoro zpříma. — „Tady máš kapesník. Už ho nezapomínej!“ — Byla velmi bleďa (viděl jsem ji zřídka takto, rudne jinak nejmenším pohnutím). Vzala mi divoce kapesník z rukou, ani neřekla „děkuji“. Pak zůstala nehybně stát, krčíc bolavou nohu. — „Jdi už,“ řekl jsem jí mírně. Udělala krok ke dveřím, ale potom se vrátila přímo ke mně s podivuhodným trhnutím malých ramínek. — „Slečna Chantal mě neprávem přinutila (stoupala si na špičky, aby se mi mohla podívat rovnou do tváře), a potom . . . potom . . .“ — „Potom jsi mluvila dobrovolně? Jakáž pomoc, děvčata jsou tlachalky.“ — „Já nejsem tlachavá, já jsem zlá.“ — „Jistě?“ — „Jistě, jako že je Bůh nade mnou! (Palcem začerněným od inkoustu si

udělala křížek na čele a na rtech.) Vzpomínám si, co jste říkal druhým — samá dobrá slova, samé poklony, hleďte, Zelidě říkáte ‚maličká‘. Maličká, té jednooké kobyle! Jenom vy můžete přijít na něco takového!“ — „Ty žárlíš.“ — Silně si vzdychla, mžikajíc očima, jako by se pokoušela nahlédnout až na dno své myšlenky, docela na dno. — „A přece nejste krásný,“ řekla mezi zuby s nepředstavitelnou vážností. „Je to jenom tím, že jste smutný. I když se usmíváte, jste smutný. Zdá se mi, že kdybych pochopila, proč jste smutný, nebyla bych už nikdy zlá.“ — „Jsem smutný,“ řekl jsem jí, „protože lidé nemají rádi Pána Boha.“ — Zakroutila hlavou. Modrá, zamaštěná stuha, která drží na temeni hlavy její ubohé vlasy, se rozvázala a poletovala směšně u její brady. Má věta se jí zřejmě zdála nejasná, velmi nejasná. Ale nelámala si dlouho hlavu. „Já jsem také smutná. To je dobré, když je člověk smutný. Říkám si někdy, že to vykupuje hříchy.“ — „Děláš mnoho hříchů?“ — „To bych řekla! (Vrhla na mne pohled plný výčitky a pokorné spoluviny.) Však vy to dobře víte! Ne snad že by mě to tolik bavilo, kluci! Nestojí za moc. Jsou tak hloupí! Opravdu jako pomínutí psi!“ — „Nestydíš se?“ — „Ó ano, stydím se. S Isabellou a Noemi za nimi často chodíme tamhle na kopeček Malicornův, do pískového dolu. Nejprve si hrajeme na klouzačku. Můžete si myslet, že já dělám největší darebnosti. Ale když všichni odejdou, hrají na mrtvou . . .“ — „Na mrtvou?“ — „Ano, na mrtvou. Udělám si díru do písku, natáhnu se tam pěkně na záda, položím ruce křížem a zavru oči. Když se jenom trošičku pohnu, teče mi písek za krk, do uší, ba i do úst. Chtěla bych, aby to nebyla hra, abych byla doopravdy mrtvá. Když jsem to řekla slečně Chantal,

zůstala jsem tam několik hodin. Doma mi potom tatínek naflákal. Docela jsem i brečela. To je u mne dost vzácné.“ — „Ty tedy nikdy nepláčeš?“ — „Ne. Zdá se mi to odporné, hnusné. Když člověk pláče, jde z něho smutek ven, srdce se rozpouští jako máslo, fuj! Anebo . . . (opět zamrkala) by se musil najít jiný . . . jiný způsob pláče, zkrátka a dobře! Vám se to zdá hloupé?“ — „Ne,“ řekl jsem. Rozmýšlel jsem se s odpovědí, neboť se mi zdálo, že nejmenší neopatrnost ode mne navždycky odpudí toto divoké zvířátko. — „Jednou pochopíš, že modlitba je právě tímto způsobem pláče, jedinými slzami, které nejsou zbabělé.“ — Nad slovem modlitba se jí svraštilo obočí, obličej se jí vyhrnul jako kočce. Otočila se ke mně zády a odcházela, kulhajíc velmi silně. — „Proč kulháš?“ — Zastavila se naráz, celé její tělo bylo hotovo k útěku, jenom hlava se potočila ke mně. Pak udělala zase onen pohyb rameny, a zatím co jsem se k ní pomalu blížil, stahovala si zoufale na kolena sukničku z šedé vlny. Dírou v punčoše jsem uviděl její fialovou nohu. — „Proto tedy kulháš,“ řekl jsem jí, „copak je to?“ — Uskočila nazpět, tak tak že jsem ji zachytil za ruku. Jak sebou trhla, odkryla trochu nad lýtkem hrubý motouz, který měla tak silně stažen okolo nohy, že tam maso dělalo dva tlusté závalce lilkové barvy. Vyškubla se mi, skákala po jedné noze lavicemi, a chytil jsem ji teprve dva kroky ode dveří. Tvářila se tak vážně, že jsem si takřka netroufal promluvit. — „To je za trest, že jsem to řekla slečně Chantal. Umínila jsem si, že si nechám ten motouz až do večera.“ — „Přeřízni to!“ řekl jsem jí. Podal jsem jí nůž a ona uposlechla beze slova. Náhlý příval krve ji však asi zabolet, neboť se hrozně zašklebila. Kdybych ji nebyl zadržel, byla by

jistě padla. — „Slib mi, že to už neuděláš!“ Kývla hlavou, pořád tak vážně, a odešla, opírajíc se o zeď. Bůh ji opatruj!

Měl jsem asi dnes v noci chrlení krve, nepatrné sice, ale nemohu si je už plést s krvácením z nosu.

Protože není rozumné odkládat ustavičně cestu do Lille, napsal jsem doktorovi a navrhl jsem mu datum patnáctého. Za šest dní . . .

Dodržel jsem slib, který jsem dal slečně Louise. Ta návštěva v zámku mi přišla velmi zatěžko. Na štěstí jsem potkal pana hraběte v aleji. Nezdál se nijak překvapen mou žádostí, ba řekl bych, že ji čekal. Já sám jsem se při tom zachoval mnohem obratněji, nežli jsem doufal.

[Odpověď doktorova mi došla obratem pošty. Přijímá navržené datum. Mohu být nazpět hned druhý den ráno.

Nahradil jsem víno černou kávou, velmi silnou. Pochodil jsem při tom dobře. Vyneslo mi to však nespavosti, které by nebyly příliš obtížné — někdy dokonce příjemné — kdyby nebylo toho tlučení srdce, někdy dost skličujícího. Svítání je mi vždycky tak sladkým vysvobozením. Je to jako milost Boží, jako úsměv. Ať jsou jitra požehnána!

Síly se mi vracejí, a s nimi cosi jako chuť k jídlu. Počasí je ostatně krásné, suché a studené. Luka jsou pokryta bílou jinovatkou. Vesnice se mi zdá docela jiná, nežli byla na podzim. Člověk by řekl, že průzračnost vzduchu jí pomalu odnímá všecku tíhu, a když se začíná slunce nachylovat, zdálo by se, že je zavěšena v prázdnotě, nedotýká se už země, uniká mi, ulétá. To já se cítím těžký, jako když ležím velkou vahou na zemi. Chví-

lemi je můj pocit tak zřetelný, že hledím s jakousi hrůzou a nevysvětlitelným odporem na své hrubé střevice. Co tu dělají, v tom světle? Zdá se mi, že se boří před máma očima.

Modlím se ovšem líp. Nepoznávám však svou modlitbu. Kdysi mívala ráz tvrdohlavého úpění, a i když byla moje pozornost upoutána na příklad čtením z breviáře, cítil jsem, jak ve mně pokračuje ten rozhovor s Bohem, hned úpěnlivý, hned naléhavý, velitelský — ano, byl bych mu chtěl vyrvat jeho milosti, učinit násilí jeho útrpnosti. Teď se mi sotva podaří, abych si něčeho žádal. Tak jako vesnice, ani moje modlitba nemá tíhy, vznáší se . . . Je to dobré? Je to špatné? Nevím.

Zase malé chrlení, spíše plivání krve. Zavadil o mne strach ze smrti. Och, to se rozumí, myšlenka na ni se mi často vrací, a někdy mi vnuká bázeň. Ale bázeň není strach. Tentokrát to trvalo jenom okamžik. Nevím, k čemu bych přirovnal tento omračující pocit. Nejspíš k šlehnutí špičky biče, která projede srdcem . . . Ó svatá Agonie!

Není nic jistějšího, než že jsou moje plíce v špatném stavu. A přece mě doktor Delbende pečlivě vyšetřil. Za těch několik neděl nemohly souchotiny příliš pokročit. Nad touto nemocí se ostatně často vítězí energií, vůlí vyléčit se. Já mám jednu i druhou.

Skončil jsem dneska návštěvy, kterým pan farář z Torcy ironicky říkal ‚domovní‘. Kdyby se mi tolik neprotivil slovník běžný mnoha mým spolubratřím, řekl bych, že byly ‚útěšné‘. A přece jsem si nechal na konec ty, jejichž příznivý výsledek se mi zdál co nejpochybnější . . . V čem záleží tato náhlá poddajnost bytostí a věcí? Je domnělá?

Stal jsem se necitelným k jistým drobným nepříjemnostem? Anebo odzbrojila má nepatrnost, kterou všichni poznávají, podezírání a nechuti? To všecko se mi zdá jako sen.

(Strach před smrtí. Druhá krise byla, řekl bych, méně prudká nežli první. Ale je to velmi divné, tohle třesení, tahle křeč celé bytosti okolo jistého místa v prsou . . .)

Setkal jsem se právě s někým. Oh, bylo to setkání celkem málo překvapující! Jsem teď v takovém stavu, že nejmenší událost pro mne ztrácí přesné rozměry, tak jako krajina v mlze. Zkrátka mám za to, že jsem potkal přítele, zjevilo se mi přátelství.

Toto vyznání by překvapilo mnoho mých bývalých kamarádů, neboť se o mně všeobecně myslí, že jsem velmi věren jistým sympatiím z mládí. Je na příklad pověstná má kalendářová paměť, má přesnost, s jakou posílám blahopřání k výročí kněžského svěcení. Až se tomu smějí. Ale to jsou jenom sympatie. Nyní chápu, že přátelství může propuknout mezi dvěma bytostmi s onou prudkostí a náruživostí, kterou jsou lidé světa ochotni přiznat jenom zjevení lásky.

Šel jsem tedy k Mézargues, když jsem uslyšel velmi daleko za sebou onen zvuk sirény, ono hučení, které se vzdouvá a zase slábne podle rozmarů větru nebo zákrutů cesty. Od několika dní se s tím už lidé obeznámili, už nikdo nezvedne hlavu, když se to ozve. Řeknou si prostě: „To je motocykl pana Oliviera.“ — Je to zvláštní německý stroj, který se podobá malé třpytící se lokomotivě. Pan Olivier se ve skutečnosti jmenuje Tréville-Sommerange, je to synovec paní hraběnky. Staří, kteří ho tady ještě znali jako dítě, se o něm nemohou navypra-

vovat. Musili ho dát v osmnácti letech na vojnu, byl to chlapec velmi neukázněný.

Zastavil jsem se na návrší, abych si vydechl. Hluk motoru se na několik vteřin ztratil (patrně ve velké zatáčce u Dillonne), a pak se najednou ozval znovu. Bylo to jako divoký křik, velitelský, hrozivý, zoufalý. Takřka v témž okamžiku vytryskl na výšině přede mnou trs plamenů — slunce bilo přímo do lesklých ocelových ploch — stroj se hroužil s mohutným chroptěním do doliny a hned zase stoupal tak rychle, že byste byli řekli, že se vznesl jediným skokem. Když jsem rychle uhýbal stranou, abych mu udělal místo, bylo mi, jako by se mi mělo srdce v prsou vyháčít. Trvalo to chvíli, než jsem pochopil, že hluk přestal. Slyšel jsem už jenom ostré kvílení brzd, skřípění kol po zemi. Potom se ztišily i tyto zvuky. Ale to ticho se mi zdálo ohromnější nežli křik.

Pan Olivier byl přede mnou, šedý svetr mu sahal až k uším, hlavu měl holou. Neviděl jsem ho nikdy tak zblízka. Má klidnou, pozornou tvář a oči tak bledé, že by se nedala určit jejich pravá barva. Usmívaly se, hledíce na mne.

„Měl byste chuť, pane faráři?“ zeptal se mne hlasem — Bože můj, hlasem, který jsem ihned poznal, mírným a zároveň neúchylným — hlasem paní hraběnky. (Nejsem dobrým fysionomistou, jak se říká, ale mám paměť pro hlasy, nezapomínám na ně nikdy, mám je rád. Slepec, kterého nic nerozptyluje, doví se asi z hlasů mnoho věcí.) — „Proč ne, pane?“ odpověděl jsem.

Mlčky jsme hleděli jeden na druhého. Četl jsem v jeho pohledu údiv, ale také trochu ironie. Moje sutana dělala vedle toho planoucího stroje černou a smutnou skvrnu. Jakým zázrakem jsem se ucítil v tom okamžiku mlád,

tak mlád — ach ano, tak mlád! — tak mlád jako to vítězoslavné ráno? Jako bleskem jsem uviděl své smutné mládí — ne tak, jak prý vidí tonoucí svůj život, nežli padnou ke dnu, neboť to nebyla řada obrazů rozvíjejících se mžikovou rychlostí — nikoliv. Bylo to přede mnou jako osoba, bytost (živá nebo mrtvá, Bůh to ví!). Nebyl jsem si však jist, že ji poznávám, nemohl jsem ji poznat, poněvadž . . . oh, bude se to zdát divné — poněvadž jsem ji viděl ponejprv, nikdy předtím jsem ji neviděl. Minula mne kdysi — tak jako nás mívá tolik cizinců, z kterých bychom si byli udělali bratry a kteří se vzdalují bez návratu. Nebyl jsem nikdy mlád, poněvadž jsem se toho neodvážil. Okolo mne šel patrně život svou cestou, moji kamarádi znali to nakyslé jaro a okoušeli ho, kdežto já jsem se namáhal nemyslit na ně, otupoval jsem se prací. Sympatií mi nechybělo, to je pravda, ale nejlepší z mých přátel se nejspíš nevědomky lekali znamením, kterým mě poznamenalo mé rané dětství, má dětská zkušenost bídy, její hanba. Byl bych jim musil otevřít srdce, ale co bych jim byl toužil říci, bylo právě to, co jsem chtěl stůj co stůj uchovat v tajnosti . . . Můj Bože, teď se mi to zdá tak prosté! Nebyl jsem nikdy mlád, poněvadž nikdo nechtěl být mlád se mnou.

Ano, věci se mi zdály najednou prosté. Vzpomínka na ně už ze mne nevymizí. To jasné nebe, plavá mlha kmitající zlatem, svahy ještě bílé jinovatkou a tenhle stroj, který mírně supěl v slunci . . . Pochopil jsem, že mládí je požehnáno, že je to sázka, kterou nutno vsadit — ale že i ta sázka je požehnána. A jakousi předtuchou, kterou nebudu vysvětlovat, jsem také pochopil, *věděl jsem to*, že Bůh nechce, abych umřel, dokud nepoznám něco z této sázky — snad právě jenom tolik, aby má

oběť byla úplná, až přijde má chvíle . . . Poznal jsem tuto ubohou minutu slávy.

Cítím, že se asi bude zdát pošetilé, mluvit takto při setkání tak všedním. Co mi na tom záleží. Aby člověk nebyl směšný v štěstí, byl by ho musil okusit hned v útlém věku, když ještě nedovedl ani vyžvatlat jeho jméno. Nebudu mít nikdy, ani na vteřinu, tuto jistotu a uhlazenost. Štěstí! Jakási hrdost, bujarost, nesmyslná, čistě tělesná naděje, tělesný tvar naděje — to asi nazývají štěstím. Zkrátka cítil jsem se mlád, opravdu mlád! a stál jsem před druhem tak mladým jako já. Byli jsme mládi oba.

„Kam jdete, pane faráři?“

„Do Mézargues.“ — „Nikdy jste na tomhle neseseděl?“ — Dal jsem se do smíchu. Říkal jsem si, že kdybych byl před dvaceti lety jenom pohládl — jak v tu chvíli — dlouhou nádržku zachvívající se pomalým žilobitím motoru, že bych byl omdlel rozkoší. A přece jsem si nevzpomínal, že bych se byl kdy jako dítě jenom opovážil zatoužit po jedné z těchto hraček, báječných pro malé chudáky, po mechanické hračce, po hračce, která sama jezdí. Ale onen sen byl jistě ve mně nedotčen. Nořil se nazpět z minulosti, zářil najednou v mých ubohých prsou, už snad zasažených smrtí. Byl tam uvnitř jako slunce.

„Namoutě,“ zvolal, „můžete se pochlubit, že mě omračujete! Nemáte z toho strach?“ — „Oh ne, proč bych z toho měl mít strach?“ — „Tak.“ — „Poslouchejte,“ řekl jsem mu, „myslím, že odtud do Mézargues nepotkáme nikoho. Nerad bych, aby se vám smáli.“ — „To já jsem pitomec,“ odpověděl po chvíli.

Vyšplhal jsem jakž takž na malé sedátko, dost nepo-

hodlné, a dlouhý svah, který jsme měli před sebou, jako by byl v zápětí vyskočil za námi, zatím co se vysoký hlas motoru ustavičně zvedal, až se proměnil v jediný tón neobyčejné čistoty. Zněl jako zpěv světla, byl samo světlo, a mně bylo, jako bych sledoval očima jeho nesmírnou křivku, jeho velkolepý výstup. Krajina nepřicházela k nám, nýbrž otvírala se nám se všech stran a kousek za užaslým smykem silnice se majestátně otáčela kolem dokola jako vrata jiného světa.

Byl jsem neschopen měřit jak čas tak ujetou cestu. Víím jenom, že jsme jeli rychle, velmi rychle, čím dál tím rychleji. Proudící vzduch už nebyl jako na počátku překážkou, o kterou jsem se opíral celou vahou, nýbrž stal se závratnou chodbou, prázdnotou mezi dvěma sloupy vzduchu, hnětenými s omračující rychlostí. Cítil jsem, jak se mi valí po pravé i po levé ruce, podobny dvěma tekutým zdem, a když jsem se pokusil odtáhnout paži, byla přilepena k mému boku neodolatelnou silou. Tak jsme vjeli do zatáčky u Mézargues. Můj řidič se na vteřinu otočil. Přechíval jsem ho na svém sedátku celými rameny, musil na mne tedy hledět zdola nahoru. „Pozor!“ zavolal na mne. Oči v jeho napjatém obličejí se smály, proud vzduchu mu zvedal na hlavě dlouhé plavé vlasy. Viděl jsem, jak vyrazil svah silnice proti nám, a potom se prudce vzdálil kosým, ztřeštěným úprkem. Nesmírný obzor se dvakrát zakolísal, a už jsme se snášeli do doliny k Gesvres. Můj druh na mne cosi zakřičel, já jsem odpověděl smíchem, cítil jsem se šťasten, osvobozen, tak daleko ode všeho. Konečně jsem pochopil, že ho mé vzezření trochu překvapuje, že měl nejspíš za to, že mi nažene strachu. Mézargues bylo za námi. Neměl jsem odvahu něco namítat. Kdybych šel pěšky, myslil jsem

si, trvalo by mi to také nejmíň hodinu. Ještě na tom tedy vydělám.

K faře jsme se vrátili způsobněji. Nebe se zatáhlo, foukal ostrý studený vítr. Bylo mi, jako když se probouzím ze sna.

Cesta byla náhodou opuštěna, potkali jsme jenom starou Madlenu, která vázala chrastí. Neotočila se však. Myslil jsem, že pan Olivier pojedě až k zámku, ale on mě pěkně požádal, aby směl jít dál. Nevěděl jsem, co mu říci. Byl bych dal bůhvíco za to, abych ho mohl trochu pohostit, neboť sedlákovi jako já nevytluče nikdo z hlavy, že voják nemá vždycky hlad a žízeň. To se ví, že jsem se mu neodvážil nabídnout svého vína, které je už jenom hustou břečkou, málo vhodnou k slavnostním příležitostem. Rozdělali jsme však veliký oheň z chrastí a on si nacpal dýmku. — „Škoda, že zítra odjíždím, byli bychom si mohli vyjet zas.“ — „Tahle zkušenost mi stačí,“ odpověděl jsem. „Lidem by nebylo po chuti, kdyby se jejich farář proháněl po silnicích rychlostí expresního vlaku. Ostatně mohl bych se zabít.“ — „Máte z toho strach?“ — „Oh, ne . . . Aspoň ne moc. Ale co by si pomyslila Jeho Milost?“ — „Velmi se mi líbíte,“ řekl mi. „Byli bychom bývali přáteli.“ — „Já vaším přítelem?“ — „Ovšem! A to ne proto, že bych toho o vás dost nevěděl. Tam nahoře se nemluví než o vás.“ — „Špatně?“ — „Spíš špatně . . . Má sestřenice je jako vzteklá. Je to pravá Sommerange, tahleta.“ — „Co tím chcete říci?“ — „Nu, já jsem také Sommerange. Je to cháska dychtivá a tvrdá, nikdy ničím neukojená, s příměsí čehosi nepoddajného, co je v nás asi odkazem d'áblovým, neboť nás to dělá strašlivými nepřáteli nás samých, takže i naše ctnosti se podobají

naším neřestem, a sám Pán Bůh bude moci sotva rozeznat darebáky naší rodiny od našich svatých, jsou-li náhodou jací. Jediná vlastnost je nám společná — bojíme se citu jako moru. Protiví se nám dělit se s druhými o své radosti, ale jsme aspoň tak důslední, že je neobtěžujeme ani svými trampotami. Je to drahocenná vlastnost v hodině smrti, a v zájmu pravdy musím říci, že umíráme dost dobře. Tak. Teď toho víte právě tolik co já. To všechno dohromady dává obstojné vojáky. Na neštěstí není to řemeslo ještě otevřeno ženám, takže naše ženy, u všech . . . Má nebožka teta pro ně vynalezla heslo: Všecko nebo nic. Řekl jsem jí jednou, že to heslo neznamena mnoho, ačli se mu nedá povaha sázky. A tu sázku nelze vážně uzavřít leč v hodině smrti, není-liž pravda? Nikdo z našich se nevrátil, aby nám pověděl, byla-li dodržena nebo ne, a od koho.“ — „Jsem si jist, že věříte v Boha.“ — „U nás je to otázka,“ odpověděl mi, „která se vůbec neklade. Věříme všichni v Boha, všichni, i ti nejhorší — ti nejhorší snad víc než ostatní. Myslím, že jsme příliš pyšní, abychom přistoupili na to, páchat zlo bez jakéhokoliv nebezpečí. Takto je vždycky nutno čelit jednomu svědkovi: Bohu.“ — Tahle slova by mě měla měla drásat srdce, neboť bylo snadné je vykládat jako rouhání na rouhání, a přece ve mně nepůsobila zmatku. — „Není tak zlé čelit Bohu,“ řekl jsem mu. „Nutí to člověka, aby se nasadil celý — aby nasadil celou svou naději, které je schopen. Jenomže Bůh se někdy odvrací . . .“ — Upíral na mne své bledé oči. — „Můj strýc vás má za ledajakého ničemného páteříka a dokonce tvrdí, že . . .“ Nahrnula se mi do tváře krev. — „Myslím, že si z jeho mínění nemusíte nic dělat, je to vyložený pitomec. Co se mé sestřenice týče . . .“ —

„Přestaňte, prosím vás!“ řekl jsem. Cítil jsem, jak mi stoupají do očí slzy, byl jsem takřka bezmocný proti této náhlé slabosti, a moje hrůza, abych jí nepovolil, byla taková, že mě začalo mrazit, a musil jsem si jít sednout na bobek ke krbu, do popela. — „Je to po prvé, co vidím svou sestřenicí vyjadřovat nějaký cit s touto . . . Obyčejně staví proti každé vtíravosti, třebaš lehkomyslné, čelo z bronzu.“ — „Mluvte spíše o mně.“ — „Oh, vy! Nebýt toho černého pouzdra, podobal byste se komukoliv z nás. Viděl jsem to na první pohled.“ — Nerozuměl jsem (nerozumím ostatně pořád ještě). — „Nechcete přece říci, že . . .“ — „Na mou věru ano, chci to říci. Ale vy snad nevíte, že sloužím u cizineckého pluku?“ — „U pluku?“ — „Zkrátka v legii, když to chcete vědět! To slovo je mi protivné od té doby, co je romanopisci přivedli do módy.“ — „Hleďme, kněz . . .!“ zakoktal jsem. — „Kněz? Kněží tam nemáme nedostatek. Podívejte se, sluha mého majora byl bývalým farářem z Poitou, dověděli jsme se to teprve, když . . .“ — „Když? . . .“ — „Když byl nebožtík, u všech hromů!“ — „A jak . . .“ — „Jak umřel? Na mou věru, na hřbetě mezka, ovázaný jako salám. Měl kulku v břiše.“ — „Na to se vás neptám.“ — „Poslouchejte, nechci vám lhát. Hoši se v takových chvílích rádi napařují. Mají dvě nebo tři formulky, které se dost podohají tomu, čemu vy říkáte rouhání, mám-li být upřímný.“ — „Jaká hrůza!“ Dálo se ve mně cosi nevysvětlitelného. Bůh ví, že jsem nikdy tuze nemyslel na ty tvrdé muže, na jejich strašné, tajemné povolání, neboť pro lidi mé generace vyvolává jméno voják jenom všední obraz mobilisovaného civila. Vzpomínám si na ony dovolence, kteří k nám přicházeli obtíženi torbami

a které jsme ještě týž večer viděli oblečené do sametu, sedláky jako jiné. A najednou ve mně probudila slova neznámého nevýslovnou zvědavost. — „Je rouhání a rouhání,“ pokračoval můj společník svým klidným, skoro tvrdým hlasem. „V duchu těch kluků je to něco jako zbořit za sebou mosty, jsou tomu zvyklí. Mně se to zdá pitomé, ale ne sviňské. Jsou-li na tomto světě mimo zákon, stavějí se mimo zákon i na onom světě. Nepřijme-li Bůh na milost vojáky, všechny vojáky, protože jsou to vojáci, je marné dál mluvit. O jedno rouhání víc, aby byla dobrá míra, vsadit na týž osud jako kamarádi, vyhnout se osvobození pro nezletilost, nebo jak bych to řekl, a potom ryc! . . . Je to konec konců pořád totéž heslo: Všecko nebo nic — nezdá se vám? Vsaďme se, že i vy . . .“ — „Já!“ — „Oh, je v tom jakýsi odstín, to se rozumí, ale kdybyste se chtěl jenom na sebe podívat . . .“ — „Podívat se na sebe!“ — Nemohl se ubránit smíchu. Smáli jsme se spolu, tak jak jsme se smáli před chvílí tam na silnici, v slunci. — „Chci říci, že kdyby váš obličej nevyjadřoval . . .“ Zarazil se. Ale jeho bledé oči mě už nemátly, četl jsem v nich velmi dobře jeho myšlenku. — „Je to tím, že jste zvyklý modlit se, jak mám za to. Namoutě! S tímhle slovníkem nejsem příliš obeznámen . . .“ — „Modlitba! Zvyk modlit se! Bohužel, kdybyste věděl . . . modlím se velmi špatně.“ — Našel na to podivnou odpověď, nad kterou jsem se potom mnoho napřemýšlel. — „Zvyk modlit se, to pro mne znamená spíše ustavičné zaměstnání modlitbou, zápas, úsilí. Ustavičná bázeň ze strachu, strach ze strachu hněte obličej muže statečného. Váš obličej — promiňte — se zdá opotřebován modlitbou, připomíná velmi starý misál anebo také ony smazané postavy,

nakreslené rydlem na náhrobní kameny nebožtíků. Ale to je jedno! Mám za to, že by nescházelo mnoho, aby to byl obličej buřiče našeho druhu. Ostatně můj strýc říká, že se vám nedostává smyslu pro společenský život. Přiznejte se k tomu: náš řád není řádem jejich!“ — „Já neodmítám jejich řád,“ odpověděl jsem. „Vytykám mu jenom, že je bez lásky.“ — „Naši hoši v tom nejsou tak kováni jako vy. Mají za to, že Bůh je zajedno se spravedlností toho druhu, kterým oni pohrdají, poněvadž je to spravedlnost beze cti.“ — „Čest sama,“ začal jsem . . . — „Oh, to se rozumí, čest podle jejich míry . . . Ať se zdá jejich zákon sebe drsnější vašim kasuistům, má aspoň tu zásluhu, že přijde draho, velmi draho. Podobá se obětnímu kameni — není to než oblázek, sotva větší než jiný oblázek, ale je všecek zbrocen očistnou krví. Ovšem, náš případ není jasný a byl by to pro teology tvrdý oříšek, kdyby se ti doktoři měli kdy námi zaměstnávat. Jisto je, že by se nikdo z nich neodvážil tvrdit, že náležíme — živí nebo mrví — k onomu světu, na který dopadá plnou tíhou jediná kletba Evangelia. Neboť zákonem světa je odpírání — a my neodpíráme nic, ani svou kůži — rozkoš, a my žádáme od hýření jenom odpočinek a zapomenutí, tak jako od jiného spánku — žízeň zlata, a většina z nás nemůže nazvat svými ani ty hadry, v kterých nás zahrabou do země. Připusťte, že tahle chudoba snese srovnání s chudobou jistých módních mnichů, kteří jsou odborníky na ohledávání vzácných duší . . .!“ — „Poslouchejte,“ řekl jsem, „existuje přece křesťanský voják . . .“ Hlas se mi trásl, jako se mi třese vždycky, když mě jist nepopsatelné znamení upozorní, že ať dělám cokoli, má slova přinesou — podle toho, jak bude Bůh chtít —

útěchu nebo pohoršení. — „Rytíř?“ odpověděl mi s úsměvem. „Ve škole ještě nepřisahali dobří Otcové leč při jeho přílbě a jeho štítu, *Píseň o Rolandovi* nám vydávali za francouzskou *Iliadu*. To se ví, ti pověstní poctivci nebyli tím, zač je mají slečinky, ale jakáž pomoc, musíme je vidět takové, jak se stavěli k nepříteli, štít proti štítu, loket k lokti. Stáli za to, zač stál vznešený obraz, kterému se namáhali podobat. A ten obraz si nevypůjčili od nikoho. Naše kmeny měly rytířství v krvi, Církvě nezbyvalo než jim žehnat . . . Byli to vojáci, nic než vojáci, svět nepoznal jiných. Tito ochránci nebyli jejími sluhy, jednali s ní jako rovný s rovným. Nejvyšší vojenské vtělení minulých věků, typ starořímského vojáka-oráče vymazali takřka z dějin. Oh, to se ví, nebyli všichni ani spravedliví ani čistí. Nepředstavovali však proto méně spravedlnost, jistý druh spravedlnosti, která posedá od věků smutek bídých, nebo někdy naplňuje jejich sny. Neboť spravedlnost v rukou mocných je konec konců jenom nástrojem vlády, tak jako jiné nástroje. Proč ji nazývají spravedlností? Řekl bych spíše, že je to nespravedlnost, ale vypočtená, účinná, založená venkoncem na strašné zkušenosti s vytrvalostí slabých, s jejich schopností trpět, ponížovat se a snášet neštěstí. Nespravedlnost udržovaná právě na tom stupni napětí, jakého je třeba, aby se točila kola obrovského stroje na výrobu boháčů a aby kotel nepraskl. A hle, jednoho dne běžela celou zemí křesťanskou pověst, že povstane jakési četnictvo Ježíše Krista . . . Taková pověst, která se potlouká po světě, to ještě moc neznamená, budiž! Ale podívejte se! Když se člověk zamyslí nad báječným, nepřerušným úspěchem takové knihy jako *Don Quijote*, musí volky nevolky pochopit,

že jestliže se lidstvo ještě dost nenamstilo smíchem své velké zklamané naději, chovalo ji bezpochyby dlouho v srdci a ona do něho pronikla hodně hluboko! Mstitelé křivd, mstitelé železných rukou! Říkejte si, co chcete: tihle mužové dávali veliké rány, těžké rány, vylamovali mocnými ranami naše svědomí. Ještě dnes platí ženy velmi draho právo nosit jejich jména, jejich ubohá vojácká jména, a nad naivními alegoriemi, nakreslenými kdysi na jejich štíty nějakým neobratným klerkem, sníteť bohatí páni uhelných a ocelových dolů. Nezdá se vám to komické?“ — „Ne,“ odpověděl jsem. — „Mně ano! Je to tak zvláštní, pomyslit si, že lidé velkého světa se chtějí poznávat v těchto vysokých postavách přes sedm set let ochočené služebnosti, lenosti a cizoložství. Ale nechme je. Tihle vojáci patřili jenom křesťanstvu, a křesťanstvo už nepatří nikomu. Už není křesťanstva, nebude ho už nikdy.“ — „Proč?“ — „Protože už není vojáků. Není vojáků, není křesťanstva. Oh, vy mi řeknete, že Církev je přežila, to že je hlavní. Ovšem. Jenomže už nebude časného království Kristova, s tím je konec. Naděje na ně umřela s námi.“ — „S vámi?“ zvolal jsem. „Vojáků přece není nedostatek!“ — „Vojáků? Říkejte tomu civilisté v uniformách. Poslední pravý voják umřel 30. května 1431, a právě vy jste ho zabili, vy kněží. A huř než zabili: odsoudili, vyvrhli, potom spálili.“ — „My jsme z něho také udělali Svatou . . .“ — „Řekněte spíše, že Bůh tomu chtěl. A jestliže ho povznesl tak vysoko, tohoto vojáka, je to právě tím, že byl poslední. Poslední z takového rodu mohl být jenom Svatým. A Bůh ještě chtěl, aby byl Svatou. Šetřil staré úmluvy rytířství. Starý meč, nikdy nevydaný, spočívá na kolenou, která může i ten nejhrdější z nás jenom

plačky obejmout. Víte, mně se líbí ta jemná připomínka starého volání na turnajích: „Čest paním!“ To je něco, nad čím by mohli šilhat zlobou vaši doktoři, kteří tolik nedůvěřují „osobám druhého pohlaví“, co?“ — Ten žert by mě byl rozesmál, neboť se velmi podobá těm, které jsem slýchal v semináři, ale viděl jsem, že jeho pohled je smutný, a byl to smutek, který znám. Ten smutek zasahuje mou duši do živého, cítím při něm jakousi hloupou, nepřekonatelnou plachost. „Co tedy vytýkáte mužům církve?“ zeptal jsem se na konec pošetile. — „Já? Oh, ne moc! Že nás laicisovali. První pravá laicisace byla laicisace vojáka. A nepochází od včerejška. Když teď fňukáte nad výstřednostmi nacionalismu, měli byste si vzpomenout, že jste se kdysi libě usmívali na zákoníky renaissance, kteří strkali křesťanské právo do kapsy a vytvářeli trpělivě před vaším nosem nový Stát pohanský, stát, který nezná jiného zákona leč svou vlastní spásu — neúprosné vlasti, plné lakoty a pýchy.“ — „Poslouchejte,“ řekl jsem mu, „neznám toho moc z dějin, ale zdá se mi, že feudální anarchie měla také svá nebezpečí.“ — „Ano, o tom není pochyby. Jenže vy jste je nechtěli podstoupit. Nechali jste křesťanstvo nedokončené, tvořilo se vám příliš pomalu, stálo mnoho, vynášelo málo. Ostatně nepostavili jste kdysi své basiliky z kamení pohanských svatyň? Jaké nové právo, když Kodex Justiniánův zůstal na dosah ruky? . . . *Stát kontrolující všecko a Církev kontrolující Stát*, ta elegantní formule se asi líbila vašim politikům. Jenomže my jsme byli ještě tady, my vojáci. Měli jsme své výsady a přese všechny hranice se prostíralo naše nesmírné bratrství. Měli jsme dokonce své kláštery. Vojáci-mniši! To bylo něco, z čeho se mohli probudit prokonsulové v svých

hrobkách, a vy také jste se na to netvářili moc srdnatě! Čest vojáka, rozumíte, to se nebere na zlaté vážky ka-suistů. Stačí číst proces Jany z Arcu. „Co se týče přísahy dané vašim svatým, co se týče věrnosti panovníkovi, co se týče zákonnosti krále francouzského, s tím vším se spolehněte na nás,“ říkali. „My vás zprošťujeme všeho.“ — „Já nechci být ničeho zproštěna!“ volala. — „Tedy vás zatratíme!“ — Byla by mohla odpovědět: „Budu tedy zatracena i se svou přísahou.“ — Neboť naším zákonem byla přísaha. Vy jste požehnali té přísaze, ale my jsme náleželi jí, nikoli vám. Dobrá, vy jste nás dali Státu. Stát, který nás ozbrojuje, obléká a živí, zavazuje si také naše svědomí. Je nám zapověděno soudit, zapověděno dokonce rozumět. A vaši teologové to schvalují, jak se sluší. Postupují nám, ošklíbajíce se, dovolení zabíjet, zabíjet ledakde, ledajak, zabíjet na rozkaz, tak jako katovi. Jako obránci půdy potlačujeme také vzpouru, a když vzpoura zvítězí, sloužíme zase jí. Jsme zproštění věrnosti. Za tohoto pořádku věcí jsme se všichni zmilitarisovali. A to tak dokonale, že v demokracii zvyklé všem servilním poddanostem se advokáti pohoršují nad poddaností ministrům-generálům. Zmilitarisovali jsme se tak dokonale, že muž ušlechtilého rodu jako Lyautey vždycky odmítal to potupné označení. A ostatně brzo už nebude ani toho. Od sedmi do šedesáti let budou všichni. . . čím? Čím vlastně? Ba i armáda se stává slovem prázdným všeho smyslu, když se na sebe vrhají celé národy — tak jako africké kmeny — kmeny o stu milionech lidí. A teolog, čím dál tím víc znechucený, bude dále podpisovat dispense — tak jako tištěné formuláře, sestavované nejspíš redaktory ministerstva Národního Svědomí . . . Ale řekněte mi, prosím

vás, kde se zastaví vaši teologové? Nejlepší zabíječi budou zítra zabíjet bez nebezpečí. Ledajaký sviňský inženýr, sedící v teplých pantoflích třicet tisíc stop nad zemí, obklopený odbornými dělníky, bude moci jenom otočit knoflíkem, aby vyvraždil město, a vrátí se hopky domů, strachuje se jenom o to, aby nezmeškal večeři. Tohohle zaměstnance přece nebude nikdo nazývat vojákem? Zaslouhuje si vůbec jména „militarista“? A vy kněží, kteří jste v sedmnáctém století odpírali posvěcenou zemi potulným hercům, jak pochováte tyhle ty? Což naše povolání tak sešlo, že už nemůžeme odpovídat ani za jediný svůj čin, že se sdílíme s ocelovými mechanismy o jejich strašlivou nevinnost? To se podívejme! Nebožák, který převrátí jednoho jarního večera na mech svou milou, je podle vás v stavu smrtelného hříchu, a vrah celých měst si bude moci jenom přezout kalhoty a jít třeba podávat nejsvětější chléb, zatím co fakani, které právě otrávil, budou zvracet plíce do klína svých matek? Jací jste vy šprýmaři! Jenom nedělejte, jako byste měli co dělat s Césary! Starověká Obec je mrtva, mrtva jako její bohové. A ochranné bohy moderní obce známe, večeří mimo dům a jmenují se bankéři. Naspisujte si konkordátů, co se vám zachce! Mimo křesťanstvo není na západě místa ani pro vlast ani pro vojáka, a vaše zbabělá úslužnost nechá brzo zneuctit jedno i druhé!“

Vstal a obklopoval mě za řeči svým podivným pohledem, jehož modrá barva byla pořád tak bledá, ale ve stínu měla zlatý odstín. Odhodil zuřivě cigaretu do popela.

„Já už na to kašlu,“ řekl. „Já budu zabit předtím.“

Každé jeho slovo mě vzrušilo až do hloubi srdce. Běda, Bůh se nám vydal do rukou — se svým Tčlem i Duší — Tělo, Duše, čest Boží je v našich kněžských

rukou — a hle, co tihle lidé promarňují na všech cestách světa . . . Dovedli bychom umřít tak jako oni? říkal jsem si. Na okamžik jsem si zakryl tvář, polekal jsem se, když jsem ucítil slzy mezi prsty. Plakat před ním jako dítě, jako žena! Ale náš Spasitel mi vrátil trochu odvahy. Vstal jsem, spustil jsem paže a s velkým vynaložením síly — ještě ve vzpomínce mě to bolí — jsem mu nabídl svou smutnou podobu, své zahanbující slzy. Hleděl na mne dlouho. Oh, pýcha je ještě ve mně velmi živá! Číhal jsem na opovržlivý nebo aspoň na soucitný úsměv na jeho pevně sevřených rtech — bál jsem se více jeho soucitu než jeho opovržení. — „Jste chlapík, jak se patří,“ řekl mi. „Nechtěl bych na smrtelné posteli jiného faráře než vás.“ A políbil mě po dětském způsobu na obě tváře.

Rozhodl jsem se odjet do Lille. Můj zástupce přišel dnes ráno. Zdálo se mu, že vypadám dobře. Je pravda, že je mi líp, mnohem líp. Dělán tisíc trochu bláznivých plánů. Jisto je, že jsem dosud až příliš pochyboval o sobě. Pochybování o sobě není pokora, myslím dokonce, že je někdy nejvypjatější a takřka šílenou formou pýchy, jakousi žárlivou zuřivostí, která nutí nešťastníka, aby se obrátil sám proti sobě a pozřel se. Tajemství pekla je bezpochyby v tom.

Bojím se, že je ve mně kel velké pýchy. Už dlouho mi vnuká lhostejnost, kterou cítím k tomu, čemu si lidé zvykli říkat marnosti tohoto světa, spíše nedůvěru než uspokojení. Říkám si, že je něco podezřelého v onom nepřemožitelném odporu, který cítím k své směšné osobě. Neskryvá se za oním nedostatkem péče o sebe samého, za onou přirozenou neobratností, proti které se

už ani nebráním, ba i za oním potěšením, které mi působí jisté drobné nespravedlnosti — ostatně palčivější než mnoho jiných — neskrývá se za tím vším zklamáním, jehož příčina není před Bohem čistá? Ovšem, to všechno mě udržuje, buď jak buď, ve velmi slušných vztazích k bližnímu, neboť mým prvním hnutím je, nedat si za pravdu a přijmout celkem snadno mínění druhých. Ale není také pravda, že při tom pomalu ztrácím důvěru, vzlet, naději v lepší věci? . . . Mé mládí — nebo to, co mi z něho zbývá — mi nepatří; mám tedy právo schovávat je pod kbelcem? Musím ovšem říci, že slova pana Oliviera mi sice udělala radost, ale hlavu mi nepopletla. Zapamatoval jsem jsem si z nich jenom to, že si mohu naráz získat sympatie bytostí, které se mu podobají, které mě převyšují po tolika stránkách . . . Není to jakési znamení?

Vzpomínám si také na jeden výrok pana faráře z Torcy: „Ty nejsi stvořen pro vyčerpávací válku.“ A tohle je tady válka vyčerpávací.

Můj Bože, kdybych se tak uzdravil! Kdyby tak byla krise, již trpím, jenom prvním příznakem tělesné proměny, která se někdy dostavuje s třicátým rokem! Už dva dny mi nejde z hlavy věta, kterou jsem četl nevím kde: „Mé srdce jest s těmi, kteří jsou vpředu, mé srdce je s těmi, kteří se dávají zabít.“ — Ti, kteří se dávají zabít . . . Vojáci, misionáři . . .

Počasí se až příliš dobře shoduje s mou . . . byl bych málem napsal ‚radostí‘, ale to slovo by nebylo správné. Očekávání je spíše na místě. Ano, velké, podivuhodné očekávání, které trvá i ve spánku, neboť mě dnes v noci doslova probudilo. Ležel jsem ve tmě s otevřenýma očima a s pocitem takového štěstí, že mi to působilo

samou nevysvětlitelností takřka bolest. Vstal jsem, vypil jsem sklenici vody a modlil jsem se až do svítání. Bylo to jako veliký šelest duše. Připomínalo mi to nesmírný šumot listí, který předchází rozbřesk dne. Jaký den se má rozbřesknout ve mně? Dává mi Bůh milost?

Našel jsem v schránce na dopisy lístek od pana Oliviera, datovaný z Lille, kde prý ztráví u jednoho přítele, Rue Verte 30, poslední dny své dovolené. Nevzpomínám si, že bych se mu byl zmínil o své příští cestě do tohoto města. Jaká podivná shoda!

Auto pana Bigra pro mne přijede dnes ráno v půl šesté.

Lehl jsem si včera večer velmi rozumně. Ale usnout jsem nemohl. Bránil jsem se dlouho pokušení vstát, vzít ještě jednou do ruky tento deník. Jak je mi drahý! Pomyšlení, že bych jej měl nechat tady, byť za nepřítomnosti tak krátké, je mi doslova nesnesitelné. Myslím, že neodolám a strčím jej v poslední chvíli do tlumoku. Je ostatně pravda, že se zásuvky nedají zamčít a že by se k němu mohl někdo dostat.

Běda, člověk si myslí, že na ničem nelpí, a jednoho dne si uvědomí, že se chytil na svou vlastní hru, že i nejchudší z lidí má svůj skrytý poklad. Poklady zdánlivě nejméně cenné nejsou nejméně nebezpečné, naopak. Jest jistě cosi chorobného v mé příchylnosti k těmto lístkům. Proto mi však méně nepřispěly ve chvíli zkoušky, a dnes mi poskytují svědectví velmi cenné, příliš ponižující, abych v něm mohl mít zalíbení, dosti přesné, aby zachytilo mou myšlenku. Osvobodily mě ode snu. To není málo.

Je možné, ba pravděpodobné, že mi už napříště nebudou k ničemu. Bůh mě zahrnuje tolika milostmi a tak

neočekávanými, tak zvláštními! Přetékám důvěrou a pokojem.

Strčil jsem do krbu otýpku chrastí a dívám se, nežli začnu psát, jak plápolá. Jestliže moji předkové příliš mnoho pili a málo jedli, byli asi také zvyklí zimě, neboť já pocítuji vždycky před velkým ohněm jakýsi pitomý úžas dítěte nebo divocha. Jak je noc klidná! Cítím dobře, že už neusnu.

Dokončoval jsem tedy dnes odpoledne své přípravy, když jsem slyšel zaskřípět branku u vchodu. Čekal jsem svého zástupce, zdálo se mi, že rozeznávám jeho kroky. Abych řekl všecko, byl jsem právě zabrán směšnou prací. Mé stěevíce jsou v dobrém stavu, ale zrudly vlhkostí, a proto jsem je černal inkoustem, nežli je naleštím. Když jsem už nic neslyšel, chtěl jsem jít do kuchyně, a uviděl jsem na nízké židli u krbu slečnu Chantal. Nedívala se na mne, měla oči upřeny do popela.

Přiznám se, že mě to celkem nepřekvapilo. Jsa předem odhodlán podstoupit všechny následky svých chyb, ať dobrovolných nebo nedobrovolných, mám pocit, že mi byl dán jakýsi odklad z milosti, a nechci nic předvídat. Nač také? Zdálo se, že je trochu zaražena mým pozdravem. — „Vy prý zítra odjíždíte?“ — „Ano, slečno.“ — „Ale vrátíte se?“ — „To bude záležet na okolnostech.“ — „To záleží jenom na vás.“ — „Ne. To záleží na lékaři. Jedu totiž do Lille k doktorovi.“ — „Máte štěstí, že jste nemocen. Zdá se mi, že nemoc poskytuje času k snění. Já nesním nikdy. Všecko se rozvíjí v mé hlavě se strašnou přesností, tak jako účty notářovy nebo soudního vykonavatele. Ženy z naší rodiny jsou velmi věcné, rozumíte?“ — Přistoupila ke mně, zatím co jsem pečlivě

roztíral po střeviskách krém. Schválně jsem se u toho omeškával a nebylo by mi jistě bývalo proti mysli, kdyby se byl náš rozhovor skončil výbuchem smíchu. Snad uhádla mou myšlenku. Řekla mi najednou sípavým hlasem: „Můj bratranec s vámi mluvil o mně?“ — „Ano,“ odpověděl jsem. „Ale už bych vám nemohl říci, co to bylo. Nevzpomínám si už na to.“ — „To je jedno. Kašlu na to, jaké mínění o mně máte, on nebo vy.“ — „Poslouchejte,“ řekl jsem, „moje mínění byste přece jenom hrozně ráda znala.“ — Na okamžik se zarazila a pak prostě odpověděla ano, neboť nerada lže. — „Kněz nemá mínění, rád bych, abyste to pochopila. Lidé světa soudí podle zla nebo dobra, které si jsou s to udělat mezi sebou, a vy mi nemůžete udělat ani dobré ani zlé.“ — „Aspoň byste mě měl soudit podle . . . jak bych to řekla . . . zkrátka podle předpisu, morálky?“ — „Mohl bych vás soudit jenom podle milosti, a nevím, jakých milostí se vám dostalo, nebudu to vědět nikdy.“ — „Prosím vás! Máte přece dvě oči a uši a užíváte jich jako každý jiný, ne?“ — „Oh, ty by mi o vás mnoho nepověděly!“ Myslím, že jsem se usmál. — „Ven s tím! Ven s tím! Co tím chcete říci?“ — „Bojím se, že vás urazím. Vzpomínám si, že když jsem byl chlapec, viděl jsem jednou o posvícení ve Wilmanu loutkové divadlo. Kašpárek schoval poklad do hliněného hrnce a posunkoval na druhém konci jeviště, aby odvrátil komisařovu pozornost. Myslím, že se mnoho zmítáte, doufajíc, že skryjete přede všemi pravdu své duše, nebo že snad na ni zapomenete.“ — Poslouchala mě pozorně s lokty na stole, s bradou v dlaních a s malíčkem levé ruky mezi zaťatými zuby. — „Já nemám strach z pravdy, důstojný pane, a vyprovokujete-li mě, jsem s to se vám okamžitě vyzpovídat. Ne-

zatajím nic, přísahám!“ — „Já vás neprovokuji,“ řekl jsem, „a abych vás svolil slyšet ve zpovědi, musila byste být v nebezpečí smrti. Rozhřešení přijde, doufám, v svůj čas, a to z jiné ruky nežli z mé, tím jsem si jist!“ — „Oh, tady je snadné prorokovat. Tatínek si umínil, že si vymůže, abyste byl přeložen, a tady vás mají všichni za opilce, protože . . .“ — Prudce jsem se otočil. „Dost!“ řekl jsem jí. „Nerad bych se k vám zachoval neuctivě, ale nezačínejte zase se svými hloupostmi, musil bych se na konec za vás stydět. Když už jste tady — zase proti vůli svého otce! — pomozte mi uklidit dům. Sám s tím nebudu jakživ hotov.“ — Když si na to teď pomyslím, nemohu pochopit, jak to, že mne poslechla. V té chvíli se mi to zdálo docela přirozené. Vzhled mé fary se měnil takřka vúchledě. Mlčela, a když jsem ji se strany pozoroval, zdála se mi čím dál tím bledší. Najednou zahodila hadr, kterým utírala nábytek, a přistoupila opět ke mně s obličejem strhaným zlostí. — „Stačí vám to? Jste spokojen? Oh, vy umíte skrývat svou hru! Člověk by si myslil, že jste neškodný, a málem by s vámi měl útrpnost. Ale vy jste tvrdý!“ — „Já nejsem tvrdý, nýbrž ta část vašeho já je neoblomná, která je částí Boží.“ — „Co to tu povídáte? Já vím dobře, že Bůh miluje jenom mírné, pokorné . . . Ostatně kdybych vám řekla, co si myslím o životě!“ — „Ve vašem věku si o něm nemyslíme mnoho. Žádáme si toho nebo onoho, to je všecko.“ — „Nuže, já si žádám všeho, zlého i dobrého, já chci poznat všecko.“ — „S tím budete brzo hotova,“ řekl jsem se smíchem. — „Podívejme se! Třebaže jsem teprve mladé děvče, vím dobře, že hodně lidí umřelo, nežli toho dosáhli.“ — „To je tím, že doopravdy nehledali. Jenom snili. Vy — vy nebudete nikdy snít. Ti, o kterých mlu-

víte, se podobají cestovatelům ve světnici. Ale když jde člověk rovnou před sebe, je země malá.“ — „Jestliže mě život zklame, je mi to jedno! Pomstím se, budu dělat zlo pro zlo.“ — „A v té chvíli,“ řekl jsem, „najdete Boha. Oh, nevyjadřuji se nejspíš dobře, a vy jste ostatně dítě. Mohu vám však konec konců říci, že se vydáváte na cestu, obracejíc se k světu zády, neboť svět není vzpoura, svět jest snášení, a především snášení lži. Vrhejte se tedy kupředu, jak budete chtít, zeď musí jednoho dne povolit, a všechny trhliny se otvírají k nebi.“ — „Mluvíte takhle z . . . z libovůle . . . anebo . . .“ — „Je pravda, že mírní budou vládnout zemí. A ti, kteří se vám podobají, jim ji nebudou upírat, protože by nevěděli, co s ní. Uchvatitelé uchvacují jenom království nebeské.“ Všecka zrudla, pokrčila rameny. — „Člověk by měl chuť odpovědět vám kdoví čím . . . nadávkami. Myslíte si, že mnou vládnete proti mé vůli? Budu se vždycky umět zatratit, budu-li chtít.“ — „Já za vás odpovídám,“ řekl jsem bez rozmýšlení, „duši za duši.“ — Umývala si ruce pod kohoutkem v kuchyni a ani se neobrátila. Pak si klidně nasadila klobouk, který sundala, než se dala do práce. Vrátila se pomalu ke mně. Kdybych neznal tak dobře její obličej, byl bych mohl říci, že byl klidný, ale já jsem viděl, jak se jí trochu chvěje koutek úst. — „Navrhuji vám obchod,“ řekla. „Jste-li tím, za koho vás mám . . .“ — „Já právě nejsem ten, za koho mě máte. Vy ve mně vidíte samu sebe jako v zrcadle, a svůj osud zároveň.“ — „Byla jsem schována pod oknem, když jste mluvil s maminkou. Její tvář byla najednou tak . . . tak sladká! V té chvíli jsem vás nenáviděla. Oh, nevěřím v zázraky o moc víc než v strašidla, ale svou matku jsem přece znala! Dala na krásná slova tolik co ryba na jablko. Máte tajemství, ano

nebo ne?“ — „Je to tajemství ztracené,“ řekl jsem jí. „Najdete je, a také je ztratíte, a jiní je odevzdají po vás, neboť rod, ke kterému patříte, potrvá tak dlouho jako tento svět.“ — „Cože? Jaký rod?“ — „Ten, který uvedl v pohyb sám Bůh a který se nezastaví, dokud nebude všechno dokonáno.“

Je mi hanba, že nemohu udržet pero. Ruce se mi třesou. Ne ustavičně, ale jako v záchvatech, které ostatně trvají velmi krátce, několik vteřin. Nutím se dávat na to pozor.

Kdyby mi zbývalo dost peněz, sedl bych na vlak do Amiensu. Ale unáhlil jsem se tak nesmyslně, když jsem před chvilkou vycházel od lékaře! Jaká hloupost! Teď mi zbývá jenom zpáteční lístek a necelé dva franky.

Dejme tomu, že by to bylo dopadlo dobře: seděl bych možná na témž místě a psal bych jako teď. Vzpomínám si velmi dobře, že jsem si všiml této malé tiché hospůdky s opuštěnou zadní místností, tak pohodlnou, a s velkými dřevěnými stoly zhruba otesanými. (Vedle od pekaře vonělo čerstvým chlebem.) Měl jsem dokonce hlad . . .

Ano, zcela jistě . . . Byl bych vytáhl z tlumoku tento sešit, byl bych požádal o pero a o inkoust, táž služka by mi je byla přinesla s týmž úsměvem. Byl bych se také usmál. Ulice je plna slunce.

Až budu zítra po sobě číst tyto řádky, zítra, za šest neděl nebo snad za šest měsíců, kdo ví? — vím, že si v nich budu přát najít . . . Bože můj, co? . . . Zkrátka jenom důkaz, že jsem dnes chodil sem tam jako obyčejně, jaké dětinství!

Šel jsem nejprv rovnou před sebe, k nádraží. Vešel jsem do starého kostela — ani nevím, jak se jmenuje. Bylo tam příliš mnoho lidí. To je také dětinské, ale byl bych si chtěl svobodně kleknout na dlaždice, spíše se na ně natáhnout, natáhnout se na ně tváří k zemi. Nikdy jsem ještě nepocítil s takovou prudkostí tělesnou vzpouru proti modlitbě — a to tak zřetelně, že jsem proto neměl žádných výčitek. Moje vůle v tom nic nezmohla. Nebyl bych věřil, že to, co se označuje všedním slovem roztržitost, by mohlo mít ráz takového rozkladu, rozdrobení. Neboť jsem nebojoval proti strachu, nýbrž proti množství strachů, zdánlivě nekonečnému — na každé vlákno jeden strach. A když jsem zavíral oči a snažil se soustředit myšlenky, zdálo se mi, že slyším šuškáni jako nesmírného, neviditelného davu, přikrčeného u dna mé úzkosti, tak jako v nejhlubší noci.

Po čele i po rukou se mi řinul pot. Vyšel jsem konečně ven. Na ulici mě zachvátil chlad. Krácel jsem rychle. Myslím, že kdybych byl trpěl, byl bych se mohl politovat, zaplakat nad sebou, nad svým neštěstím. Ale cítil jsem jenom nepochopitelnou lehkost. Ztrnulost, která se mne zmocnila při styku s tím šumícím davem, se podobala uchvácení radosti. Dávala mi křídla.

Našel jsem pět franků v kapse kleriky. Strčil jsem si je tam pro šoféra pana Bigra, a pak jsem mu je zapomněl dát. Poručil jsem si černou kávu a jednu tu housku, které jsem ráno cítil vonět. Majitelka kavárny se jmenuje paní Duplousyová, je to vdova po zedníkovi, který byl kdysi usazen v Torcy. Pozorovala mě už chvíli kradmo od pultu přes zástěnu, která odděluje výčep od zadní místnosti. Pak si přišla sednout ke mně, dívala se, jak jím. „Ve

vašem věku člověk hltá,“ řekla mi. Musil jsem si vzít másla, toho flanderského másla, které chutná po oříscích. Jediný syn paní Duplouyové umřel na tuberkulosu a její vnučka na zápal mozkových blan, když jí bylo dvacet měsíců. Ona sama trpí cukrovkou, má oteklé nohy, ale nemůže najít kupce na tuto kavárnu, kam nikdo nepříjde. Těšil jsem ji, jak jsem mohl. Odevzdanost všech těchto lidí mě zahanbuje. Zdá se především, že v ní není nic nadpřirozeného, poněvadž ji vyjadřují v svém jazyku, a ten jazyk už není křesťanský. To je tolik, jako by ji vůbec nevyjadřovali, jako by nevyjadřovali sami sebe. Odbývají to pořekadly a frázemi z novin.

Když se dověděla, že pojedu až večer, navrhla mi paní Duplouyová, abych zůstal v zadní místnosti. „Budete si aspoň klidně moci psát své kázání.“ — Měl jsem co dělat, aby netopila v kamnech (ještě se trochu třesu zimou). „Když jsem byla mladá,“ povídala, „jedli kněží moc, měli tuze moc krve. Vy jste teď hubenější než zaběhlé kočky.“ Myslím, že si špatně vyložila moje zašklebení, neboť dodala spěšně: „Začátky jsou vždycky těžké. Ale z toho si nic nedělejte! Ve vašem věku má člověk celý život před sebou.“

Otevřel jsem ústa k odpovědi a . . . nejprve jsem ničemu nerozuměl. Ano, nežli jsem se k čemu rozhodl, nežli jsem nač pomyslíl, už jsem věděl, že zachovám mlčení. Zachovat mlčení, jaké podivné slovo! Mlčení si naopak zachovává nás.

(Bože můj, Tys tomu tak chtěl, poznal jsem Tvou ruku. Zdálo se mi, že ji cítím na ústech.)

Paní Duplouyová ode mne odešla k pultu. Přišlo dost lidí, dělníků, kteří se dali do jídla. Jeden mě uviděl přes

přepážku a jeho kamarádi propukli v smích. Hluk, který dělají, mne neruší, naopak. Vnitřní mlčení — to, kterému žehná Bůh — mne nikdy neosamocovalo od lidí. Zdá se mi, že do něho vstupují, přijímám je tam jako na prahu svého příbytku. A oni přicházejí, přicházejí ke mně nevědomky. Já jim bohužel mohu nabídnout jenom nejistý útulek! Ale představuji si ticho jistých duší jako místa nesmírné ochrany. Ubozí hříšníci, kteří jsou v koncích se svými silami, tam vstupují tápajíce, usínají tam a odcházejí potěšeni, nevzpomínajíce si takřka na nic z neviditelného chrámu, kam na okamžik složili své břímě.

Je ovšem trochu pošetilé, připomínat jednu z nejtajemnějších stránek Obcování svatých při rozhodnutí, které jsem právě pojal a které mi mohlo být napověděno pouhou lidskou opatrností. Ale není to moje chyba, jsem-li ustavičně závislý na vnuknutí chvíle, nebo spíše na hnutí oné sladké útrpnosti Boží, které se odevzdávám. Zkrátka pochopil jsem najednou, že od své návštěvy u lékaře hořím dychtivostí svěřit se se svým tajemstvím, podělit se s někým o jeho trpkost. A pochopil jsem také, že mám-li opět najít klid, stačí mlčet.

V mém neštěstí není nic zvláštního. Dnes možná uslyší sta a tisíce lidí po celém světě podobný rozsudek, a vyslechnou jej s podobnou ztrnulostí. Já jsem asi mezi nimi jedním z nejméně schopných ovládnout první hnutí, znám příliš svou slabost. Zkušenost mě však také naučila, že mám po matce a bezpochyby také po mnoha jiných ženách svého rodu jakousi vytrvalost na konec takřka neúmornou, poněvadž se ani nepokouší měřit s bolestí, vklouzne prostě do ní, udělá si z ní zvyk — naše síla je v tom. Jak by se dala jinak vysvětlit životní hou-

ževnatost tolika nešťastnic, jejichž strašlivá trpělivost na konec vyčerpá nevděčnost a nespravedlnost muže, dětí, bližních — ó pěstounky ubožáků!

Je však nutno mlčet. Musím mlčet tak dlouho, jak dlouho mi bude mlčení dovoleno. A to může trvat týdny, měsíce. Když si pomyslím, že by bylo snad právě stačilo slovo, útrpný pohled, obyčejná otázka, aby mi to tajemství uklouzlo! . . . Měl jsem je už na jazyku, to Bůh je zadržel. Oh, vím dobře, že cizí soucit na chvílku uleví, a nepohrdám jím. Ale nehasí žízeň, protéká duší jako sítem. A když putuje naše utrpení od soucitu k soucitu, tak jako od úst k ústům, mám dojem, že je potom už nemůžeme ctít ani milovat . . .

Sedím opět u tohoto stolu. Chtěl jsem vidět ještě jednou kostel, z kterého jsem ráno vyšel tak zahanben. Je studený a černý, opravdu. Co jsem čekal, nepřišlo.

Když jsem se vrátil, rozdělila se se mnou paní Duplouyová o oběd. Neodvážil jsem se odmítnout. Mluvili jsme o panu faráři z Torcy, kterého znala jako kaplana v Presles. Moc se ho bála. Snědl jsem trochu vařeného hovězího a zeleniny. Zatím co jsem byl pryč, zatopila v kamnech, a když jsme poobědvali, nechala mě samého v teple s šálkem černé kávy. Bylo mi dobře, dokonce jsem si na chvílku zdřiml. Když jsem se probudil . . . (Můj Bože, musím to napsat. Myslím na ta jitra, na svá poslední jitra tohoto týdne, na uvítanou těch jiter, na zpěv kohoutů — na vysoké tiché okno ještě plné noci, jehož jedna tabulka, vždycky táž, ta vpravo, se zaněcuje . . . Jak to bylo všecko svěží, čisté . . .)

Přišel jsem tedy velmi časně k doktoru Lavignovi. Uvedli mne skoro ihned. Čekárna byla neuklizená, sluha na kolenou svinoval koberec. Musil jsem chvíli čekat v jídelně, která patrně zůstala tak, jak byla večer, okenice byly zavřeny a záclony zataženy, na stole ležel ubrus s drobečky chleba, které mi křupaly i pod nohama, a vzduch páchl studeným doutníkem. Konečně se za mými zády otevřely dveře a doktor na mne kývl. „Odpusťte, že vás přijímám v této místnosti,“ řekl mi. „Je to hrací pokoj mé dcery. Dnes ráno je celý byt vzhůru nohama, náš domácí jej takto dává každý měsíc na pospas čističům s vakuovým přístrojem — hotová pitomost! Ten den přijímám návštěvy až od deseti hodin, ale vy máte naspěch, jak se zdá. Ale máme tu pohovku, můžete se na ni natáhnout, a to je hlavní.“

Vytáhl záclony, a já jsem ho uviděl v plném světle. Nepředstavoval jsem si, že je tak mlád. Jeho obličej je tak hubený jako můj a má tak prapodivnou barvu, že jsem měl nejprve za to, že je to světelná hra. Vypadalo to jako odlesk bronzu. Upíral na mne své černé oči s jakousi směsí lhostejnosti a netrpělivosti, ale bez jakékoliv tvrdosti, naopak. Když jsem si pracně stahoval vlněný trikot, velmi spravovaný, otočil se zády. Zůstal jsem hloupě sedět na divaně, netroufaje si lehnout. Bylo na něm ostatně poházeno hraček více méně polámaných, ba i hadrová panna, zamazaná od inkoustu. Doktor ji položil na židli, dal mi několik otázek a pak mě pečlivě ohledával, zavíraje chvílemi oči. Jeho obličej byl právě nad mým a dlouhá kadeř černých vlasů mě lechtala na čele. Viděl jsem jeho vyzáblý krk, sevřený do špatného celuloidového límce, zcela zežloutlého, a krev, která se mu pomalu hrnula do tváří, jim dodávala mě-

děného odstínu. Vnukal mi bázeň a také trochu ošklivost.

Jeho vyšetřování trvalo dlouho. Byl jsem překvapen, že věnuje tak málo pozornosti mým nemocným prsům. Přejel mi jenom několikrát rukou po levém rameni, tam, kde je klíční kost, a pohvizdoval si při tom. Okno hledělo na dvoreček a já jsem viděl tabulkami zed' černou od sazí a proraženou tak úzkými otvory, že se podobaly střílnám. To se rozumí, že jsem si představoval docela jinak profesora Lavigne i jeho byt. Pokojík se mi zdál opravdu nečistý a ty rozlámané hračky, ta loutka mi — nevím proč — svíraly srdce. — „Oblect se,“ řekl mi.

Před týdnem bych se byl nadál nejhoršího. Ale teď mi bylo několik dní tak dobře! Ale to je jedno, minuty se mi zdály dlouhé. Pokoušel jsem se myslet na pana Oliviera, na naši procházku minulé pondělí, na tu planoucí silnici. Ruce se mi tak silně třásly, že jsem si při obouvání dvakrát přetrhl tkaničku od střevice.

Doktor chodil vzhůru dolů po pokoji. Konečně se zastavil u mne. Usmíval se, ale jeho úsměv mě ubezpečil jenom napolo. — „Hm, podívejte se, nejraději bych vás poslal na roentgen. Dám vám lístek do nemocnice, oddělení doktora Grousseta. Na neštěstí budete musit čekat až do pondělka.“ — „Je to nutné?“ — Chvilku otálel. Bože můj, zdá se mi, že v té chvíli bych byl mohl slyšet cokoliv, a ani bych byl nehnul brvou. Ale vím už ze zkušenosti, že kdykoliv se ve mně zdvihne to němé, to hluboké zaúpění, které předchází modlitbu, vezme na sebe můj obličej výraz, který se podobá úzkosti. Mám teď za to, že doktor se tím dal zmýlit. Usmál se ještě zřetelněji, a vypadalo to upřímně, ba vřele. — „Ne,“ odpověděl, „byla by to pouhá formalita.

Nač vás tady ještě zdržovat! Vraťte se klidně domů!“ — „Mohu dále vykonávat svůj úřad?“ — „Ovšem. (Cítil jsem, jak se mi vhrnula krev do tváře.) Oh, netvrdím, že s vašimi trampotami je už konec, záchvaty se mohou vrátit. Jakáž pomoc! Musíte si zvyknout žít se svou nemocí, jsme na tom více méně všichni stejně. Neukládám vám ani dietu. Zkoušejte, jezte jenom to, co strávíte. A když už nebudete moci strávit to, co jste trávil dříve, nebuďte umíněný, vraťte se hezky k mléku, k cukrové vodě, mluvím s vámi jako přítel, jako kamarád. Budou-li bolesti příliš prudké, vezmete polévkovou lžící léku, na který vám napíši recept — každé dvě hodiny lžící, ale nikdy víc než pět lžic za den, rozumíte?“ — „Dobře, pane profesore.“

Přistrčil k pohovce stolec, právě proti mně, a octl se tváří v tvář hadrové loutce, která k němu zdvíhala beztvárovou hlavu, z níž se odlepoval po kusech nátěr tak jako šupiny. Hodil ji vztekle na druhý konec pokoje. Buchla podivně o zeď, nežli se skutálela na podlahu, a pak zůstala ležet na zádech, s rukama i s nohama ve vzduchu. Neodvážil jsem se už podívat ani na jednoho ani na druhého. — „Poslouchejte,“ řekl najednou, „mám rozhodně za to, abyste šel na roentgen, ale není naspěch. Přijed'te zase za týden.“ — „Není-li to naprosto nutné . . .“ — „Nemám právo s vámi mluvit jinak. Nikdo není konec konců neomylný. Ale nedejte si od Grousseta nic napovídat! Fotograf je fotograf, o řeči se ho nikdo neprosí. Potom si o věci promluvíme sami mezi sebou . . . Ať tak nebo onak, udělejte, jak vám říkám, a neměňte v ničem své zvyky, zvyky jsou v podstatě přátelé člověka, i zvyky špatné. Nejhorší, co by se vám mohlo přihodit, je, že byste musil přerušit

svou práci, ať už z té nebo z oné příčiny.“ — Skoro jsem ho ani neslyšel, nemohl jsem se už dočkat, až budu zase na ulici. — „Dobře, pane profesore . . .“ Vstal jsem. On se pošukbovával nervosně za manšety. — „Kdo vás sem k čertu poslal?“ — „Pan doktor Delbende.“ — „Delbende? Neznám.“ — „Pan doktor Delbende už umřel.“ — „Tak? Hm, tím hůř. Přijďte za týden. Bude nejlepší, když vás dovedu ke Groussetovi sám. Tedy od úterka za týden, souhlasí?“ — Vystrčil mě takřka z pokoje. Na jeho obličej, tak chmurném, se objevil zvláštní výraz: zdál se veselý, křečovitě, roztržitě veselý, jako u člověka, který sotva skrývá svou netrpělivost. Vyšel jsem, netroufaje si mu ani podat ruku, a sotva jsem přišel do předsíně, všiml jsem si, že jsem zapomněl recept. Dveře se za mnou právě zavřely, zdálo se mi, že slyším kroky v saloně, měl jsem za to, že pokoj bude prázdný, že jenom vezmu se stolu recept, že nebudu nikoho vyrušovat . . . Stál tam, ve výklenku úzkého okna, jednu stranu kalhot měl shrnutu a nasazoval na stehno malou stříkačku, jejíž kov se mu třpytil v prstech. Nemohu zapomenout na jeho hnusný úsměv, který neměl kdy ustoupit výrazu překvapení: bloudil ještě okolo pootevřených úst, kdežto jeho pohled se na mne upíral hněvivě: „Co vás sem čert nese?“ — „Přišel jsem si pro recept,“ zakoktal jsem. Udělal jsem krok ke stolu, ale papír tam nebyl. — „Strčil jsem jej asi nazpět do kapsy,“ řekl, „počkejte okamžik.“ Vytáhl se suchým cvaknutím jehlu a stál přede mnou nehybný, nespouštěje se mne očí, drže stříkačku pořád ještě v ruce. Tvářil se, jako by mi vzdoroval. — „S tímhletem se člověk obejde bez Pána Boha, můj milý.“ — Myslím, že mé rozpaky ho odzbrojily. — „Nu, nu, to je jenom ran-

hojičský vtíp! Já si vážím každého přesvědčení, i náboženského. Sám nemám ostatně žádné. Pro lékaře není přesvědčení, ten může mít jenom hypotézy.“ — „Pane profesore . . .“ — „Proč mi říkáte pane profesore? Profesore čeho?“ — Pomyslel jsem si, že je to blázen. — „Odpovězte mi, u všech čertů! Odvoláváte se na kolegu, kterého neznám ani jménem, a titulujete mě profesore . . .“ — „Pan doktor Delbende mi poradil, abych se obrátil k profesorovi Lavignovi.“ — „Lavignovi? Děláte si ze mne kašpary? Váš doktor Delbende byl asi kapitální blbec. Lavigne umřel minulý leden osmasedmdesátiletý. Kdo vám dal mou adresu?“ — „Našel jsem ji v telefonním seznamu.“ — „Tak? Já se nejmenuju Lavigne, ale Laville. Umíte číst?“ — „Jsem velmi zbrklý,“ řekl jsem mu. „Odpusťte mi, prosím.“ Stoupl si mezi dveře a mne, takže jsem se v duchu ptal, vyjdu-li vůbec kdy z tohoto pokoje. Cítil jsem se jako v pasti, jako v propadlišti. Pot mi tekl po tvářích, ani jsem neviděl na oči. — „To já vás musím požádat za odpuštění. Přejete-li si, dám vám pár slov pro jiného profesora, třeba pro Dupetitpréa, ne? Ale mezi námi, bylo by to zbytečné, znám své řemeslo jako ti venkované, býval jsem internistou v pařížských nemocnicích, a k tomu ještě třetí v soutěži! Promiňte, že se tu sám chválím! Ve vašem případě není ostatně nic obtížného, ledakdo by to byl spravil tak jako já.“ — Udělal jsem zase krok ke dveřím. Jeho slova mi nevnukala nedůvěry, jenom jeho pohled mi působil nesnesitelnou stísněností. Byl neobyčejně upřený a lesklý. — „Nerad bych vás zdržoval,“ řekl jsem. — „Nezdržujete mne (vytáhl hodinky), začínám ordinovat až v deset hodin. Musím se vám přiznat, že se ocítám po prvé tváři v tvář jednomu

z vás, to jest knězi, mladému knězi. Je vám to divné? Uznávám, že je to skutečnost dost zvláštní.“ — „Lituji jenom, že si podle mne uděláte tak špatné mínění o nás o všech,“ odpověděl jsem. „Jsem kněz velmi obyčejný.“ — „Oh, prosím, prosím! Zajímáte mě naopak neobyčejně! Máte tvář velmi . . . velmi pozoruhodnou. Nikdo vám to ještě neřekl?“ — „Ovšemže ne!“ zvolal jsem. „Myslím, že se mi vysmíváte.“ — Pokrčil rameny a otočil se ke mně zády. — „Bylo hodně kněží ve vaší rodině?“ — „Žádný, prosím. Je pravda, že toho o své rodině nevím mnoho. Rodiny jako moje nemají dějin.“ — „To je omyl. Dějiny vaší rodiny jsou vepsány v každé vrásce vašeho obličeje, a těch je!“ — „Já bych je v nich nechtěl číst, nač to? Ať pochovávají mrtví své mrtvé.“ — „Oni pochovávají velmi dobře živé. Vy máte za to, že jste volný?“ — „Nevím, jaký je můj díl svobody, je-li velký nebo malý. Myslím jenom, že mi jí Bůh nechal právě dost, abych ji jednoho dne vrátil do jeho rukou.“ — „Odpusťte,“ ozval se po chvíli, „zdám se vám asi hrubý. Já totiž také patřím k rodině . . . k rodině vašeho druhu, jak se mi zdá. Když jsem vás před chvílkou uviděl, měl jsem nepříjemný dojem, že stojím před . . . před svým dvojníkem. Vy myslíte, že jsem blázen?“ — Zavadil jsem bezděky očima o stříkačku. Dal se do smíchu. — „Ne, morfium neopíjí, buďte kliden. Pročišťuje dokonce dost dobře mozek. Hledám v něm to, co vy pravděpodobně hledáte v modlitbě, totiž zapomenutí.“ — „Odpusťte,“ řekl jsem, „v modlitbě se nehledá zapomenutí, ale síla.“ — „Síla by mi už nebyla k ničemu.“ Sebral se země hadrovou pannu a postavil ji pečlivě na krb. — „Modlitba!“ ozval se zasněným hlasem. „Přeji vám, abyste se modlil tak snadno, jak

si já bodám pod kůži tuhle jehlu. Úzkostlivci vašeho druhu se nemodlí, nebo se modlí špatně. Přiznejte se raději, že milujete v modlitbě jenom úsilí, napětí. Je to násilí, které nevědomky na sobě pášete. Nervosní člověk je vždycky svým vlastním katem.“ Když se nad tím zamyslím, nemohu si vysvětlit, proč mě ta slova uvrhla do takové hanby. Netroufal jsem si už zvednout oči. — „Nemyslete si, že jsem materialista podle staré módy. Pud modlitby je skryt v každém z nás a není méně nevysvětlitelný než ostatní. Je to, jak mám za to, jedna forma temného zápasu jedince s plemenem. Ale plémě pohltí mlčky všecko. Druh pak zase sežírá plemeno, aby jeho mrtvých drtilo živé ještě víc. Já nemyslím, že by byl který z mých předků pocítil za dlouhá staletí nejmenší touhu, znát toho víc než jeho rodiče. Ve vesnici Dolního Mainu, kde jsme odjakživa žili, se běžně říká: paličatý jako Pálka — Pálka je naše přezdívka, přezdívka od nepamětných časů. A paličák u nás znamená tupec. Nuže, a já jsem se narodil s onou zuřivostí po vědění, které vy říkáte *libido sciendi*. Pracoval jsem, jako když se hltá. Když si pomyslím na mladá léta, na svou světničku v rue Jacob, na noci těch časů, cítím jakousi hrůzu, hrůzu takřka náboženskou. A k čemu to všecko bylo? K čemu, řekněte mi . . .? Ted' pomalu zabíjím tuto zvědavost, neznámou lidem mého rodu, zabíjím ji malými dávkami morfia. A bude-li mi to tuze dlouhé . . . Vy jste nikdy neměl pokušení sebevraždy, nikdy? Není to vzácný případ, stává se to naopak dost často u nervosních lidí vašeho druhu . . .“ — Nezmohl jsem se na odpověď, byl jsem omámen. — „Je pravda, že náchylnost k sebevraždě je dar, šestý smysl, cosi, s čím se člověk rodí. Můžete si myslit, že bych to udělal

nenápadně. Chodím ještě na hon. Ledakomu se může stát, že prolézá živým plotem a táhne pušku za sebou — bác! a ráno přicházející po úsvitu vás najde s nosem v trávě, celého pokrytého rosou, hezky čerstvého, tichého, s prvními parami nad stromy, se zpěvem kohoutů a s křikem ptačím. Nu? Nepokouší vás to?“ — Bože! Myslil jsem na okamžik, že ví o sebevraždě doktora Delbenda a že mi hraje tuto ohavnou komedii. Ale ne, jeho pohled byl upřímný. A ať jsem byl sám sebe vzrušenější, cítil jsem, že ho moje přítomnost rozčiluje — nevím, z jakého důvodu — že je mu od vteřiny k vteřině nesnesitelnější, že však není s to mě nechat. Byli jsme jeden zajatcem druhého. — „Lidé jako my,“ začal zase dušeným hlasem, „by měli zůstat u kravských ocasů. My se nešetříme, my nešetříme ničeho. Vsaďme se, že vy jste byl v semináři právě tím, čím jsem já byl v lyceu v Provins! Ať to byl Bůh nebo Věda, vrhali jsme se na to, měli jsme oheň v břiše. A co z toho ze všeho! Teď jsme oba před týmž . . .“ Prudce se zarazil. Byl bych měl pochopit, ale já jsem jenom myslel na to, jak se dostat ven. — „Takový člověk jako vy se neobrací zády k cíli,“ řekl jsem. — „Ale cíl se obrací zády ke mně,“ odpověděl. „Do šesti měsíců budu nebožtík.“ — Myslil jsem, že mluví ještě pořád o sebevraždě, a on mi patrně četl ten omyl v očích. — „Rád bych věděl, proč před vámi dělám tatrmana. Vy máte pohled, který vybízí k tomu, aby se vám vyprávělo všechno možné. Já se zabít? Kdepak! To je kratochvíle velkých pánů, básníků, ta vznešenost je mimo můj dosah. Ale také bych nerad, abyste mě měl za zbabělce.“ — „Nemám vás za zbabělce, dovoluji si jenom usuzovat, že to . . . že ta medicína . . .“ — „Nemluvte ledajak o morfiu . . . Vy sám,

jednoho dne . . .“ Hleděl na mne laskavě. — „Slyšel jste kdy o lymphogranulomatosu maligna? Ne? Není to ostatně nemoc pro veřejnost. Představte si, kdysi jsem o tom dělal doktorskou práci. Nemohl jsem se tedy mýlit, nepotřeboval jsem ani čekat na laboratorní zkoušku. Dávám si ještě tři měsíce, nanejvýš šest. Vidíte, že se neobracím zády k cíli. Hledím mu do tváře. Když to moc svrbí, poškrabu se, ale jakáž pomoc, pacienti mají své požadavky a lékař musí být optimista. Když mám ordinaci, trochu se povzbudím. Lhát nemocným je nutností našeho stavu.“ — „Lžete jim snad až příliš mnoho . . .“ — „Myslíte?“ zeptal se, a jeho hlas zněl zase tak laskavě. — „Vaše úloha je méně nesnadná nežli moje: vy máte co dělat už jen s umírajícími, jak mám za to. Většina agoníí je euforická. Něco jiného je povalit jedinou ranou, jediným slovem celou naději člověka. Stalo se mi to jednou nebo dvakrát. Oh, já vím, co byste mi mohl odpovědět, vaši teologové udělali z naděje ctnost, vaše naděje má sepjaté ruce. Co se tedy této naděje týče, budiž, nikdo ještě neviděl to božstvo příliš zblízka. Ale ona druhá naděje, rozumíte, ta obyčejná, to je šelma, která sedí v člověku, povídám vám, šelma mocná a zuřivá. Nejlíp je nechat ji pozvolna sejít. Anebo miřte dobře! Chybíte-li se jí, škrabe a kouše! A v nemocných je tolik lsti! Nikdy je dost neznáme, dnes nebo zítra se dáme chytit. Podívejte se: jeden starý plukovník, starý koloniální otrlec, po mně jednou chtěl, abych mu řekl pravdu, jako kamarád . . . Brrr . . .!“ — „Umírat se musí po troškách,“ zakoktal jsem, „člověk si musí zvykat.“ — „Houby! Vy jste se v tom cvičil?“ — „Aspoň jsem se o to pokoušel. Ostatně nepřirovnávám se k lidem světa, kteří mají zaměstnání, rodinu. Na životě ubohého

kněze jako já nezáleží nikomu.“ — „To je možné! Ale nehlásáte-li nic víc než přijímání osudu, není to nové.“ — „Radostné přijímání osudu,“ řekl jsem. — „Prosím vás! Člověk se zhlíží v své radosti jako v zrcadle a nepoznává se, hlupák! Užíváme rozkoše leda na své útraty, na útraty své vlastní podstaty — radost a bolest jsou tam jedno.“ — „To, čemu vy říkáte radost. Ale posláním Církve je právě najít pramen radostí ztracených.“ — Jeho pohled vyjadřoval touž laskavost jako jeho hlas. Zmáhala se mne nevýslovná únava, zdálo se mi, že jsem tam už celé hodiny. — „Nechte mě už odejít!“ zvolal jsem. Vytáhl z kapsy recept, ale nedal mi jej. A najednou mi položil ruku na rameno a stál s napřaženou paží, s nachýlenou hlavou, mrkaje očima. Jeho obličej mi připomněl přízraky z mého dětství! — „Je konec konců možné, že lidem jako vy jsme dlužni pravdu.“ Trochu otálel, než zase promluvil. Ať se to zdá sebe nesmyslnější, slova mi bušila v sluch, aniž ve mně vzbuzovala jakoukoliv myšlenku. Před dvaceti minutami jsem vstoupil do tohoto domu docela odevzdán, byl bych mohl slyšet ledaco. Ačkoli ve mně poslední týden ztrávený v Ambricourtě zanechal nevysvětlitelný pocit bezpečnosti, důvěry a cosi jako slib štěstí, způsobila mi nicméně slova pana Lavilla, s počátku tak kořejšivá, velikou radost. Chápu teď, že ona radost byla bezpochyby mnohem větší, než jsem myslel, mnohem hlubší. Byl to týž pocit osvobození, bujarosti, kterého jsem okusil na silnici do Mézargues, ale mísilo se s ním vzrušení neobyčejné netrpělivosti. Byl bych chtěl především uprchnout z tohoto domu, z těchto zdí. A právě v tom okamžiku, kdy můj pohled zdánlivě odpovídal na němou otázku doktorovu, byla všecka má pozornost

upjata k neurčitému šumu ulice. Uniknout odtud! Prchnout! Shledat se zase s tím zimním nebem, tak čistým, na kterém jsem viděl dnes ráno oknem železničního vagonu stoupat červánky! Pana Lavilla to asi zmýlilo. Ostatně ve mně se najednou rozbřesklo. Nežli dopověděl svou větu, byl jsem už jenom mrtvým mezi živými.

Rakovina . . . Rakovina žaludku . . . Zvláště to slovo mě zarazilo. Čekal jsem docela jiné. Čekal jsem slovo tuberkulosa. Bylo mi třeba velkého úsilí pozornosti, abych se přinutil uvěřit, že umru na nemoc, která se pozoruje vskutku velmi zřídka u lidí mého věku. Musil jsem prostě svraštit obočí, jako bych poslouchal znění obtížného úkolu. Byl jsem tím tak zaujat, že jsem myslím ani nezbledl. Doktorův pohled se nespouštěl mého; četl jsem v něm důvěru, sympatii, nevím, co ještě. Byl to pohled přítele, druha. Jeho ruka se znovu opřela o mé ramě. — „Půjdem se zeptat Grousseta, ale mám-li být upřímný, nemyslím, že by se dalo tohle svinstvo operovat. Divím se dokonce, že jste vydržel tak dlouho. Břišní hmota je objemná, těstovitost značná, a pod levou klíční kostí jsem rozeznal znamení na neštěstí velmi bezpečné, to, čemu říkám ganglium Troizierovo. To se ví, že vývoj může být více méně zdlouhavý, ačkoli musím říci, že ve vašem věku . . .“ — „Jakou lhůtu mi dáváte?“ — Uvedl jsem ho i tentokrát v omyl, neboť můj hlas se netřásl. Moje chladnokrevnost pocházela bohužel jenom z ohromení. Slyšel jsem zřetelně hrčení tramvají, cinkání zvonku, byl jsem už v myšlenkách na prahu tohoto pohřebního domu, ztrácel jsem se v proudícím davu . . . Ať mi Bůh odpustí! Na Něho jsem nepomyslel . . . — „Těžko říci. Závisí to na chrlení krve. Bývá sice zřídka osudné, ale opakuje-li se často . . . Ale

kdopak ví! Když jsem vám před chvílkou radil, abyste pokračoval klidně v své práci, nehrál jsem komedii. Budete-li mít trochu štěstí, umřete stoje, jako ten pověstný monarcha, nebo skoro tak. To je otázka morálky. Ačli . . .“ — „Ačli . . .?“ — „Jste houževnatý,“ řekl mi, byl by z vás býval dobrý lékař. Ale raději vás teď poučím důkladně, než bych vás nechal hudlařit v naučných slovnících. Nuže, ucítíte-li teď některý den bolest na vnitřní ploše levého stehna a budete-li mít trochu hořečku, lehněte si. Zánět žíly tohoto druhu je ve vašem případě dost obvyklý a mohlo by u vás nastat ucpaní cevy. A teď toho víte, můj milý, právě tolik co já.“

Podal mi konečně recept a já jsem jej mechanicky vsunul do zápisníku. Proč jsem tu chvíli neodešel? Nemohu říci. Snad jsem ani nebyl s to zadržet záchvat hněvu a vzpoury proti tomuto neznámému, který se mnou právě naložil tak klidně jako se svým majetkem. Snad jsem byl příliš zaujat šíleným úsilím, uvést v několika ubohých vteřinách své myšlenky, své plány, ba i své vzpomínky a celý svůj život v soulad s novou jistotou, která ze mne dělala jiného člověka? Mám prostě za to, že jsem byl jak obyčejně ochromen plachostí, že jsem nevěděl, jak se poroučet. Mé mlčení doktora Lavilla překvapilo. Uvědomil jsem si to podle chvění jeho hlasu. — „Musí se ovšem říci, že je dnes po světě tisíce nemocných, nad kterými kdysi vynesli lékaři ortel a kteří teď nemají daleko do stovky. Stalo se už, že se vstřebaly i nádory nejnebezpečnější. Ale ať tak nebo onak, člověk jako vy by se nebyl dal dlouho balamutit tlachy Grousetovými, které mohou upokojit jenom hlupáky. Není nic tak ponižujícího jako rvát po kouscích pravdu z těch augurů, kteří ostatně kašlou královsky na to, co žvaní.

Pod skotskou sprchou ztrácejí na konec i ti nejstatečnější úctu k sobě a jdou smícháni se stádem vstříc svému osudu. Přijďte ode dneška za týden, dovedu vás do nemocnice. Do té doby si služte mši, zpovídejte pobožné baby, neměňte v ničem své zvyky. Zním velmi dobře vaši farnost. Mám dokonce v Mézargues přítele.“

Podal mi ruku. Byl jsem ještě pořád v onom stavu roztržitosti a nepřítomnosti ducha. Ať dělám, co dělám, vím dobře, že nepochopím jakživ, jak jsem mohl v takovém postavení zapomenout i na pouhé jméno Boží. Stál jsem sám, nevýslovně sám tváří v tvář smrti, a tato smrt byla jenom ztrátou bytí — ničím víc. Viditelný svět jako by ze mne uplýval s děsivou rychlostí, v zmatku obrazů nikterak smutečných, nýbrž vesměs zářivých, oslňujících. Je to možné? Což jsem jej tedy tak miloval? říkal jsem si. Ta jitra, ty večery, ty cesty! Ty cesty proměnlivé, tajemné, ty cesty plné lidských kroků! Což jsem tedy tak miloval cesty, naše cesty, cesty světa? Které chudé dítě, vychované v jejich prachu, jim nesvěřilo svých snů? Nesou je zvolna, velebně k jakýmsi neznámým mořím, ó velké řeky světél a stínů, odnášející sen chudých! Myslím, že to bylo slovo Mézargues, co mi zkrušilo srdce. Mé myšlenky se zdály velmi daleko od pana Oliviera, od naší projížďky, a přece tomu nebylo tak. Nespouštěl jsem očí s tváře doktorovy, a najednou mi zmizela. Nepochopil jsem hned, že pláči.

Ano, plakal jsem. Plakal jsem bez zavzlykání, ba i bez povzdechu. Plakal jsem s očima dokořán otevřenýma, plakal jsem, tak jak jsem vídal plakat umírající, byl to zase ještě život, který ze mne vycházel. Utřel jsem se rukávem kleriky, rozeznal jsem opět obličej doktorův. Byl v něm nevyličitelný výraz překvapení, útrpnosti.

Kdyby bylo možno umřít znechucením, byl bych už mrtev. Byl bych měl utéci, ale netroufal jsem si. Čekal jsem, že mi Bůh vnukne slovo, slovo kněžské, byl bych zaplatil to slovo svým životem, tím, co mi z života zbývalo. Chtěl jsem aspoň požádat za prominutí, ale mohl jsem to jenom zakoktat, slzy mě dusily. Cítil jsem, jak mi tekou do hrdla, měly chuť krve. Co bych nebyl dal za to, aby to byla vsutku krev! Odkud se braly? Neplakal jsem nad sebou, to přísahám! Nebyl jsem nikdy tak blízko toho, abych se nenáviděl. Neplakal jsem nad svou smrtí. V dětství se mi stávalo, že jsem se takto probudil, vzlykaje. Z jakého snu jsem se probudil tentokrát? Běda, domníval jsem se, že procházím světem, takřka ho nevida, tak jako se kráčí se sklopenýma očima uprostřed skvoucího davu, a někdy jsem se dokonce domýšlel, že jím pohrdám. Ale to jsem se styděl za sebe, nikoliv za něj. Byl jsem jako chudák, který miluje a neodvažuje se to říci, ba ani si to sám sobě přiznat. Oh, nezapírám, že ty slzy mohly být zbabělé! Myslím také, že to byly slzy lásky . . .

Konečně jsem se otočil zády, vyšel jsem, octl jsem se na ulici.

Půlnoc, u pana Dufrétyho

Ptám se v duchu, proč mě nenapadlo, vypůjčit si dvacet franků od paní Duplouyové, byl bych tak mohl spát v hotelu. Je pravda, že jsem nebyl včera večer s to uvažovat, byl jsem všecek zoufalý, že jsem zmeškal vlak. Můj nešťastný kamarád mě ostatně přijal velmi slušně. Zdá se mi, že je všecko v pořádku.

Bude se mi bezpochyby vytýkat, že jsem přijal, byť

jenom na jednu noc, pohostinství kněze, jehož postavení není pravidelné (je mnohem horší). Pan farář z Torcy mi vynadá trulantů. Nebude v nepravu. Říkal jsem si to včera, když jsem vystupoval po schodech, tak páchnoucích a černých. Zůstal jsem několik minut přede dveřmi k bytu. Byla na nich připevněna čtyřmi připínáčky zežloutlá visitka: Louis Dufréty, zástupce. Bylo to strašné.

Před několika hodinami bych se snad nebyl odvážil vstoupit. Ale teď už nejsem sám. Je ve mně to, ta věc . . .

Zkrátka zatahal jsem za zvonek s neurčitou nadějí, že nenajdu nikoho doma. Přišel mi otevřít. Byl bez kabátu, měl na sobě ony vlněné kalhoty, které si oblékáme pod kleriku, a trepky na bosých nohou. Řekl mi skoro kysele: „Nemohls mi napsat! Mám kancelář v rue d'Onfroy. Tady jsem jenom tak nahonem. Dům je hnusný.“ — Objal jsem ho. Dostal záchvat kašle. Myslím, že byl víc dojat, než chtěl dát najevo. Zbytky jídla byly ještě na stole. — „Mám hodně jíst,“ řekl s dojemnou vážností, „a mám na neštěstí málo chuti. Vzpomínáš si ještě na seminární fazole? Nejhorší je, že se musí vařit tady v ložnici. Zhnusil se mi už zápach smaženého tuku — jsou to nervy. Jinde bych žral.“ Sedli jsme si jeden vedle druhého, já jsem ho sotva poznával. Jeho krk se neuměrně prodloužil a jeho hlava se na něm zdá docela malá, jako hlava krysí. — „Jsi hodný, žes přišel. Mám-li být upřímný, byl jsem překvapen, že mi odpovídáš na dopisy. Mezi námi, nebyval jsi tam . . . příliš širokého ducha . . .“ — Už ani nevím, co jsem odpověděl. — „Promiň,“ řekl, „trochu se upravím. Dnes jsem si dal prázdnou, ale stává se mi to dost zřídka. Co chceš, činný život má

do sebe mnoho dobrého. Ale nemysli si, že je ze mne zaostalec. Čtu ohromně, nikdy jsem tolik nečetl. Snad jednou . . . Mám tady poznámky velmi zajímavé, velmi prožitě. Ještě si o tom promluvíme. Neobráběls kdysi špatně alexandrin, nemýlím-li se? Tvé rady mi budou velmi cenné.“

Za okamžik jsem ho viděl pootevřenými dveřmi, jak proklouzl ke schodišti s konvicí na mléko. Zůstal jsem zase sám s . . . Bože můj, je pravda, že bych si byl raději zvolil jinou smrt! Plíce, které se pomalu rozpouštějí jako kousek cukru ve vodě, zesláblé srdce, které se musí ustavičně povzbuzovat, anebo třeba i ta prapodivná nemoc pana doktora Lavilla, jejíž jméno jsem zapomněl — myslím, že pohružka toho všeho zůstává poněkud neurčitá, odtažitá . . . Kdežto položím-li jenom přes sultanu ruku na místo, kde se tak dlouho omeškávaly prsty doktorovy, zdá se mi, že cítím . . . Nejspíš si to jenom představuji? Na tom nezáleží! Marně si opakuji, že se ve mně už málem kolik neděl nic nezměnilo; pomyslím-li si, že se mám vrátit domů s . . . zkrátka s tou věcí, zachvacuje mne hanba, ošklivost. Byl jsem už až příliš pokoušen ošklivostí k své vlastní osobě a vím, jaké je nebezpečí v takovém pocitu, který by mi na konec odňal všecku odvahu. Na počátku zkoušek, které mě očekávají, by mělo být jistě mou první povinností, abych se smířil sám s sebou . . .

Přemýšlel jsem mnoho o svém ponížení dnešního rána. Mám za to, že bylo způsobeno spíše omylem úsudku nežli zbabělostí. Nemám zdravého rozumu. Je jasné, že se tváří v tvář smrti nemohu chovat stejně jako mužové, kteří nade mne velmi vynikají a kterým se podivuji, na příklad pan Olivier nebo pan farář z Torcy.

(Kladu ta dvě jména schválně vedle sebe.) Za takových okolností by byli jeden i druhý zachovali vybranou svrchovanost, která je samozřejmým postojem a svobodou velikých duší. Ba i paní hraběnka . . . Oh, jsem si vědom, že jsou to spíše osobní vlastnosti než ctnosti, že je nelze získat. Nelze ovšem jinak, než že z nich mám také něco, poněvadž je tak miluji u druhých . . . Je to jako jazyk, kterému bych velmi dobře rozuměl, ale nebyl s to jím mluvit. Nezdary mě nemohou napravit. A tak ve chvíli, kdy bych měl potřebí všech svých sil, sevře mě pocit mé bezmocnosti tak silně, že ztrácím nit své ubohé odvahy, tak jako ztrácí neobratný řečník nit své řeči. Tato zkouška není nová. Kdysi jsem se z ní utěšoval nadějí na nějakou zázračnou, nepředvídanou událost — snad na mučednictví? V mém věku se zdá smrt tak daleká, že nás každodenní zkušenost vlastní prostřednosti ještě nepřesvědčuje. Nechce se nám uvěřit, že v té události nebude nic zvláštního, že nebude bezpochyby o nic víc ani míň prostřední než my sami, že bude přizpůsobena k našemu obrazu, k obrazu našeho osudu. Zdá se nám, jako by ani nepatřila našemu známému světu, myslíme na ni jako na ty báječné končiny, jejichž jména čteme v knihách. Říkal jsem si právě, že moje úzkost byla následkem surového, nenadálého zklamání. To, o čem jsem myslel, že je ode mne odděleno pomyslnými oceány, bylo najednou přede mnou. Moje smrt je tady. Je to smrt podobná kterékoliv jiné, a já do ní vejdu s pocitem člověka velmi všedního, velmi obyčejného. Je dokonce jisto, že nebudu umět o nic líp umřít, nežli jsem uměl vládnout sám sobě. Budu při tom právě tak neobratný a bezradný. Nabádají mě: Buďte prostý! Dělán, co mohu. Je to tak nesnadné, být prostý! Ale lidé světa říkají

,prostí‘, jako říkají ,pokorní‘ — s týmž shovívavým úsměvem. Měli by říkat: králové.

Bože můj, dávám ti všechno, od srdce rád. Jenomže neumím dávat, dávám tak, jako když si nechávám brát. Nejlepší je zůstat klidný. Neboť neumím-li dávat, Ty, ty umíš brát . . . A přece bych si byl přál být k Tobě jednou, nic než jednou, štědrý a velkomyslný!

Měl jsem také velké pokušení jít do ulice rue Verte za panem Olivierem. Už jsem byl na cestě, ale vrátil jsem se. Myslím, že bych nebyl býval s to, zatajit mu své tajemství. Protože odjíždí za dva nebo za tři dny do Maroca, nebylo by na tom mnoho sešlo, ale cítím, že před ním bych byl hrál bezděky jistou úlohu, že bych byl mluvil jazykem, který není můj. Nechci vzdorovat, chovat se vyzývavě. Hrdinství mně přiměřené je, nebýt hrdinou, a protože mi chybějí síly, chtěl bych, aby má smrt byla malá, co nejmenší, tak aby se neodlišovala od jiných událostí mého života. Za shovívavost a přátelství takového muže jako pan farář z Torcy jsem konec konců zavázán své přirozené neobratnosti. Snad jich není nehodna? Je to snad neobratnost dětství? Ať se občas soudím sebe přísněji, nepochyboval jsem nikdy, že mám ducha chudoby. Duch dětství se mu podobá. Oba dva jsou bezpochyby jedno.

Jsem rád, že jsem se už nesetkal s panem Olivierem. Jsem rád, že začínám první den své zkoušky zde, v tomto pokoji. Není to ostatně pokoj, ustlali mi v chodbičce, kde si přítel rovná droguistické vzorky. Všecky ty balíčky hrozně páchnou. Není hlubší samoty než jistá ošklivost, než jistý smutek ošklivosti. Plynový hořák — říká se takovým, zdá se mi, motýli — sípe a prská mi nad hlavou. Je mi, jako bych se choulil v této ošklivosti, v této bídě.

Kdysi by mi byla vnukala odpor. Jsem rád, že dnes přijímá moje neštěstí. Musím říci, že jsem ji nehledal, že jsem ji ani hned nepoznal. Když jsem včera po druhé omdlel a potom se octl na tomto lůžku, mou utkvělou myšlenkou jistě bylo utéci, utéci stůj co stůj. Připomínal jsem si, jak jsem upadl v slunci před ohradou pana Dumouchela. A ještě hůř. Nepřipomínal jsem si jenom úvozovou cestu, viděl jsem také svůj dům, svou zahrádku. Zdálo se mi také, že slyším veliký topol, který se i za nejtěžších nocí probouzí dávno před svítáním. Domníval jsem se pošetile, že mé srdce přestává tlouci. — „Nechci umřít tady!“ křičel jsem. „Ať mě snesou dolů, ať mě zavlekou, kam chtějí, to je mi jedno!“ Ztratil jsem zřejmě hlavu, ale přece jenom jsem poznal hlas svého ubohého kamaráda. Byl zároveň zuřivý i chvějící se. (Přel se na schodech s jinou osobou.) — „Co mám dělat? Neunesu ho sám, a víš dobře, že od domovníka už nemůžeme nic chtít!“ — Tu jsem se zastyděl, pochopil jsem, že jsem zbabělý.

Musím zde ostatně objasnit jednou provždy své postavení. Naváži tedy na to, co jsem vypravoval o několik stránek vpředu. Když můj přítel odešel, zůstal jsem hodnou chvíli sám. Pak jsem slyšel na chodbě šeptat a konečně vešel ke mně. Držel pořád ještě v ruce konvici na mléko a byl velmi rudý, velmi udýchaný. — „Doufám, že tu zůstaneš na večeri,“ řekl mi. „Zatím si můžeme trochu pohovořit. Snad ti přečtu několik stránek . . . Je to jakýsi deník a jmenuje se to *Má cesta*. Můj případ bude jistě zajímat mnoho lidí, je typický.“ — Co mluvil, přišla na mne asi první mrákota. Přinutil mě vypít velkou sklenici vína. Bylo mi potom líp, krom prudké bo-

lesti kolem pupku, ale i ta se pomalu utišila. — „Co chceš,“ řekl mi, „máme v žilách jenom špatnou krev. V nižších seminářích se pranic nedbá na hygienické pokroky, to je strašné. Jeden lékař mi řekl: ‚Vy jste intelektuálové nedoživení od samého dětství.‘ — To vysvětluje mnoho věcí, nemyslíš?“ — Nemohl jsem se ubránit úsměvu. — „Nemysli si, že se chci ospravedlňovat! Já patřím jenom k jedné straně: k straně naprosté upřímnosti, jak k druhým tak k sobě samému. Každý svou pravdu, to je titul jednoho náramného divadelního kusu od jednoho velmi známého autora.“

Opakuji přesně jeho slova. Byla by se mi zdála směšná, kdybych zároveň nebyl viděl na jeho obličej zřejmou pečeť úzkosti, v jejíž vyznání jsem už nedoufal. — „Nebýt této nemoci,“ ozval se po chvíli ticha, „byl bych asi dosud na těch místech jako ty. Mnoho jsem četl. A když jsem pak vyšel ze sanatoria, musil jsem si hledat zaměstnání, změřit se s štěstím. Je to otázka vůle, kuráže, zvláště kuráže. Ty si ovšem asi představuješ, že není nic snadnějšího než udat zboží? Omyl, vážný omyl! Ať člověk prodává drogy nebo zlaté doly, ať je Fordem nebo skromným zástupcem, jde vždycky o to, zpracovávat lidi. Zpracovávání lidí je nejlepší školou vůle, o tom bych teď mohl něco mluvit. Nebezpečný krok je už na štěstí udělán. Do šesti neděl bude moje záležitost vyřízena, poznám slasti nezávislého života. Upozorňuji tě, že nikoho nenabádám, aby udělal jako já. Jsou s tím spojeny jisté svízelné přechody, a kdybych tenkrát nebyl měl oporu v pocitu odpovědnosti k . . . k jisté osobě, která mi obětovala nejskvělejší postavení a které . . . Ale odpusť mi tuto narážku na skutečnost, která . . .“ — „Já ji znám,“ řekl jsem. — „Ano . . . ovšem . . . Ostatně

můžeme o tom mluvit velmi objektivně. Můžeš si myslit, že jsem zařídil věci tak, abych tě ušetřil dnes večer setkání, které . . .“ Můj pohled ho zřejmě tísnil, nenacházel v něm bezpochyby, co by v něm byl chtěl číst. Měl jsem před touto ubohou marnivostí na skřipci týž bolestný pocit, který na mne dolehl před několika dny v přítomnosti slečny Louisy. Byla to táž nemohoucnost politovat tohoto člověka, podělit se s ním o něco, totéž stažení duše. — „Vrací se obyčejně tuto dobu. Požádal jsem ji, aby ztrávila večer u jedné přítelkyně, sousedky . . .“ Napřáhl ke mně bázlivě přes stůl hubenou, sinavou paži, která trčela z rukávu příliš širokého, a položil ruku na mou, ruku zbrocenou potem a velmi chladnou. Myslím, že byl opravdu dojat, avšak jeho pohled lhal dále. — „Nemá žádného podílu v mém intelektuálním vývoji, ačkoli naše přátelství bylo s počátku jenom výměnou názorů a úsudků o lidech a o životě. Byla vrchní ošetřovatelkou v sanatoriu. Je to osoba vzdělaná, sčtělá, její vychování je velmi nadprůměrné. Jeden její strýc je berním úředníkem v Rang-du-Fliers. Zkrátka měl jsem za to, že musím splnit slib, který jsem jí tam dal. Nemysli si, že to bylo nějaké zbrklé pobláznění! Je ti to divné?“ — „Ne,“ řekl jsem mu. „Zdá se mi však, že by ses neměl bránit, že miluješ ženu, kterou sis zvolil.“ — „Nevěděl jsem, že jsi sentimentální.“ — „Poslouchej,“ odpověděl jsem, „kdyby mě mělo někdy potkat to neštěstí, že bych se zpronevěřil slibům kněžského svěcení, byl bych raději, kdyby se to stalo z lásky k ženě nežli následkem toho, co ty jmenuješ svým intelektuálním vývojem.“ — Pokrčil rameny. — „Nejsem tvého mínění,“ odpověděl suše. „Dovol především, abych ti řekl, že mluvíš o něčem, co neznáš. Můj intelektuální vývoj . . .“

Mluvil ještě asi nějaký čas, neboť si vzpomínám na dlouhou samomluvu, kterou jsem poslouchal, aniž jsem jí rozuměl. Potom se mi naplnila ústa jakýmsi nasládlým blátem a jeho obličej se mi zjevil s neobyčejnou jasností a určitostí, nežli utonul v temnotě. Když jsem zase otevřel oči, podařilo se mi už skoro vyplivnout tu mazlavou věc, která se mi lepila na dásně (byl to kus sražené krve), a hned potom jsem uslyšel ženský hlas. Říkal mi s přízvukem lensského kraje: „Ležte tiše, pane faráři, to přejde!“

Vědomí se mi ihned vrátilo, cítil jsem po chrlení velkou úlevu. Sedl jsem si na lůžko. Nebohá žena chtěla odejít, musil jsem ji zadržet za ruku. — „Odpusťte mi, prosím. Byla jsem u sousedky přes chodbu. Pan Louis se trochu polekal. Chtěl běžet až do lékárny Rovellovy. Pan Rovellet je jeho kamarád. Na neštěstí není lékárna v noci otevřena a pan Louis nemůže chodit moc rychle, hned se udýchá. Co se zdraví týče, nemá ho nazbyt.“

Abych ji upokojil, udělal jsem po světnici několik kroků, a ona si na konec dala říci a sedla si. Je tak malá, že by si ji člověk spletl s některým z těch děvčátek, které je vídat v dělnických domcích uhelných společností a o kterých je těžko říci, kolik je jim let. Její tvář není nepříjemná, naopak. Člověk však má dojem, že by stačilo otočit hlavu, aby na ni zapomněl. Ale v jejích bleďých uvadlých očích je úsměv tak odevzdaný, tak pokorný, že se podobají očím babičky, staré přadleny. — „Až vám bude zase dobře, půjdu,“ řekla. „Pan Louis by byl nerad, kdyby mě tady našel. Nestál o to, abychom spolu mluvili, a když odcházel, přikazoval mi, ať vám řeknu, že jsem sousedka.“ Sedla si na nízkou židličku. — „Máte asi o mně velmi špatné mínění, pokoj ani není

uklizen, všude je špinavo. To je tím, že odcházím ráno velmi brzo do práce, už v pět hodin. A nejsem také tuze silná, jak vidíte . . .“ — „Jste ošetřovatelkou?“ — „Ošetřovatelkou? Kdepak! Byla jsem tam v sanatoriu posluhovačkou, když jsem se seznámila s panem . . . Ale vám je asi divné, že mu říkám pan Louis, když jsme přece spolu?“ — Sklopila hlavu, dělajíc, jako by skládala záhyby své chatrné sukně. — „Nestýká se už s žádným ze svých bývalých . . . ze svých . . . zkrátka ze svých bývalých kamarádů! Vy jste první. Po jisté stránce si dobře uvědomuji, že nejsem pro něho. Jenomže, rozumíte, on v sanatoriu myslil, že je vyléčen, představoval si kdoví co. Co se týče náboženství, nevidím v tom nic špatného, když dva žijí jako muž a žena, ale on udělal slib, jak se zdá — ne? Slib je slib. Ale jakáž pomoc, tenkrát jsem s ním nemohla o takových věcech mluvit, tím méně, poněvadž jsem ho . . . odpusťte . . . měla ráda.“

Vyřkla to slovo tak smutně, že jsem nevěděl, co odpovědět. Začervenali jsme se oba.

„Byl také ještě jiný důvod. Učený člověk jako on, to není lehké ošetřovat, ví toho tolik co doktor, zná léky, a ačkoli teď také patří k cechu, přijde lékárna draho i s jeho 55% slevy.“ — „Co vy děláte?“ — Chvilku otálela. — „Chodím posluhovat. Víte, při našem řemesle udře zvlášť to, když musí člověk uhánět z jedné čtvrti do druhé!“ — „Ale což jeho obchod?“ — „Bude prý to hodně vynášet. Jenomže si teď musil vypůjčit na kancelář, na psací stroj, a potom, víte, on skoro nechodí ven. Mluvení ho tak unavuje! Abych vám řekla, já bych si už poradila sama, ale on si vzal do hlavy, že mě bude vzdělávat, jak říká, víte, jako ve škole.“ — „A kdy?“ —

„Nu — večer, v noci, protože on moc nespí. Ale lidé jako já, zkrátka dělníci, my se musíme vyspat. Oh, on to nedělá schválně, ale on na to ani nemyslí. Hleďme, už je půlnoc! řekne najednou. Podle jeho představy má být ze mne dáma. Člověk jeho druhu, to se rozumí, jenom si to představte . . . To je jisté, že bych nebyla bývala ženská pro něho, kdyby . . .“ — Hleděla na mne s neobyčejnou pozorností, jako by na slově, které řekne, na tajemství, které mi vydá, závisel celý její život. Nemyslím, že by mi byla nedůvěřovala, ale neměla dost odvahy vyslovit před cizincem osudné slovo. Pozoroval jsem často u takových nebohých ženských, jak se jim oškliví mluvit o nemocech, jak se za to stydí. Její obličej se zruměnil. — „On umře,“ řekla. „Ale neví o tom.“ Nemohl jsem se přemoci, aby to mnou netrhlo. Začervenala se ještě víc. — „Oh, já vím, nač myslíte! Přišel sem jeden zdejší kaplan, velmi zdvořilý pán, kterého pan Louis ostatně nezná. Povídal, že prý jsem na překážku, aby se pan Louis nevrátil k svým povinnostem. Ale povinnosti, víte, tomu není tak lehké rozumět. Oh, ti pánové by ho ošetřovali líp než já! V našem bytě je tak špatný vzduch a strava také není přese všecko taková, jaká by měla být. (Co se jakosti týče, to už spravím, jenom rozmanitost chybí, panu Louisovi se všecko tak brzo zprotiví!) Ale ráda bych, aby rozhodnutí přišlo od něho, bylo by to lepší, nezdá se vám? Dejme tomu, že odejdu — bude si myslit, že jsem ho zradila. Nechci vás urážet, ale on ví, že nemám náboženství. Tedy . . .“ — „Jste oddáni?“ zeptal jsem se jí. — „Ne, pane.“ Viděl jsem, jak se jí mihl po tváři stín. Pak jako by se byla z ničeho nic rozhodla. „Nechci vám lhát, to já jsem nechtěla.“ — „Proč?“ — „Protože . . . Zkrátka

protože je to s ním takové. Když odešel ze sanatoria, ještě jsem doufala, že mu bude líp, že se vyléčí. Nu a když by byl třeba někdy chtěl, kdopak může vědět . . . Říkala jsem si, že mu nebudu v cestě.“ — „A co on tomu říkal?“ — „Oh, nic. Měl za to, že nechci k vůli strýci z Rang-du-Fliers, bývalému listonošovi, který je zazobaný a nemá rád kněze. Vypravovala jsem, že mě vydědí. Žertovné je na tom to, že dědek mě opravdu vydědil, ale proto, že jsem zůstala svobodná — že jsem souložnice, jak on říká. Po svém způsobu je to hodný člověk, je tam u nich starostou. „Vždyť ty se ani nemůžeš vdát za svého faráře,“ píše mi, „vidět, že už za moc nestojíš.“ — „Ale až . . .“ Netroufal jsem si dopovědět, ona dopověděla za mne. Její hlas by se byl zdál leckomu lhostejný, ale já znám dobře ten hlas, probouzí ve mně tolik vzpomínek, hlas bez věku, hlas statečný a odevzdaný, který konejší opilce, peskuje neposlušné fakany, kolébá kojence bez plenek, smlouvá s neúprosným dodavatelem, doprošuje se exekutora, dodává odvahy umírajícím — hlas hospodyň, stejný od století do století, hlas, který čelí všem bédám světa . . . — „Až umře, budu zase posluhovat. Nežli jsem šla do sanatoria, byla jsem v dětské ozdravovně, u Hyères, na jihu. Víte, děti, to je to nejlepší, děti, to je Pán Bůh.“ — „Snad se vám podaří najít podobné místo,“ řekl jsem jí. Ona se začervenala ještě víc. — „To už sotva. Protože — nerada bych, aby se to říkalo dál — mezi námi, nebyla jsem hned na začátku moc silná, a dostala jsem jeho nemoc.“ — Já jsem mlčel, a ona se zdála mým mlčením velmi stísněna. — „Možná, že jsem ji měla už předtím,“ zamlouvala to, „moje matka už také nebyla tuze silná.“ — „Rád bych vám uměl nějak pomoci.“ Po-

myslila si jistě, že jí nabídnu peníze, ale když se na mne podívala, zdála se upokojena, ba dokonce se i usmála. — „Poslouchejte, byla bych ráda, kdybyste se mu nějak pokusil vymluvit, víte, ten jeho nápad, že mě bude vzdělávat. Když si člověk pomyslí, že . . . zkrátka, rozumíte, pro ten čas, co máme být ještě spolu . . . je to kruté! Nebyl nikdy tuze trpělivý, to si můžete představit, nemocný člověk! Ale on říká, že já to dělám naschvál, že bych se mohla učit. Má nemoc je tím patrně také vinna, nejsem přece tak hloupá . . . Ale co mu na to říci? Představte si, že mě začal učit latinsky — považte, a já ani nemám vysvědčení z obecné školy! Ostatně když přijdu večer z posluh, mám hlavu tupou, myslím jenom na spaní. Nemohli bychom si aspoň klidně popovídat?“ Sklopila hlavu a hrála si s prstenem, který nosí na ruce. Když si všimla, že na něj hledím, schovala honem ruku pod zástěru. Byl bych se jí na to rád zeptal, ale netroufal jsem si. — „Zkrátka,“ řekl jsem, „váš život je tvrdý, nepozbýváte někdy myslí?“ — Pomyslila si nejspíš, že jí líčím past, její obličej se zachmuřil a stal se pozorným. „Nepokouší vás to někdy, abyste se vzbouřila?“ — „Ne,“ odpověděla, „ale někdy už tomu přestávám rozumět.“ — „Jak to?“ — „To jsou myšlenky, které na člověka přicházejí, když odpočívá — říkám jim nedělní myšlenky. Někdy také, když jsem unavena, hodně unavena . . . Ale proč se mne na to ptáte?“ — „Z přátelství,“ odpověděl jsem. „Protože v některých chvílích i já sám . . .“ — Její pohled se nespouštěl mého. — „Vy také nevypadáte dobře, pane, to se musí říct! — Nu zkrátka, když už nemohu nic, když se už nemohu udržet na nohou a v boku mě bodá, jdu se schovat někam do koutka, docela sama, a — vy se mi budete smát — místo

abych si povídala veselé věci, věci, které povzbuzují, myslím si na všechny ty lidi, které neznám, kteří jsou mi podobní — a je jich, země je veliká! — Žebráci, kteří se plandají v dešti, pohozené děti, nemocní, blázni v blázincích, kteří vyjí na měsíc, a tolik, tolik jiných! Vkloužnu mezi ně, snažím se udělat malou — a nejsou to jenom živí, rozumíte? Také mrtví, kteří trpěli, a ti, co teprve přijdou a budou trpět jako my . . . ,Proč to? Proč trpět?’ říkají všichni . . . Zdá se mi, že to říkám s nimi, zní mi to jako veliký šumot, který mě kolébá. V takových chvílích bych neměnila s milionářem, cítím se šťastna. Víte, ani za to nemohu, ani nerozmýšlím, proč a zač. Jsem jako nebožka matka. — ,Je-li největší štěstí nemít štěstí,‘ říkávala, ,jsem dobře obsloužena.‘ Nikdy jsem ji neslyšela, aby si stěžovala. A přece byla dvakrát vdána, měla dva opilce, taková smůla! Tatínek byl horší, vdovec s pěti kluky, hotovými d'asíky! Ztloustla vám k nevíře, všecka krev jí šla na sádlo. Ale to ji nedorazilo. ,Nic nesnese tolik co ženská,‘ říkala také, ,ta si může lehnout, jenom když má umřít!‘ Přišla na ni nemoc, hned to bolelo v prsou, hned v rameni, v paži, nemohla ani dýchat. Poslední večer přišel tatínek opilý na mol, jako vždycky. Chtěla postavit na oheň konvici s kávou, ale vyklouzla jí z rukou. — ,Jsem to hovado,‘ povídá, ,běž honem k sousedce pro jinou a vrať se hopky, ať se tatík zatím nevzbudí!‘ — Když jsem přiběhla nazpátek, byla skoro nebožka, jednu stranu obličeje měla skoro černou a jazyk jí trčel z úst, taky černý. — ,Měla bych si lehnout,‘ povídá, ,není mi dobře.‘ Tatínek chrápal na lůžku, netroufala si ho vzbudit, sedla si tedy k ohni. — ,Můžeš už dát do polévky slaninu,‘ povídá, ,už vře.‘ A bylo po ní.“

Nechtěl jsem ji přerušovat, poněvadž jsem chápal, že

toho ještě nikomu tolik nenapovídala, a opravdu, najednou jako by se byla probudila ze sna, zdála se v rozpacích. — „Mluvím a mluvím, a pan Louis jde už nazpátek, slyším na ulici jeho kroky. Bude líp, když půjdu. Nejspíš mě zase zavolá,“ dodala červenajíc se, „ale neříkejte mu nic, dopálil by se.“

Když mě viděl přítel na nohou, bylo na něm vidět takovou radost, že mě to dojalo. — „Lékárník měl pravdu, vysmál se mi. Ale mně nažene nejmenší mdloba náramného strachu. Nejspíš jsi špatně trávil, to je všecko.“

Potom jsme se smluvili, že zůstanu na noc tady, že budu spát na tomto lůžku, které se podobá kleci.

Pokoušel jsem se ještě jednou usnout, ale není možná. Báł jsem se, aby světlo a zvláště sípění hořáku příteli nepřekáželo. Pootevřel jsem dveře a nahlédl jsem do jeho pokoje. Je prázdný.

Ne, nelituji, že jsem zůstal tady, naopak. Zdá se mi dokonce, že by mi to pan farář z Torcy schválil. Je-li to ostatně hloupost, už by na ní nemělo záležet. Na mých hloupostech už nezáleží: jsem mimo hru.

To se rozumí, bylo ve mně mnoho věcí, které mohly znepokojovat mé představené. Ale to je tím, že jsme si kladli celou otázku převráceně. Na příklad pan děkan z Blangermontu nebyl v nepravu, když pochyboval o mých prostředcích, o mé budoucnosti. Jenomže já jsem neměl budoucnosti, a my jsme to ani jeden ani druhý nevěděli.

Říkám si také, že mládí je dar Boží, a jako všechny dary Boží je i on bez lítosti. Mládi, opravdu mládi jsou jenom ti, které Bůh předurčil, aby své mládi nepřežili. Já

patřím k tomuto lidskému plemeni. Ptával jsem se sám sebe: co budu dělat v padesáti, v šedesáti? A nenalézal jsem ovšem odpovědi. Nemohl jsem si ani žádnou představit. Neboť ve mně nebylo starce.

Tato jistota je mi sladká. Zdá se mi po prvé po mnoha letech, a snad vůbec po prvé, že stojím tváří v tvář své mladosti, že na ni hledím bez nedůvěry. Zdá se mi, že poznávám její obličej, obličej zapomenutý. Ona na mne hledí taky, odpouští mi. Jsa sklíčen pocitem své hluboké neobratnosti, která mi dělala nemožným jakýkoliv pokrok, vymáhal jsem na ní, co mi nemohla dát, shledával jsem ji směšnou, styděl jsem se za ni. Ale teď jsme oba unaveni marnými půtkami, můžeme si pěkně sednout na okraj cesty a vdechovat chvíli beze slova velký večerní mír, do kterého vstoupíme co nevidět spolu.

Je mi také velmi sladké, že si mohu říci, že se nikdo vůči mně neprovinil přílišnou přísností — abych nenapsal velké slovo nespravedlnost. Vzdávám ovšem ochotně hold duším, které jsou schopny najít ve vědomí nespravedlnosti, jejímiž se staly oběťmi, vzpruhu síly a naděje. Já ať dělám, co dělám, vždycky cítím, že by se mi přičilo, kdybych se měl stát příčinou — třeba nevinnou — nebo jenom příležitostí cizího pochybení. Ani když náš Spasitel visel na kříži, dovršuje v úzkosti dokonalost svého svatého Lidství, netvrdil, že je obětí nespravedlnosti: *Non sciunt quid faciunt*. Slova srozumitelná nejmenším dětem, slova málem dětská, ale démoni si je patrně od té doby opakují s rostoucím děsem, nechápajíce jich. Ve chvíli, kdy očekávali blesk, jako by byla přišla nevinná ruka a zavřela nad nimi studnu propasti.

Mám tedy velkou radost, když si pomyslím, že vý-

čitky, kterými jsem někdy trpěl, pocházely z naší společné neznalosti mého pravého osudu. Je jasné, že muž tak rozumný jako pan děkan z Blangermontu si příliš lámal hlavu tím, co ze mne bude později, a měl mi nevědomky už dnes za zlé zítřejší chyby.

Miloval jsem duše naivně (myslím ostatně, že nemohu milovat jinak). Cítím, že by se byla tato naivnost stala na konec nebezpečnou pro mne i pro bližního. Neboť jsem vždycky odolával velmi neobratně oné náklonnosti mému srdci tak přirozené, že je mi dovoleno pokládat ji za nepřemožitelnou. Hned dnes ráno mě napadlo pomyslení, že tento zápas přestane, poněvadž už nemá předmětu, ale tu chvíli jsem byl ještě docela omráčen odhalením pana doktora Lavilla. Doopravdy to do mne proniklo teprve ponenáhlu. Byl to tenký pramének průzračné vody, a teď to přetéká z duše, naplňuje mě to svěžestí. Ticho a pokoj.

Oh, to se rozumí, budu se snažit i v těch posledních týdnech, posledních měsících, které mi ještě Bůh ponechá — tak dlouho, dokud se budu moci starat o farnost — budu se snažit jednat stejně opatrně jako dosud. Ale budu mít přece jenom méně starosti o budoucnost — budu pracovat pro přítomnost. Taková práce se mi zdá přiměřena, odpovídá mým schopnostem. Neboť se mi nedaří leč malé věci, a byť jsem tak často zkoušen nepokojem, musím uznat, že v malých radostech triumfuji.

S tímto před důležitým dnem tomu bude tak jako s ostatními: nedokonal se v bázni, avšak ten, který začíná, se neotevře do slávy. Neobracím se k smrti zády, nevyzývám ji také tváří v tvář, jak by to byl jistě dovedl

pan Olivier. Pokusil jsem se na ni zdvihnout pohled co nejpokornější, a ten pohled nebyl bez tajné naděje, že ji odzbrojím, že ji pohnu k útrpnosti. Kdyby se mi to přirovnání nezdálo tak hloupé, řekl bych, že jsem na ni pohleděl tak, jak jsem před tím pohleděl na Sulpice Mitonneta nebo na slečnu Chantal . . . Bylo by k tomu však, bohužel, potřebí nevědomosti a prostoty malých dětí.

Nežli jsem měl jistotu o svém osudu, napadla mě ne-jednou bázeň, že nebudu umět umřít, až nastane moje chvíle, neboť je jisté, že hrozně podléhám dojmům. Vzpomínám si na jeden výrok drahého doktora Delbenda, který jsem, myslím, zaznamenal v tomto deníku. Tvrdí se, že smrtelné zápasy mnichů a jeptišek nebývají vždycky nejsmírnější. Dnes mám od této starosti docela pokoj. Chápu, že člověk jistý sám sebou, svou odvahou, chce udělat ze svého umírání věc dokonalou, které nic nechybí. Můj smrtelný zápas bude takový, jaký bude, nic víc, když nelze jinak. Kdyby to nebylo příliš smělé, řekl bych, že nejkrásnější básně nestojí člověku opravdu zamilovanému za koktavé vyznání lásky. A když se nad tím zamyslím, nemůže toto přirovnání nikoho pohoršit, neboť lidské umírání je především činem lásky.

Je možné, že Pán Bůh udělá z mé smrti příklad, poučení. Byl bych rád, kdyby dojíkala k soucitu. Proč ne? Miloval jsem velmi lidi a cítím dobře, že tato země živých mi byla sladká. Neumru bez slz. Není-li mi nic cizejšího než stoická lhostejnost, proč bych si přál smrti lidí necitelných? Hrdinové Plutarchovi mi vnukají zároveň strach i nudu. Kdybych vstoupil do ráje v tomto přestrojení, zdá se mi, že by se nade mnou usmál i můj Anděl Strážný.

Proč se znepokojoval? Proč chtít předvídat? Budu-li

mít strach, řeknu bez hanby: mám strach. Ať je první pohled Páně, až se mi zjeví jeho Svatá Tvář, pohledem, který ubezpečuje!

Usnul jsem na okamžik s lokty na stole. Není asi daleko do svítání, slyším už vozy mlékařů.

Nejraději bych odešel a s nikým se už nesetkal. Nezdá se mi to bohužel snadné, i kdybych nechal na stole lístek a slíbil, že zase brzo přijedu. Můj přítel by neporozuměl.

Co pro něho mohu udělat? Bojím se, že se odmítne sejít s panem farářem z Torcy. A ještě víc se bojím, aby pan farář z Torcy nezranil krutě jeho marnivost, nevehnal ho do nějakého šíleného, zoufalého podniku, kterého je v své tvrdošijnosti schopen. Oh, můj starý mistr by nabyl jistě na konec vrchu! Jenže mluvila-li ta nešťastná žena pravdu, čas kvapí.

Čas kvapí také pro ni. Bála jsem se včera večer pozdvihnout oči, byla by myslím čtla v mém pohledu, nebyl jsem dosti jist sebou. Ne, nebyl jsem si dost jist! Marně si říkám, že jiný by jí byl nabádal k slovu, kterého jsem se já bála, místo abych je očekával — nepřesvědčuje mě to ještě. „Odejděte,“ byl bych jí myslím řekl, „odejděte, nechte ho umřít smířeného, daleko od vás!“ Byla by odešla. Ale byla by odešla nechápajíc, jenom aby i tentokrát poslechla pudu svého rodu, svého měkkého rodu, zaslíbeného od věků věkův noži hrdlořezů. Byla by se ztratila v lidském davu se svým ubohým neštěstím, se svou nevinnou vzpourou, která nenalézala pro svůj výraz leč slova pokorného přijetí. Nemyslím, že by byla s to proklínat, neboť nepochopitelná nevědomost, nadpřirozená nevědomost jejího srdce je z těch, které střeží

anděl. Není to příliš, že se od nikoho nenaučí zvedat statečné oči k Pohledu veškerého odevzdání? Snad by byl Bůh ode mne přijal neocenitelný dar ruky, která neví, co dává? Já jsem se toho neodvážil. Pan farář z Torcy udělá, co bude chtít.

Pomodlil jsem se růženec u okna otevřeného do dvora, který se podobá černé studni. Zdá se mi však, že roh zdi, obrácené k východu, se nade mnou začíná bělat.

Zabalil jsem se do přikrývky, kterou jsem si dokonce trochu shrnul na hlavu. Není mi zima. Obvyklá bolest mě už netrápí, ale chce se mi zvracet.

Kdybych mohl, vyšel bych z tohoto domu. Líbilo by se mi udělat opět prázdnými ulicemi cestu, kterou jsem šel včera ráno. Z návštěvy u doktora Lavilla, z hodin ztrávených v kavárně paní Duplouyové mi zůstala jenom nejasná vzpomínka, a jakmile se pokusím soustředit, připomenout si přesné podrobnosti, zmocní se mne neobyčejná, nepřekonatelná únava. To, co ve mně trpělo, už není, nemůže už být. Jedna část mé duše zůstává necitelná, zůstane necitelná až do konce.

Lituji ovšem své slabosti před doktorem Lavillem. Měl bych se stydět, že přes to necítím výčitek — neboť jakou představu o knězi si podle mne mohl udělat ten muž tak rozhodný, tak pevný? Ale na tom nezáleží, už je konec. Ona nedůvěra, kterou jsem míval k sobě, k své osobě, se právě rozptýlila, a myslím navždycky. Ten zápas je u konce. Nerozumím mu už. Jsem smířen sám se sebou, s touhle ubohou mrchou.

Nenávidět se je snadnější, než se má za to. Milost znamená zapomenout na sebe. Ale kdyby v nás byla

mrtva všecka pýcha, byla by milost všech milostí milovat pokorně sám sebe, tak jako kterýkoliv z trpících údů Ježíše Krista.

— — — — —
— — — — —
(*Dopis pana Ludvíka Duprétyho panu faráři z Torcy.*)

DODÁVKY
DROGUISTICKÉHO ZBOŽÍ
A PODOBNÝCH VÝROBKŮ

Dovoz — Vývoz
Louis Dupréty, zástupce

Lille . . . února 19 . . .

Pane faráři,
posílám vám obratem zprávy, o které jste mne žádal. Doplním je dodatečně vypravováním, kterému jsem nemohl dát pro svůj zdravotní stav konečnou formu a které míním otisknout v Sešitech lilleské mládeže, velmi skromné revui, kam ve volných chvílích píši. Dovolím si vám dát poslat redakční výtisk, jakmile číslo s mým článkem vyjde.

Návštěva mého přítele mi udělala značnou radost. Naše příchyllost, vzniklá v nejkrásnějších letech naší mladosti, byla z těch, které se nemají co bát zubu času. Myslím ostatně, že původně neměl v úmyslu protahovat svou návštěvu víc, než co by stačilo k dobré bratrské besedě. Kolem devatenácté hodiny pocítil lehkou nevolnost. Měl jsem za svou povinnost, zdržet ho u sebe. Zdálo se, že se mu můj byt, ačkoli velmi prostý, líbí, a nezdráhal se v něm strávit noc. Dodávám, že já sám jsem z šetrnosti požádal

o pohostinství jednoho přítele, jehož byt není příliš vzdálen od mého.

Nemoha spát, šel jsem ke čtvrté hodině opatrně až k jeho pokoji a našel jsem nešťastného přítele ležet v bezvědomí na podlaze. Přenesli jsme ho na lůžko. Počínali jsme si při tom sice co nejšetrněji, ale obávám se, že se mu to přenášení přes to stalo osudným. Chrlil ihned proudem krev. Osoba, která se tenkrát sdílela o můj život, mu mohla poskytnout potřebnou pomoc a zpravit mě o jeho stavu, poněvadž má za sebou vážné lékařské studium. Prognosa byla co nejchmurnější. Krvácení však přestalo. Zatím co jsem čekal na lékaře, nabyt náš ubohý přítel vědomí. Ale nemluvil. Těžké kapky potu mu tekly po čele, po tvářích, a jeho pohled, sotva viditelný mezi pootevřenými víčky, vyjadřoval velikou úzkost. Shledal jsem, že jeho tep velmi rychle slábně. Jeden chlapec ze sousedství šel pro kněze, kaplana u farního kostela sv. Austreberthy, který měl službu. Umírající mi naznačil, že by chtěl růženec. Vzal jsem mu jej z kapsy u kalhot, a on si jej od té chvíle tiskl na prsa. Pak se zdálo, že nabyt trochu sil, a požádal mne skoro nesrozumitelným hlasem, abych jej rozhřešil. Jeho obličej byl klidnější, dokonce se i usmál. Ačkoli mi správné ocenění okolností ukládalo, abych se příliš kvapně nepodroboval jeho přání, nemohl jsem odmítnout jak z důvodů lidskosti tak z důvodů přátelství. Podotýkám, že mám za to, že jsem se zhostil té povinnosti s takovými city, že vás to může plně upokojit.

Když kněz pořád ještě prodléval, vyjádřil jsem svému nešťastnému kamarádovi podle své povinnosti lítost nad tím, že ono zpoždění ho snad připraví o útěchu, kterou vyhrazuje Církev umírajícím. Zdálo se, že mě neslyší. Ale za několik okamžiků se položila jeho ruka na mou a jeho

pohled mi dával jasné znamení, abych přiložil ucho k jeho ústům. Vyslovil potom zřetelně, byť s nesmírnou pomalostí, tato slova, o kterých jsem si jist, že je opakuji docela přesně: „Co na tom záleží? Všecko je milost.“

Myslím, že umřel takřka hned potom.

EPIKA, *knihovna světových románů.*
Rediguje Jan Čep. Svazek 10.

GEORGES BERNANOS: DENÍK
VENKOVSKÉHO FARÁŘE (*Journal
d'un Curé de Campagne*). Z francouzštiny
přeložil Jan Čep. Vytiskl a vydal v říjnu 1937
Melantrich a. s. v Praze. Mimo vydání oby-
čejné vyšlo 5 číslovaných výtisků na ručním
papíře Vergé Blanc Pannekoek.